

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

İSLAM FIKHINDA NAMAZ İBADETİ

(ANLAMI, ÖNEMİ, TARİHÇESİ, FERT VE TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ)

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hazırlayan
Fahri KAMİLİ

Danışman
Prof. Dr. Yunus Vehbi YAVUZ

BURSA 2006

TC.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

..... ait .....
..... adlı çalışma, jürimiz tarafından
..... Anabilim / Anasanat Dalı,
..... Bilim Dalında Yüksek Lisans/ Doktora/ Sanatta Yeterlik
tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan .....
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

İmza

Üye (Danışman).....
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

İmza

Üye.....
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

İmza

**TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI İSLÂM HUKUKU BİLİM DALI
İSLÂM FIKHINDA NAMAZ İBADETI**

(Anlamı, Tarihçesi, Fert ve Toplum Üzerindeki Etkileri)

**Fahri KAMİLİ
(Yüksek Lisans Tezi)**

ÖZET

İslâm dininin temel ibadetlerinden biri namazdır. Namaz, kişi ile Allah arasındaki manevi bağları güçlendiren, ruh ile beden arasındaki dengeyi sağlayan ve dolayısıyla bireyin günlük hayatını düzene sokan bir ibadettir.

Namaz konusunda, daha önce bu kapsamda bir yüksek lisans tezinin yapılmamış olması, bu çalışmanın temel saikidir.

Bu çalışma, bir giriş ve üç ana bölümden oluşur. Girişte, namazın anlam ve mahiyeti, Kur'an, Sünnet ve Fıkıhta namaz ile diğer dinlerde ve İslâm öncesi Cahiliye döneminde namaz konuları işlenmiştir. "İslâm'da Namaz İbadeti" başlığını taşıyan ilk bölümde, İslâm'da namazın tarihçesi ve namaz çeşitleri ele alınmıştır. İkinci bölüm "İslam Fıkında Namazın Kılınışı" başlığını taşır. Burada ferdi ve cemaatle kılınan namazlar, namaz kıldırarak kişide bulunması gereken özellikler gibi konular, farklı ameli mezheplerin görüşleri dikkate alınarak işlenmiştir. Son bölümde ise, namazın fert ve toplum hayatı üzerindeki etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Yazarı: Fahri KAMİLİ
Tezin Adı: İslam Fıkında Namaz İbadeti (*Yüksek Lisans Tezi*)
Danışmanı: Prof. Dr. Yunus Vehbi Yavuz
Sayfa Sayısı: XI+ 177.
Anahtar Kelimeler: Namaz, İbadetler, İslam Hukuku /Fıkıh

**THE DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCES THE BRANCH OF
ISLAMIC JURISPRUDENCE**

**THE PRAYER IN ISLAMIC FIQH
(Its Meaning, History, and the Effects on Individual and Social Life)**

Fahri KAMILI

(Master Thesis)

SUMMARY

One of the main worships in Islam is the Prayer (*salat*). The Prayer is a kind of worship that makes the relationship between individual and God strong, and saves the balance of soul and body, and there fore adjusts individual's daily life.

Not being written any master thesis such a comprehensiveness about the Prayer in Turkish is the main motive of this study.

This study has an introduction and three main parts. In the introduction, it is generally given information about the meaning and nature of the prayer, the Prayer in Qur'an, Suna, Islamic Jurisprudence/Fiqh, other religions and the period before Islam (Jahiliyye) . In the first part with the title "The Prayer in Islam", it is examined the history of the Prayer in Islam, the kinds of the Prayer. In the second part, "The Prayer in Islamic Fiqh", it is discussed what the kids of the Prayer performed by individual or group, and the conditions required for who conducts the Prayer (*imam*) are, taking into consideration the views of differen juridical sects. In the last part, it is tried to determine the effects of the Prayer on the individual and social life.

Writer: Fahri KAMILI

Title: The Prayer in Islamic Fiqh (*Master Thesis*)

Advisor: Prof. Dr. Yunus Vehbi YAVUZ

Pages: XI+ 177.

Key words: The Prayer, Worships, Islamic Jurisprudence/Fiqh

ÖNSÖZ

Bizleri insan olarak yaratan, diğer varlıklardan üstün kılan ve namaz kılmayı emreden Yüce Allah'a ham dolsun. Allah (c.c) şöyle buyurmaktadır: *“Ben insanları ve cinleri, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.”*¹

Namaz ibadeti, Allah ile kul arasında gerçekleşen bir kavuşma olduğu için mü'mini dünyada huzurlu, ahirette sonsuz mutluluğa hazırlayan önemli bir ibadettir. Kul kazanmış olduğu imanî değerlerle aynı zamanda namaz kılmak suretiyle nefsini terbiye etme imkanı bulduğu için Yüce Allah bütün toplumları namaz ibadetinden yükümlü kılmıştır.

Namaz dînin direği, müminlerin miracı ve Allah'a karşı hamd ve şükran ifadelerinin en belirgin göstergesidir. Yüce Allah ikamet ve seferde, emniyet ve korku hallerinde, savaşta ve barışta, her durumda namaza devam edilmesini emretmiş onu zâyi edenleri *“Sonra onların arkasından öyle nesiller türedi ki, namaz (kılma duyarlılığını) kaybettiler ve şehvetlerine uydular. Böylece bunlar azgınlıklarının cezasıyla karşılaşacaklardır.”*²; *“Vay o namaz kılanların haline ki; onlar kıldıkları namazlardan gâfildirler. Onlar gösteriş yaparlar.”*³ buyruğuyla ikâz etmiştir.

İmandan sonra en büyük ibadet olan namaz, maalesef hak ettiği kıymet ve ehemmiyeti görmüyor. Yaşadığımız çağda iman zayıflığıyla birlikte ibadete de gereken hassasiyet gösterilmiyor. Miraç'ta namaz emrini alan ve nasıl kılınacağını bize gösteren Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ve sahabeleri, savaşta bile cemaatle namaz kılmaktan geri durmuyorlardı. Günümüzde oldukça ihmale uğradığını düşündüğümüz bu ibadetin psiko-sosyal ve temel İslâmî kaynaklarda ki yerini bilimsel açıdan ortaya koymayı amaçladık.

Günümüzde birçok müslümanın ve özellikle doğduğum ülkede namazları kılma konusunda bir takım sıkıntıların var olduğunu bizzat belirlemiş olmak bizi namaz ibadetini daha geniş çerçevede incelemeye sevkeden amillerden biri olmuştur.

Giriş kısmında namaz kavramının sözlük ve terim anlamını, namazın mahiyeti, önemi, cemaatle kılınması, önceki semavi dinlerde ve cahiliyye devrinde namaz ibadeti ele alınmıştır.

---

¹ Zâriyât, 51/56.

² Meryem, 19/59.

³ Maûn, 107/4-5.

Birinci bölümde, İslâm'da namaz ibadetini Miraç'tan önceki ve Miraç'tan sonraki dönemde, namazın çeşitleri, farz namazlar, vacip namazlar, sünnet ve nafilâ namazları ele alınacaktır.

İkinci bölümde namazın tek başına ve cemaatle kılınması ile ilgili konulara yer verilmiştir.

Üçüncü bölüm ise namazın fert ve toplum üzerindeki etkilerine ayrılmış olup bu çerçevede konu hakkında yeterince bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Konunun seçiminde, planlama ve materyalleri işleme safhasında bana destek olan, teşvik eden, kıymetli fikirleri ve tenkitleriyle konuya daha farklı bakış açısı kazanmama yardımcı olan sayın hocam ve danışmanım Prof. Dr. Yunus VEHBİ YAVUZ'a, ve tezimin yazılım safhasında Türkçe metinlerin tashihinde emeği geçen değerli araştırma görevlisi Salih KUMAŞ'a teşekkürü bir borç biliyorum.

Bursa / 10/07/2006

Fahri KAMİLİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR.....	XI

GİRİŞ

I. NAMAZIN ANLAM VE MAHİYETİ.....	2
A. Sözlük Anlamı	2
B. Terim Anlamı.....	3
C. Namazın Mahiyeti	3
D. Namazın Cemaatle Kılmanın Anlamı	8
II. KUR'AN SÜNNET VE FIKIHTA NAMAZ.....	10
A. Kur'an'da Namaz.....	10
B. Sünnette Namaz.....	15
C. Fıkıhta Namaz.....	18
III. DİĞER DİNLERDE NAMAZ	19
A. İslam'dan Önceki Semâvî Dinlerde Namaz	19
1) Yahudilikte Namaz.....	23
2) Hıristiyanlıkta Namaz.....	26
B. Budizm'de Namaz (Dua).....	29
C. Cahiliyye Devrinde Namaz.....	31

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM'DA NAMAZ İBADETİ

I. İSLAM'DA NAMAZIN TARİHÇESİ.....	36
A. Miraç'tan Önceki Dönemde Namaz İbadeti.....	36
B. Miraç'tan Sonraki Dönemde Namaz İbadeti	38
II. NAMAZ ÇEŞİTLERİ	41
A. Farz Namazlar.....	42
1) Sabah Namazı.....	42
2) Öğle Namazı.....	46
3) İkinci Namazı	47
4) Akşam Namazı	48

5) Yatsı Namazı	49
6) Cuma Namazı	50
a) Cuma Namazının Vücûb Şartları.....	53
aa. Müslüman Olmak.....	53
ab. Erkek olmak	54
ac. Hür olmak.....	57
ad. Mukîm olmak.....	57
ae. Sağlıklı olmak	57
b) Cuma Namazının Sıhhat Şartları.....	58
ba. Şehir	58
bb. İzin	63
bc. Cemaat	66
7) Cenaze Namazı.....	67
a) Cenazenin Yıkanması	68
b) Şehidin Yıkanması	70
B. VÂCİB NAMAZLAR.....	71
1) Vitir Namazı	71
2) Bayram Namazları	73
3) Adak Namazı.....	75
C. NAFİLE NAMAZLAR.....	76
1) Sünnet.....	76
2) Vakit Namazlarıyla Birlikte Düzenli Olarak Kılınan Sünnetler	78
a. Müekked Sünnetler	78
b. Gayr-i Müekked Sünnetler	81
c. Terâvîh Namazı.....	81
3) Bağımsız Olarak Kılınan Mendub (Nafile) Namazlar	85
4) Revatip ve Reğaip Namazlar.....	85
a. Teheccüd Namazı.....	86
b. Kuşluk Namazı	88
c. Evvâbîn Namazı.....	88
d. Tahiyetü'l-Mescid Namazı	89
e. Abdest ve Gusülden Sonra Kılınan Namaz	90
f. Yolculuğa Çıkış ve Yolculuktan Dönüş Namazı	91

g. Hâcet Namazı.....	92
h. İstihâre Namazı.....	92
i. Tövbe Namazı.....	94
j. Tespih Namazı.....	95
k. Yağmur Duası Namazı.....	97
l. Kûsûf ve Hûsûf (Güneş ve Ay Tutulması Namazı).....	99
m. Kutsal Gecelerde Kılınan Namazlar.....	101

İKİNCİ BÖLÜM

NAMAZIN KILINIŞI

I. NAMAZIN TEK BAŞINA KILINABİLECEĞİNİN DELİLLERİ.....	104
II. TEK BAŞINA KILINABİLEN NAMAZLAR.....	104
A. Sabah Namaz.....	104
B. Öğle Namazı.....	105
C. İkinci Namazı.....	106
D. Akşam Namazı.....	108
E. Yatsı Namazı.....	108
F. Vitir Namaz.....	109
H. Zuhr-i Ahîr Namazı.....	110
İ. Teravih Namazı.....	111
J. Cenaze Namazı.....	112
III. NAMAZIN CEMAATLE KILMANIN DELİLLERİ VE HÜKMÜ.....	115
IV. CEMAATLE KILINMASI GEREKEN NAMAZLAR.....	116
A. Cuma Namazı.....	116
B. Bayram Namazları.....	117
V. NAMAZ KILDIRACAK KİŞİDE BULUNMASI GEREKEN ŞARTLAR.....	117
A. İmamlığın Şartları.....	118
1-Müslüman Olmak.....	118
2-Akıllı Olmak.....	118
3-Ergen Olmak.....	118
4) Erkek Olmak.....	119
B. Namaz Kılınacak Yerlerde Aranılan Şartlar.....	120
C. Cemaatle Namaz Kılmanın Âdâbı.....	121
VI. CEMAATE GİTMEME MAZERETLERİ.....	122

VII. KADINLARIN MESCİTLERE GİTMELERİ	123
VIII. SAF DÜZENİ VE KADININ NAMAZDA ERKEĞİN HİZASINDA BULUNMASI (MUHÂZÂT).....	125
IX. ÖZEL DURUMLARDA FARZ NAMAZLARIN KILINIŞI	127
A. Korku Namazı.....	127
B. Hasta Namazı	130
C. Yolcu Namazı	131
D. Kaza Namazı.....	137
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
NAMAZIN FERT VE TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	
I. NAMAZ'IN FERD ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	143
A. Kişinin İlahî Şuûrla yaşamasını Sağlamak	143
B. Kişinin Allah'a Karşı Acizliği ve Kulluk Bilincini Oluşturmak	144
C. Günlük Bir Çalışma Disiplini Edindirmek	146
D. Gerçek Özgürlüğü Yaşamak.....	147
E. Güzel Giyim ve Çevre Koruma Alışkanlığı Sağlamak.....	149
F. Beden ve Ruh Sağlığını Güçlendirmek.....	151
G. Sosyalleşme İmkânı Sağlamak	154
H. Huzur Bulmak.....	156
II. NAMAZIN TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	157
A. Toplumsal Bütünlüğü Sağlamak	157
B. Etnik Çatışma Ortamını Engellenmek	160
C. İlim, ve Kültür Alışverişini Zenginleştirmek.....	162
D. Toplumsal Sevgi ve Saygıyı Güçlendirmek	163
SONUÇ.....	165
BİBLİYOGRAFYA	169
ÖZGEÇMİŞ.....	177

KISALTMALAR

a. g. e.	:Adı Geçen Eser
bkz.	: Bakınız
bs.	: Baskı
C.	: Cilt
c. c.	: Celle Celaluhu
çev.	: Çeviren
d.	: Doğumu
DİA:	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
F. Ü. İ. F.	: Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
h.	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
İ. F. A. V.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
İSAM.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
ö.	: Ölüm Tarihi
r. a.	: Radiyallâhu anhu
r. anhâ.	: Radiyallâhu anhâ
s.	: Sayfa
s. a. v.	: Sallallahu Aleyhi Ve Selem
sy.	: Sayı
T. D. V.	: Türkiye Diyânet Vakfı
thk.	: Tahkik Eden
trs.	: Tarihsiz
vs.	: Vesaire
yay.	: Yayınları

GİRİŞ

I. NAMAZIN ANLAM VE MAHİYETİ

A. Sözlük Anlamı

Namaz, Farsça'dan Türkçe'ye geçmiş bir kelimedir. Farsça'daki okunuşu "Nemaz"dır. Namaz ibadetinin Arapça'daki karşılığı *salât*'tır. *Salât*, sözlükte dua, tebrik, yalvarmak, iyi dilekte bulunmak, temizlemek, aklın ibadete yoğunlaştırılması, kutsamak, iki varlıktan birinin diğerine yüceliğini, kutsiyetini, şerefini ve ululuğunu bütün samimiyetle ifade etmek anlamına gelmektedir. Namaz kılan bir kimse, bu ibadetiyle Yaraticısını eksikliklerden tenzih etmiş, kendini O'nun azabından kurtarmış, O'ndan istiğfar, merhamet dilemiş, O'nu gereği gibi övmüş, tazim etmiş ve böylece yüce Allah'ı anmış olur.⁴

Sağlât kelimesi, kulların Allah'a karşı yaptıkları bir ibadet olduğu zaman bu anlama gelmekle birlikte, Allah'ın kullarına karşı yaptığı *salât* ise; onların kusur, hata ve günahlarını bağışlaması, onlara dünya ve ahirette merhamet ve sevgi ile muamelede bulunması anlamına gelir. Yine Kuran'da geçen ve meleklerin inanan kullara yönelik yaptıkları *salâtın* anlamı ise; onlara dua etmeleri ve günahlarının bağışlanmasını dilemeleri demektir.⁵

Namaz, bir müslümanın hayatında, imanın duaya, yakarış ve saygıya dönüşmüş şeklidir. Namaz, aslı dua olan özel bir ibadetin adıdır.⁶ Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de: "*Ey Muhammed! Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekat) al ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir, huzurdur. Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*"⁷ ayetinde "*salat*" kelimesi dua anlamına gelmektedir. Hz. Peygamber'in müminlere dua edip selam vermesi emredilmektedir. Namaz ibadetinin belli rükün ve şekilleri olmasına rağmen, namazın özü dua olduğu için ona da "*salât*" adı verilmiştir.

⁴ el-İsfahânî, Râgıb, el-Müfredat fi'l-garibi'l-Kur'an, Karaman Yayınları, İstanbul, 1986, s. 420-421.

⁵ İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn, Lisanü'l-Arab, Beyrut, trs, C. 14, s. 474-475; Sosyaldı, Mehmet H., "Kur'an Semantiği Açısından Salât Kavramı", F.Ü. İ. F. Dergisi sy. 1, Elazığ, 1996, s. 13-14, Ünal, Ali, Kur'an'da Temel Kavramlar, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996, s. 502-503.

⁶ Ece, Hüseyin K, İslam'ın Temel Kavramları, Beyan Yayınları, İstanbul, 200, s. 569-570.

⁷ Tevbe, 9/103.

Ayrıca namaz, sadece tekbir, hamd, dua, ayet ve salâvat gibi dil ile yerine getirilen bir ibadetten ibaret değildir. Büyük İslam tasavvufçusu Ebu Talib el-Mekkî, “namaz beden, aklın ve kalbin iştirak ettiği bir ibadettir.” Namazda beden için, ayakta durma, rükû, secde, oturuş ve eğilip kalkma, dil ile Allah’ı yüceltme, övme O’na sığınma ve O’ndan yardım ve bağışlanmayı dileme ve O’nu her haliyle hatırlama; akıl için Allah’ın isim ve sıfatlarının mükemmelliği karşısında kendi eksiklik ve hatalarını düşünme; kalp için ise huşu, manevi lezzet ve tatmin olma hali vardır.⁸

B. Terim Anlamı

Namaz ibadetinin bir fıkıh terimi olarak mezhepler tarafından farklı şekillerde tanımlandığını görmekteyiz. Hanefiler’e göre namaz: “Belirli vakitlerde, belirli şartlarda okunan, belirli zikirlerden ve yerine getirilen özel rükünlerden ibaret bir ibadettir”⁹ şeklinde tarif edilirken, Şâfiîler ve Hanbelîler ise: “Tekbirle başlayan, selamla biten sözlerden ve fiillerden ibarettir. ” diye tarif edilmiştir. ¹⁰ Malikiler ise, onu “İftitah tekbiri, selamı ve secdesi bulunan fiilî bir kurbet (Allah’a yakınlaşma)” olarak tanımlamışlardır.¹¹

C. Namazın Mahiyeti ve Önemi

Namaz, insanın yaratılışından önce meleklerin devamlı yaptığı, ilk insan ve ilk Peygamber olan Hz. Âdem (s.a.v.)’den beri her peygamberin ümmetine belirli şekil, vakit ve sayılarda emredilen, bütün dinlerde de ortak bir şiar olarak göze çarpan ilk ve en eski ibadettir. Dinler tarihi incelendiğinde namazsız hiçbir semavî dinin olmadığı görülür. ¹² Fakat İslâm’daki namaz önceki dinlerdeki namazlardan daha ileri mana ve hikmetleri ihtiva etmektedir.

Namazın İslâm’daki yeri büyüktür. Hz. Peygamber onu, dinin direği olarak vasıflandırmış; İslâm binasının asıl unsurlarını sayarken de imân esâsı olan *kelime-i şahâdetten* hemen sonra namazı zikretmiştir. ¹³ Aşağıdaki hadislerde ise namazın önemi daha açık bir şekilde belirtilmektedir:

⁸ en-Nedvî, Ebu’l-Hasan, Dört Rukun, (çev. İsmez Ersöz), İslamî Naşriyat, Konya, 1969, s.31; Turabi, Hasan, Namaz, (çev. Saim Eminoğlu), Risale Yayınları, İstanbul, 1987, s. 84.

⁹ Kâsânî, Alâuddin Ebû Bekr İbn Mes’ûd , Bedâiyu’s-Sanâyi fi Tertibi’s-Şeâyi, thk. Ali Muhammed Muavvez, Ali Ahmed Abdülmevcut, Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1997, C.I, s. 454.

¹⁰ Komisyon, el-Mevsûatü’l-Fıkhiyye, 2. bs., Vezâretü’l-Evkaf ve’s-Şuuni’l-İslâmiyye, Kuveyt, 1993, C.II, s.1213.

¹¹ Cezîrî, Abdurrahmân, Kitâbü’l-Fıkıh ale’l-Mezâhib’l-Erba’a, C. I-V, 6. bs, Mısır, trs., C.I, s.167.

¹² el-Karadâvî, Yusuf, İbadet, (çev. Hüsameddin Cemal), Çağır Yayınları, İstanbul, 1974, s. 298.

¹³ Buhari, İman, 2; Müslim, İman, 21.

“Namazın dindeki yeri, başın vücuttaki yeri gibidir. İşin başı İslâm’dır, onun da direği namazdır.”¹⁴

İslâm’ın namaz ibadetini önemsemesinin sebebi ise, diğer ibadetlere göre namaz daha devamlı, daha sık tekrarlanan, sosyal statüsü ne olursa olsun herkesin yapabileceği ve şahsiyetin gelişmesi ve olgunlaşmasında daha müessir bir ibadet olmasıdır. Namaz, kişinin Allah ile devamlı bir bağlılık içinde olmasını sağlayarak; kulun sorumluluk duygusunu geliştirir; şuur seviyesini yükselterek vicdanın olgunlaşmasına yardım eder. Bu sebeple, kişinin şahsiyetinin gelişmesinde diğer ibadetlerden daha fazla bir fonksiyona sahiptir. Bir başka ifade ile namaz ibadeti, “*Muhakkak ki, namaz hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar.*”¹⁵ ayetinde belirtildiği gibi, namazın en önemli etkilerinin başında insanı açıkça çirkinlikten, edepsizlikten, hayâsızlıktan, kötülüklerden, ahlaksızlıktan; aklın ve dinin beğenmeyeceği uygunsuzluktan, kötü ve çirkin işlerden kurtarması ve uzaklaştırmasıdır. Kurallarına uygun olarak namaza devam edildikçe güzel davranışların arttığı ve geliştiği görülmektedir.¹⁶

Namaz ibadeti ilk bakışta tek bir ibadet gibi görünmekle birlikte; aslında namaz birçok ibadeti içermektedir. Yani namaz kılınırken kelime-i şهادet, oruç, zekât, hac, zikir ve tefekkür ibadetleri de y erine getirilmektedir. el-Mekkî bu hususlara dikkat çekerek; namazın tekbir, kıyam, kıraat, rükû, secde, hamd, tesbih, dua, istiğfar ve salâvat gibi unsurlarından her birinin namazın dışında yapılması halinde de ayrı birer ibadet ve zikir olduğunu söyler.¹⁷ Namaz aynı zamanda diğer farz ibadetlere de ayrı bir değer ve anlam kazandırır. Oruç, hac ve zekât ibadetleri ancak namaz ile birlikte anlam ve değer kazanırlar. Bir diğer ifade ile kişinin namaz kılmaksızın haccetmesi, oruç tutması ve zekât vermesi dini vecibelerin bütünlüğü bakımından büyük bir eksikliklerdir.¹⁸

Namaz, emredilen ibadetler içerisinde en önemlisi olup; Allah katında, melekler ve insanlar arasında en meşhuru, en değerlisi ve faydalısıdır. İşte bu yüzden yüce Allah onun faziletini beyan etmeye, vakitlerinin, şartlarının, rükünlerinin, adabının, ruhsatlarının,

---

¹⁴ Tirmizî, İman, 8.

¹⁵ Ankebut, 29/45.

¹⁶ es-Sabûnî, M. Ali, Safvetü’t-Tefâsir, Tefsirlerin Özü, (çev: S. Gümüş, N. Yılmaz), Ensar Neşriyat, İstanbul, 1990, C. IV, s. 48.

¹⁷ el-Mekkî, Ebu Talib, Kutû’l-Kulub, (çev. Muharrem Tan), İz Yayıncılık, İstanbul, 1999, C.III, s. 319-320.

¹⁸ ed-Dihlevî, Şah Veliyyullah Ahmed b. Abdirrahman, Hucetu’l-lahi’l-Baliğa, (çev. Mehmet Erdoğan), İz Yayıncılık, İstanbul, 1994, C. I, s. 269.

nafilelerinin belirlenmesine son derece büyük önem vermiş ve diğer itaatlerden daha fazla namaz üzerinde durmuş ve onu dinin en büyük şiarı saymıştır.¹⁹

Namaz kılan bir kişi, bu ibadeti ile beden temizliğini yaparak sağlığını koruduğu gibi, kalp temizliğini ve ruh huzurunu da elde etmiş olur. Ayrıca zamanı daha sistemli olarak kullanmış ve toplumla bütünleşmiş olur.²⁰

Müslümanların özelliklerinden söz eden birçok ayette, namaz kılanların üstünlüklerinden bahsedilmektedir. Kur'an-ı Kerimde:

*“Onlar gayba inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar.”*²¹

*“Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin dostlarıdır. İyiliği emreder, kötülükten alıkoymalar. Namazı dosdoğru kılar, zekâtı verirler. Allah'a ve Resûlüne itaat ederler. İşte bunlara Allah merhamet edecektir. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”*²² buyurulmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim ve mütevatir hadislere göre günde beş vakit namaz, Allah'ın birlik ve rahmetini yeryüzünde sağlamaktadır. Böylelikle namaz kılan kişi, yaratıcısına teslimiyet ve şükürünü eda etmek için her namaz kılışında bütün maddi ve şahsi menfaatlerini terk eder. Namaz, insanlara sayısız nimetleri veren Allah'ın onlardan istediği bir ibadettir. Bu Allah'ın kuldaki hakkıdır. Onu eda etmek ise kulları üzerine bir vazifedir. Günlük namazlar, sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarıdır. Bu namazlar, günde beş vakit Yaratıcıya karşı teslimiyet ve şükran duygularını ifade edebilmek için birkaç dakikalığına her türlü dünyevi kaygıdan uzaklaşmayı gerektirir. Bu, inanan erkek ve kadın, bütün yetişkin kişilere farz olan bir ibadettir.²³

Namazın önemine binaen Şah Veliyullah ed-Dihlevî şunları söylemiştir: “Bil ki insan namaz kılarken bazen kendini bir şimşek gibi Allah'ın huzuruna yükseltmiş ve mümkün olabilecek en büyük bağlılıkla O'nun eşiğinde tam bir teslimiyetle boyun bükür. Bu esnada öyle şeyler görür ve hisseder ki, insanın dili onları asla tasvir edemez. Başından bir kere bu nurlu hal geçen insan, önceki durumuna döndüğünde kendinden geçme halinin kaybolmuş olmasından dolayı büyük bir üzüntü duyar. Bunun üzerine, kaybettiği o hale yeniden kavuşmak için yeniden namaza dönmek ister. Bu, Allah ile neredeyse doğrudan

¹⁹ ed-Dihlevî, a.g.e., C, I, s. 528

²⁰ Ece, a.g.e., s. 571.

²¹ Bakare, 2/3.

²² Tevbe, 9/71.

²³ Hamidullah, Muhammed, İslam'a Giriş, (çev. İbrâhim Ârif Koytak, Veysel Uysal), Beyan Yayınları, İstanbul, 1999, s. 89.

bir iletişimin kurulduğu, kendine özgü söz ve hareketlerin eşlik ettiği, saygı ve bağlılık dolu bir eylem ve ruh halidir. Namazın özü üç unsurdan ibarettir: Allah'ın yüce huzurunda hissedilen alçak gönüllülük (huşu) duygusu; Allah'ın üstünlüğünün ve insanın acizliğinin kabulünün uygun sözlerle ifade edilmesi ve vücudun tüm azalarıyla saygı ifade edecek bir duruşa geçilmesidir. Bir namaz ibadetinde üç türlü duruş vardır: Ayakta durmak (kıyam), eğilmek (rükû) ve Allah'ın huzurunda alnını yere koymaktır (secde). Bütün bunlar kulun Allah huzurunda, O'nun yüceliğini ve kendisinin acizliğini hissedecek bir hale gelmesi içindir. ²⁴

Kur'ân-ı Kerim'e göre her şey kendi tarzınca Allah'a hamd ve O'nu tespih eder:

“Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan herkes O'nu tespih eder. O'nu övgü ile tespih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz, onların tespihini anlamazsınız. O, halîmdir, başlıyıcıdır.” ²⁵

Hakikat manası ve hareketleriyle namaz bir bakıma; bütün yaratıkların muhtelif hareket ve ibadet şekillerini bir arada toplamaktadır. Yani namaz, kâinatın bütünlüğünü temsil eder. Nasıl ki gök cisimleri, güneş, ay ve yıldızlar bazı hareketleri sürekli tekrar ediyorsa Müslümanlar da namazda bir takım hareketleri sürekli tekrar ederler. Nasıl ki dağlar ayakta durur, hayvanlar daimî olarak eğilmiş durumdadırlar, Müslümanlar da namaz için ayakta durur ve rükû yaparlar. Nasıl ki ağaçlar besinlerini ağız vazifesi gören kökleriyle alıyorsa, müminler de namazda secde etmektedirler. Nasıl ki akan sular devamlı yıkar ve temizlerse, Müslümanlar da namazda önce abdestte öyle yıkar ve temizlerler. ²⁶ Bir âyeti kerimede de şöyle buyurulmaktadır: *“Gök gürültüsü O'nu hamd ile tespih eder”* ²⁷ şeklindedir: Bu bize, bazı namazlarda sık sık tekrar edilen Allahu Ekber tekbirinin yüksek sesle söylenişini düşündürür. Müslümanların cemaat halindeki ibadetlerde yaptıkları gibi, sürü halinde uçan kuşlar da Allah'a ibadet ederler. ²⁸ Cisimlerin gölgeleri Allah'a hususi bir teslimiyet ve ibadet tarzı olarak her gün nasıl uzanıp kısalırsa, ²⁹ ibadet eden insan da namazda kıyâm, rükû, secde ve ka'de yaparken uzanıp kısalır. Mahlûkatın bütün hareketleri insanda toplanmıştır. Yani insan bütün alemlerin bir özetidir.

İslâm'daki namaz ibadeti evrendeki tüm varlıkların Allah'a ibadet etme biçimlerinin bir sentezidir. Fakat bu ibadet sadece uyarılma ve taklitten ibaret olmayıp;

²⁴ ed-Dihlevî, a.g.e., C. I, s. 260-26.

²⁵ İsrâ, 17/44.

²⁶ Enfâl, 8/11.

²⁷ Ra'd, 13/13.

²⁸ Nur, 24/41.

²⁹ bkz. Ra'd: 13/15; Nahl: 16/18.

bilakis onda diğ er varlıklarda olan bütün gizli sırlar insanda ve insanın yaptığı ibadetlerde toplanmıştır.³⁰

Namazın en büyük faydası, şahadet denizine dalmak ve daimi Allah'ın emrine amade halde bir tür melekleşmektir. Bu durum namaza ve diğ er ibadetlerde ihlâs, huş u ve idrak ile devamlılık olmadan, ona iyice sarılmadan gerçekleşemez. Böylece devamlı ve tefekkürle yapılan ibadetler sonucunda insanlar üzerindeki engelleyici ağırlıkları atar ve namazı kolaylıkla kılmaya başlar. Diğ er taraftan; insanların namaz ve öteki ibadet yükümlülükleri esnasında, başka zarurî ve öncelikli ihtiyaçlarının karşılanmasına engelleyici bir durum olmaması gerekir. İşte bu yüzden ilâhi hikmet gereğ i ibadet yükümlülüğ ünün, örneğ in namazların belli aralıklarla kılınması, muhafazası ve onlara sımsıkı sarılması şeklinde tecelli etmesini gerekli kılmıştır. Yine bir vakitten öbür vakte kadar namazı bekler halde olmaları ve bunun için gerekli hazırlıkları yapmalarından sonra ise hâlâ etkisinin devam etmesi namaz hükmünde sayılmış tır.³¹

Namaz bedenî bir ibadet olup bu nedenle klasik fıkıh kitaplarının ibadetler ve temizlik kısmında birinci konu olarak ele alınmaktadır. Bunun sebebi, temizliğ in özellikle namaz ibadetiyle çok yakın bir ilişki içinde olmasıdır.

Namaz konusu, diğ er ibadetlerin yanı sıra iman ve ahlak esaslarını da içine alan ilmihal kitaplarında ele alındığı gibi, bu konuda çok sayıda bağımsız eser de bulunmaktadır. Örneğ in: “Namaz Hocası” denilen kitaplar bu türün daha özelleşmiş ve halka göre yazılmış özet, pratik ve kullanışlı kitaplardır. Günümüzde artık “İbadetler Fıkıhı” (Fıkhu'l-İbâdât) vb. adlarla kitaplar da yazılmaya başlanmıştır.³² Henüz çok yeni olan bu alanın zamanla gelişmesi son derece verimli eserlerin ortaya çıkmasını sağlayabilir. Namaz bedeni bir ibadet olmakla birlikte; felsefe (hikmet-i teşrî), sosyoloji ve psikoloji açısından da ele alınmaktadır. Zira namazın hikmeti, özellikle İmâm Gazzali'nin “İhyâu Ulumi'd-Din” ve Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'nin “Huccetullahi'l-Bâliğ a” adlı eserlerinde ele alınmıştır. Bu konuda son yıllarda yapılan en önemli çalışmalardan biri ise Muhammed Tâhir b. Âşûr'un, “Usûlu'n-Nizâmî'l-İctimâi fi'l-İslâm” adlı kitabıdır. Bu kitapta genel olarak; ibâdetlerin hikmetleri sosyoloji ve psikoloji açısından incelenmiştir.

³⁰ Hamidullah, İslâm'a Giriş, a.g.e., s. 90-91.

³¹ ed-Dihlevî, a.g.e., s. 531.

³² Bu çeşit kitapların güzel bir örneğ i şudur: Abdullah Mahmud Şehhade, Fıkhu'İbâdât, Kahire, 1975.

Şimdiye kadar yazılan eserlerde, namazı sosyolojik ve psikolojik açılardan ele alan çalışmaların çok az olması da buna değer kazandırmış olmaktadır.³³

D. Namazı Cemaatle Kılmanın Anlamı ve Önemi

Cemâat; topluluk ve toplanma, bir araya gelme demektir. Cemâat namazı; bir araya gelen müslümanların bir imama uyarak topluca kıldıkları namaza denilir. “Dinin direği” olarak tanımlanan ve İslâm’ın beş şartından birisi olan beş vakit namazın, İslâm’ın cemâate verdiği önemden dolayı, toplu olarak edâ edilmesi gerekmektedir. İslâm, mensuplarının bir araya gelip büyük-küçük topluluklar oluşturması için bir takım ibadetleri ve sosyal münasebetleri vesile kılmıştır. Günde beş vakit namazın eda edilmesi, haftada bir Cuma namazının ve yılda iki kere bayram namazlarının her beldede daha büyük topluluklar halinde kılınması, yine yılda bir kere bütün İslâm dünyasından varlıklı ve yolculuğa gücü yeten Müslümanların Arafat’ta hac için bir araya gelmesi bunlar arasında sayılabilir.³⁴

İslam dini, birlik ve beraberliğe büyük önem vermiştir. Yukarıda belirttiğimiz ibadetlerin bir arada eda edilmesinin emredilmesi, müminlerin birbirlerini daha yakından tanımalarını, iyi ve kötü günde birlikte olmalarını, maddi ve manevi olarak birbirlerini desteklemelerini ve böylece birbirlerini gönülden severek Allah’ın rızasını ve ahiret mutluluğunu kazanmalarını sağlamış olur.³⁵ Bu amacı sağlayan ibadetlerin en önde geleni şüphesiz namazdır. Çünkü namaz, diğer ibadetlere nazaran daha fazla mükellef tarafından yapılması istenen ve daha sık tekrarlanan ibadettir.³⁶

Namazın birlikte kılınmasının emredilmesinde sayılamayacak kadar çok hikmetler vardır. Namazın cemaatle kılınması ile Müslümanlar arasında dini bilen, dini emirleri yerine getirip yasaklardan kaçınan ve nefesine uymadan bir hayat süren iyi insanlar, cemaatle kılınan bu ibadetler vesilesi ile nefesine uyup dini emirleri yerine getirmede gevşeklik gösteren ve bilgisizliği olan insanların daha güzel bir hayat yaşamaları ve bilgi eksikliklerini gidermeleri mümkün olmaktadır. Ayrıca bu ibadetlerin herkesin önünde yapılması ile kişiler bu ibadetleri yapmak zorunda hissedecek ve nefislerine uyup namaz ibadetini terk etmekten kurtarılmış olacaktır.³⁷ Bu saydığımız hikmetlerden dolayı Cuma

---

³³ Hâbil, Şentürk, Psikoloji Açısından Hazreti Peygamberin İbadet Hayatı, İstanbul, 1991; Mehmet Bayrakdar, İslam İbadet Fenomonolojisi, Ankara, 1987; Abdullah Yıldız, Tevhidi bir Eylem Olarak Namaz, İstanbul, 1991.

³⁴ Sosyaldı, Mehmed H., “Kur’an ve Sünnet Işığında İbadet Tarihi”, T.D.V. Elezağ Şubesi Yayınları, Ankara, 1997, s. 65

³⁵ Komisyon, İlmihal I İman ve İbadetler, T.D.V. Yayınları, İstanbul, 2000, C. I, s. 270.

³⁶ ed-Dihlevî, a.g.e., C. I, s. 82.

³⁷ ed-Dihlevî, a. g. e., C.I, s. 82

namazı ile farz namazların cemaatle kılınması emredilmiş, bu doğrultuda büyük teşviklerde bulunulmuş, terki ise şiddetli bir üslupla yasaklanmıştır.

*“Ve sen içlerinde olup da onlara namaz kıldırarak olursan, onlardan bir bölümü seninle birlikte namaza dursun, silâhlarını da alsınlar.”*³⁸ âyetinde Allah teâlâ cihâd sırasında ve tehlikeli durumlarda dahi cemaatle namaz kılmayı söz konusu etmektedir. Korkulu anlarda cemaatle namaz kılmanın teşvik edilmesi, normal zamanlarda cemaate riayet edilmesinin daha öncelikli ve önemli olduğunu da belirtmiş olmaktadır. Savaş durumunda namazın, normal kılınış biçiminin dışında farklı bir şekilde kılınması, cemaatin önemi ve güvenlik gibi sebeplerle açıklanabileceği gibi, bundan sahâbenin Peygamber’le birlikte namaz kılma iştiağının da rolü bulunmaktadır. İnsanlar Hz. Peygamberin arkasında, iki grup halinde nöbetleşe namaz kılınca, hem cephe terk edilmemiş, hem de herkes Hz. Peygamber’in arkasında namaz kılmış olmakta ve bu suretle Hz. Peygamber’in belli bir grupta namaz kıldığı takdirde ortaya çıkması muhtemel olan yanlış anlamının önüne geçilmiş olmaktadır.³⁹

Hz. Peygamber, cemaatle namaz kılmayı teşvik sadedinde bu şekilde kılınan namazın, tek başına kılınan namazdan yirmi beş veya yirmi yedi derece daha faziletli olduğunu belirtmiştir. Hz. Ebu Hureyre (r.a.) anlatıyor: “Rasulullah (s.a.v.) buyurdular ki: *“Kişinin cemaatle kıldığı namazın sevabı evinde, iş yerinde ve çarşıda kıldığı namazdan yirmi beş kat daha fazladır. Şöyle ki, güzel bir abdest alır, sonra mescide gitmek niyetiyle evinden çıkarsa attığı her adım sebebiyle bir derece yükselir ve bir günahı affedilir. Namazı kılarken, namazgâhında olduğu müddetçe melekler ona rahmet okumaya devam eder ve şöyle derler: “Ey Rabbimiz! Buna rahmet et, merhamet et. ” “Sizden biri, namaz beklediği müddetçe namaz kılıyor gibidir.”*⁴⁰ Kendisi de hayatı boyunca cemaate namaz kıldırılmış, hastalandığında ise cemaate katılarak Ebû Bekir’in arkasında namaz kılmıştır. Cemaatle namaz, içerdiği dayanışma ve yardımlaşma anlamı nedeniyle İslâm’ın bir şiarı ve sembolü haline gelmiştir ve vazgeçilmez bir uygulama olarak devam etmiştir.

Cuma namazı dışında en kuvvetli cemaat, sabah namazının cemaati, sonra yatsı namazının cemaati, sonra ikindi namazının cemaatidir. Ebû Hüreyre’den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

---

³⁸ Nisâ, 4/102.

³⁹ Komisyon, İlmihal I İman ve İbadetler, a.g.e., C. I, s. 270.

⁴⁰ İbn Mace, Mesâcid, 16.

⁴¹ Buhârî, Ezan, 30; Müslim, Salât, 49; Tirmizî, Salât, 245; İbn Mace, Mesâcid, 16.

“İnsanlar ilk safın sevabını bilselerdi, ön safta durabilmek için kura çekmekten başka yol bulamazlardı. Namazı ilk vaktinde kılmanın sevabını bilselerdi bunun için yarışırlardı. Yatsı namazı ve sabah namazının faziletini bilselerdi, emekleyerek bile olsa bu namazları cemaatle kılmaya giderlerdi.”⁴² Şüphesiz cemâatle kılınan namaz, ferdî olarak kılınan namazlardan sevap bakımından çok daha üstündür. Müslümanları bir araya getirmesi, onlara dayanışma ruhu aşılması, faziletlerinden bazılarıdır. Bu faziletleri maddeler halinde şu şekilde sıralamak mümkündür. 1-Vaktin evvelinde namaza gitmek, 2- İslâm şîârını açığa vurmak, 3- İbadet üzerinde toplanarak yardımlaşmakla şeytanı çileden çıkarmak, 4- İbadete karşı gevşekliği olanı canlandırmak, 5- Münâfıklık vasfından ve süizandan selâmette bulunmak, 6- Komşular arasında kaynaşma düzenini kurmak, 7- Namaz vakitlerinde semt sakinlerini buluşturmak, 8- Müslümanlar arasında bulunması gerekli olan birlik ve beraberliğin örnek bir misâlini vermek ve pekiştirmek.

II. NAMAZIN ÖNEMİ

A-Kur’an’da Namaz

Namaz ibadeti ilk inen ayetlerle birlikte dikkat çekilen ve doksandan fazla ayetle bildirilen bir ibadettir. Bu gerçek, namazın ne kadar önemli bir ibadet olduğunu göstermektedir. Üzerinde bu kadar ısrarla durulan başka bir ibadet yoktur. Kur’an’da namazdan bahseden ayetlerin çoğu emir siygasıyla veya ihbârî cümlelerle yer almaktadır. Namazdan bahseden ayetler dil açısından ele alındığı zaman şu şekilde kategorize edilebilir:

1. Namazı kılın!

“Başkasından geçerek hep ona gönül verin ve ona korunun ve namaza devam edin de müşriklerden olmayın.”⁴³

“Namazı dosdoğru kılın ve Allah'tan korkun» (diye de emredildik). O, huzuruna varıp toplanacağınız Allah'tır.”⁴⁴

“Namazı tam kılın, zekâtı hakkıyla verin, rükû edenlerle beraber rükû edin.”⁴⁵

“Namazı kılın, zekâtı verin, önceden kendiniz için yaptığınız her iyiliği Allah'ın katında bulacaksınız. Şüphesiz Allah, yapmakta olduklarınızı noksansız görür.”⁴⁶

⁴² Buhârî, Ezan, 9,32; Müslim, Salât, 129, 131.

⁴³ Rum, 30/31.

⁴⁴ En’âm, 6/72.

⁴⁵ Bakare, 2/43.

⁴⁶ Bakare, 2/110.

“Namazı bitirince de ayakta, otururken ve yanınız üzerinde yatarken (daima) Allah'ı anın. Huzura kavuşunca da namazı dosdoğru kılın; çünkü namaz müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır.”⁴⁷

“Namazı kılın; zekâtı verin; Peygamber'e itaat edin ki merhamet göresiniz.”⁴⁸

“Gizli bir şey konuşmanızdan önce sadakalar vermekten çekindiniz mi? Bunu yapmadığınıza ve Allah da sizi affettiğine göre artık namazı kılın, zekâtı verin Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”⁴⁹

2. Ahirete inananlar namazlarını kılarlar

“Ki onlar, namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler ve onlar, ahirete kesin bilgiyle iman edenlerdir.”⁵⁰

“O kimseler, namazı kılarlar, zekâtı verirler; onlar ahirete de kesin olarak iman ederler.”⁵¹

“Onlar gayba inanırlar, namaz kılarlar, kendilerine verdiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar.”⁵²

3. Allah ve Rasûlüne itaat edenler namazlarını kılarlar

“Sizin dostunuz (veliniz) ancak Allah'tır, Resûlüdür, iman edenlerdir; onlar ki Allah'ın emirlerine boyun eğerek namazı kılar, zekâtı verirler.”⁵³

“Mümin erkeklerle mümin kadınlar da birbirlerinin velileridir. Onlar iyiliği emreder, kötülükten alıkorlar, namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, Allah ve Resûlüne itaat ederler. İşte onlara Allah rahmet edecektir. Şüphesiz Allah azîzdir, hikmet sahibidir.”⁵⁴

“Halbuki onlara ancak, dini yalnız O'na has kılarak ve hanifler olarak Allah'a kulluk etmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleri emrolunmuştu. Sağlam din de budur.”⁵⁵

“Onlar namazlarını dosdoğru kılan ve kendilerine rızık olarak verdiğimizden (Allah yolunda) harcayan kimselerdir.”⁵⁶

4. Namaz Kılanlar Kurtuluşa Ermişlerdir

---

⁴⁷ Nisâ, 4/103.

⁴⁸ Nur, 24/56.

⁴⁹ Mücâdele, 58/13.

⁵⁰ Neml, 27/3.

⁵¹ Lokmân, 31/4.

⁵² Bakare, 2/3.

⁵³ Mâide, 5/55.

⁵⁴ Tevbe, 9/71.

⁵⁵ Beyine, 98/5.

⁵⁶ Enfal, 7/3.

“Günahkar kimse diğerinin günahını çekmez. Günah yükü ağır olan kimse, onun taşınmasını istese, yakını olsa bile, yükünden bir şey taşınmaz. Sen ancak, görmediği halde Rablerinden korkanları, namazı kılanları uyarırsın. Kim arınırsa, ancak kendisi için arınmış olur; dönüş ancak Allah'adır.”⁵⁷

“Yüzlerinizi doğudan yana ve batıdan yana çevirmeniz iyi olmak demek değildir; Lakin iyi olan, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, Kitap'a, peygamberlere inanan, O'nun sevgisiyle, yakınlarına, yetimlere, düşkünlere, yolculara, yoksullara ve köleler uğruna mal veren, namaz kılan, zekat veren ve ahitleştiklerinde ahitlerine vefa gösterenler, zorda, darda ve savaş alanında sabredenlerdir. İşte onlar doğru olanlardır ve sakınanlar ancak onlardır.”⁵⁸

“İnanıp yararlı işler işleyenlerin, namaz kılan, zekat verenlerin Rab'ları katında ecirleri vardır. Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.”

“Fakat onlardan ilimde derinleşmiş olanlara, sana indirilen Kitap'a ve senden önce indirilen Kitap'a inanan müminlere, namaz kılanlara, zekat verenlere, Allah'a ve ahiret gününe inananlara, elbette büyük ecir vereceğiz.”⁵⁹

“Onlar, Rablerinin rızasını dileyerek sabrederler, namazı kılarlar; kendilerine verdiğimiz rızıktan, gizlice ve açıkça sarf ederler; iyilik yaparak kötülüğü ortadan kaldırırlar; işte onlara bu dünyanın iyi sonucu, girecekleri Adn cennetleri vardır; babalarının, eşlerinin, çocuklarının iyi olanları da oraya girerler. Melekler her kapıdan yanlarına girip: «Sabretmenize karşılık size selam olsun; burası dünyanın ne güzel bir sonucudur!» derler.”⁶⁰

“Onlar öyle kimseler ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer; başlarına gelene sabrederler, namaz kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden (Allah için) harcarlar.”⁶¹

“Evlerinizde oturun; eski Cahiliyye'de olduğu gibi açılıp saçılmayın; namazı kılın; zekatı verin; Allah'a ve peygamberine itaat edin. Ey peygamberin ev halkı! Şüphesiz Allah sizden kusuru giderip sizi tertemiz yapmak ister.”⁶²

“Muhakkak ki ben, yalnızca ben Allah'ım. Benden başka ilâh yoktur. Bana kulluk et; beni anmak için namaz kıl.”⁶³

---

⁵⁷ Fâtır, 35/18.

⁵⁸ Bakare, 2/177

⁵⁹ Nisâ, 4/162.

⁶⁰ Râd, 13/22.

⁶¹ Hac, 22/35.

⁶² Ahzab, 33/33.

“(Resûlüm!) Sana vahyedilen Kitab'ı oku ve namazı kıl. Muhakkak ki, namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı anmak elbette (ibadetlerin) en büyüğüdür. Allah yaptıklarınızı bilir.”⁶⁴

“Ey oğulcuğum! Namazı kıl, uygun olanı buyurup fenalığı önle, başına gelene sabret; doğrusu bunlar, azmedilmeye değer işlerdir.”⁶⁵

“Gündüzün iki ucunda ve gecenin gündüze yakın zamanlarında namaz kıl. Doğrusu iyilikler kötülükleri giderir. Bu, öğüt kabul edenlere bir öğüttür.”⁶⁶

“Rabbim! Beni ve çocuklarımı namaz kılanlardan eyle. Rabbimiz! Duamı kabul buyur.”⁶⁷

“Onlar, Rablerinin rızasına ermek için sabreden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli olarak ve açıktan Allah için harcayan ve kötülüğü iyilikle ortadan kaldıranlardır. İşte bunlar için dünya yurdunun iyi sonucu vardır.”⁶⁸

5. Namazla yardım dileyin

“Sabır ve namazla Allah'a sığınıp yardım isteyin; Rablerine kavuşacak ve Ona döneceklerini umanlar ve huşu duyanlardan başkasına namaz elbette ağır gelir.”⁶⁹

“Ey inananlar! Sabır ve namazla yardım dileyin. Allah, muhakkak ki sabredenlerle beraberdir.”⁷⁰

6. Sarhoş iken namaza yaklaşmayın!

“Ey İnananlar! Sarhoşken, ne dediğinizi bilene kadar, cünüpken, yolcu olan müstesna gusledene kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta veya yolculukta iseniz yahut biriniz ayak yolundan gelmişseniz veya kadınlara yaklaşmışsanız ve bu durumlarda su bulamamışsanız tertemiz bir toprağa teyemmüm edin, yüzlerinize ve ellerinize sürün. Allah affeder ve bağışlar.”⁷¹

7. Namazı emret, kılmalarını söyle!

---

⁶³ Tâhâ, 20/14.

⁶⁴ Ankebût, 29/45.

⁶⁵ Lokmân, 31/17.

⁶⁶ Hûd, 11/114.

⁶⁷ İbrâhîm, 14/40.

⁶⁸ Ra'd, 13/22.

⁶⁹ Bakare, 2/45.

⁷⁰ Bakare, 2/153.

⁷¹ Nisâ, 4/43.

“Namazı dosdoğru kılın ve Allah'tan korkun» (diye de emredildik). O, huzuruna varıp toplanacağınız Allah'tır.⁷²

“İnanan kullarıma söyle, namazı kılınlar; alış veriş ve dostluğun olmayacağı günün gelmesinden önce, kendilerine verdiğimiz rızıktan açık ve gizli sarf etsinler.”⁷³

“Çevresinde bulunanlara namaz kılmalarını, zekat vermelerini emrederdi. Rabbinin katında hoşnutluğa ermişti.”⁷⁴

“Ehline namaz kılmalarını emret, kendin de onda devamlı ol. Biz senden rızık istemiyoruz, sana rızık veren Biziz. Sonuç Allah'a karşı gelmekten sakınanındır.”⁷⁵

“Namazlara ve orta namaza devam edin; gönülden boyun eğerek Allah için namaza durun.”⁷⁶

“Bir de sabırla, namazla yardım isteyin. Şüphesiz bu, (Allah'a) saygılı olanlardan başkasına ağır gelir.”⁷⁷

“İman edip iyi işler yapan, namazı dosdoğru kılıp zekatı verenlerin Rabpleri katında elbette mükafatları vardır. Onlara hiçbir korku olmadığı gibi, onlar mahzun da olmazlar.”⁷⁸

“Sizin asıl dostunuz Allah'tır, O'nun Resulüdür ve namazlarını kılan zekatlarını veren ve rükû eden müminlerdir.”⁷⁹

Bize: "Namazı dosdoğru kılın, Allah'a karşı gelmekten sakının (diye emredildi), toplanacağınız yer O'nun huzurudur.”⁸⁰

“Bu Kitap (Kur'ân), kendinden önceki kitapları tasdik eden, şehirler anası (Mekke) halkını ve çevresindeki bütün insanlığı uyarman için indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. Ahiret gününe iman edenler bu Kitab'a da iman ederler ve onlar namazlarına da devamlıdır.”⁸¹

---

⁷² En'am, 6/72.

⁷³ İbrâhîm, 14/31.

⁷⁴ Meryem, 19/55.

⁷⁵ Tâhâ, 20/132.

⁷⁶ Bakara, 2/238.

⁷⁷ Bakara, 2/45.

⁷⁸ Bakara, 2/277.

⁷⁹ Nisâ, 4/55.

⁸⁰ En'am, 6/72.

⁸¹ En'am, 6/92.

“De ki: Benim namazım, ibadetim, hayatım ve ölümüm hep âlemlerin Rabbi Allah içindir.”⁸²

“Kitaba sarılanlara ve namazı kılmaya devam edenlere gelince, biz o iyilerin ecirini hiçbir zaman yitirmeyiz.”⁸³

“Onlar ki, namazı dosdoğru kılan, kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayan kimselerdir.”⁸⁴

“Mü’min erkekler ve mü’min kadınlar birbirlerinin dostlarıdır. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar. Namazı dosdoğru kılar, zekâtı verirler. Allah’a ve Resûlüne itaat ederler. İşte bunlara Allah merhamet edecektir. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁸⁵

“Mûsâ’ya ve kardeşine, “Kavminiz için Mısır’da (sığınak olarak) evler hazırlayın ve evlerinizi namaz kılınacak yerler yapın. Namazı dosdoğru kılın. Mü’minleri müjdele” diye vahyettik.”⁸⁶

“İnanan kullarıma söyle, namazı dosdoğru kılsınlar, hiçbir alışveriş ve dostluğun bulunmadığı bir gün gelmeden önce kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda gizlice ve açıktan harcasınlar.”⁸⁷

8. Namazı kısaltmanızda bir sakınca yoktur

“Yolculuk ettiğinizde, kafirlerin size bir fenalık yapmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızda size bir sorumluluk yoktur

Zira kafirler, size apaçık düşmandırlar.”⁸⁸

---

⁸² En’âm, 6/162.

⁸³ A’râf, 7/170.

⁸⁴ Enfâl, 8/3.

⁸⁵ Tevbe, 9/71.

⁸⁶ Yûnus, 10/87.

⁸⁷ İbrâhîm, 14/31.

⁸⁸ Nisâ, 4/101.

B. Sünnette Namaz

Namaz ibadeti, Kur'an'da olduğu gibi hadislerde de üzerinde geniş şekilde durulan bir ibadettir. Namazdan bahseden hadisleri de üslûp bakımından şu şekilde kategorize edebiliriz:

1. Namaz İslâm'ın beş temel esaslardan biridir

İbn Ömer (r.a)'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “İslâm beş temel üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka bir ilâh bulunmadığına, Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekat vermek, hacetmek ve Ramazan orucunu tutmaktır.”⁸⁹

Ebû Umâme (r.a)'dan; “Rabbiniz Allah'a karşı gelmekten sakının. Beş vakit namazınızı kılınız. Ramazan orucunuzu tutunuz. Malınızın zekâtını veriniz. Amellerinizin (Allah'a isyanı olmayan) emirlerine uyunuz. Rabbinizin cennetine giriniz.”⁹⁰

2. Namaz kılanlar cenneti hak ederler

Hz. Osman (r.a)'dan riayet edildiğine göre Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Kim namazın sabit bir farz oluşunu bilirse cennete girer.”⁹¹

*“Yüce Allah kullarına beş vakit namazı farz kılmıştır. Küçümsemeden her kim bu namazları tam kılsa Allah ona, kıyamet gününde cennete koyacağına dair kesin söz vermiştir. Kim de onları hafife alarak eksik şekilde yapıp gelirse, Allah katında ona verilmiş bir söz olmaz. Dilerse onu azaplandırır, dilerse bağışlar.”*⁹²

3. Kıyamet gününde Allah huzurunda hesabı verilecek ilk ibadet namazdır

Ebû Hureyre (r.a)'ın naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurulmuştur: “Kıyamet gününde kulun ilk hesaba çekileceği şey farz namazdır. Eğer bu

⁸⁹ Buhâri, İman, 2; Müslim, İmân, 19-22.

⁹⁰ Tirmizî, Cum'a, 80.

⁹¹ İbn Hanbel, I, 60.

⁹² Ebû Davûd, Vitir, 2; Nesâî, Salât, 6; Dârimî, Salât, 208, Mâlik, Muvatta', Salatu'l-Leyl, 14; İbn Mâce, İkâme, 194.

namazı tam olarak yerine getirilmişse ne güzel. Aksi halde şöyle denilir: Bakın bakalım, bunun nafil namazı var mıdır? Eğer nafil namazları varsa, farzların eksikliği bu nafilelerle tamamlanır. Sonra diğer farzlar için de aynı şeyler yapılır.”⁹³

Yahya b. Saîd (r.a)’dan: “Bana ulaşan bilgiye göre, kişinin hesabı sırasında bakılacak olan ilk ameli namazdır. Eğer namaz kılmış ise, ondan sonra diğer amelleri gözden geçirilecek; eğer kabul edilmemiş ise, hiçbir ameli gözden geçirilmeyecektir.”⁹⁴

4. Namazın faziletinden bahseden hadisler:

Hz. Ebu Hüreyre (r.a) anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.v.)’in şöyle söylediğini işittim: *“Sizden birinin kapısının önünden bir nehir aksa ve bu nehirde her gün beş kere yıkansa, acaba üzerinde hiç kir kalır mı, ne dersiniz?”* “Oradakiler dediler ki; onun kirlerinden hiçbir şey bırakmaz!” Peygamberimiz (s.a.v.) *“İşte bu, beş vakit namazın misalidir. Allah onlar sayesinde bütün hataları siler”* buyurdu.⁹⁵

Sa’d b. Ebî Vakkas (r.a) anlatıyor: “İki erkek kardeş vardı. Bunlardan biri öbür kardeşinden kırk gün kadar önce vefat etti. Hz. Muhammed (s.a.v.)’in yanında bunlardan birincinin faziletleri zikredildi. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.) *“Diğeri müslüman değil miydi?” diye sordu.* “Evet, müslümandı ve fena da değildi!” dediler. Hz. Muhammed (s.a.v.) *“Öldükten sonra, namazının ona ne kazandırdığını biliyor musunuz? Namazın misali, sizden birinin kapısının önünde akan ve her gün içine beş kere girip yıkandığı bir nehir gibidir. Bu (nehir) onun üzerinde kir bıraktığını göremezsiniz. Öyleyse, siz ona namazının neler ulaştırdığını bilemezsiniz.”*⁹⁶

Ebu Ümâme (r.a) anlatıyor: Hz. Muhammed (s.a.v.) ile beraber mescidde idik. O esnada bir adam geldi ve: “Ey Allah’ın Resülü, ben bir suç işledim, bana cezasını ver!” dedi, Resülullah adama cevap vermedi. Adam talebini tekrar etti. Peygamber (s.a.v.) yine sükut buyurdu. Derken (namaz vakti girdi ve) namaz kılındı. Hz. Muhammed (s.a.v.) namazdan çıkınca adam yine peşine düştü, ben de adamı takip ettim. Ona ne cevap vereceğini işitmek istiyordum. Peygamberimiz adama: “Evinden çıkınca abdest almış, abdestini de güzel yapmış mıydın?” buyurdu. O: “Evet ey Allah’ın Resülü!” dedi.

⁹³ Tirmizî, Salât, 118; Ebû Davûd, Salât, 145; Nesâî, Salât, 9; İbn Mace, Salât, 201.

⁹⁴ Mâlik, Muvatta’, Kasru’s-Salât, 89; Nesâî, Tahrim, 2.

⁹⁵ Buhârî, Mevâkît, 6; Müslim, Mesâcid, 282; Tirmizî, Emsâl, 5; Nesâî, Salât, 7; Muvatta, Sefer, 91.

⁹⁶ Muvatta, Kasru’s-Salât, 91.

Efendimiz: “Sonra da bizimle namaz kıldın mı?” diye sordu. Adam: “Evet ey Allah’ın Resülü!” deyince, Efendimiz: “Öyleyse Allah Teâlâ hazretleri haddini -veya günahını demişti- affetti” buyurdu.⁹⁷

Enes b. Malik (r.a) anlatıyor: “Ben Hz. Peygamber’in yanında idim. Bir adam huzuruna gelerek: “Ey Allah’ın Resülü, dedi, ben bir hadd (suçu) işledim, cezasını tatbik et!” Hz. Muhammed (s.a.v.) adama bir şey sormadı. Derken namaz vakti girdi. Peygamberimizle birlikte o da namaz kıldı. Peygamberimiz (s.a.v.) namazını tamamlayınca, adam yanına geldi ve: “Ey Allah’ın Resülü! dedi, ben haddi gerektiren bir suç işledim. Bana Allah’ın Kitabını tatbik et! Hz. Peygamber (s.a.v.): “Sen bizimle birlikte namazını eda etmedin mi?” diye sordu. Adam: “Evet!” dedi. Efendimiz: “Öyleyse git. Zîra Allah, senin günahını affetti” veya –hadd’ini affetti” dedi.⁹⁸

Ukbe b. Amir (r.a) anlatıyor: Hz. Muhammed (s.a.v.)’in şöyle söylediğini işittim: “Rabbin, koyun güden bir çobanın, bir dağın zirvesine çıkıp namaz için ezan okuyup sonra da namaz kılmasından hoşlanır ve Yüce Allah şöyle der: “Benim şu kuluma bakın! Ezan okuyor, namaz kılıyor, yani benden korkuyor. Kasem olsun, kulumu affettim ve onu cennetime dahil ettim” Buyurdu.

İmam Mâlik (r.a)’e ulaştığına göre, Hz. Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “İstikamet üzere olun. (Bunun sevabını) siz sayamazsınız. Şunu bilin ki, en hayırlı ameliniz namazdır. (Zâhirî ve bâtînî temizliği koruyarak) abdestli olmaya ancak mü’min riayet eder.”⁹⁹

Namazın dinimizdeki önemine her fırsatta değinen Peygamberimiz (s.a.v.) namaza o kadar önem vermiştir ki, hadis kaynaklarının büyük bir bölümü namaz hakkındaki hadislerle doludur.

C. Fıkıhta Namaz

Namaz, ergenlik çağına gelmiş ve akıllı olan her Müslüman üzerine farzdır. Diğer yandan İslâm âlimleri, günde beş vakit namazın farz olduğu konusunda görüş birliği içindedir. Namaz ibadeti farz kılındığından beri Müslümanlar namaz kılmışlar ve bütün

⁹⁷ Buhârî, Hudûd, 27; Müslim, Tövbe, 44-45; Ebû Davûd, Hudûd, 9.

⁹⁸ Buhârî, Hudûd, 17; Müslim, Tövbe, 44-45;

⁹⁹ Muvatta, Tahâret, 36; İbnu Mâce, Tahâret,4.

âlimler namaz farz olduğunu kabul etmişlerdir. Bu ise bir icmâ-ı ümmettir.¹⁰⁰ Namaz ve oruç gibi bedenî ibadetlerde vekâlet geçerli değildir. Namazın farz olduğunu inkâr eden dinden çıkar. Çünkü namaz kesin ayet, hadis ve icma delilleriyle sabittir. Tembellik veya umursamazlık sebebiyle namazı terkeden âsî ve fâsık olur. Namazı kılmamak dünya ve âhirette azaba sebep olur. Âhiretteki azapla ilgili olarak Allah Teâlâ şöyle buyurur: “*Onlar suçlulara sorarlar: Sizi Sakar cehennemine sürükleyen nedir? Suçlular şöyle cevap verirler: “Biz namaz kılanlardan değildik.”*¹⁰¹ “*Onlardan sonra öyle bir nesil geldi ki, namazı terkettiler, heva ve heveslerine uydular. Onlar bu taşkınlıklarının cezasını yakında göreceklerdir. Fakat tövbe edip, iman eden ve salih amel işleyen bunun dışındadır.*”¹⁰² “*Vay o namaz kılanların haline ki, onlar kıldıkları namazdan habersizdirler.*”¹⁰³ Hanefilere göre, tembellik yüzünden namazını terk eden kimse, namazı inkâr etmediği sürece dinden çıkmaz, ancak günahkâr, fasık olur. Kendisi bu konuda uyarılarak tövbeye çağrılır, kötü örnek olmaması için toplumdan tecrid edilir.¹⁰⁴ Hanefiler dışındaki mezhep imamlarına göre ise, namazını özürsüz olarak terk eden kimse, mürted olduğu gibi İslâm toplumuna karşı gelmiş sayılır ve tövbe etmezse en ağır şekilde cezalandırılır.¹⁰⁵ Ancak Kur’an namazını kılamayanlar kurtuluşa erememekle uyarır, herhangi bir ceza düzenlemez. Namazını unutarak, veya tembellik yüzünden zamanında kılamayan bunu kaza eder. Hadis-i şerifte; “*Kim uyuyarak veya unutmak suretiyle namazını kılmamış olursa, hatırladığında hemen kılsın*”¹⁰⁶ buyrulur. Fakihlerin büyük çoğunluğuna göre; uyumak veya unutmak gibi bir özür sebebiyle namazını vaktinde kılamayanın kaza etmesi gerekmektedir.

III. DİĞER DİNLERDE NAMAZ

A. İslam’dan Önceki Semâvî Dinlerde Namaz

Salât yani namaz; tüm dinlerde ortak olarak yer alan bir ibadettir. Namaz, İslâm’ın ortaya koyduğu yeni bir ibadet değildir. Namaz’ın dindeki yeri, omurganın bedendeki

¹⁰⁰ Akyüz, Vecdi, İbadetler İlmihali, İz yayıncılık, İstanbul, 1995, C. I, s. 88

¹⁰¹ Müddessir, 74/40-43.

¹⁰² Meryem, 19/59-60.

¹⁰³ Mâûn, 107/4-5.

¹⁰⁴ İbn Âbidîn, Muhammed Emîn, Reddû'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr, Mısır, C.I, s.326; Bkz. ez-Zuhaylî, Vehbe, İslâm Fıkıh Ansiklopedisi (el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletühû), (çev.Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy), Risale Yayınları, İstanbul, 1994. C. I, s. 503.

¹⁰⁵ İbn Rüşd el-Hafid, Muhammed b. Ahmed, Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid, Mısır, C. I, s. 87; İbn Küdâme, Muvaffakuddin, el-Muğnî, 3.bs, Kahire, C. II, s. 442-447; ez-Zühaylî, a.g.e., C. I, s. 503-504; Buhârî, Diyât, 6; Müslim, Kasâme, 25-26.

¹⁰⁶ Ebû Davûd, Salât, 11; İbn Mâce, Salât, 10; Nesâî, Mevakîf, 53.

durumuna benzer. Bunun için Hz. Adem'den Hz. Muhammed (s.a.v.)'e kadar gönderilen bütün peygamberler bu ibadetle emrolunmuşlardır. Yüce Allah tarafından namaz ibadetini içermeyen bir din gönderilmemiştir; zira namazın daha önceki peygamberlere ve ümmetlerine de farz kılındığı bilinmektedir. Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli âyetlerinde Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in namaz kıldıkları ve namaz kılmayı ümmetlerine emrettiklerine, ¹⁰⁷ Hz. İbrahim'in: "*Rabbim! Beni ve çocuklarımı namaz kılanlardan eyle!*" ¹⁰⁸ diye dua ettiğinden anlaşılmaktadır. Ayrıca "*Bana hiçbir şeyi ortak koşma; tavaf edenler, orada kıyama duranlar, rükû edenler ve secdeye varanlar için evimi temiz tut diye İbrahim'i Ka'be'nin yanına yerleştirmiştik.*" ¹⁰⁹ mealindeki ayet ise bu namazın, bugün kılındığı gibi kıyam, rükû ve secde ile ifâ ettiklerine işaret edilmektedir.

Aynı zamanda Peygamber (s.a.v.): "*Kendisinde rükû bulunmayan bir dinde hayır yoktur.*" ¹¹⁰ buyurmuştur. Bu hadis ve ayetlerin ışığında Allah'ın daha önceki hiç bir ümmeti rükû ve secde şerefinden mahrum etmediği anlaşılmaktadır.

Daha önceki Peygamberlerin namazlarında da kıyam, rükû ve secdenin bulunduğu, Yahudilerin ve Hıristiyanların dinlerini ve kitaplarını tahrif etmelerine rağmen bugün halen yapmakta oldukları bir kısım ibadetlerde yer alan benzer uygulamalar da buna işaret etmektedir. Alman bilim adamı Herr Mittwoch, Müslümanların namazındaki "*rükû*"yu, Yahudilerin ibadetindeki "*keri'a*"ya benzetmektedir. ¹¹¹ Hz. İbrahim'in dininde namaz ibadetinin mevcut olduğu sözlü Yahudi rivayetlerinde de görülmektedir. Talmud'da, Hz. İbrahim'in sabahları erken kalktığı ve şafak vaktinde Tanrı'ya ibadet ettiği, Yahudilerin "*Şaharit*" ibadetinin de İbrahim'den kaldığı kaydedilmiştir.

Yahudilerin, öğle vakti yaptıkları "*Minha*" ibâdetinin İshâk'tan, akşamleyin yaptıkları "*Maarib*" ibâdetinin Ya'kub'tan kaldığı zikredilmekte ve bundan başka Hz. İbrahim'in, Makâm-ı İbrâhim'i kible edindiği, kapı yönünden oraya doğru namaz kıldığı, Hz. İsmâil'in de aynı uygulamayı devam ettirdiği kaydedilmektedir. ¹¹²

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. İshak ve Ya'kub'a da namaz kılmalarının emredildiği haber verilmekte ve ayet-i kerimede:

¹⁰⁷ Bakare, 2/125; İbrahim, 14/39; Meryem, 19/54-55.

¹⁰⁸ İbrahim, 14/40.

¹⁰⁹ Hac, 22/26.

¹¹⁰ Ebu Davud, Sünen, C. III, s. 420-421; İbn Hanbel, C.IV, s.218.

¹¹¹ Wensinck, A. J., Salat maddesi, C.X, s.115.

¹¹² Ezrakî, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed, Ahbâru Mekke ve Mâ Câne Fihâ Mine'l-Âsâr, (thk: Rüşdi es-Sâlih Melhas), 3. bs, Mekke, 1979, C.II, s. 318-319.

“Ona (İbrahim’e), İshak’ı ve fazladan bir bağış olmak üzere Ya’kub’u lütfettik; her birini sâlih insanlar yaptık. ” “Onları, emrimiz uyarınca doğru yolu gösteren önderler yaptık ve kendilerine hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı zekât vermeyi vahyettik. Onlar daima bize ibadet eden kimselerdi”¹¹³ buyurulmaktadır. Yine Kur’ân’da önceki peygamberlere ve onların nesillerine de namazın emredildiği; ancak daha sonra bu nesillerin namazı terk ettikleri ve şehvetlerine uyan bir nesil olduklarına işaret ile yüce Allah: “Nihayet onların peşinden öyle bir nesil geldi ki, bunlar namazı bıraktılar; nefislerinin arzularına uydular. Bu yüzden ileride sapıklıklarının cezasını çekecekler.”¹¹⁴ buyurmaktadır. İbn Abbas, namazı terk edip şehvetlerine uyan bu neslin, Yahudilerden bir topluluk olduğunu söylemektedir.¹¹⁵

Kur’ân-ı Kerim’de Allah’ın namazı her peygambere emrettiği aşağıda belirtilen ayetlerde bildirilmektedir. Hz. Musa’ya hitaben: “Muhakkak ki ben, yalnızca Allah’ım. Benden başka ilah yoktur. Bana kulluk et; beni anmak için namaz kıl.”¹¹⁶

Hz. Şuayb’a da: “Dediler ki Ey Şuayb! Babalarımızın taptıklarını (putları), yahut mallarımız hususunda dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor? Oysa sen yumuşak huylu ve çok akıllısın!”¹¹⁷ diye kavminin namaz ibadeti ile alay ettikleri belirtilmektedir.

Aynı şekilde Hz. Lokman’ın da, oğluna namaz kılmasını emrettiği: “Yavrucuğum namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış, başına gelenlere sabret. Doğrusu bunlar, azmedilmeye değer işlerdir.”¹¹⁸ ifade buyurulmaktadır. Yine Kur’ân’da Hz. Davud’un da namaz kıldığı; “Davud, kendisini denediğimizi sandı ve Rabbin’den mağfiret dileyerek eğilip secdeye kapandı, tevbe edip Allah’a yöneldi.”¹¹⁹ ayetiyle vurgulanmaktadır. Peygamberimiz de Sâd suresinde secde etmiş ve “Dâvûd tevbe olmak üzere secde etmişti, biz de şükür olarak secde ediyoruz”¹²⁰ diye buyurmuştur.

Peygamberimiz’in bildirdiğine göre, Hz. Süleymân da bir duasında; Mescid-i Aksa’ya sırf namaz kılmak için gelen kimselerin bağışlanıp, annelerinden doğduğu gün

¹¹³ Enbiya, 21/ 72-73.

¹¹⁴ Meryem, 19/ 59.

¹¹⁵ Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, Medariku’t-Tenzil ve Hakâiku’t-Te’vîl, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye,1421/2001, Beyrut. 5. bs, C.IV, s.168.

¹¹⁶ Tâhâ, 20/14.

¹¹⁷ Hûd, 11/87.

¹¹⁸ Lokman, 31/17.

¹¹⁹ Sâd, 38/ 24.

¹²⁰ Nesâî, Sünen, C.II, s.159.

gibi günahsız olarak memleketlerine döndürülmelerini istemiştir. ¹²¹ Yukarıdaki rivayete göre de Hz. Süleymân'ın namaz ibâdeti ile yükümlü olduğu ve Mescid-i Aksâ'da namaz kılındığı görülmektedir.

Kur'ân-ı Kerim, Hz. Zekeriya'nın da mabedde namaz kıldığını söylemektedir. *“Zekeriyya mâbedde durmuş namaz kılariken melekler ona şöyle nida ettiler: Allah sana, kendisi tarafından gelen bir kelimeyi tasdik edici, efendi, iffetli ve salihlerden bir peygamber olarak Yahya'yı müjdeler”*¹²²

Yine Kur'ân-ı Kerim'in bildirdiğine göre Hz. Meryem de namaz kılmaktaydı.

*“Ey Meryem! Rabbine ibadet et; secdeye kapan. (Onun huzurunda) eğilenlerle beraber sen de eğil”*¹²³

Kaynaklarda yine Hz. Meryem'in ayakları şişinceye kadar namaz kıldığı, kıyamda durduğu nakledilmektedir. ¹²⁴

Kur'an'ın bildirdiğine göre, Hz. İsa'ya da namaz kılması emredilmiştir. *“Nerede olursam olayım, O beni mübarek kıldı; yaşadığım sürece bana namazı ve zekâtı emretti”*¹²⁵

Tirmizî'nin naklettiğine göre, Cebrâil, Kâbe'nin yanında Peygamberimiz'e imam olarak beş vakit namazı kıldırılmış ve *“Sonra Cibril bana yönelip: Ey Muhammed! Bu vakitler senden önceki peygamberlerin vaktidir. Namaz vakti de bu iki vakit arasında kalan zamandır.” dedi.*¹²⁶

Burada bu ayet ve hadis rivâyetlerden anlaşılıyor ki; semavî dinlerde namaz ibadetinin Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar her dinde emredildiği gibi; semavî olmayan dinlerde dahi namaz ibadetine benzer şekiller görülmüştür. Yüce Allah namaz ibadetine şirkten uzak olarak bunu uygulayanları övmekte ve zâyi edenleri, yani eksik kılanları ise kınamaktadır. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de ilk peygamberden son peygambere kadar bütün peygamberlerin gönderildikleri toplumlara ve kavimlere aynı esaslar paralelinde Allah'a kulluğu, salih ameli ve ahirete inanmayı öğütledikleri tekrar tekrar

¹²¹ İbn-i Mace, Sunen, C. I, 451-452.

¹²² Âl-i İmran, 3/ 39.

¹²³ Âl-i İmran, 3/43.

¹²⁴ Taberi, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, Câmiu'l-Beyân fî tesîri'l-Kur'an, Dâru'l-Mârifet, Beyrut, 1972, 2.bs C.III, s.265.

¹²⁵ Meryem, 19/31.

¹²⁶ Ebû Davûd, Salât, 2; Tirmizî, Mevâkîf, 1; Nesâî, Mevâkîf, 6,10,15.

vurgulanmaktadır. Demek ki namaz ibadeti sadece son dine mahsus değil; bilakis bütün ilahî dinlerde mevcut olan temel bir ibadettir.

1) Yahudilikte Namaz

Yukarıda belirtilen ayet ve hadislerden anlaşılıyor ki, namaz; Yahudilikte, Hıristiyanlıkta ve diğer semavî tüm dinlerde ortak olarak bulunan bir ibadettir. Namaz, İslâm'ın ortaya koyduğu yeni bir ibadet değildir. Fakat bugün mensubu olan Yahudilikte namaz ibadeti ayet ve hadislerden farklı olarak, belirli yerlerde konuşma, dua, yakarma şeklinde bireysel veya toplu halinde sesli veya sessiz olarak yerine getirilmektedir.

Yahudilikte dua, Tanrıya hürmet etme, arzuları, düşünceleri, keder ve sevinçleri O'nun önünde dile getirme, tabiat üstü bir alemin varlığına, ilaha ve ilah ile temasa girme, sıkıntılı ve neşeli olduğu zamanlarda kişinin hasret ve arzularını tanrı'ya ifade etme anlamına gelmektedir. Çocuğun, ıstırapı huzura dönüştürmek amacıyla, anne veya babasının göğsüne sığınması gibi, insanlar da kalp huzuru elde etme hasretiyle her zaman Allah'a yaklaşmaya çalışırlar. Yine yüce olana itibar, kişiye ayrıcalıklı olma duygusunu hissettirir.¹²⁷

Yahudilikte namazın emredildiğine dair açık hükümler bulunmamaktadır. Bundan dolayı yıllarca kılına gelen namaz konusunda Yahudilikte namaz şudur diyebilmek zordur.¹²⁸

Yahudiler, antik dönemden itibaren Ortadoğu'nun devamlı değişen siyasî dengeleri sebebiyle yaşadıkları sürgün ve göçlere rağmen dinî geleneklerini muhafaza etmeye çalışmışlardır.

Yahudi kutsal kitabı Tanah'ta, geleneksel ibadetler her hangi bir mekânda yapabilirse de, büyük ölçüde mabetlerde, kutsal yerlerde icra edilmektedir. İbadete başlamadan önce takdis edilmiş suya daldırarak veya bileğe kadar yıkayarak bir nevi abdest alınır. Ayrıca gerekli durumlarda vücudu tamamen suya daldırmak veya yıkanmak suretiyle gusledilir.¹²⁹

¹²⁷ Özen, Adem, Yahudilikte İbadet, Ayışığıkitapları, İstanbul, 2001, s.105.

¹²⁸ Tümer, Günay, Küçük, Abdurrahman, Dinler Tarihi, Ocak Yayınları, Ankara, 1997, C. I, s. 478.

¹²⁹ Küçük, Abdurrahman, "İbadet" DİA, C, XIX, s. 238.

Bu çerçevede bakıldığı zaman Tevrat'ta yer alan ifadelere bakıldığında, Yahudilikte ibadetleri yerine getirmek için İslam'daki abdeste benzer bir uygulamanın olduğu görülmektedir.¹³⁰

Yahudi geleneğinde, üç tip dinî temizlik vardır. 1) Vücudu tümüyle suya daldırmak: Kohenlerin yaptığı bir temizliktir. Çünkü onlar, Mabet ibadetine katılmak veya "kutsal" şeyleri yemek için temiz olmalıydılar. 2) Elleri ve ayakları yıkamak: Kohenlerin Mabet ibadetlerinden önce yapmaları gereken temizliktir. 3) Sadece elleri yıkamak: Rabinik menşeli olan ellerin yıkanması Ahd-i Atık'te sadece bir yerde geçer.¹³¹

Yahudilikte ibadetler günlük, haftalık ve yıllık olarak ferdî ve toplu halde yapılabilir. Ferdi ibadet evde, cemaatle ibadet ise sinagogda yapılır. Mâbed döneminde genel olarak kurban ibadeti de mâbedde yapılırdı. Mabede bağlı olmayan ibadet merasimi ise, Bâbil sürgününden sonra ortaya çıkmıştır. Bu husus göz önünde bulundurularak, Yahudi ibadeti, mabet dışında ifa edilen ve kutsal yerlere ihtiyaç duyulmayan ilk ibadet olarak kabul edilir.¹³² Pek çok Yahudi, Sabbat (Cumartesi günü) ve diğer bayramlarda sinagoga giderken, haftanın diğer günlerinde evde dua ederler.¹³³

Yahudilikte toplu halinde yapılan ibadetler günlük, haftalık ve yıllık olmak üzere üçe ayrılır.¹³⁴ Günlük ibadetler arasında sabah, öğleden sonra ve akşam olmak üzere, üç dua zamanı vardır. Bu günlük üç dua mabet dönemine dayanır. Bunlardan sabah ve öğleden sonra duaları daha önemlidir. Çünkü bu dua zamanları, eski Mabedde günlük olarak kesilen kurbanların takribi zamanlarına tekabül eder.¹³⁵ Bugünlerde de sabah, öğle ve akşam yapılan günlük, Cumartesi (Şabat) Sinagog'ta yapılmakta olan haftalık; yalnız Kipur gününde yapılmakta olan yıllık ibadet, âyin ve dua bulunmaktadır.¹³⁶ Haftanın son günü sayılan Sebt (Cumartesi) bir ibadet, istirahat ve bayram günü olarak görülmektedir. Sebt günü Cumayı Cumartesiye bağlayan akşamdan itibaren başlamakta ve evin erkeği genellikle o akşam sinagogda yapılan âyine katılmaktadır. Akşam karanlık çökerken evin hanımı, ailenin diğer fertlerinin önünde ve çeşitli dualar eşliğinde sebt kandillerini yakmaktadır. Yemekten önce aile fertleri masanın etrafında toplanmakta, evin erkeği eline aldığı bir kadeh şarabı, kutsama duaları ile günün anlam ve önemini hatırlatan Tekvin

¹³⁰ Özán, a.g.e., s.114.

¹³¹ Özán, a.g.e., s.114-115.

¹³² Güç, Ahmet, Dinlerde Mabet ve İbadet, Ensar Neşriyat, İstanbul , 2005, s. 146.

¹³³ Bkz. Güç, a.g.e., s. 146-147.

¹³⁴ Güç, a.g.e., s. 148.

¹³⁵ Bkn. Güç, a.g.e., s.148.

¹³⁶ G.Tümer, A. Küçük, a.g.e., s. 479.

cümlelerini okuduktan sonra yudumlamaktadır. Daha sonra kadeh sırasıyla ailenin diğer fertlerinin ellerinde dolaşmaktadır.¹³⁷

İbadet sırasında doğu tarafına Kudüs'e dönülür, ayaklar bitişik olarak ayakta durulur, eller semaya doğru uzatılır, baş öne eğili vaziyette huşu içinde Tanrı'ya yakarılır. Dua eden kişi şükür ve tazim esnasında rükûa varır ve dua okuyarak kalkar, üç adım geri giderek sağa sola eğilir. Bundan dolayı buna "Amidah" (İbranice, ayakta durma) denilir. Dua eden, şükür ve tazim sırasında rükûa varır ve "besmele" çekerek kalkar. Bu şekliyle günlük ibadet Müslümanların namaz ibadetine benzemektedir. Bu ibadetlerde Tanah'tan bazı kısımların yanında çeşitli dualar da okunur.¹³⁸

Sinagog'da (havra) cemaatle ibadetler 12 yaşını bir ay geçmiş en az on kişinin bulunması ile yerine getirilir.¹³⁹ İbadette kadınlarla erkeklerin ayrı olması gerekir ve kadınlar sadece başları örtülü olarak dışarıdan ibadeti seyredebilir. Tevrat okunurken başın bir takke ile örtülmesi şarttır. Cemaat sesli bir şekilde, Tevrat parçalarını okur.¹⁴⁰

Yahudilikte ibadet (ayin), İslâm'da olduğu gibi camide huşu ve belirli bir nizam içinde yapılan ibadete benzemez. Yahudilerin ibadet sırasında belirli bir nizam ve disiplin yoktur. Cemaat ibadet sırasında rahat bir şekilde dolaşır, diğer cemaat ile konuşur. Sesli okunanları dinleyenler azdır. Onlara göre Sinagog, bir mabetten daha çok bir toplantı yeridir.¹⁴¹ Yahudiler ibadetlerini "sinagog"larda (Bet ha Kneset) yaparlar. Sinagoglarda rulo halinde el yazması Tevrat tomarlarının saklandığı, Aron ha-Kodes denilen, Kudüs'e yönelik kutsal bir bölme vardır.¹⁴² Sinagoglarda Yedi Kollu Şamdan (Menora) da bulunur. Bundan ayrı olarak Kral Davud'un mührü kabul edilen iki üçgenden meydana gelmiş Magen David denilen altı köşeli bir yıldız da vardır. Yahudiler sinagoglarda Tevrat'tan bazı parçaları sesli bir şekilde okurlar. Tevrat rulolarının bohçalardan çıkarılarak haham tarafından okunması, ibadetin en önemli anıdır. İlâhilere katılmaları azdır. Hâlbuki Yahudi

---

¹³⁷ Katar, Mehmet, "Dinlerde Günlük İbadet Uygulamaları", Dini Araştırmalar, C. 1, sy. 1, Ankara 1998, s. 69-70.

¹³⁸ Küçük, a.g.md., s. 239

¹³⁹ Katar, a.g.m., s. 71.

¹⁴⁰ Bkn, Katar, a.g.m., s.71.

¹⁴¹ G. Tümer, A. Küçük, a.g.e., s.480.

¹⁴² Kudüs'teki Mabet'in yıkılmasından sonra Yahudi tapınaklarına sinagog denilmiştir. Aynı anlamda karşılığında Türkiye'de "Havra" terimi kullanılmaktadır.

dininin esasını ilâhiler teşkil eder. İbadet esnasında okudukları bazı klişeleşmiş dua ve ilâhiler vardır.¹⁴³

2) Hıristiyanlıkta Namaz

Dünya nüfusunun yaklaşık 1/5'ini oluşturan Hıristiyanlık hemen her kıtada az da olsa mensubu bulunan bir dindir. Temelde vahiy ve ilâhî kitaba dayanmak açısından bir tevhid dinî olması gereken Hıristiyanlık zamanla bu özelliğini kaybetmiş, inanç sisteminde “teslis”e yer vermiştir.¹⁴⁴ Bunun dışında ibadet, peygamber, melek, ahiret, kader, vb. inanç esaslarını da kendi anlayışı doğrultusunda ve İslâm’dan farklı bir şekilde yorumlamıştır. Hıristiyanlığın ortaya çıktığı ilk dönemlerde inanç esasları gibi ibadet şekilleri de belirli değildi. Bu inanç esasları ve ibadet şekilleri iki üç yüzyıllık bir süreç sonucunda belirlenmeye başlanmış ancak bu konudaki değişim ve gelişmeler yüzyıllar boyu devam etmiştir. Bu tekamül süreci sonucunda bugünkü halini alan Hıristiyanlıktaki ibadet anlayışı ve uygulamalarının ilk üç yüzyıllık dönemi hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır.¹⁴⁵

Hıristiyan kutsal kitabında Hz. İsa’nın ibadet konusunda tavsiye ettiği dinî uygulamada bir açıklık olmamakla birlikte dua konusunda telkinleri bulunmaktadır.¹⁴⁶ Dua da kalben edilmesi yer almaktadır. Hıristiyanlıkta duaya dayalı âyinin tarihi 1. İznik Konsili (325) tarafından ilkbahar ılımlı noktası (21 Mart) dolunayını izleyen Pazar günü olarak belirlenmişti. Dinî takvimin değişen bütün tarihleri bu yortuya bağlıdır. Bunlar özellikle büyük perhiz ya da kırk günlük hazırlık dönemiyle paskalyayla başlayıp elli gün süren *hamsin* dönemi sonunda kutlanan *hamsin yortusu*’dur.¹⁴⁷

Hıristiyanlık’ta ibadetin özünü, Mesih vasıtasıyla Allah’a yaklaşma vesilesi olarak kabul edilen “dua” oluşturur. Dua Kilise’de cemaatle veya ferdi olarak ifa edilir ve iki şartı vardır: Birincisi, Mesih’in adıyla başlamaktır. Bunu sebebi şudur: İnsan günaha düştüğünden dolayı Tanrı’nın rızasından uzaklaşmıştır. Ancak Mesih’in kanı sayesinde bu uzaklık zâil olmuştur.¹⁴⁸ Bazı Hıristiyanlarca duaya Mesih’in adıyla başlamanın, derin bir sırrı vardır. Zira isim her zaman müsemmayı, yani adı taşıyan varlığı temsil eder. Bunun için duaya Mesih’in adıyla başlamak, onun dua edenle bütünlüğünü temsil eder. Öyle ki,

¹⁴³ Yahudilik’teki ilâhîlere Beruh’un ilâhisi, dualara da Şema İsrâel Duası en iyi örnekleri teşkil eder. Bu dua ile yahudiler dinlerine ve imanlarına bağlılıklarını dile getirirler.

¹⁴⁴ Bazı Hıristiyan kelâmcıları “teslis”i şöyle açıklar: 1-Baba (akıl), 2- Oğul (Hz. İsa natuk), 3- Ruh’l-Kuds (ilim)

¹⁴⁵ Katar, a.g.m., s. 71.

¹⁴⁶ Matta, 6/6-8.

¹⁴⁷ Erbaş, Ali, Hıristiyanlıkta İbadet, Ayışığı kitapları, İstanbul 2003, s.47.

¹⁴⁸ Erbaş, a.g.e., s.15.

artık dua edenin isteği onun isteği, dua edenin salahı onun salahı, dua edenin hayatı onun hayatı olur, kısaca o adeta dua edende ve dua eden için yaşar.¹⁴⁹ Duanın ikinci şartı, tam bir inanç ve itimat ile yapılmasıdır. Nitekim Markos İncili, İsa'nın şöyle dediğini nakleder: “Doğrusu size derim: Kim bu dağa ‘kalk denize atıl’ der ve yüreğinde kuşku duymadan dediğinin olacağına inanırsa, dileği yerine gelecektir. Bunun için size diyorum ki, duayla dilediğiniz her şeyi daha şimdiden almış olduğumuza inanın, dileğiniz yerine gelecektir. Kalkıp dua ettiğiniz zaman, birine karşı bir şikayetiniz varsa onu bağışlayın ki, göklerde olan babanız da sizin suçlarınızı bağışlasın.”¹⁵⁰

Dua hususunda da Hz. İsa'nın pozitif ve negatif olmak üzere iki şekildedir. Hz. İsa; Putperestler, Farisîler gibi ibâdet etmemek¹⁵¹ onu odaya kapanarak ve gizli bir şekilde yapmak gerektiğini telkin etmiştir.¹⁵² Hz. İsa'nın ettiği, namaz kıldığı ve geceyi ibadetle geçirdikten sonra havarilerini seçtiği tartışılan konulardır.¹⁵³

Tanrıya varmanın ve O'nu tanımanın yolu İsa (oğul), tanrı (baba) ve Kutsal Ruh'a yapılan dua ile mümkün görülmüştür. Hıristiyanlık'ta ibadetin yegane kaynağı Tanrı'dır. Amacı da Tanrı'da birleşmektir. Bazı ibadetler ferdî olarak yapılır. Toplu ibadet esnasında cemaat, Tanrı'nın tecessüm etmiş hali olan kilisede Tanrı adına ve O'nun için hizmet görür.¹⁵⁴

Hıristiyanlıkta ibadetler ağırlıklı olarak kiliselerde ve cemaatle yapılır. Günlük, haftalık ve yıllık ibadetlerin yanında Hıristiyanlık'ta “sakrament”¹⁵⁵ kelimesiyle ifade edilen dinî ayinler de vardır¹⁵⁶.

Günlük ibadetler, dinin tarihi seyri içinde ve mezhep anlayışlarına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bundan dolayı günde kaç defa ibadet edileceği, tam belirlenmiş değildir. Belirli vakitler de tayin edilmemiştir. Bunlar Hıristiyanların şevk ve ihtiyacına bırakılmıştır. Fakat Yahudilerden sabah ve akşam dua etmelerinden Hıristiyanlar da etkilenmiş ve bu iki vakitte dua etme lüzumunu çıkarmışlardır.¹⁵⁷ Pazar âyini dışında dua için çağrı veya tespit edilmiş bir vakit yoktur. Bununla birlikte din adamlarının ve manastır

¹⁴⁹ Ertaş, a.g.e., s.15.

¹⁵⁰ Markos, C.XI, s.24-25.

¹⁵¹ Matta, C. VI, s. 5-7.

¹⁵² Matta, C. VI, s.6-8.

¹⁵³ Markos, C. I, s. 35; C. III, s.13

¹⁵⁴ Küçük, Abdurrahman, “İbadet” DİA, C. XIX, s. 240.

¹⁵⁵ Sakrament, “Hıristiyanların, kendi kurtuluşları için İsa'nın acı çekişi (passion), ölümü ve dirilişini ifade eden paskalya sırrını iştirak etmeleri amacıyla İsa Mesih tarafından kurulan bir işarettir.

¹⁵⁶ Bkz, Erbaş, Ali, Hıristiyanlıkta İbadet, Ayıışığıkitapları, İstanbul 2003, s.77.

¹⁵⁷ Erbaş, a.g.e., s.19.

mensuplarının her gün dudak kımıldatarak okumakla mükellef oldukları virdler vardır. Saat 3, 6, 9, 11, 12 ve gece gibi dua vakitleri tespit edilmekle birlikte, zamanımızda daha ziyade güneş doğarken (laudes) ve ikinci vakti (vepres) duasına önem verilmektedir.

Kiliseler arasında doktrinde birlik sağlanamadığı gibi, ibadet usul ve uygulamalarda da önemli farklılıklar vardır. Bu sebeple, kilisede yapılan günlük ibadet ve âyinlerin Ortodokslara, Katoliklere ve diğer kiliselere göre ayrı ayrı ele alınması gerekmektedir.¹⁵⁸ Katoliklerde bu dualar cemaat halinde alenî olarak her gün kiliselerde yapılır. Ayin, Kiab-ı Mukaddes'ten hamd-ü senâya dair mezmurlar okunmasıyla başlar, ardından ilâhiler okunur ve nihayet bir dua ile bitirilir. Akşam duası ile içinde veya bir kilisede yapılabilir. “Ferdî dua” denilen dua da teşvik edilir. Bir de tefekkür duası vardır. Bu duada şahıs diz çöker, duanın sözlerini, mezmuru, Pater Noster vb. bir duayı kelime kelime düşünür ya da Kitab-ı Mukaddes'teki bir pasajı tefekkür eder.

Bu tefekkürden bir kuvvet ve bir feyiz almaya yönelir ki, buna meditation denir.¹⁵⁹ Günlük ibadet için vakitler tam tamına tayin edilmeyince, devamlı olarak dua etmek tavsiye edilir. Ancak Kilise, toplu ibadetleri ferdî ibadetten üstün gördüğü için, mecburi olmasa da, sabah ve akşam ibadeti papaz nezdinde Kilise'de yapmayı tavsiye eder. İbadet saatleri iklime ve hayat şartlarına göre ayarlanır.¹⁶⁰

Haftalık ibadet Hz. İsa'nın yeniden dirilişi anısına Pazar günü sabah ve akşam olmak üzere iki vakitte kilisede yapılır. Bu ibadet, kutsal metinden belirli kısımların okunması ve Evharistiya¹⁶¹ âyininin icra edilmesiyle gerçekleştirilir.¹⁶² Yeni Ahit'te Pazar gününün ibadet günü olması gerektiğini belirten açık ifadeler olmamakla birlikte haftanın ilk günü olan Pazar gününe sık sık dikkat çekilmektedir.¹⁶³ Haftalık ibadet gününün cumartesiden pazara olması ilk Hıristiyanlar'a dayandırılmaktadır. Çünkü Yahudiler'e ilişkin bütün tarih içerisinde Mesih'in geleceği belirtilmiş ve bu görülmemiş olay Hz. İsa'nın gelişiyile gerçekleşmişti. Bu yeni olay sebebiyle Pazar günü ibadet etmeye başladılar. Yeni Ahit metinlerinden anlaşıldığına göre ilk Hıristiyanlar, birinci ve ikinci yüzyıllarda haftalık ibadetlerini “Rabbin günü” olarak telakki ettikleri Pazar gününe tahsis

---

¹⁵⁸ Güç, a.g.e., s. 182.

¹⁵⁹ Erbaş, a.g.e., s. 20.

¹⁶⁰ G. Tümer, A. Küçük, a.g.e., s.264.

¹⁶¹ Grekçe eucharistia kelimesiyle ifade edilen ve “kominyön”, (kutsal sofrası) ismiyle de anılan evharistiya, “Tanrı'ya şükür duasında bulunma” manasına gelmektedir ve Mesih'in havarilerle birlikte yediği son yemeğin hatırasına kutlanmaktadır.

¹⁶² Bkz, Erbaş, a.g.e., s. 160.

¹⁶³ Erbaş, a.g.e., s. 20.

etmişlerdir. Zira Mesih'in o günde dirilip kendilerine görüldüğüne inanmışlardır. Kilisenin de Kutsal Ruh'un gelişi ile Pazar günü doğduğunu ve Hıristiyanların da haftanın ilk günü olan Pazar günü toplanmaya başladıklarını kabul etmişlerdir.¹⁶⁴

Ayrıca kaynağını Ahd-i Cedid'den alan bayram yıllık kutlamalar da vardır. Hıristiyan mezheplerin çoğu, *Noel*¹⁶⁵ (Christmas) ve *Paskalya*¹⁶⁶ (Easter) olmak üzere bunlardan ikisini ittifakla kutlamaktadır. Hz. İsa'nın doğum kutlamalarını temsil eden Noel Katolik, Ortodoks ve Protestan mezheplerince 25 Aralık'ta, Ermeni Kilisesi tarafından 6 Ocak'ta kutlanmaktadır. Hz. İsa'nın öldükten sonra yeniden diriltilmesi anısına önceleri Nisan ayının 14'ünde kutlanan Paskalya'nın günü, İznik Konsilinde bahar ekinoksunu takip eden ilk dolunaydan sonraki Pazar olarak tespit edilmiştir. Bu iki kutsal günden başka kiliselerin kendi anlayışlarına göre belirlendikleri Hz. İsa'nın semaya urûcu, şekil değiştirmesi, haçın bulunması, haç yortusu, Hz. Meryem ve bazı azizlerle ilgili kutsal günler de kutlanmaktadır.¹⁶⁷

B. Budizm'de Namaz (Dua)

Bir din olup olmadığı tartışılmakla beraber, Budizm'i dünyada evrensel nitelikli ilk din sayanlar bulunduğu gibi, O'na ilk şekli ile bir ahlâk ve felsefe sistemi diyenler de olmuştur. Tarihçi Le Bon'a göre Budizm başlangıçta yalnız bir ahlâk sistemi idi. Ağır ağır gelişerek tam bir din halini almıştır. Daha çok, kişinin mutluluğunu sağlamak isteyen Buda, bir din kurmak niyetinde değildir. Bundan dolayıdır ki, O'nun öğretilerinde kişisel bir ilâh, tapınma veya dua gibi konular bulunmaz. O, kâinatta ahlâkî adalet anlayışı üzerinde durmuştur. Budizm'in gerçek konusu, Nirvana'ya ulaşmaktır.¹⁶⁸ Buddizim'de esas olan tabiat üstü bir varlığın yardımı olmaksızın karma-tenasüh çemberinden kurtulmayı başarmaktır. Bu sebeple Buda, Tanrı'nın varlığı ve O'na ibadet konusuna hiç temas etmemiş, mensuplarına doğru düşünüş ve doğru davranışla kurtulmayı tavsiye

¹⁶⁴ Bkz, Erbaş, a.g.e., s.21.

¹⁶⁵ Menşe olarak Hıristiyanlığa ait bir kelime olmamasına rağmen, dinî çerçevede ele alındığında, Hz. İsa'nın doğumunu çağrıştıran ve “doğum günü” manasına gelen Latince “natalis” teriminden türetildiği belirtilmektedir. Buradan hareketle insanlara bir ışık getiren “Tanrı'nın Oğlu'nun, yeryüzünde Tanrı'nın cisimleşmiş bir şekli olarak görünmesidir ve bu bağlamda İsa'nın doğuşunun hatırasına kutlanan bir bayramdır tarzında izahlar da yapılmaktadır.

¹⁶⁶ İbranice “geçiş” anlamına gelen “pesah”, Yunanca “Peskhalia”dan gelir. Hıristiyanlığın ilk devirlerdeki Yahudi Pesah bayramına denk olan bir bayramdır. O zaman Hıristiyanlar Hz. İsa'nın Pazar günü dirilişini her Pazar kutlarlar.

¹⁶⁷ Küçük, a.g.md., s.240.

¹⁶⁸ Nirvana, dünya sıkıntı ve acılarının insan kalbini etkilemediği bir ruh halidir.

etmiştir.¹⁶⁹ Ancak ibadetsiz bir din olmayacağı için zaman içerisinde bu dinin mensupları da kendilerine mahsus bazı ibadetler oluşturmuşlardır. Zaman içerisinde oluşan bu ibadetler, Budist öğretisiyle bu dinin yayıldığı yerlerdeki eski inanç ve ibadetlerin bir karışımı şeklinde teşekkül etmiştir.

Budizm’de inancın temelini “Buda’ya sığınırım, Dhamma’ya sığınırım, Sangha’ya sığınırım” cümleleri oluşturur.¹⁷⁰ Budizm’e girmek isteyen bir kişinin önce bu cümleleri söylemesi gerekir. Bunlardan birini inkâr eden kişi Budist sayılmaz. Budizm’de inancın esası Buda’ya imandır. Buda dininde rahip olabilmek için belirli yeteneklere sahip, onbeş yaşını bitirmiş, ana-babasının iznini almış olmak şarttır. Sangha’ya giren, rahip ve rahibeler evlenemezler.

Budizm’de mabetlere *Vihara* denir. Ayda iki defa bir araya gelen rahipler yaptıkları hataları itiraf ederek benliklerini öldürürler. Budizm’deki Karma-Tenasuh (Ruhgöçü) inancı, zihnî ve bedenî ihtiraslardan, *Nirvana* ise doğum, ölüm, varlık, ihtiyarlık ve ızdıraptan kurtulmayı ifade eder. Diğer bazı dinlerde olduğu gibi Budizm’de de bir kurtarıcı (Metteya, Maitreye) bekleme inancı vardır; çünkü Buda, dini tamamlayamadığını, kendisinden sonra âlemlere rahmet olmak üzere bir kişinin geleceğini, noksan işleri onun tamamlayacağını açıklamıştır.¹⁷¹

İbadet anlayışı da diğer dinlere nisbetle farklılıklar arzeder. Nakledildiğine göre Buda ölümünden az önce, çok sevdiği öğrencisi Ananda’ya ibadetle ilgili bazı vasiyetlerde bulunmuştur.

İbadet helezoni tarzda inşa edilmiş Stupa denilen mabetlerde yapılır. Buraları hem ibadet, hem de Buda ve azizlerin hatıralarının muhafaza edildiği yerlerdir.¹⁷² İbadet için mabede giren Budist önce Buda’nın heykeline saygı gösterisi yapar; O’na çiçek ve tutsü sunar. Budistler kendi evlerinde de bir köşede korudukları Buda heykeline tazimde bulunarak, ibadet ederler. İbadetlerinde belli bir dua ve klişeleşmiş söz dizileri yoktur.¹⁷³

Buda dininde cemaatle de ibadet yapılır ve herkese açıktır. Kadınların ahlâk ve fazilet sahibi olmaları esastır. Kaçak ilişkiler yasaktır. Putlara tapmayı yasaklayarak onları kırdırmasına rağmen, Buda’nın ölümünden sonra putperest Brahmanlar seri bir şekilde Buda heykelleri yapmaya başlamışlar, Buda’ya karşı aşırı sevgi besleyenler de zamanla bu

¹⁶⁹ G. Tümer, A. Küçük, a.g.e., s. 134.

¹⁷⁰ Rahipler Cemaati, dünyanın en eski bekar rahipler topluluğudur.

¹⁷¹ G. Tümer, A. Küçük, a.g.e., s.483.

¹⁷² Bu bakımdan Budizm’de şu üç şeye önem verilir: 1- Buda’nın Heykelleri, 2- Buda’nın hatıraları, 3- Rodhi ağacı.

¹⁷³ Küçük, a.g.md., s.236-237.

heykellere taparak, O'nu tanrılaştırmalardır. Hal böyle olmakla beraber bazı Dinler Tarihçileri, Budizm öğretisinin temelde ateizm olduğunu, hiçbir tanrı tanımadığını, bu bakımdan din sayılamayacağını iddia etmişlerdir. Genellikle Hind dinlerinde görülen mistik düşünce ve motiflerdeki uluhiyet sıfatları, Nirvana ile karşılaştırıldığında arada pek büyük bir fark olmadığı görülür. Nitekim bazı durumlarda Buda da Nirvana'nın şahıs haline gelmiş şekli olarak algılanmıştır. Politeizm'in bütün unsurlarını toleransla algılayan Budizm'de, hemen her kaynak, ağaç, dağ, nehir hatta hayvanda bir uluhiyetin mevcudiyeti düşünülmüştür. Bu bakımdan Buda dilinde monoteizm tasavvuru gelişmemiştir. Onlara göre her şeyi idare eden Karma (amel, iş, faayet)'dir.¹⁷⁴

C. Cahiliyye Devrinde Namaz

Yukarıda belirttiğimiz gibi *salât* namaz kavramı, İslâm'dan önce de Araplar arasında kullanılan bir kelime idi. İslâm'dan önce Araplar bu sözcüğü “*dua ve istiğfar*” anlamında kullanıyorlardı. İslâm'dan önce Araplar çoktanrılı bir inanca sahiptiler ve ibadetleri de bu inancın gerektirdiği şekilde idi. Çoğunun evinde bir put bulunur ve girip çıkarken onlara bir tanrı olarak tazim ederlerdi. İslâm öncesinde Arapların namaza benzer devamlı yaptıkları bir ibadet şekilleri yoktu.¹⁷⁵ O zamanlar sadece Harem-i Şerif'e girerler, Kabe'yi ıslık çalarak ziyaret ederler ve el çırparak ilahlarına dua ederlerdi. Bu hususta Kuran'da yer alan: “*Onların Beytullah yanındaki namazları da, ıslık çalmadan ve el çırpılmaktan başka bir şey değildi.*”¹⁷⁶ ifadesi bunu göstermektedir.

Hz. Peygamberimizin 23 kuşak öncesi büyük atası olan Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in dininde mevcut olan namaz ibâdetinin, zamanla Araplar tarafından terk edilip, unutulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Ebû Zer ve Kus b. Sâide'den gelen rivayetlerde câhiliyye döneminde Haniflik dinine mensup bazı kimselerin namaz kıldıklarını öğrenmekteyiz.¹⁷⁷ İbn Habîb ve Müslim'in kaydettiklerine göre de Ebû Zer ile Kus b. Sâide'nin Cahiliyye döneminde namaz kılan kimselerden oldukları belirtilmektedir. Nitekim bu dönemde müşrikler erkek-kadın, açık-saçık el ele tutuşarak birlikte Kâbe'nin etrafında dolaşırlar ve ıslık çalıp el çırparlardı. Böylece kendilerince ibadet ediyoruz diye çalar, oynar ve yaptıklarını da alkışlardı. Hz. Peygamber Kâbe'ye gelip namaz kılmak ya da Kur'an okumak istediği zaman, böyle ayin yapmakta ileri

¹⁷⁴ Küçük, a.g.md., s.237-238.

¹⁷⁵ Akyüz, a.g.e., C.I, s. 93.

¹⁷⁶ Enfâl, 8/35.

¹⁷⁷ İbn Habîb, Ebu Câ'fer, Muhammed, Kitabu'l-Muhabber, Beyrut, trs, s. 171-172.

giderler ve kendilerini de namaz kılıyor, dua ediyorlarmış gibi göstererek; gürültü ve şamata yaparlar, bunu da bir ibâdet sayarlardı. ¹⁷⁸

İbn Kesîr'in rivâyetine göre; İbn Ömer, müşriklerin tavafta ıslık çalmalarını, sonra da yanaklarını yere eğerek, onların el çırpmalarını anlatmış; başka bir rivâyette de: "Kabe'yi sola doğru tavaf ederler, yanaklarını yere koyup el çırpırlar ve ıslık çalarlardı" demiştir. ¹⁷⁹ Buna göre müşriklerin putlarına karşı ibadetlerindeki hareketlerinde namazdakine benzer rükû ve secde şekillerinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca Câhiliyye döneminde: Ka'b b. Lüey'in Kureyşlileri haftada bir Cuma günleri topladığı ve bir hutbe vererek beraber ibâdet yaptıkları tespit edilmiştir. Bu Cuma gününe bir maruzat (açıklama), yani Yevmu'l-Arûbe (Araplık Günü), denilmekteydi. ¹⁸⁰

Yukarıda belirttiğimiz gibi İslâm'dan önceki belli bir dönemde Mekke ve Arap yarım adasında yaygın olan inanç daha ziyade putperestlikti. Fakat putların yanında, mükemmel, yüce, tek, her şeye muktedir bir tanrı fikri de devamlı olarak vardı ve bu tanrı anlayışlarını eskiden gelen bir alışkanlıkla Arapça Allah ismi ile de ifade ediyorlardı. Mecusilik, Zerdüştlük ve benzeri semavî olmayan yabancı dinler ve Allah inancı olmayan Konfüçyüsçülük, Budizm vb. felsefî düşünce nitelikli dinleri onlar arasına girmişse de fazlaca taraftar bulamamıştır. Kâbe'nin etrafında Arap kâbilelerini temsilen her kabîle sayısınca putlar bulunur ve Kâbe'nin içindeki fresklerde de diğerleri yanında Hz. İbrahim, Hz. İsa ve Hz. Meryem'i tasvir eden tablolar mevcut idi. ¹⁸¹ Mekke halkı coğrafi konumları gereği daha çok ticaretle uğraştıkları için, devamlı olarak kervanlarla çeşitli ülkelere giderler ve oralardan da Mekke'ye ve Arabistan'ın çeşitli yerlerindeki panayırlara satmak üzere putlar getirirlerdi. Bütün bu ticari ve sosyal ilişkiler onların inanışlarında, ibadetlerinde, örf ve adetlerinde de değişikliklere neden olmuştur.

Ceziretü'l-Arab, özellikle Hicaz kıtasındaki müşrik kabilelerden bazıları hakiki mabudun bir Allah olduğunu bilirse de Allah'a yaklaşmak için putları şefaathane sanacak kadar gaflet içindeydiler. Yine Müşriklerden bazılarının Kinâne, Huzaâ, Cüheyne kabilesinin Allah hakkında garip bir itikadı vardı. Bu toplum batıl itikatları yüzünden meleklerle, hatta dolayısıyla cinlere ibadet ederler ve bir çölde yalnız kalınca dua ederek

¹⁷⁸ Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Eser Neşriyat, 2. bs. İstanbul, 1960-1962, C.IV, s. 2400.

¹⁷⁹ İbn Kesir, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, Tefsirü'l-Kur'ani'l-Âzim, Hadislerle Kuran-ı Kerîm tefsiri (çev. Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner), Çağrı Yayınları, İstanbul, 1993, C. II, s.308.

¹⁸⁰ Ateş, A. Osman, Sünnet'in Kabul ve Reddettiği Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri, (Basılmamış doktora tezi), İzmir, 1989, s. 19-32.

¹⁸¹ Hamidullah, a.g.e., C. I, s. 31.

oradaki cinlere sığınarlardı. Müşriklerde melek inancı o kadar bozuktu ki melekleri Allah'ın kızları zannederek, sevmedikleri kız çocukları Allah'a isnat ederlerdi.¹⁸²

Yukarıda zikredildiği gibi Enfâl suresindeki: “*Onların Beytullah yanındaki duaları da ıslak çalmak ve el çırpılmaktan başka bir şey değildir. (Ey kafirler) İnkâr etmekte olduğunuz şeylerden ötürü şimdi azabı tadın!*”¹⁸³ ayet-i kerimesinde beyan buyrulduğu üzere Beytullah'ın etrafında ıslık çalarak ve el çırpılarak dönüp dolaşırlardı. İbn Abbas'ın görüşüne göre ıslık çalıp el çırpma işi, o müşrikler için bir tür ibadet şekliydi.¹⁸⁴

Yine Kur'dan belirtildiği üzere; “*Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddiye almazlar. Onlar gösteriş yapanlardır; hayra da mani olurlar.*”¹⁸⁵ ayeti ile müşriklerin bu fiilleri bir ibadet düşüncesinden ziyade, bir oyun ve eğlence olarak yapmakta idiler.

Ayrıca, “*Onların Beytullah yanındaki duaları da ıslık çalmak ve el çırpılmaktan başka bir şey değildir.*”¹⁸⁶ ayeti de bu duruma işaret etmektedir. Buna göre müşriklerin de namaz kıldıkları, fakat bunu ciddiye almadıkları, düzenli değil, gelişi güzel; bilinçli olarak değil, gaflet ile ve sırf âdet ve eğlence olduğu için namaz kıldıkları anlaşılmaktadır. Abdullah İbn Mes'ûd'un , “*sâhûn*” kelimesini “*lâhûn*” şeklinde okuması da ayetin, müşriklerin namazının niteliğini açıkça ortaya koyar. Yukarıda belirttiğimiz Enfâl süresi 35. ayet de müşriklerin, ıslık çalarak, el çırpılarak namaz kıldıklarını, yani namazı bir eğlence haline getirdiklerini ifade etmektedir. Zaten namaz, zekât, hac, oruç gibi ibadetler, İslâm'ın getirdiği yeni ibadetler değildir.

“*Sen ancak, görmeden Rab'lerinden korkanları ve namaz kılanları uyarırsın. Manen arınıp yücelen, kendi yararına arınmış olur. Dönüş Allah'adır. Allah, herkese yaptığığın karşılığını verir.*”¹⁸⁷ ayeti de Arap toplumunda eskiden beri namaz ibâdetinin bulunduğunu ve İslâm'ın ilk dönemlerinde de hala namaz kılan insanların bulunduğunu kanıtlayan âyetlerden biridir. Zira toplum içinde gerçekten Allah'tan korkan ve günün belli zamanlarında namaz kılan insanlar olmasaydı âyette Peygambere, ancak böylelerinin, kendisinin uyarılarını dinleyeceği bildirilmezdi.

¹⁸² Akseki A. Hamdi, Müslümanlıkta İbadet Tarihi, Bilmen Basımevi, İstanbul, 1963, 2. bs, s. 22-23.

¹⁸³ Enfâl Suresi, 8/35.

¹⁸⁴ er-Razî, Fahrüddin, Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-Gayb, (çec. Suat Yıldırım, Lutfullah Celebi, Sadık Doğru) Akçağ Yayınları Ankara, 1988, C.XI, s. 309.

¹⁸⁵ Mâûn, 107/4-7.

¹⁸⁶ Enfâl, 8/35.

¹⁸⁷ Fâtır, 43/18.

Goldziher, “*salât*” teriminin Arapça bir kelime olmayıp Hristiyanlıktan alınan bir kelime olduğunu belirterek, namaz ibâdetinin, câhiliye devrinde mevcut olmadığını iddia etmiştir.¹⁸⁸

Kanaatimizce her ne kadar Cahiliyye Araplarının, namazı bilinçli bir ibadet olmaktan çıkarıp bir çeşit oyun ve eğlence haline getirmiş olsalar da, o dönemde Kâbe’ye doğru yönelerek yaptıkları ve salât dedikleri bir ibâdetin bulunduğunu dikkate alarak, Hz. İbrahim’in dinindeki namaz ibadetinin tahrif edilmiş halinden ibaret bir namazdır.

Netice olarak diyebiliriz ki, Enfal Sûresi 35. ayette de belirtildiği üzere Cahiliyye döneminde müşrik Arapları namaza yabancı değildiler. Ancak müşriklerin kıldıkları namaz ruhtan yoksun, huşû ve edepten uzak, düzensiz bir ibâdet idi. Onlar bu ibâdeti sırf Allah için değil, aynı zamanda ilah edindikleri putlara ve Allah’ın kızları kabul ettikleri meleklerle de yapıyorlardı. İşte İslam dini temelinde bu düşünceye karşı çıkmış ve şirki en büyük günah olarak kabul etmiştir.

---

¹⁸⁸ Hatiboğlu, M. Said, “Batıdaki Hadis Çalışmaları Üzerine” (tebliğ), Uluslar arası Birinci İslam Araştırmaları Sempozyumu, İzmir, 1985, s. 81-94.

BİRİNCİ BÖLÜM
İSLAM'DA NAMAZ İBADETİ

I. NAMAZIN TARİHÇESİ

A. Miraç'tan Önceki Dönemde Namaz İbadeti

Rivayetlerden anlaşıldığına göre beş vakit namaz emredilmeden önce Hz. Peygamber namazlarını iki rekât olarak kılmakta idi.¹ Bu namazın başlangıçta kaç vakit olduğu konusunda iki görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre, namaz önceleri bir vakit iken, daha sonra iki vakte çıkarılmıştır. İkinci görüşe göre ise, baştan itibaren iki vakit olarak kılınmakta idi. Bir vakit olarak başladığını bildiren rivayete göre, bu namaz, güneşin batmasından önce iki rekât olarak kılınıyordu. Bir süre sonra buna, güneşin doğmasından önce kılınan iki rekâtlık bir namaz daha eklendi. Gerek bu rivayet, gerekse doğrudan iki vakit olarak başladığını bildiren diğer rivayete göre, Miraç gecesinde beş vakit namazın farz kılınmasına kadar, namaz iki vakit olarak devam etmiştir.²

İslâm'ın başlangıç yıllarında namaz, sabah ve akşamleyin kılınan ikişer rekâttan ibaret iken, yaygın kabule göre, Miraç olayından sonra beş vakit olarak farz kılınmıştır. Kur'an-ı Kerîmde: "*Kendi nefsinde bir yakarış ve ürperiş için de ve pek yüksek olmayan bir sözle sabah ve akşam Rabbini an; gafillerden olma.*"³ âyeti namazın başlangıçtaki durumuyla ilişkili görülmektedir.

Hz. Muhammed (s.a.v.)'e peygamberlik verilmeden önce kıldığı belli bir namazın olup olmadığı konusunda farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre Hz. Peygamber nübüvvetten önce diğer insanlardan farklı olarak kıldığı herhangi bir namaz yoktu. Fakat diğer bir görüşe göre ise Hz. Peygamber, peygamberlikten önce de namaz kılmakta idi. "*Namaz kılarken bir kulu (Peygamberi namazdan) men edeni gördün mü?*"⁴ ayetinde namaz kılanı engelleyen kimse kınanıp uyarılmaktadır. Bu ayette namaz kılan kişinin Hz. Muhammed, ona engel olanın da Ebu Cehil olduğu rivayet edilmektedir. Kur'ân'ın bu ilk süresinde Hz. Peygamber'in namaz kıldığı belirtildiğine ve Hz. Muhammed'e peygamberlik içinde verildiğine göre namaz kılma olayı, henüz kendisine peygamberlik verilmeden önce olmuştur. Çünkü ayet, daha önce vuku bulmuş bir olaydan

¹ Mâlik, Muvatta', Kasru's-Salât, 8; İbn Hanbel, C. VI, s. 272; Buhârî, Salât, 1.

² Yiğit, İsmâil, "Siyer Kaynaklarına Göre Seferîlik", Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, Seferîlik ve Hükümleri, Ensar Neşriyat, 1997 İstanbul, s.71; Komisyon, İlmihal I İman ve İbadetler, ag.e., C. I, s.219-220.

³ A'râf, 7/205.

⁴ Âlak, 96/9-10.

bahsetmektedir. Kureyş liderlerinin Peygamber’i namazdan menetmesi, Peygamber’in putların adını anmadan, sadece Allah’ın adını anarak namaz kılmasından ötürüydü. Bir de siyer kitaplarının açıklamasına göre Kureyş, duhâ (kuşluk, öğle) namazı kılmasına engel olmazdı. Fakat Hz. Peygamber, günün başka vaktinde kıldığı zaman, müşrikler buna karşı çıkmışlardır.

İslam tarihçileri Hz. Peygamber’in İslamiyet’ten önce, Hira mağarasında ibadet, dua ve tefekküre çekildiğinde Hz. Peygamber’in semavî bir dine göre ibadet edip etmediğinde ihtilaf etmişlerdir. Bu konudaki görüşleri de dört ana noktada açıklamak mümkündür.⁵

1) Hz. Peygamber bir semavî dine uyarak ibadet etmemiştir. İbnu’l-Humâm, bu görüşü Malikilere ve kelâmcılara nispet etmiştir. Bu görüşün en ateşli savunucusu Mu’tezîle’dir ve buna göre Hz. Peygamber kötülüklerden kaçınmak ve aklın iyi dediklerini yapmakta “*akıl şeriatı*” üzereydi. Rasulullah’ın başka birine uyması, onun mertebesini eksilteceği için mümkün değildi.

2) Bâkillâni’ye göre, Hz. Peygamber’in bir semavî dine uyarak ibadet etmesi caizdir; ama fiilen böyle bir şey gerçekleşmemiştir.

3) Diğer bir gruba göre de, Hz. Peygamber bir semavî dine uyarak ibadet etmiştir. Karâfi bu görüşü İmam Malik’e nisbet etmiş, ancak bu görüştekiler, hangi şeriata göre namaz kıldığı konusunda farklı görüş belirtmişlerdir⁶

4) Mâzerî ve İmamü’l-Haremeyn el-Cuveynî ise, Hz. Peygamberin peygamberlikten önce ibadet edip etmediği, etmişse hangi dine göre ibadet ettiği konuları ne fıkıh usûlünde ne furuatta (pratikte) sonucu olmayan bir meseledir. Bu sadece tarihi bir bilgi niteliğindedir. Hukukta herhangi bir hüküm de buna dayandırılmaz. Siyer ve sünen yazarları da Hz. Peygamber’in peygamberlikten önce pek çok fiilini ve durumunu naklederler. Ancak bundan amaçları bu anlatılanların hukukî hüküm çıkarmanın kaynağı olması için değil, Peygamberliğini ve doğruluğunu bilmeye yarayan durumlar olarak nakletmektedirler.⁷

İbni Teymiye ise, “hadis kitapları, özellikle peygamberlikten sonraki dönemi naklederler, peygamberlikten öncesine ait pek az şeyi zikrederler. Ancak peygamberlikten

⁵ Akyüz, a.g.e., C.I, s. 93.

⁶ Akyüz’dan, naklen Bkz. Ebu’l-Huseyn el-Basrî, el-Mu’temed fî Usûli’l-Fıkıh, yay, M. Hamidullah, Dimaşk, 1965, C. II, s. 899-907; İmamü’l-Haremeyn el-Cuveynî, el-Burhan fî Usûli’l-Fıkıh, yay, Abdulazîm ed-Dib, Katar, 1399, C.I, s.504-509; Muhammed Sulayman el-Aşkar, Efâlu’r-Resûl ve Delâletuhâ ale’l-Ahkâmi’ş-Şer’iyye, Beyrut, 1988, C. II, s.138-140.

⁷ Akyüz, a.g.e., s.95.

önceki dönemle ilgili olanlar, hukukî kaynak olamazlar. Bilakis Müslümanların yapmaları gereken, Hz. Peygamber'e iman etmeleri ve peygamberlik verildikten sonra Rasûlüllah'ın getirdiklerine göre hareket etmeleridir.⁸

Peygamberlik'ten sonra ki dönemde Peygamber (s.a.v.)'in ibadet şekli değiştiği görülmektedir. Peygamber (s.a.v.)'in gece namazı sadece Kur'an okumaktan ibaretti.⁹ Bu ibâdet tarzı daha sonra kaldırıldı.¹⁰ Hz. Peygamberin ilk namazını, yaklaşık kırk üç yaşlarındayken Cebrâil'in tarifiyle abdest alıp, önce kendisi, sonra Hz. Hatice ile birlikte kıldığı ifade edilir. Hatta el-Cassâs,¹¹ kılınan ilk namazın, fecr-i sâdıktaki Cebrâil'in imam olarak kıldırıldığı namaz olduğunu nakleder. Bundan sonra, İslâm'ın yayılmasıyla birlikte, Müslümanlar önceleri gizli bir şekilde ve şehir dışındaki izbe yerlerde namaz kılarlardı.

Yukarıda belirtildiği gibi, Hz. Peygamber (s.a.v.), henüz peygamberliğinin başlangıcında gecelerini ibadet ve zikirle geçirirdi. O'nun bu riyâzet hayatı, peygamberliğinden önce başlamıştı. Buhârî'nin, "Vahyin Başlangıcı" babında Hz. Âişe'den naklettiği hadiste belirttiği üzere peygamberliğine yakın yıllarda kendisine yalnızlık sevdirmişti. Hira mağarasına çekilir, orada tehannüs (gönlünce Allah'a ibâdet, İbrahim dinine göre kulluk) ederdi.¹² Beş vakit namaz farz kılınmadan önce, Hz. Peygamber'in ibadet tarzı Cenâb-ı Hakk'ın yarattıklarını düşünmek, Allah'ın yüceliğini tefekkür etmek şeklinde idi. Sabah ve akşam ikişer rekat hâlinde namaz kıldığı da nakledilir.

B. Mîraç'tan Sonraki Dönemde Namaz İbadeti

Beş vakit namazın *mîraç* gecesinde farz kılındığında ittifak vardır.¹³ Bu gecede Hz. Peygamber göklere çıkarılmış ve Allah (c. c.)'dan aracısız vahiy almış, kendilerine cennet ve cehennem gösterilmiştir. İşte bu gecede farz kılınan namaz, Müslümanlar için bir mîraç konumundadır. Zira Hz. Muhammed (s.a.v.), namazın inananların miracı olduğunu bildirmiştir. Bu ibadetle kişi herhangi bir aracıya gerek olmadan doğrudan Allah ile görüşmüş olur.

⁸ İbn Teymiye, Takıyuddîn Ahmed b.Abdü'l-Halîm, Mecmûu-Fetâvâ, Mekke, 1978, 1. bs.

⁹ Muzzemmil, 73/4.

¹⁰ Geniş bilgi için bkz. Mevlevî, a.g.e., s. 30-33.

¹¹ el-Cassâs, Ebû Bekr Ahmed İbn Alî, Ahkâmü'l-Kurân, Daru'l-Mushaf, Kahire trs, C.II, s. 268.

¹² Buhârî, Bed'u'l-Vahy, 3; Müslim, İman, 252; İbn Hanbel, Müsned, C. VI, s. 233.

¹³ Hamidullah, Muhammed, İslâm Peygamberi, İrfan Yayınları, İstanbul, 1969, s. 55; Karaman, Hayrettin, Asr-Saadette İslâm Hukukunun Oluşumu, Beyan Yayınevi, İstanbul, 1994, C. III, s. 66.

Aksini savunanlar olmakla birlikte, namazın hicretten önce miraç gecesinde farz kılındığı konusunda alimlerin çoğunluğu fikir birliğine varmış ve bu konudaki hadislerin sağlam olduğu kanaatine varmışlardır. Enes b. Malik (r.a.)'in naklettiği bir hadiste şöyle buyrulur: *“Miraç gecesinde Hz. Peygamber’e namaz elli vakit olarak farz kılınmış, sonra eksiltilerek beşe indirilmiş, sonra şöyle nida olunmuştur: “Ey Muhammed! Benim katımda söz değiştirilmez. Bu beş vakit namaz sebebiyle, senin için elli vakit namaz sevabı vardır.”*¹⁴ Başka bir hadiste de; *“Yüce Allah miraç gecesinde ümmetim üzerine elli vakit namazı farz kıldı. Ben ise O’na müracaat ederek hafifletilmesini istedim. Sonunda namazı bir gün ve gecede beş vakte indirdi.”*¹⁵

Bu hadislerden, namazın ilk önce elli vakit olarak emredildiği fakat daha sonra beş vakte kadar indirilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ancak elli vakitten beş vakte indirilirken nasıl indirildiği konusu ise ihtilafıdır. Bu konudaki farklılığın ravilerden kaynaklanmış olması muhtemeldir. Namazın hafifletilmesine dair farklı rivâyetlerin olması, âlimlerin, beş vakit namazın miraç hadisesi ile birlikte farz kılındığı yönündeki görüş birliğini bozacak ve bu hadislerin sıhhatinden şüphe etmemize sebep olacak kadar önemli bir ihtilaf değildir. Bilakis teferruat kabilinden farklılıklardır.

Beş vakit namazın ne zaman farz kılındığı konusunda farklı fikir beyan edenler olmasına rağmen, onun farz olduğunda alimler fikir birliği halindedirler. Zira bir çok ayet ve hadis, şüphe olmayacak kadar açık bir şekilde namazın farz olduğunu göstermektedir. Zira, *“Bütün namazları ve orta namazı muhafaza edin”*¹⁶ *“Şüphesiz namaz, müminlere, vakitleri belirlenmiş olarak farz kılınmıştır.”*¹⁷ *“Oysa onlar, tevhid inancına yönelerek, dini yalnız Allah’a tahsis ederek O’na kulluk etmek, namaz kılmak ve zekâtı vermekle emrolunmuşlardır. İşte doğru din budur.”*¹⁸ *“Namazı kılın, zekatı verin ve Allah’a sarılın. O, sizin Mevlânızdır. O, ne güzel Mevla ve ne güzel yardımcıdır.”*¹⁹

Bu ve benzeri âyetlerin yanında namazın farz olduğunu gösteren bir çok hadis de vardır. Bu hadislerin bazıları şunlardır: “Abdullah İbn Ömer (r.a.)’dan rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

¹⁴ Tirmizî, Salât, 45; Nesâî, Salât, 1.

¹⁵ Buhârî, Salât, 1; Müslim, İmân, 236; İbn Mâce, İkâme, 194.

¹⁶ Bakare, 2/238.

¹⁷ Nisâ, 4/103.

¹⁸ Beyyine, 98/5.

¹⁹ Hacc, 22/78.

*“İslâm beş şey üzerine kurulmuştur: Allah’tan başka bir İlâh bulunmadığına, Hz. Muhammed’in Allah’ın Elçisi olduğuna şahâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacetmek ve ramazan orucunu tutmak.”*²⁰

Ebû Umâme (r.a.)’dan: *“Rabbiniz Allah’a karşı gelmekten sakınınız. Beş vakit namazı kılınız. Ramazan orucunu tutunuz. Malınızın zekâtını veriniz. Amirlerinizin (Allah’a isyan olmayan) emirlerine uyunuz. Rabbinizin cennetine giriniz.”*²¹

Yukarıdaki hadisler namazın, İslâm’ın beş temel esasından biri olduğunu göstermektedir. Ayrıca namazın inkarı kişiyi dinden çıkaracağı ve bilerek namazı terk edenlerin büyük bir azaba uğrayacağı Kur’an ve hadislerle sabittir.

Osman (r.a.)’dan rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“Kim namazın sabit bir farz olduğunu bilirse cennete girer.”*²²

Ubâde b. Sâmit (r.a.)’dan rivayet edilen bir hadiste de Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“Allah kullarına beş vakit namazı farz kılmıştır. Küçümsemeden her kim bu namazları tam kılsa Allah ona, kıyamet gününde cennete koyacağına dair kesin söz vermiştir. Kim de bu namazları hafife alarak eksik şekilde yapıp gelirse, Allah katında ona verilmiş bir söz olmaz. Dilerse onu azaplandırır, dilerse bağışlar.”*²³

Hz. Peygamber (s.a.v.) Muaz İbn Cebel’i Yemen’e gönderirken ona şöyle demiştir:

*“Sen ehl-i kitap bir topluma gidiyorsun. Onları ilk önce Allah’a kulluk etmeye çağır. Allah’ı tanırlarsa; Allah’ın onlara 24 saatte beş vakit namazı farz kıldığını söyle. Namazı kılarlarsa; Allah’ın onlara, zenginlerden alınıp yoksullarına verilmek üzere zekâtı farz kıldığını söyle. (Eğer buna) da itaat ederlerse onlardan zekâtı al;(ama) insanların mallarının en iyisini alma, mazlûmun bedduasından sakın. Çünkü onun duasıyla Allah arasında perde yoktur.”*²⁴

Ebû Hureyre (r.a.)’ın naklettiği bir hadiste de şöyle buyrulur:

“Kıyamet gününde kulun ilk hesaba çekileceği şey farz namazlardır. Eğer bu namazları tam olarak yerine getirmişse, ne güzel. Aksi halde şöyle denilir: Bakın

²⁰ Buhârî, İmân, 2; Müslim, İmân, 19-22.

²¹ Tirmizî, Cuma, 80; İbn Hanbel, C. V, s. 251.

²² İbn Hanbel, C. I, s.60.

²³ Ebû Davûd, Vitir, 2; Nesâî, Salât, 6; Dârimî, Salât, 208; Mâlik, Muvatta’,Salâtü’l-Leyl, 14; İbn Hanbel, C. V, s. 322; İbn Mâce, İkâme, 194.

²⁴ Buhârî, Zekât, 41, 63, Tevhid, 1; Nesâî, Zekât, 1; Dârimî, Zekât, 1.

bakalım, bunun nafile namazı var mıdır?” Eğer nafile namazları varsa, farzların eksiği bu nafilelerle tamamlanır. Sonra diğer farzlar için de aynı şeyler yapılır. ”²⁵

Yahyâ b. Saîd (r.a.)’dan rivayet edilen bir hadiste de Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Bana ulaşan bilgiye göre, kişinin hesabı sırasında bakılacak olan ilk ameli namazdır. Eğer namazı kılmış ise, ondan sonra diğer amelleri gözden geçirilecek, eğer kabul edilmemiş ise, hiçbir ameli gözden geçirilmeyecektir. ”²⁶

Namazın dinimizdeki önemini her fırsatta dile getiren Hz. Peygamber (s.a.v.), namaza o kadar önem vermiştir ki hadis kitaplarının önemli bir bölümü bu konu ile ilgilidir. Bu hadisler incelendiğinde şu sonuçlar çıkarılır: Namaz, İslâm’ın beş temel emrinden Kıyamet gününde, kulun ilk hesaba çekileceği amelin de namaz olduğu bildirilmektedir.

II. NAMAZ ÇEŞİTLERİ

Hanefî mezhebine göre namazlar farz, *vâcib*, sünnet ve nafile olmak üzere dört kısma ayrılır. Şafiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhebine göre ise namazlar *vâcib* ve nafile olmak üzere iki kısma ayrılır. Fakat bu üç mezheb tarafından kullanılan *vâcib* kavramı, Hanefîlerdeki *farz* kavramına karşılık gelmektedir. ²⁷ Bununla birlikte Hanefîler arasında farklı gruplandırmalar da bulunmaktadır. Bu gruplardan birine göre namazlar: a) Allah’ın Farz kıldığı mektûbe namazlar, b) Hz. Peygamber’in sünnetiyle sabit olan mesnûn namazlar, c) Her kulun kendi isteğine göre eda ettiği nâfile namazlar olmak üzere üç çeşittir. ²⁸

Farz olan namazlar da ayrıca yine: a) Tüm Müslümanlara farz olan namazlar (farz-ı ayn), b) Bazı Müslümanların yapması ile diğer Müslümanların muaf oldukları namazlar (farz-ı kifaye) olmak üzere ikiye ayrılır.

Günlük farz namazlar; Sabah Namazı 2 rekat, Öğle Namazı 4 rekat, İkinci Namazı 4 rekat, Akşam Namazı 3 rekat, Yatsı Namazı 4 rekat farz olmak üzere toplam, 17 (on yedi) rekattır. Ayrıca bu namazların dışında Cuma günü öğle namazı vaktinde, cemaatle kılınması zorunlu olan 2 rekatlık Cuma namazı vardık ki bu da farz bir namazdır. Her rekat yaklaşık 1-2 dakikada eda edilebileceği düşünülürse, farz namazlar

²⁵ Tirmizî, Salât, 118; Ebû Davûd, Salât, 145; Nesaî, Salât, 9; İbn Mâce, Salât, 202; İbn Hanbel. C. II, s. 290-425.

²⁶ Mâlik, Muvatta’, Kasru’s-Salât, 89; Nesâî, Tahrîm, 2.

²⁷ Komisyon, İlmihal I İman ve İbadetler, a.g.e., C. I, s. 223.

²⁸ Komisyon, İlmihal I İman ve İbadetler, a.g.e., s. 223.

kişinin günde 20-35 dakikasını, sünnetler ve vacip namazlarla birlikte ise ortalama 60-80 dakikasını alır

A. Farz Namazlar

Hanefi mezhebine göre farz, subûtu ve delaleti kat'î (kesin) olan deliller gereğince yapılması gereken ve terki durumunda cezanın söz konusu olduğu amellere denir. Sabit oluşu ve delâleti kesin olan bir delile dayalı emir “*farz*” ifade eder ve yükümlünün, mutlaka yerine getirmesi gerekir. Farz olan namazlar, kitap sünnet ve icma ile sabit olmuştur; yerine getirmeyen ahirette azapla karşılaşır. İnkâr eden dinin dışına çıkar. Farz olan namazlar, farz-ı ayn (aynî farz) ve farz-ı kifâye (kifâî farz) olmak üzere kendi içerisinde de ikiye ayrılır.

Farz-ı ayn olan namazlar, Şari'in, teker teker her mükellefin yerine getirmesini istediği veya Peygamberlere farz olup ümmete farz olmayan durumlarda olduğu gibi Allah'ın her şahıstan yapmasını kesin olarak istediği davranışlardır. Yüce Allah'ın yükümlülük çağında olan her Müslüman'dan ayrı ayrı yerine getirmelerini istediği farz-ı ayn; her gün beş vakit namaz ve her hafta Cuma günleri kılınan Cuma namazı olmak üzere kendi içerisinde ikiye ayrılır.²⁹

Günlük farz namazlar: Sabah namazı iki, öğle namazı dört, ikindi namazı dört, akşam namazı üç, yatsı namazı dört rekât olmak üzere toplam 17 rekâttır. Cuma namazı ise, Cuma günü öğle namazının vaktinde cemaatle kılınan iki rekâtlık bir namazdır.³⁰

Farz-ı kifâye ise, yükümlülük çağında olan Müslümanlara, ayrı ayrı değil topluca emredilen fiillerdir. Bir kısım Müslümanlar bunu yerine getirince diğerleri sorumluluktan kurtulur. Cenaze namazı böyledir. Sevap ve fazileti namazı kılanlar elde etmiş olurlar. Fakat hiç kimse bu namazı kılmazsa, o yerleşim birimindeki herkes bundan sorumlu olur.

31

1) Sabah Namazı

İslâm'ın beş temel ibadetinden biri olan beş vakit namazdan sabah vaktinde kılınan sabah namazıdır. Bu namazın farz olduğu Kitap, Sünnet ve icma' ile sabittir. İslâm'ın beş temel ibadetinden biri olan beş vakit namazın ilki güneş doğmadan önce

²⁹ Kâsânî, a.g.e., C.I, s.454-455.

³⁰ Döndüren, Hamdi, Delilleriyle İslâm İlmihali, Erkam Yayınları, İstanbul, 2004, s.276; Komisyon, İlmihal I İman ve İbadetler, a.g.e., C.I, s.223; Bilmen, Ömer Nasuhi, Büyük İslam İlmihali, İstanbul, 1985, s.106.

³¹ Döndüren, , a.g.e., s. 277; Komisyon, İlmihal I İman ve İbadetler, a.g.e., C.I, s. 224.

kılınan sabah namazıdır. Diğer farz namazlarla birlikte hicretten bir buçuk yıl önce Mirac gecesinde farz kılınmıştır. Adını kılındığı vakitten alır. İki rekât sünnet-i müekkeke, iki rekât da farz-ı ayın olmak üzere toplam dört rekâttır. Arapça’da sabah namazına “salatül-fecr” denir. Kur’ân-ı Kerim’in:

*“Gündüzün iki tarafında (sabah ve akşam) ve geceye yakın saatlerde (yatsı namazını kıl) çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu, ibret alanlara bir öğüttür.”*³² Ayrıca *“Akşamlarken ve sabahlarken, öğle ve ikindi vaktinde göklerde ve yerde hamd O’na mahsus olan Allah’ı tespih edin, namazı kılın”*³³ buyurularak beş vakit ile birlikte sabah namazının da farz olduğu müslümanlara emredilmektedir.

Enes (r.a.)’dan: Bir adam, Allah’ın Nebi’si (s.a.v.)’e sordu; *“Yüce Allah kullarına kaç vakit namazı farz kıldı?” O da cevaben: “ Allah kullarına beş vakit namazı farz kıldı.”* buyurdu. Bunun üzerine adam; *“Bunlardan ne bir fazla ne de bir eksik yapmayacağını söyledi. Allah Rasülü (s.a.v.), şöyle buyurdu “Bu adam bu sözünde doğru ise (ve dediğini de yaparsa) mutlaka cennete girer.”*³⁴

Hz. Peygamber (s.a.v.), sahabelerinden hem bir din eğitmeni hem de bir vali olarak seçmiş olduğu kimseleri görev yerlerine gönderirken insanlara Allah’ın varlığını kabul etmelerinin peşinden beş vakit namazı emretmelerini öğütlemiştir.

Hz. Peygamber, (s.a.v.) Muaz İbn Cebel’i Yemen’e gönderirken, ona şöyle demiştir:

*“Sen ehl-i kitap bir topluma gidiyorsun. Onları ilk önce Allah’a kulluk etmeye çağır, Allah’ı tanırlarsa, Allah’ın onlara gece ve günde olmak üzere beş vakit namazı farz kıldığını söyle. Namazı kılarlarsa, Allah’ın onlara, zenginlerden alınıp yoksullarına verilmek üzere zekatı farz kıldığını söyle.”*³⁵

Kur’an-ı Kerim’de namaz vakitleri, genelden özele doğru gidilerek açıklanmıştır. Namaz vakitlerini açıklayan bu âyetlerden, aynı zamanda namazların günlük sayısı da tespit etme imkânı vardır. *“Namaz müminlere vakti tayin edilmiş bir farzdır.”*³⁶ Bu âyette, genel bir ifade ile, namazların belli vakitler içinde kılınacağı açıklanmaktadır. *“Rabbine güneşin doğmasından (birinci vakit namazı sabah) ve batmasından önce (ikinci vakit ikindi namazı) hamd et ve O’nu gece saatlerinde (üçüncü vakit yatsı namazı)*

³² Hud, 11/114.

³³ Rum, 30/17-18.

³⁴ Buhârî, İlim, 23, İmân, 34; Ebû Davûd, Salât, 1; İbn Hanbel, 264, 143, 168, 193, 267; İbn Mâce, İkâme, 194; Tirmizî, Zekât, 2.

³⁵ Buhârî, Zekât, 41, 63, Tevhid, 1; Nesâî, Zekât, 1; Dârimî, Zekât, 1.

³⁶ Nisa, 4/103.

ve günün etrafında (dördüncü vakit öğle namazı ve beşinci vakit akşam namazı) hamd ile tespih et ki Rabbinin rızasına eresin. ”³⁷ Bu âyette, beş vakit namazın hangi vakitlerde kılınacağı, birinci âyetten daha açık bir şekilde ifade edilmektedir. Ancak vakitlerin başlangıç ve sonu açıklanmamaktadır. Şu halde bu son âyetlere göre, sabah kalkınca (sabah namazı-güneş doğmadan kalmak lazımdır), öğlenin başında (öğle namazı) ve sonunda (ikinci namazı) akşam (akşam namazı) ve gece yatmadan önce (yatsı namazı) olmak üzere birkaç dakika ile kendini ve bütün maddi menfaatleri unutup Yaratıcısına teslim ederek müslümanın günde beş vakit namaz kılması gerekir.

Sabah namazının vakti: Sabaha karşı doğu tarafında yayılan beyazlık ile göğün etrafında karanlık açıldığı zamandan itibaren başlar ve güneş doğuncaya kadar devam eder. Gökyüzünün doğu tarafında aydınlığın oluşmasına fecr denir. Ancak sabah namazı vakti girmeden önceki aydınlanmaya “fecd-i kâzip (yalancı fecr)” adı verilir ki bu zaman içinde sabah namazı kılınmaz.³⁸

“Fecd-i kâzip” aydınlığı bir süre devam ettikten sonra ortalık tekrar kararır, ardından ikinci kez ufuk aydınlanır. İşte buna “fecd-i sâdik (gerçek fecr)” denir. Sabah namazı bundan sonra kılınmaya başlar. Güneşin doğuşuyla birlikte sabah namazının vakti çıkar.³⁹

Hanefî, Şâfiî⁴⁰, Maliki⁴¹ ve Hanbelî⁴² mezheplerine göre sabah namazının vakti, ufukta yatay olarak yayılan bir aydınlığın (fecd-i sadık) görülmesi ile başlar ve güneş doğuncaya kadar devam eder. Ortalığın iyice aydınlandığı ve güneşin doğuşuna az bir vakit kala sabah namazını kılmak zaruret durumları içindir. Çünkü Şâfiî, Hanbelî ve Malikilerden kabul edilen görüşe göre sabah namazının ihtiyârî vakti fecd-i sadık (ikinci fecir) doğunca başlar, gün aydınlanınca (isfâr) devam eder. Gün aydınlanmasından maksat, açık bir yerde sağlıklı bir gözün yüzleri görebileceği ve seçebileceği bir aydınlıktır. Yine bu aydınlıkta da yıldızlar görünmez. Bu mezheplere göre günün aydınlanmasından güneş

³⁷ Taha, 20/130.

³⁸ İbn Ruşd, a.g.e., C.I, s.76.

³⁹ Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Selh, el-Mebsût, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1983, C. I, s.141.

⁴⁰ Gamrâvî, Muhammed ez-Zühri, Envârü'l-Mesâlik Şerhi Umdeü's-Sâlik ve İddetü'n-Nâsik, Dimeşk, 1993. Birlikte: Ebü'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Lu'lu' İbnü'n-Nakib el-Mısrî, Umdeü's-Salik ve Umdeü'n-Nasik. Günenç, Halil, Büyük Şâfiî İlmihali, İstanbul, Umut Matbağacılık, 1998, s.85.

⁴¹ Ahmed Zeydânî el-Cekeni Şinkiti, Muhammed el-Emin, Şerh-ü Halil b. İshak el-Mâlîki, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1993.

⁴² Makdisî, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Müflih, Kitabü'l-Furu', bs. Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1985.

doğuncaya kadarki süre zarûret sahiplerine özeldir. Ancak Şafî’lerin bazılarında gelen rivâyetlere göre, “sabah namazının vakti, ortalığın aydınlanması ile sona ermektedir.”⁴³

Sabah namazını, vaktin evvelinde mi yoksa güneşin doğuşuna yakın bir zamanda mı kılmak gerektiği hakkında İslâm âlimleri, değişik hadisleri ölçü alarak, farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Meselâ, Hz. Aişe’nin rivayet ettiği

“Rasûlüllah sabah namazını kılarlardı da, Müminlerden kadınlar “mırt” denen örtüleriyle kapanarak hazır bulunurlar, sonra evlerine dönerlerdi ki, onları kimse tanıyamazdı.” hadisini yorumlayan Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî alimleri, kadınların tanınmamasının nedeni olarak karanlığın koyuluğunu kabul ederler. Bundan dolayı da sabah namazının en faziletli vaktinin karanlığın hakim olduğu ilk vakit olduğu kanaatine varırlar. Hanefiler ise, kadınların tanınmamalarının nedeni olarak karanlığı değil, onların bütün vücutlarını örtmelerini gösterir; bundan dolayı da güneşin doğmasına yakın olan bir zamanda aydınlıkta kılınmasının daha faziletli olduğunu kabul ederler. Hanefileri destekler nitelikteki bir diğer hadis de şöyledir: Ebu Berze bildiriyor:

*“Hz. Peygamber (s.a.v.) sabah namazını her birimiz yanında oturana tanıyacak kadar aydınlık olduğu zaman kıldırır; bu namazda altmıştan yüz ayete kadar okurdu.”*⁴⁴

Ancak, hadis-i şerifte dikkat edilmesi gereken bir nokta, altmış ila yüz ayetin okunduğu sabah namazının güneş doğmadan önce tamamlanabilmesi için Hanefilerin dışındaki üç fıkıh ekolünün görüşüne uygun olan karanlıkta başlanması gerekir. Bir başka hadiste de yine Hz. Peygamber’in sabah namazını karanlıkta kıldığı rivayet edilmektedir. Bütün bu değişik görüşlerin Hz. Peygamber’in değişik zamanlardaki uygulamalarına uyduğu bir gerçek olduğuna göre, sabah namazını karanlıkta kılmaya başlayıp uzun okuyuşlarla uzatmak ve ortalık ağarırken bitirmek herhalde sünnete en yakın bir tercih olur.

Sabah namazına uyanamayıp güneş doğduktan sonra uyanan bir Müslüman güneşin doğmasından bir süre sonra (45 dakika kadar) sünnet dahil namazını eda niyeti ile kılar. Öğle vaktine yakın bir zamana kadar geciktirebilir, ancak öğleden sonraya bırakamaz.⁴⁵

Sabah namazına kalkan bir kişi, gusül abdesti aldığı takdirde güneşin doğacağını anlarsa, gusül yerine teyemmüm yaparak namazını kılar; gusül abdestini de daha sonra alır. Teyemmümle kıldığı bu namaz geçerlidir, daha sonra onu kaza etmesi gerekmez.

⁴³ İbn Kudâme, Muvaffakuddîn, Abdullah İbn Ahmed, el-Kâfi fi fıkhi’l-Mübeccel Ahmed b. Hanbel thk. Muhammed Züheyr Şaviş. 3. bs, El-Mektebû’l-İslâmiyye, . Beyrut ,1982, C. I, s.97-98.

⁴⁴ Ahmed, Naîm, Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi, Ankara, 1957,2.bs, C.II, s.485.

⁴⁵ Akyüz, Vecdi, Mukayeseli İbadetler İlmihali, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995, C.I, s.363.

Uyandıgında güneşin doğmak üzere olduğunu gören birisi, bu vakitte namaz kılmak mekruh olduğu için güneşin doğup biraz yükselmesini bekler, sünneti ve farzı kaza eder.

Cemaatin farza durduğunu gören bir Müslüman eğer ikinci rekâta yetişebilecekse, önce sünneti kılar, sonra cemaate uyararak farzını kılar. Ama sünneti kıldığı zaman farza yetişemeyeceğini anlarsa, sünneti kılmayıp doğrudan farz namazı kılmak için cemaate uyar. Terk ettiği sünneti ise güneş doğduktan sonra dilerse kaza eder, dilerse terk eder. Bu görüşler Hanefi hukukçularına ait görüşlerdir. Arıca, sabah namazının farzı kılındıktan sonra, güneş doğup bir mızrak boyu yükselene (yaklaşık 45-50 dakika geçene) kadar hiç bir nafîle namaz kılınmaz.

Hız. Peygamber sabah ve ikinci namazlarına diğer namazlardan daha çok önem vermiş ve bunların hiç bir zaman kaçırılmamasını tavsiye buyurmuşlardır.

*“Sizden biriniz, gün batmadan evvel ikinci namazından bir secde yetiştirecek olursa dahi, namazını tamamlasın. Sabah namazından da bir secdeyi gün doğmadan yetiştirecek olursa namazını tamamlasın.”*⁴⁶ Peygamber Efendimiz sabah namazının sünnetine diğer sünnetlerden daha çok önem vermiş ve bunun terk edilmemesini istemiştir:

*“Düşman süvarisi kovalasa bile sabah namazının iki rekât sünnetini terk etmeyin.”*⁴⁷

Bu önemden dolayıdır ki, diğer namazların sünnetleri kaza olarak kılınamazken, sabah namazının sünneti güneş doğduktan sonra kaza edilebilmektedir. Ancak başka bir hadiste ise cemaat farza durduktan sonra sünnetin terkedilmesi istenerek cemaatin önemi vurgulanıyor: Bir hadiste *“Farza kametlendikten sonra, farzdan başka namaz kılınmaz.”*⁴⁸ buyurulmaktadır.

2) Öğle Namazı

Öğle namazı, güneşin gök yüzünün tepe noktasından (zeval) batıya döndüğü (dulûk) andan itibaren kılınmaya başlanan ve cisimlerin gölgesinin bir misli olana kadar kılınması emredilen namazdır. Öğle namazının başlangıcının, güneşin tepe noktasından batıya meyiletmesi olduğunda görüş birliği vardır.⁴⁹ Zira *“Güneşin batıya kaymasından, gecenin karanlığına kadar geçen zaman içinde namazları kıl.”*⁵⁰ ayeti öğle namazının başlangıç vaktini göstermektedir.

⁴⁶ Ahmet Naîm, a.g.s., s.494-500.

⁴⁷ Ebû Davûd, Sünen, C.II, s.301

⁴⁸ Ebû Davûd, Sünen, C.II, s.305

⁴⁹ Serahsî, a.g.e., C.I, s. 142; İbn Kudâme, a.g.e., C.I, s.378.

⁵⁰ İsrâ, 17/78.

Fakat öğle namazının son vakti konusunda hukukçular ihtilaf etmişlerdir. Ebu Hanife, her cismin gölgesi iki misli olana kadar kılınabileceğini söylemiş, Ebu Hanife'nin talebeleri Ebû Yusuf ve İmam Muhammed ise gölgenin cisimlerin boylarına (misline) ulaşınca kadar kılınabileceğini söylemişlerdir. Hanefi mezhebinde esas görüş buna göre belirlenmiştir. İmam Şâfiî, İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel de İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'le aynı görüşü paylaşmaktadırlar. Bu görüşün dayandığı birinci delil, Hz. Cebrâil'in hususi olarak Hz. Peygamber'e imamlık yaptığı ve namaz vakitlerini belirttiği hadistir. Cebrâil (a. s.) öğle namazını önce, güneşin zevâlınden hemen sonra kıldırılmış, ikinci defasında ise, cisimlerin gölgesi bir misli olunca kıldırılmıştır. Bununla Cebrail (a. s.) öğle namazının başlangıç ve bitiş vakitlerini belirlemiştir. ⁵¹ Ebû Hanîfe'nin delili ise şu hadistir:

“Öğle namazını geciktirip serin zamanda kılınız. Şüphesiz sıcaklığın şiddeti, cehennem alametlerindedir.” ⁵²

Hz. Peygamber'in yaşadığı bölgede sıcaklığın en şiddetli zamanı, cisimlerin gölgesi bir katına ulaştığı zamandır. Diğer yandan Cebrâil (a. s.) ikinci namazını cisimlerin gölgesi iki katına ulaşınca kıldırılmıştır. ⁵³

Bu ihtilaftan dolayı İslam Hukukçuları öğle namazının vaktinin bitip ikinci namazının vaktinin girdiği konusunda iki merhaleli bir zaman tespitinde bulunmuşlardır. Güneşin gökyüzündeki en yüksek noktasından batıya dönünce başlayıp cisimlerin gölgesinin bir katına ulaştığı zamanda öğle namazı kılınır. Fakat ikinci namazının vakti girmez. Bu vakte, “asr-ı evvel”, gölgenin iki katına ulaştığı zamana ise “asr-ı sani” denir. Çoğunluk İslam hukukçularına göre öğlenin vakti “asr-ı evvel”e kadar olup bu vakitten sonra ikinci namazının vakti girmiş olur. ⁵⁴

3) İkinci Namazı

Diğer farz namazlarla birlikte Hicret'ten bir buçuk yıl önce Mirac sırasında farz kılınmıştır. Beş vakit namazdan biri olan ve ikinci vaktinde eda edilen ikinci namazdır. Diğer farz namazlarla birlikte Hicret'ten bir buçuk yıl önce Mirac sırasında farz kılınmıştır. Adını, kılındığı vakitten alır. İkindinin sünneti, gayr-i müekkelede olup, farzından önce kılınır. İkinci namazının sünnet ve farzı dörder rekate olup toplam sekiz rekattır. Kur'an-ı Kerim'de *“Öyle ise akşama girdiğinizde, sabaha kavuştuğunuzda, Allah'ı tespih edin.*

⁵¹ Tirmizî, Mevâkît, 1.

⁵² Buhârî, Mevâkît, 9-10; Bedü'l-Halk, 10.

⁵³ Bkz. Tirmizî, Mevâkît, 1.

⁵⁴ İbn Ruşd, a.g.e., C.I, s.72; Kâsânî, a.g.e., C.I, s.122.

Göklerde ve yerde hamd O'na mahsustur. Gündüzün sonunda ve öğle vaktine girdiğinizde Allah'ı tespih edin. ”⁵⁵ buyurulmaktadır.

İkinci namazının vakti öğle vaktinin bitiminden başlar ve güneşin battığı zamana kadar devam eder. Yukarıda da belirttiğimiz gibi öğle namazının vaktinin bitimi hususunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre, her şeyin gölgesinin bir misline ulaştığı vakittir ki, buna “Asr-ı evvel” (ilk ikindi vakti) denilir. İkinci görüşe göre ise, öğle namazının vakti, gölgenin cisimlerin iki misline ulaşması ile sona erer ve ikindi namazı vakti girer ki, bu da “Asr-ı sâni” (ikinci ikindi vakti) olarak adlandırılmaktadır. İkinci namazını Asr-ı evvelde kılmak İmâm Ebû Yusuf, İmâm Muhammed ve diğer mezhep imamlarının görüşü; Asr-ı sâniye kılmak ise İmam Azam'ın görüşüdür. Ancak ülkemizde yaygın olarak Asr-ı evvelde kılınmaktadır. Buna rağmen Asr-ı sâniye bırakılması daha güzeldir.⁵⁶

4) Akşam Namazı

Diğer farz namazlarla birlikte Hicret'ten bir buçuk yıl önce Miraç olayında farz kılınmıştır. Adını kılındığı vakitten almıştır. Farzı üç rekât olup farz-ı ayndır. Sünneti, müekkelede olup iki rekât olarak kılınır.

Kur'an-ı Kerim'de: “*Öyle ise akşama girdiğinizde, sabaha kavuştuğunuzda, Allah'ı tespih edin. Göklerde ve yerde hamd O'na mahsustur. Gündüzün sonunda ve öğle vaktine girdiğinizde Allah'ı tespih edin.* ”⁵⁷ Buyurulmaktadır.

Akşam namazının vakti güneşin batmasıyla başlar, akşam şafağın yani gündüz aydınlığının tamamen kaybolduğu Yatsı namazının başlangıç vaktine kadar devam eder. İmam-ı Â'zam'a göre akşam namazı, ufuktaki kızılıktan sonra meydana gelen beyazlık kaybolana kadar kılınır. İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise kızılığın kaybolup beyazlığın görünmesiyle akşam namazının vakti çıkmış olur. Hanefi mezhebi de İmam Ebû Yusuf ve İmam-ı Muhammed'in görüşlerini mezhep görüşü olarak kabul etmiştir. Ancak bu süre içinde kılınmadığı takdirde kızılıktan sonra meydana gelen beyazlığın kaybolduğu ana kadar da kılınabilir.⁵⁸

⁵⁵ Rûm, 30/17-18.

⁵⁶ Serahsî, a.g.e., C.I, s.144; İbn Ruşd, a.g.e., C.I, s.73-74.

⁵⁷ Rûm, 30/17-18.

⁵⁸ Serahsî, a.g.e., C.I, s.144; Kâsâni, a.g.e., C.I, s.123.

5) Yatsı Namazı

Farz olan beş vakit namazın en sonuncusu yatsı namazıdır. Beş vakit namazla birlikte Hicretten bir buçuk yıl önce farz kılınmış olup adını kılındığı vakitten almıştır. Arapça'da yatsı namazına "Salatül-işa" denir. Dört rekât gayr-i müekked sünnet, dört rekât farz, iki rekât da müekked sünnet olmak üzere toplam on rekâttır.

Yatsı namazının vakti içerisinde kılınan üç rekâtlık *vitir* namazıyla birlikte toplam 13 rekât namaz kılınmış olur. Ancak, vitir namazı yatsı namazından önce kılınmaz. Vitir namazının yatsı namazından sonra kılınması gereklidir. Yatsı ile vitir arasını bir süre ayırmak sünnete daha uygundur. Hz. Peygamber'in yatsıdan sonra uyuduğu, daha sonra gece kalkıp teheccüd namazı ile birlikte vitir namazını kıldığı rivayet edilmektedir. Hz. Aişe (r.a.)' dan gelen bir rivayete göre:

*"Peygamber (s.a.v.) gece on rekât (nafile) kılar, bir rekât daha ilaveyle vitri de ifa eder (şafak atınca) sabahın iki rekât sünnetini de kılar. Bunların toplamı on üç rekât tutardı. "*⁵⁹

Peygamber (s.a.v.)'in gece kıldığı bu namaz farklılık arzederdi. Bundan dolayı alimler gece namazının bir, üç, beş, yedi, dokuz, on bir rekât olarak kılınabileceğini söylemektedirler. Değişmeyen ise, tek rekâtlı olmasıdır. İmam Şâfi ile Ahmed b. Hanbel tek rekât kılınabileceğini söylerken, İmam Ebu Hanife'ye göre vitir namazı en az üç rekât olmalı diğer rekâtlar ise teheccüd olarak kılınmalıdır.

Yatsı namazının vakti akşam namazının vakti çıktıktan sonra girer ve sabahın vakti girinceye kadar devam eder.⁶⁰ Yatsıyı gecenin hangi vaktinde kılmak gerektiği konusunda da değişik rivayetler vardır. Bu rivayetlere göre Rasûlullah bazen erken bazen da geç vakit kıldırırdı. Bu rivayetlerin biri şöyledir:

*"Yatsıyı da bazen erken, bazen geç kıldırırdı. Cemaati toplanmış bulunduğu erken kıldırır, gecikmiş bulunduğu tehir ederdi. "*⁶¹

Diğer bir kısım hadis-i şeriflerde ise Rasûlullah'ın ümmete zor gelmesi yatsı namazını sürekli olarak geç vakitte kıldırılmayı arzuladığı bildirilmektedir: Hz. Aişe'den şöyle rivayet edilmiştir:

"Rasûlullah yatsı namazını (erken kıldırılmak âdetleri iken) bir gece geç vakte kadar bırakmışlardı. Bu, İslâm'ın yayılışından evvel idi. (O gece) hücre-i saadetlerinden erken çıkmadılar. Nihayet Ömer gelip "Ya Rasûlallah, buradaki kadınlar, çocuklar

⁵⁹ Ebû Davûd, II, 348.

⁶⁰ Serahsî, a.g.e., C.I, s.145; İbn Ruşd, a.g.e., C.I, s.75-76.

⁶¹ Ahmet Naîm, a.g.e., s.508.

uyuyakaldılar” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah dışarıya çıkıp mesciddekilere, “Şimdi yeryüzünde sizden başka bu namazı kılmak için bekleyen yoktur” buyurdular. Diğer bir rivayette namazdan sonra şunları söyledi: “(Gitmeye) acele etmeyiniz. Sizlere müjdem var, insanlar içinde sizden başka bu vakitte namaz kılan hiç bir kimsenin bulunmaması Allah'ın size (has olan) nimetlerindedir. Herkes şimdi namazını kılmış, yataklarına uzanmıştır. Siz ise namazı bekler halde olduğunuz sürece hep namazda (gibi)siniz. Zayıfın dermansızlığı, hastanın hastalığı, iş sahibinin işi-gücü olmasaydı şu namazı gece ortasına kadar geciktirirdim. Bu namazı geciktiriniz; zira siz bütün ümmetlere bu sayede üstün oldunuz. Sizden başka bu namazı hiç bir ümmet kılmamıştır.”⁶²

Sabah ve yatsı namazının vakti uyku anına rastladığı için cemaatle kılmak güçlü bir iman ve irade istediğinden, bunu yapanlar daha çok sevap kazanırlar. Bunun delili şu iki hadis-i şeriftir: Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.), şöyle buyurmuştur: *“İnsanlar ezan ile ilk safın sevabını bilselerdi, sonra bunları yapmak için kur'a çekmekten başka bir çare bulamasalar, kura çekerlerdi. Namaz ilk vaktinde kılmanın sevabını bilselerdi bunun için yaraşırlardı. Yatsı namazı ile sabah namazının faziletini bilselerdi, emekleyerek de olsa bu namazları cemaatle kılmaya gelirlerdi.”⁶³*

Osman İbn Affan (r. a.), Rasûlullah(s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir: *“Kim yatsı namazını cemaatle kılsa, gece yarısına kadar namaz kılmış sevabını alır. Sabah namazını da cemaatle kılsa bütün geceyi namaz kılarak geçirmiş gibi sevap alır.”⁶⁴*

Cemaate boykot edip evlerinde namaz kılanlar hakkında: *“Yemin olsun içimden öyle geçiriyorum ki, müezzine kamet getirmesini emrettikten sonra içinizden birine insanlara imamlık etsin diye emredeyim, sonra ateşli kundakları alıp ezanı işittikten sonra namaza çıkmayanların evlerini başlarına yıkayım geliyor”* buyurmaktadır.

6) Cuma Namazı

Türkçemizde Cuma denince, hem Cuma günü, hem de Cuma namazı anlaşılmaktadır. “Cuma” Arapça bir kelime olup fasih olan Benî Ukayl diline göre “Cumua”, A'meş ve arkadaşlarının okuyuşuna göre “Cem'a”, Türkçe'de ise “Cuma” tarzında okunmakta ve telaffuz edilmektedir.⁶⁵

⁶² Ahmet Naîm, a.g.e., s.510-516.

⁶³ Buhârî, Ezan, 9, 32; Müslim, Salât, 129, 131; Tirmizî, Mevâkit, 53; Nesâî, Mevâkit, 22.

⁶⁴ Buhârî, Ezân, 34; Tirmizî, Salât, 51; İbn Mâce, Mesâcid, 18.

⁶⁵ Yavuz, Yunus Vehbi, Başlangıçtan Günümüze Cuma Namazı, Emin Yayınları, İkinci Baskı, Bursa, 2005, s.13.

Müslümanların birlik ve bütünlüğünün en çarpıcı göstergelerinden biri olan Cuma namazı, günlük beş vakit namazdan başka, Cuma günleri, öğle namazı vaktinde kılınması emredilmiş, farz namazlardan biridir.⁶⁶

İslâm'da Cuma gününün dünyanın başlangıcına, sonuna ve ahirete kadar uzanan bir yeri ve değeri vardır. İbâdetlerin temel unsuru namaz, namazların temeli ise Cuma namazıdır.⁶⁷

Cuma namazına bu adın verilmesinin sebebi, insanların bu namazı kılmak için toplanmalarıdır. Bir görüşe göre; bu günde toplanmış olan hayırlar sebebiyle bu ismi almıştır. Bir görüşe göre ise; Hz. Adem'in yaratılışı ile diğer bütün varlıkların yaratılışının da bu günde tamamlanmasından dolayı ve Adem ile Havva'nın yeryüzünde Arafat'ta bir araya geldikleri güne izafeten; "Birleşme günü", "toplanma günü" manasında Cuma adı verilmiştir.

Cahiliyye döneminde Cuma gününün ismi "Yavmü'l-Arûbe" idi. Bu "saygı gösterilen farklı bir gün" demektir. Rahmet günü denildiği de rivâyet edilmektedir. Mekke'de Kureyşliler Cuma günü toplantı yapmaya başlayınca Ka'b b. Lüeyy'in ilk olarak bu güne Cuma ismini verdiği nakledilir.⁶⁸

Cuma gününün faziletinden bahseden bir çok hadis rivâyet edilmektedir. Ebû Hureyre'den gelen iki farklı rivâyete göre, Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

*"Bizler, bizden önce kitap verilenlerin en sonuncusuyuz. Kıyamette ise en önce geçeceğiz. Onlar, Allah'ın kendilerine farz kıldığı bu Cuma gününde ihtilafa düştüler. Allah onu bize gösterdi. Diğer insanlar bu konuda bize uyuyorlar. Ertesi gün Yahudilerin, daha ertesi gün ise Hıristiyanlarındır."*⁶⁹

*"Güneş Cuma gününden daha üstün bir gün üzerine doğup batmamıştır. Cuma günü içinde öyle bir saat vardır ki, bir Müslüman Allah'tan hayırlı bir şey isteyerek bu saate denk gelirse, mutlaka dileği kabul olur. Herhangi bir kötülükten de Allah'a sığınır, mutlaka Allah onu bu kötülükten korur."*⁷⁰

---

⁶⁶ Yavuz, a.g.e., s.7.

⁶⁷ Yavuz, a.g.e., s, 11.

⁶⁸ Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensari, el-Cami li Ahkâmu'l-Kur'an, Kahire, 1967, C.XVIII, s. 97-98.

⁶⁹ Buhari, Cuma, 1; Müslim, Cuma, s. 856.

⁷⁰ Hâkim, C. I, s.279.

“Cuma günü gerekli temizliği yaptıktan sonra camiye gidip hutbe dinleyen ve namazı kılan kimsenin o gün ile daha önceki Cuma arasında işlemiş olduğu günahların affedileceği belirtilmiştir.”⁷¹

Cuma namazının hangi tarihte farz kılındığı konusunda iki rivayet vardır. Birinci rivayete göre Mekke’de farz kılınmış, ancak müşriklerin engellenmesi yüzünden fiilen edası hicrete kadar ertelenmiştir. İkinci rivayete göre ise Cuma namazı hicret sırasında farz kılınmıştır. Şöyle ki Resûlullah Medine’ye bir saat mesafede bulunan Kubâ’ya ulaşınca orada konaklamış, pazartesiden perşembeye kadar ashabı ile beraber çalışarak İslâm’ın ilk mescidini inşa etmiştir. Cuma günü Kubâ’dan hareket edip Rânûnâ vadisine gitmiş ve hicret sırasında Sâlim b. Avf kabilesine misafir olmuştur. Bu sırada Cuma vakti girdiğinden vadideki namazgâhta ilk Cuma namazını kıldırıştır.⁷²

Fıkıh alimleri, her hafta Cuma gününde kılınan Cuma namazının farz olduğu konusunda fikir birliği yapmışlardır. Bu namazın farz olduğu Kitap, Sünnet ve icmâ ile sabittir. Cuma namazı farz olup bu namazı inkâr eden kâfir olur. Çünkü Cuma namazının farzıyeti kesin delil ile sabit olup müstakil bir farzdır.

Bu konu hakkında aşağıda örnek olarak birkaç âyet ve hadisin mealini vereceğiz. Kur’an-ı Kerim’in 62. sûresi, Cuma namazından bahsettiği için Cuma sûresi adını alan bu sûrede yüce Allah şöyle buyurmuştur:

“Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağırıldığı (ezan okunduğu) zaman, hemen Allah’ı anmaya (namaza) kuşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır.”⁷³

Burada cumaya gitmek emredilmiştir. Yani alış verişi bırakıp Allah’ı zikretmek için Cuma namazını kılmaya gitmek farz kılınmıştır. Bu âyet, Cuma namazını kaçırmamak için namaz vakti yaklaştığında alışveriş ile meşgul olmayı yasaklamıştır. Eğer cumaya gitmek farz olmasaydı, bundan dolayı alış verişi yasaklanmazdı. Bu âyetteki “sa’y”den maksad cumaya gitmek olup, soluk soluğa koşmak demek değildir. Âyetteki “Allah’ı anmak” ifadesi Cuma namazı ve hutbesi olarak tefsir edilmiştir.⁷⁴

Cuma namazının fazileti, kuvvetli bir farz oluşu ve özürsüz olarak bu namazı terk etmenin büyük günah sayıldığı konusunda çeşitli hadisler nakledilmiştir. Bunlardan

⁷¹ Buhârî, Cuma, 6, 19; Müslim, Cuma, 26.

⁷² İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdullah Cemâleddin el-Ensârî, es-Siretü’n-Nebeviyye, Mısır 1355/1936, C.I, s.494.

⁷³ Cuma, 62/9.

⁷⁴ Cassas, Ebû Bekir Ahmed b. Ali, Ahkâmu’l-Kur’an, Kahire, trs, C. V, s.338-339; el-Kâsânî, a. g. e., C. I, s.256.

bazısını vermeye çalışacağız: Abdullah b. Amr İbni'l-As (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü şöyle buyurmuştur:

*“Cuma ezanını duyan kimselere Cuma namazı farzdır.”*⁷⁵

İbn Ömer ve Ebu Hureyre'den, Rasûlullah (s.a.v.)'i minberden şöyle buyururken dinledikleri rivayet edilmiştir:

*“Birtakım insanlar cumayı terk etmekten ya vazgeçerler, yahut da yüce Allah onların kalplerini mühürleyecek, sonra da onlar hiç şüphesiz gafillerden olacaklardır.”*⁷⁶

Ebu'l-Câd ed-Damri'den rivâyete göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur.

*“Her kim önemsemeyerek üç Cuma namazını terk edecek olursa Allah o kimsenin kalbini mühürler.”*⁷⁷

Farz kılındığından beri Cuma namazının Müslümanlar tarafından terk edilmeden aralıksız kılınmış ve bu temel ibadetin farz olmadığını iddia eden hiçbir âlim olmamıştır. Bütün Müslümanlar Cuma namazının farz olduğu görüşünde birleşmişlerdir.⁷⁸

Cuma namazının farz olabilmesi için belli bir takım şartların gerçekleşmiş olması gerekir. Bu şartlar vücûb şartları ve sıhhat şartları olmak üzere iki çeşittir. Vücûb şartları, Cuma namazı kılmakla yükümlü olmanın şartlarıdır. Sıhhat şartları ise kılınan namazın sahih yani geçerli olmasının şartlarıdır.

a) Cuma Namazının Vücûb Şartları

Bir kimseye Cuma namazının farz olması, o kimsede vakit namazlarının farz olması için aranan şartlardan başka şu şartların da bulunması gerekmektedir.

aa. Müslüman Olmak

Müslüman olmayan kimseler hiçbir ibadetle sorumlu olmadıkları gibi, Cuma namazını kılmak da yükümlü değillerdir. Zira İslâma göre teklifin birinci basamağı imandır. Temelinde sahih ve sağlam bir itikat olmadıkça yapılan hiçbir amel sahih değildir. Nitekim Yüce Allah; *“Ey iman edenler! Cuma günü namaz için ezan okunduğu zaman hemen Allah'ı anmaya gidin”*⁷⁹ âyeti kerîmesiyle sadece müminlere hitâp etmektedir. Aynı zamanda Peygamberimiz (s.a.v.) *“Cuma namazı cemaat içinde bulunan her müslüman*

⁷⁵ Ebû davûd, Salât, 212

⁷⁶ Muslim, Cuma, 865.

⁷⁷ Ebu Davud, Salât, 2.

⁷⁸ Vehbi Yavuz, a.g.e., s. 34.

⁷⁹ Cuma, 62/9.

üzerine Allahın bir hakkı olup farzdır.”⁸⁰ dolayısıyla, Cuma namazı sadece inanan Müslümanlara farzdır.

ab. Erkek olmak

Fıkıh kitaplarında, Cuma namazı erkeklere farz olup kadınlara farz değildir. Bu konuda birkaç fakih dışında görüş birliği etmişlerdir. Hanefî alimleri kadınların Cuma namazından muaf tutulmalarının sebebini, meşakkat veya zarar görme ihtimali olarak îzah etmişlerdir. Fakat kadınlar camiye gelip Cuma namazı kılabilirler namazları sahih (geçerli) olur. O gün ayrıca öğle namazı kılmazlar.⁸¹ Nitekim Şafiî alimlerinden İmam Nevevî, İbnü'l-Münzîr ve daha başka alimler: “Kadınların, mescide giderek imamla beraber Cuma namazını kıldıkları taktirde bunu câiz olduğuna dair icmâ bulunduğunu nakletmektedirler. Zira peygamber (s.a.v.)’in mescidinde kadınların erkek saflarının gerisinde durarak Hz. Peygamber’in arkasında Cuma namazı kıldıklarını ifade eden birçok sahih ve meşhur haber sabittir.” demektedirler.⁸²

Cuma namazı kılmayı emreden âyetin genel içerikli (umumî) olduğu için kadınların da Cuma namazı kılmaları gerektiği yönünde fikir beyan eden ilim adamları da vardır. Bunlardan Ehl-i Sünnet mezheplerinden Zahirîye Mezhebinin kurucusu olan Davûd ez-Zahirî’ye göre Cuma namazı kadınlara da farzdır. Çünkü Cuma namazının farz olduğunu bildiren âyetteki hitap umumi olup burada kadın-erkek ayırımı yapılmamıştır. Davud ez-Zuhirî’ye göre Kur’an’da Cuma namazının farzietini bildiren âyetin hükmünün umumi oluşu yanında, büyük çoğunluğun delil olarak Târik b. Şihab’tan rivayet edilen hadisi sahih kabul etmemiştir. Bundan dolayı kesin olan bir hükmün sahih olmayan bir hadis ile tahsis edilmesi doğru değildir.⁸³

Çağdaş alimlerden olan hocamızın kanaati da bu yöndedir. Cuma namazı erkekler ile kadınlara aynı derecede farz olduğunu belirterek, bu noktada aralarında herhangi bir fark yoktur. Fakat, ailevi zaruretler ve biyolojik rahatsızlıklar dolayısıyla mazur kabul edilenler Cuma namazını kılmaktan muaf tutulabilir. Çünkü zaruret ve mazeretin Kur’an ve Sünnette sağlam delili bulunmaktadır. Dolayısıyla, Müslümanların haftalık bir bayramı

⁸⁰ Dârekutnî, Ali b. Ömer, Sünen-i Dârakutnî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1996, C.II, s.3.

⁸¹ Serahsî, a.g.e, C.II, s.22-23; İbn Âbidîn, a.g.e., C.I, s. 851-852.

⁸² en-Nevevî, Ebu Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ İbn Şeref, el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb, Mısır, C.IV, s. 484.

⁸³ İbn Rüşd, a.g.e., C.I, s. 123.

niteliği taşıyan Cuma namazına, erkekler gibi kadınlar da katılmalı ve bu manevi hazdan onlar da faydalanmaları gerektiğini belirtmektedir.⁸⁴

Fakat burada unutulmaması gereken bu ihtilafın asıl sebebinin Arap dilinin özelliğinden kaynaklandığı kanaatindeyiz. Arap dilinde erkek ve kadına yapılan hitap kalıbı birbirinden farklıdır. Kadınlara yapılan hitabın içinde erkeklerin bulunması, dilin yapısı bakımından imkânsızdır. Kadınlara yapılan hitap, sadece kadınlara yapılmış bir hitaptır. Buna mukabil, erkeklere yönelik hitabın kapsamına kadınların girip girmediği, dilciler arasında tartışmalı bir konudur.

Kimi dilciler erkeklere yönelik hitabın içerisine kadınların girmediğini, kimileri ise girdiğini söylemişlerdir. Dilcilerin bu farklı iki kanaati, bu tür âyetlerin anlaşılmasında fıkıh usulcülerini de ister istemez etkilemiştir. Bundan dolayı bazı fıkıh usulcülerini erkeklere yönelik hitaba kadınların dahil olmadığı yönünde fikir beyan etmişler ve ona göre hüküm vermişlerdir.

Bu anlayışa göre; erkeklere yönelik hitabın içerisine dil kuralları gereği kadınlar girmezler. Fakat bazı dil dışı karîneler sebebiyle, erkeklere yönelik hitaba kadınlar da dahil olur. Bu dil dışı karînelerin başında, getirilen hükmün anlamı ve mahiyeti ile bu hükmün içerik bakımından erkek-kadın farkı dikkate alınacak türden olup olmadığı gelmektedir. Bu farklılık, tabii ki salt bir cinsiyet ayrımı değil, aksine kişilerin fizikî yapısı ile toplumsal statüsü ve buna bağlı olarak haklar ve sorumluluklarıyla ilgili bir farklılıktır.⁸⁵

Bazı fıkıh usulcülerini ise dilcilerin öteki kanaatini esas almış, kural olarak erkeklere yapılan hitabın içerisine kadınların da girdiğini; fakat Cuma namazı gibi bazı konularda birtakım dış karîneler (emareler/deliller) ile kadınların hitap kapsamı dışında tutulacağını ileri sürmüşlerdir. Kadınların hitap kapsamı dışına alınmasına gerekçe olan dış karîneler cümlesinden olmak üzere, o dönemdeki kadın telakkisi, kadının ailedeki görev ve sorumluluklarına cemaat kavramı ve dayanışması içerisinde kadınların yerine ilişkin anlayış gösterilebilir. Her hâlükârda, kadınların Cuma namazı kılmakla yükümlü olup olmadıkları meselesi, sonucu bakımından dinî bir mesele olmakla birlikte, bunun hareket noktası dil ve teâmül meselesidir. Bu itibarla, meseleyi tabii zeminin dışına çıkartmak ve Türkçe’de erkeklere hitap ile kadınlara hitap arasında bir ayrımın bulunmadığına dayanarak, “Yüce Allah; *“Ey inananlar! Cuma günü için çağrı yapıldığı vakit, zikre; yani*

⁸⁴ Vehbi Yavuz, a.g.e., s.47.

⁸⁵ Komisyon, İlmihal İ İman ve İbadetler,a.g.e., C.I, s.290.

Cuma namazına koşun”⁸⁶ buyuruyor. Bu ayete dayanarak kadınlar da inananlar grubunda olduğuna göre onların da bu emre muhatap olması gerekir, demek oldukça zordur. Zira her iki görüşü destekleyen usulcüler, dış karineler dolayısıyla kadınların Cuma namazı ile mükellef olmadıkları sonucuna varmışlardır.⁸⁷

Bu meselede dikkate alınması gereken ikinci nokta, Hz. Peygamber’in ve 14 asırlık gelenekteki uygulamaya bakılmasıdır. Hz. Peygamber’in, kadınları Cuma namazı kılmakla yükümlü tutup tutmadığının bilinmesi, başlı başına bağlayıcı olmasının yanında, aynı zamanda belirleyici bir karfne değerine de sahip olmaktadır. İlk döneme ilişkin bütün kaynaklar, kadınların zaman zaman Cuma namazlarına katıldıklarını, fakat Hz. Peygamber’in kadınları Cuma namazı kılmakla yükümlü tutmadığını ortaya koymaktadır. Kadınların beş vakit farz namaz, Cuma namazı ve Bayram namazı gibi namazları cemaatle kılmaları Hz. Peygamber tarafından teşvik edilmiş, hatta cemaate katılmak isterlerse, gece bile olsa kendilerine engel olunmaması istenmiştir.

Ayrıca âyetin umumî hükmü Târik b. Şihâb’dan rivayet edilen; *“Cuma namazı cemaat (toplum) içinde bulunan her Müslüman üzerine Allah’ın bir hakkı olup farzdır. Ancak bundan başkasının mülkiyeti altında bulan köle, kadın, çocuk ve hastalar müstesna.*”⁸⁸ hadisiyle tahsis edilmiştir. Sünnet’in Kur’âna göre mevkiini beyan ederken belirtildiği gibi, Peygamberin görevi; Kur’ânı tebliğ, umumî hükmünü tahsis, mutlakını takyîd ve mücmel olan âyetlerini beyân etmektir. Bu çerçevede Peygamberimiz (s.a.v.): *“Mülk edilmiş köle, kadın çocuk ve hastalar müstesna”* buyurarak Cuma ayetinin bu umumî hükmünü sınırlandırmıştır. Ancak bu durumda iddia edildiği gibi ayetin umumî hitabına göre düşünüldüğü zaman, sadece kadınlar değil, kadın olsun, erkek olsun, hür olsun, köle olsun, hasta olsun, sağlıklı olsun, imân vasfını taşıyan herkese Cuma namazının farz olması gerekirdi. Bu ise insanlara altından kalkamayacakları bir teklif olurdu. Fakat dinde *“teklîf-i mâ lâ yutak”* yâni insanlara güçlerinin yetmeyeceği şeylerin teklif edilmesi câiz değildir.⁸⁹

Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı da Mayıs 2002’de düzenlediği, “Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı-I”de sonuç bildirgesinin 21. maddesinde, kadınların Cuma namazına katılmaları konusunda şu karar yer almıştır: “Kadınlar, günlük namazlara, bayram, Cuma ve cenaze namazlarına iştirak edebilirler. Komisyonumuz, Hz. Peygamber

⁸⁶ Cuma, 62/9.

⁸⁷ Komisyon, İlmihal I İman ve İbadetler, a.g.e., C.I, s.291.

⁸⁸ Ebû Dâvûd, Sünen, C.I, s.280.

⁸⁹ Çetintaş, Recep, Devlet, Siyaset, İbadet Üçgeninde Cuma Namazı, İstanbul, 1995, Usûl Yayınları, s.160.

dönemindeki uygulamayı dikkate alarak, Cuma ve bayram namazlarının kadın ve çocuklar için özendirilmesi gerektiği kanaatine varmışlardır.⁹⁰

ac. Hür olmak

Hür olmayan kimseler yani köleler ve esirler, fıkıh alimlerinin büyük çoğunluğuna göre, Cuma namazı ile yükümlü değillerdir. Kölelerin Cuma namazından muaf tutulmasının altında yatan düşünce, kölenin efendisine karşı sorumluluklarını tam ve eksiksiz olarak yerine getirmesi düşüncesidir. Bundan dolayı Zâhirîler'in köleleri Cuma namazı ile mükellef tutmaları, toplumsal olguya uygun değildir. Esirlerin de durumu kölelerden farklı değildir. Bu yönüyle düşünüldüğü zaman, hürriyet şartının niçin gerekli görüldüğü anlaşılınca, hapisanede hürriyetleri kısıtlanan kimselerin Cuma namazından muaf oldukları kendiliğinden anlaşılır. Fakat köle, esir ve mahkum izin aldığı takdirde Cuma namazlarına gitmeleri (müstehab) daha iyidir.⁹¹

ad. Mukîm olmak

Fakihlerin büyük çoğunluğuna göre Cuma namazının farz olması için, kişinin Cuma namazı kılınan yerde ikâmet ediyor olması gerekmektedir. Bu münasebetle yolculuk halinde bulunan kimseye Cuma namazı farz değildir. Cumhuriyet bu konudaki delilleri, Cabir b. Abdullah (r. a.)'ın Hz. Peygamber'den rivayet ettiği şu hadistir: “*Allah'a ve ahiret gününe inanan kimseye Cuma gününde Cuma namazı farzdır. Ancak hasta, yolcu, kadın, çocuk ve köle müstesnâdır.*”⁹² Çünkü kişi, yolculuk esnasında ve yabancı beldelede genellikle güçlüklerle karşılaşır. Eşyasını koyacak yer bulamaz veya yol arkadaşlarını kaybedebilir. Bu sebeple ona bazı kolaylıklar getirilmiştir. Bu konuda dört mezhep imamı ittifak halinde olmasına rağmen, el-Hadi, el-Kasım, Ebu'l-Abbas, İbnü Şihâb ez-Zuhrî ve İbrâhim en-Nehâî gibi bazı müctehidlere göre yolcu seyir halindeyken değil, Cuma namazı kılınan yerde konaklanmış halde iken ve ezanı işitirse, orada kaldığı sürece Cuma namazı kılmakla yükümlüdür.⁹³ Zâhirîler'e göre ise Cuma namazı yolculara da farzdır.⁹⁴

ae. Sağlıklı olmak

⁹⁰ Bu toplantı, 15-18 Mayıs 2002'de, İstanbul Tarabya Oteli'nde tefsir, hadis ve fıkıh dalından 80'in üstünde akademisyen ve 30 kadar da, diyanet mensubu bilim adamının katılımıyla yapılmış ve dört gün sürmüştür.

⁹¹ Komisyon, İlmihal I İman ve İbadetler, a.g.e., C.1, s.293; Döndüren, a.g.e., s.389.

⁹² Darâkutnî, a.g.e., C.II, s.3.

⁹³ eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali Neylu'l-Evtâr Şerhu Munteka'l-Ahbâr Min Ehâdis-i Seyyidi'l-Ahyâr, Matba'atü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1347, C.III, s.327.

⁹⁴ Döndüren, a.g.e., s.389.

Bazı mazeretler, Cuma namazına gitmemeyi mubah kılar ve böyle bir mazereti bulunan kişiye Cuma namazı farz değildir. Namaza gidince hastalığının artmasından veya uzamasından korkan kimselere Cuma farz olmaz. Cuma namazı yerine güçlerinin yettiği şekilde öğle namazını kılmakla yükümlüdürler. Zira “Allah, kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmez.”⁹⁵ Âyeti ile bir kimse gücünün yetmeyeceği şeylerle sorumlu tutulmaz. Yine, hasta bakıcı, aciz ihtiyar, gözü görmeyen, ayaksız, kötürüm Müslümanlar Cuma’yı kılarken onların güvenliğini sağlamakla görevli olan emniyet görevlileri gibi özrü bulunanlar, vakit bulunca öğle namazı kılmakla yetinirler.⁹⁶

Ayrıca, düşman korkusu, şiddetli yağmur ve çamur, ağır bir hastaya bakma gibi özürler de Cuma namazını kılmamayı mübah kılan özürlerdir. Ebû Hanife, bu hükmün gerekçesini şöyle açıklıyor: “Hastanın Cuma namazına katılmasını emretmekte ona güçlük vermek söz konusudur.” Buna göre Ebû Hanife “kendilerini götürecek kimse bulursa da görme özürlü olan kimselere Cuma namazı farz değildir. Körün, elinden tutup camiye götürecek kimsesi olursa, Cuma’yı kılmaması İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed’e göre farz olur. Cuma namazı kılmak farz olmayan Müslüman kimseler, Cuma’yı kılmaya imkan bularak kılsalar, vaktin farzını eda etmiş olurlar, artık o günün öğle namazını kılmaları gerekmez. Cuma namazı kılmaları farz olmayan kimseler, buldukları bölgede Cuma namazı kılınıyor ise, öğle namazını cemaatle değil, yalnız başlarına kılarlar. Buldukları bölgede Cuma namazı kılınıyor ise, öğle namazlarını cemaatle kılabilirler.”⁹⁷

b) Cuma Namazının Sıhhat Şartları

ba. Şehir

İmam Ebû Hanife ve arkadaşları Cumhûr-a muhalefet ederek Cuma namazı kılınacak yerin şehir veya şehir hükmünde bir yerleşim birimi olmasını şart koşmuşlardır. Onlara göre şehir veya yerleşim birimi, Cuma namazının sıhhatinin şartı olduğu gibi, farz olmasının da şartıdır. Buna göre köylerde Cuma namazı sahih olmadığı gibi, buralarda oturan sakinlere Cuma namazı farz değildir.⁹⁸

İmam Malik, İmam Şafiî ve İmam Ahmed b. Henbel’e göre ise hür, akil, baliğ ve her mevsim ikamet halinde olan insanların meskun olduğu bütün yerleşim birimlerinde

⁹⁵ Bakara, 2/90.

⁹⁶ es-Serahsî, a.g.e., C. II, s. 22-23; İbnü’l-Hümâm, Kemâlüddîn Fethu’l-Kadîr, Mısır, 1970, C. I, s. 417.

⁹⁷ Döndüren, a.g.e., s.390.

⁹⁸ es-Serahsî, a.g.e., C. II, s.23; Kâsânî, Bedâiü’s-Sanâi’ fi tertîbi’s-Şerâi’, a.g.e., C. I, s. 259; Mergınanî, Hidaye, el-Mektebetü’l-İslâmiyye, ts.,C. I, s.82.

Cuma namazı kılınabilir. Bunlara göre Cuma namazı kılınacak yerin şehir veya köy olması arasında her hangi bir fark yoktur.⁹⁹

Fakat gerek bu şartın ayrıntıları konusunda gerekse bir yerleşim biriminde birden fazla yerde Cuma namazı kılınıp kılınamayacağı hususunda görüş ayrılıkları vardır. Bu şart bazı nakillere ve sahabe uygulamalarına dayanır.

Peygamberimiz (s.a.v.)’den rivâyete göre şöyle demiştir: “*Kalabalık şehirden başka yerlerde Cuma namazı ve teşrik tekbirler yoktur*”

Hz. Ali’den şöyle dediği nakledilmiştir: “Cuma namazı, teşrik tekbirleri, Ramazan ve Kurban Bayramı namazları, yalnız kalabalık şehir veya kasabalarda eda edilir.” İbn Hazm bu naklin sağlam olduğunu ortaya koymuş, Abdurrezzak aynı hadisi Ebû Abdirrahman es-Sülemî aracılığı ile Hz. Ali’den rivâyet etmiştir. Hz. Ali’nin sözü İslâm hukukçularınca bu konuda yeterli bir delil sayılmıştır.¹⁰⁰

Peygamber (s.a.v.), Cuma namazını sadece Medine’de kıldı. Medîne çevresinde Cuma kılındığı rivâyet edilmemiştir.

Aynı şekilde sahabe fethettikleri beldelerde, şehir merkezlerinden başka yerlerde câmi ve minber inşâ etmezlerdi. Bu konu onların Cuma namazı için şehrin şart olduğuna dâir icmâ ettiklerini gösterir.

Cuma namazı İslâm’ın en büyük şîârındandır. Bu şîârın uygulanabileceği yerler ise şehir merkezleridir.¹⁰¹

Bütün Hanefî alimleri bu delillerden yola çıkarak şehrin şart olduğu konusunda ittifak etmelerine rağmen şehir ve şehir hükmünde olan yerleşim birimlerinin tanımı hususunda üzerinde birleşilen bir görüş ortaya koyamamışlardır.¹⁰²

Bu konuda rivâyet edilen nakillerde geçen “toplayıcı şehir” sözü İslâm hukukçularınca şöyle tarif edilmiştir:

Ebû Hanife’ye göre valisi, hâkimi, sokağı, çarşı ve mahalleleri olan yerleşim merkezleri “kalabalık şehir” niteliğindedir. Ebû Yusuf, halkı en büyük mescide sığmayacak kadar kalabalık olan yerleri şehir sayarken İmam Muhammed yöneticilerin şehir olarak kabul ettikleri yerleri şehir kabul eder.¹⁰³

⁹⁹ İbn Kudâme, a.g.e., C. II, s.175.

¹⁰⁰ Abdurrazzak, a.g.e., C. III, s.167-168; İbn Ebi Şeybe bunu Abbad İbn Avvam’dan, benzerini Hasan Basri, İbn Sirin ve İbrahim Nehai’den nakletmiştir. İbnü’l-Hümmam, a, g, e, I, s.409.

¹⁰¹ Serahsî, a.g.e., C.II, s23-24; Kâsânî, a.g.e., C:I, s.259.

¹⁰² Çetintaş, a.g.e. s.232.

¹⁰³ Komisyon, İlmihal I İman ve İbadetler, a.g.e., C.I, s.295-296.

İmam Şâfiî ve Ahmed İbn Hanbel bu konuda nüfus sayısı kriterini getirir. Onlara göre, kırk adet akıllı, ergin, hür ve mukîm erkeğin yaz kış başka beldeye göç etmeksizin oturdukları yerleşim merkezleri şehir sayılır ve kendilerine Cuma namazı farz olur.¹⁰⁴

İmam Mâlik'e göre, mescidi ve çarşısı olan her yerleşim merkezi şehir sayılır. Köy ve şehir kelimeleri eş anlamlıdır.¹⁰⁵ Nüfus az olsun çok olsun hüküm değişmez. Cuma namazının küçük yerleşim merkezlerinde de kılınabileceğini söyleyenlerin dayandığı deliller şunlardır: Ebû Hüreyre, Bahreyn'de görevli iken Hz. Ömer'e Cuma namazının durumunu sormuş, Hz. Ömer kendisine; "Nerede olursanız olunuz, Cuma namazını kılınız"¹⁰⁶ şeklinde cevap vermiştir.

Ömer b. Abdülazîz, komutanı Adiy b. Adiy'e yazdığı mektupta, "(ahalisi) çadırda yaşamayan herhangi bir köye gelince: oranın halkına Cuma namazı kıldırarak bir görevli tayin et" demiştir.

İmam Mâlik, ashâb-ı kirâmın Mekke ile Medine arasında su başlarında Cuma namazını kıldıklarını nakleder ve o yörelerde herhangi bir şehir bulunmadığını belirtir.¹⁰⁷ İbn Abbas, Medine'deki Peygamber mescidinden sonra ilk Cuma namazının Bahreyn'de "Cuvâsâ" denilen bir köyde kılındığını söylemiştir.¹⁰⁸ Cuma namazının büyük yerleşim merkezlerinde kılınacağı görüşünde olan İslâm hukukçuları yukarıdaki delilleri şöyle değerlendirmişlerdir:

Hiz. Ömer'in sözü, ashâb-ı kirâm arasında çöllerde ve sahralarda Cuma namazı kılınamayacağı bilindiği için, "hangi şehirde bulunursanız bulunun, Cuma namazı kılın" şeklinde anlaşılmıştır.

Ömer b. Abdülazîz'in sözü, kişisel bir görüş olduğu için delil sayılmamıştır.

Buhârî ve Ebû Dâvud'un İbn-i Abbas (r. a.)'dan rivâyetlerine göre o şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a.v.)'in Medînedeki mescidinde kılınan cumadan sonra (Medîne dışında) kılınan ilk Cuma namazı, Bahreyn köylerinden bir köy olan Cuvâsâ'da kılınan Cuma namazıdır."¹⁰⁹ Kendilerinde Cuma kılındığı bildirilen "Eyle", Bahr-ı Kulzüm üzerinde önemli bir iskele, "Cuvasâ" da Bahreyn'de Abdulkays'a ait bir kaledir. Buraları "köy (karye)" olsalar bile, devletçe tayin edilen yöneticileri ve zabıta kuvvetleri bulunduğu

¹⁰⁴ es-Serahsî, a.g.e., II, 24-25; el-Kâsânî, I, 259; el-Cezîrî, Abdurrahman, el-Fıkhu ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa, Mısır, C. I, s.378-379.

¹⁰⁵ Komisyon, İlmihal I İman ve ibadetler, a.g.e., C.I, s, 296.

¹⁰⁶ Dârekuntî; a.g.e., C.II, s.8.

¹⁰⁷ es-Serahsî, a.g.e., II, s.23; Ahmed Naim, Tecrid-i Sarih, Tercemesi ve Şerhi, C. III, s.-46.

¹⁰⁸ Buhârî, Cuma, II, I, s.215; İbnü'l-Humâm, a.g.e., I, 409.

¹⁰⁹ Ebû Davûd, Sünen-i Ebû Davûd, C.I, s.280; İbnü Hacer, Fethü'l-Bârî bi Şerhi Sahih-i Buhârî, C.II, s.441.

için şehir hükmünde sayılırlar.¹¹⁰ İbn Abbas'ın sözünde, Cuvâsâ için, “köy” denilmesi, o devirlerde buranın “şehir” sayılmasına engel değildir. Çünkü onların dilinde karye kelimesi şehir anlamında da kullanılıyordu. Kur'ân-ı Kerîm'de de bu anlamda kullanılmıştır. “*Bu Kur'ân, iki köyden ulu bir adama indirilmeli değil miydi?*”¹¹¹ ayetindeki “iki köy (karye)”den maksat Mekke ile Tâif'dir. Diğer yandan Mekke şehrine “Ümmü'l-Kura (köylerin anası)” adı verilmiştir.¹¹² Mekke'nin şehir olduğunda şüphe yoktur. Cuvâsa da bir kale olduğuna göre: hâkimi, yöneticisi ve âlimi vardır. Bu yüzden es-Serahsî, Cuvâsâ için eş anlamlısı olan “şehir (mısır)” kelimesini kullanır.¹¹³ Abdurrezzak, Hz. Ali'nin Basra, Kûfe, Medine, Bahreyn, Mısır, Şam, Cezire ve belki Yemen'le Yemâme'yi şehir (mısır) kabul ettiğini belirtir.¹¹⁴

Ebû Bekir el-Cassâs, “Eğer Cuma, köylerde câiz olsaydı, şehir hakkında olduğu gibi, insanların ihtiyacı yüzünden, bu da tevatüren nakledilirdi” der ve Hasan'dan, Haccac'ın şehirlerde Cuma'yı terkedip, köylerde ikâmet ettiğini nakleder.¹¹⁵ İbn Ömer, “Şehire yakın olan yerler, şehir hükmündedir” derken, Enes b. Mâlik Irak'ta bulunduğu sırada Basra'ya dört fersah uzaklıktaki bir yerde ikâmet eder ve Cuma namazına kimi zaman gelir, kimi zaman da gelmezdi. Bu durum onların Cuma'yı yalnız şehir merkezlerinde câiz gördüklerine delâlet eder.

a) Allah elçisi hayatta bulunduğu sürece, Cuma namazı yalnız Medine şehir merkezinde kılınmış ve çevrede bulunanlar da namaz için merkeze gelmişlerdir.

Hz. Âişe'den, şöyle dediği nakledilmiştir: “*Müslümanlar Hz. Peygamber (s.a.v.) devrinde Medine'ye Cuma namazı için yakın menzil ve avâlilerden nöbetleşe gelirlerdi*”¹¹⁶

Menzil, Medine çevresindeki bağ-bahçe evi demektir. Avâlî ise, Medine civarında, Necid tarafında, Medine'ye yaklaşık 2-8 mil uzaklıktaki küçük yerleşim merkezleridir. Ashâb-ı Kirâm bu yerlerden nöbetleşe Cuma namazına geldiklerine göre kendilerine Cuma namazı farz değildi. Aksi halde kendi yörelerinde Cuma namazını cemaatle kılmaları veya hepsinin Medine'ye gelmesi gerekirdi. Diğer yandan Allah elçisinin Kubalılar'a, Medine'de Cuma namazında hazır bulunmalarını emrettiği nakledilir. Kuba, o devirde

¹¹⁰ Ahmet, Naim, a.g.e., C. III, s. 46.

¹¹¹ Zuhruf, 43/31.

¹¹² Şûra, 42/7.

¹¹³ es-Serahsî, a.g.e., II, 23.

¹¹⁴ Abdurrezzâk, a.g.e., C.III, s.167.

¹¹⁵ el-Cassâs, a.g.e., C.V, s. 237-238.

¹¹⁶ Ebû Davud, Salât, 205-206

Medine'ye iki mil uzaklıktadır. Abdullah İbn Ömer'in şöyle buyurduğu nakledilmiştir: *"Cuma Namazı, ezanı işiten herkese farzdır."*¹¹⁷

Hulefâ-i râşidîn döneminde bir takım ülkeler fethedilince, Cumalar yalnız şehir merkezlerinde kılınmıştır. Bu uygulama, onların "şehir (büyük yerleşim merkezi)" olmayı Cuma'nın sıhhat şartı saydıklarını gösterir. Öğle namazı farz olduğu için, onun Cuma namazı sebebiyle terk edilmesi kesin bir nass (âyet-hadis) ile mümkün olabilir. Kesin nass ise, Cuma'nın şehir merkezlerinde kılınması şeklinde gelmiştir. Cuma İslâmî prensip ve emirlerin en büyüklerindedir. Bu da en iyi şekilde, şehirlerde gerçekleşir.¹¹⁸

Sahabenin fethettikleri ülkelerde, Cuma namazları şehir merkezlerinde kılınmaları doğaldır. Çünkü fethedilen ülkeler, gayr-i Müslim ülkeler olduğundan, ilk yapılacak işin, Müslüman cemaatin Cuma namazı kılınmalarını sağlamak, doğal ve mantıklı bir iştir. Hatta şehir merkezlerinde değil de bu işi köylerde yapsalardı, bu gerçekten abes bir iş olurdu. Onlar nüfus yoğunluğunu da dikkate alarak bu işi yapmışlardır. Fakat, bu hiçbir zaman, köylerde camii inşa edilemez, Cuma namazı kılınmaz manasına gelmez. Bu meseleyi zamanın şartları ile açıklamak daha akılcı bir yol olsa gerekir.¹¹⁹

Kaynaklarda verilen bu bilgiler ışığında konuyu aşağıdaki şekilde netleştirmek mümkündür.

Valisi, müftüsü, İslâmî hükümleri icra edecek ve hadleri infâz edecek güce sahip hâkimi (kadı) ile güvenliği sağlayacak zabıtası bulunan her yerleşim merkezi "şehir"dir. Sonraki İslâm hukukçularının eserlerinde; yolları, köyleri, çarşı ve pazarları bulunma özelliği üzerinde durulmamıştır. Çünkü bir şehir veya kasabada bu özellikler zaten vardır. Böyle bir kasabanın gerek mescidinde ve gerekse "musallâ (namazgâh)" denen yerlerinde Cuma namazı kılınabilir. Bunda görüş birliği vardır.¹²⁰ Bu tarife göre, vilâyet ve kaza merkezleri şehir sayılır. Bunların durumu, şehir olduklarında şüphe bulunmayan Mekke ile Medine'nin durumuna benzer.¹²¹

En büyük mescidi Cuma namazı ile yükümlü olanları almayacak kadar kalabalık olan yerleşim merkezleri de "şehir" hükmündedir. Bu, Ebû Yûsufun şehir tarifine uygundur. Sonraki İslâm hukukçularının çoğu, bu görüşü izlemişlerdir. Bu yerler resmi bir

¹¹⁷ Ebû Davûd, Salât, 205-206

¹¹⁸ es-Serahsî, a.g.e., II, 23; el-Kâsânî, a.g.e., I, 259; İbnü'l-Humâm, a.g.e., II, s.51.

¹¹⁹ Vehbi Yavuz, a.g.e., s.82-83.

¹²⁰ İbn Âbidîn, a.g.e., C. I, s. 546-547.

¹²¹ Döndüren, a.g.e., s.393-394.

görevli bulununca, İmam Muhammed'in şehir tarifine de uygun düşer.¹²² Bu ölçüye göre, nâhiye merkezleri ile pek çok büyük köyler de şehir hükmünde olur.

Hanefiler, Cuma namazı için hem şehir merkezi olma şartını ileri sürüyorlar hem de cumanın en az iki veya üç kişiyle kılınacağını söylüyorlar. Bu ise apaçık bir çelişkidir. Hem şehir olacak hem de iki üç kişilik bir cemaat. ! Bu iki şart birbirini açıkça nakzediyor.

Netice olarak Hanefilerin ortaya koydukları şehir şartının ne aklî, ne de naklî olarak tutarlı bir delilî yoktur. Kur'an, sünnet ve sahâbî uygulamaları ile cumhurun görüşleri bu ibadetin kayıtsız şartsız imkan bulunan her yerde edâ edilebileceğini göstermektedir. Zâten bütün İslâm dünyasındaki uygulamalar da Hanefilerin aksine böyledir. İbn Hacer: "Sahâbe ihtilafa düştüğü zaman Hz. Peygamberden gelen merfû hadise müracaat edilmesi vâciptir."¹²³ derken mutlak bir hakikati ifade etmiştir.

Son olarak şu noktayı da göz önünde bulundurmamız gerekir. Hanefileri bu konuda hem Kur'an ve sünnet naslarını hem de kendi usul kâidelerini çiğnemek gibi büyük bir çelişki içine düşmüşlerdir. Bunun sebebi de o günkü sosyal yapıdaki gelişmeyi ve var olan ihtiyacı dikkate almaksızın hüküm vermeleridir. Diğer bazı alimler ise sosyal yapıdaki değişiklikleri ve nüfus artışını dikkate alarak birden fazla camide kılınan Cuma namazının geçerli olduğuna hükmetmişlerdir. Zira Kur'an'ın Cuma namazı konusundaki emri mutlak ve umumîdir. Kur'anın bu emrini sadece şehirlere tahsis etmek için kuvvetli bir delil ve makul bir sebep gerekir. Hanefilerin usûlüne göre ise Kur'anın böyle bir hükmünü tahsis etmek için ya Kur'an'dan bir âyet ya da mütevatir veya meşhur sünnet gibi, aynı kuvvette bir delil olması gerekmektedir. Zanni olan bir şey ile kat'i olan bir şey tahsis edilemez. Halbuki burada ne kuvvetli bir delil, ne makul bir sebep ve nede Hanefilerin kendi usûllerinin ağırlığına tahamül edecek güçte meşhur veya mütevatir bir hadis mevcuttur.

bb. İzin

Cuma namazının sahih olması için "devlet temsilcisinin izni" problemi de İslâm hukukçularınca tartışılmıştır. Bu iznin gerekli olduğunu söyleyenler olduğu gibi aksini savunanlar da bulunmuştur. Biz aşağıda her iki görüşü ve delillerini vererek, konuyu değerlendirmeye çalışacağız.

¹²² es-Serahsî, a.g.e., C. II, s. 23-24; el-Kâsânî, a.g.e., s. 259-260; el-Mevsîlî, Ebu'l-Fadl Mecdüddin, el-İhtiyâr li Ta'lîl'l-Muhtâr, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1984, C. I, s. 81; el-Cezirî, a.g.e., C. I, s. 378-379.

¹²³ İbn Hacer, a.g.e., C. II, s. 442.

Hanefiler, Cuma namazını devlet başkanı veya temsilcisinin veya bunlar tarafından yetkili kılınan bir kişinin kıldırması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.¹²⁴ Hanefilerin dışındaki diğer mezhepler Cuma namazının geçerliliği için bu şartı aramazlar.¹²⁵ Bu şart üzerinde ısrar eden Hanefi hukukçuları delil olarak bir hadis, bir de aklî gerekçe ileri sürmüşlerdir.

Câbir b. Abdullah ile İbn Ömer'den nakledilen ve yukarıda da uzun bir şekilde kaydettiğimiz şu hadistir: “*Kim Cuma namazını ben hayatta iken veya benden sonra adaletli ve câir (zâlim) bir imamı (önder varken, onu küçümseyerek veya inkâr ederek terkederse Allah iki yakasını bir araya getirmesin ve işini bitirmesin.*”¹²⁶

Bu hadiste, Cuma'nın farz olması için adaletli veya adaletsiz bir yöneticinin bulunması öngörülmüştür. Cuma namazı büyük cemaatle kılınacağı ve hutbede topluma hitap edileceği için onun toplum düzeni ile yakından ilgisi vardır. Devletten izin alma şartı aranmazsa fitne çıkabilir. Cuma kıldırma ve hutbe vermek bir şeref vesilesi sayılarak rekabet doğurabilir. Bazı kimselerin çekişme ve ihtirasları cemaatin namazını engelleyebilir. Camide bulunan her grubun namaz kıldırma istemesi, Cuma'dan beklenen faydayı yok eder. Bir grup kılarak, diğerleri çekilse yine amaca ulaşılmaz. Kısaca hikmet ve toplum psikolojisi bakımından da Cuma'nın devletin kontrolünde kılınması gereklidir.

Ancak yöneticiler Cuma'ya ilgisiz kalır ve önemli bir sebep olmaksızın Müslümanları namaz kılmaktan alıkoymak isterse, onların bir imamın arkasında toplanarak Cuma namazı kılınmaları mümkündür. İmam Muhammed, bu konuda şu delili zikreder: Hz. Osman, Medine'de kuşatma altında iken, dışarıda bulunan sahabe Hz. Ali'nin arkasında toplanmış ve o da Cuma namazını kıldırmıştır.¹²⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, bunun daru'l-harpte mümkün ve caiz olduğunu belirtir.¹²⁸

Devlet başkanı veya valilerin bizzat Cuma namazı kıldırma kararı gerekli midir? İbnü'l-Münzir şöyle der: “Öteden beri Cuma namazını, devlet başkanı veya onun görevlendirdiği bir kimse kıldırıştır. Bunlar bulunmazsa, halk öğle namazını kılar”¹²⁹ Burada şunu belirtelim ki, yukarıda kaydettiğimiz hadisten imam ya da Müslümanların halifesi yoksa, Cuma namazı kılınmaz, diye bir hüküm çıkarmak mümkün değildir. Bu hadisin ilgili bölümlerinin anlattığı, “*İster adil, isterse zâlim olsun bir imamın varlığına rağmen*” Cuma terk edilecek olursa, belirtilen tehditlerle karşı karşıya kalınacağından

¹²⁴ es-Serahsi, a.g.e., C.II, s.25.

¹²⁵ İbn Kudame, a.g.e., C.II, s.330.

¹²⁶ İbn Mâce, İkâme, 78

¹²⁷ el-Kâsânî, a.g.e., I, 261; İbn Âbidîn, a.g.e., I, s.540.

¹²⁸ Bilmen, a.g.e., s.162.

¹²⁹ Ahmed Naim, a.g.e., C. III, s. 48.

ibarettir. Çünkü hadis, “*İmam yoksa Cuma namazı kılamazsınız*” demiyor, olduğu halde kılınmazsa, son derece tehlikeli tehditlerde bulunuyor. İmamın yokluğu halinde kılınmayacak olursa o takdirde bu hadisten, olsa olsa tehditlerin daha hafif olacağı sonucuna varılabilir. O da en müsamahalı bir istidlâl olur.

Cuma namazı farz-ı ayn olan bir ibadettir. Öğle namazında olduğu gibi bu namazda da devlet başkanının izni şart koşulmamıştır. Bundan dolayı devlet başkanın, kılınması için izin vermesi şart değildir.¹³⁰ Diğer taraftan Cuma namazı, hacca benzer. Hac işlerini de devlet adamları organize eder, fakat ne haccın farz olması ne de geçerli olması için onların izin vermiş olması şart değildir.¹³¹

İçtihadı dayalı olarak ileri sürülmüş gerekçelerin dışında, Cuma namazının kılınması için şart kabul edilen ve eda şartları arasında sayılan imamın varlığı şartının nakli bir delili yoktur. Ayrıca bu şart, yalnızca Hanefî mezhebinde öngörülmüş bir şarttır. Dolayısıyla terki halinde terettüp edeceği bildirilen bir takım tehditlere maruz kalmamak için, en azından ihtiyaten böyle bir şartı öngörmeyen diğer mezhep imamlarının görüşlerine uyularak kılınması gerekir. Diğer taraftan kaynaklarda hadis diye belirtilen: “Dört şey vardır ki, veliyyul emire aittir: Cihattan elde edilen ganimetlerin paylaşılması, zekâtın toplanması, hudut (şer’i cezaların tatbiki) ve Cumaların kıldırılması” ifadeleri ise hadis değildir.¹³² Bunun İmam Hasan el-Basrî’ye ait bir söz olduğu belirtilmiştir. Son asır âlimlerinden Seyyid Sâbık da “Fıkhu’s-Sünne” adlı eserinde bunun aynı şekilde Hasan el-Basrî’ye ait bir söz olduğunu kaydetmektedir. O halde böyle bir şartın öngörülmesi için dayanak teşkil edebilecek nakli bir delil elde mevcut değildir. Bu konuda ileri sürülen şartın sebebi, yalnızca karışıklık çıkma ihtimaline dayalı bulunmaktadır.

Veliyyü’l-Emr ve izn-i sultânî diye belirtilen hususun gerçekleşebilmesi için, Müslümanların başında zâlim de olsa en azından bir yöneticinin bulunması zorunludur. Başa geçmiş bulunan yöneticinin, İslâm’ı kabul etmesi ise onun, müslümanların veliyyü’l-emr’i olarak görülmesinin asgarî şartıdır. Yani müslümanların İslâmî olmayan ülkelerde yaşamaları halinde, böyle bir şarttan söz edilemez.

---

¹³⁰ Vehbi yavuz, a.g.e., s.92.

¹³¹ İbn Kudame, a.g.e., C. II, s. 330.

¹³² İbnü’l-Hümmam, , C.II, s.412.

Bu konuda İbn Nüceym, “Şayet hiç bir şekilde kadı veya ölmüş olan halifenin (yerine geçmiş) halifesi yoksa, halktan bir kişinin (Cuma namazını kıldırmak üzere) öne geçirilmesi üzerinde birleşecek olurlarsa, caizdir.”¹³³

bc. Cemaat

Cuma namazı ancak cemaatle kılınan bir namaz olup münferiden, yani tek başına kılınmaz. Bunun yanı sıra diğer farz namazlarda imamla birlikte bir kişinin bulunması cemaat için yeterli olduğu halde, cuma namazının kılınabilmesi için daha fazla kişinin bulunması gerekmektedir. Cuma namazını kılabilmek için gerekli asgari sayının kaç kişi olduğu hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Hanefî mezhebinde, İmam Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed’e göre, Cuma namazı için imamın dışında en az üç kişinin bulunması şarttır. Bunların delilleri:

“Allah’ın zikrine (Cuma namazına) koşunuz”¹³⁴ âyetinde çoğul siyganın kullanılmasıdır. Ebû Hanife üç, diğerleri iki kişiyi çoğul kabul etmişlerdir. İmam Ebû Yusuf’a göre ise, İmamın dışında en az iki kişi bulunması gerekmektedir.¹³⁵

Şâfiî ve Ahmed b. Hambel’in meşhur görüşüne göre; akıllı, hür, ergen ve mukîm olan kırk erkeğin bulunması gerekir. Bu kadar yerleşik nüfusu olmayan yerlerde Cuma namazı kılınmaz. Delilleri, Es’ad İbn Zürene’nin Medine’de kıldırdığı ilk Cuma namazında 40 kişinin bulunmasıdır.¹³⁶

Mâlikî mezhebinde meşhur ve tercih edilen görüşe göre, Cuma namazı için cemaatin İmamdan başka en az on iki kişi olması şarttır. Ancak İmam Mâlik’ten bu konuda kesin bir sayı belirlemeksizin, kırk kişiden az sayıda olan bir cemaatle Cuma namazı kılınabilirse de üç dört kişi gibi az bir sayı ile kılınamayacağı yönünde bir görüş de nakledilmektedir. Mâlikîler’e göre Cuma namazında imamın mukim olması şarttır.¹³⁷

Sonuç olarak cemaat şartı olmakla birlikte iki kişiden yukarıdaki bir sayıyı şart koşanların dayandıkları dini bir delil yoktur. Doğru olanı, nasları zahirleri üzere bırakıp kayıtsız şartsız onlarla amel etmektir. Zira mesele ne kadar irdelenirse o kadar güçlük doğar. Allah’ın dini ise kolaylığı emreder.

¹³³ İbn Nüceym, Zeynelâbidîn b. İbrâhîm el-Mısrî, el-Bahrü’r-Râik Şerhu Kenzi’d-Dekâik, Mısır, 1904, C. II, s.155.

¹³⁴ Cuma, 62/9.

¹³⁵ Serahsî, a.g.e., C.II, s.24; Kasânî, a.g.e., C. I, s.268.

¹³⁶ Ahmet Naîm, a.g.e., C. III, s.46.

¹³⁷ Komisyon, İlmihal I İman ve İbadetler, a.g.e., s.295.

7) Cenaze Namazı

Cenaze namazı, ölen bir Müslüman için son vazife olarak özel şekilde kılınan rükû ve secdesiz bir namazdır. Müslüman olarak ölen kişinin cenaze namazını kılmak Müslümanlar üzerine farz-ı kifâye olduğu konusunda mezhepler ittifak halindedirler.¹³⁸ Rasûlullah (s.a.v.) vefat eden ashabının cenaze namazını kıldırması ve kılınmasını emretmiştir.

İbn Rüşd ilim ehlinin çoğunluğuna göre “La İlähe İllallah” diyen herkesin cenaze namazının kılınacağı görüşünde olduğunu belirtmektedir.¹³⁹ Hanefî Mezhebine göre de, asi, yol kesici vb. olmayan herkesin cenaze namazı kılınır.¹⁴⁰ Müslümanlar içinde yaşayan münafık ve gayr-i Müslimlerin cenaze namazlarının kılınmayacağı da sabittir.¹⁴¹ Zira Kur’an’da; *“Onlardan ölmüş olan hiçbirinin cenaze namazını asla kılma; onun kabri başında da durma! Çünkü onlar, Allah’ı ve Resulünü inkâr ettiler ve fâsık olarak öldüler.”*¹⁴² buyurulmuştur.

İslam toplumunda yaşamayan Müslümanların cenaze namazlarının gıyaben kılmasında ise fıkıhçılar ihtilaf etmişlerdir. Necaşi, Habeş imparatoru Ashame olup, Hicret’in dokuzuncu yılında vefat etmiş ve Allah Rasûlü Medine-i Münevvere’de onun için ashabıyla, gıyabında cenaze namazı kılmıştır. Bu uygulama, zaruret sebebiyle vukû bulmuştur. Hanefî ve Mâlikîlere göre gâibin cenaze namazını kılmak mutlak olarak caiz değildir.¹⁴³

Hz. Peygamber (s.a.v.) cenaze namazını bazen mescidin dışında, bazen de mescidde kıldırırdı. Mesela Suheyl b. Beydâ ve kardeşinin cenaze namazını mescidde kıldırmasıdır. Fakat bu onun sürekli yaptığı sünnet değildi. Bu bakımdan her iki şekilde cenaze namazını kıldırmak caizdir. Fakat daha güzel olan cenaze namazını mescidin dışında kılmaktır.¹⁴⁴ İmam Şafî ve Davûd ez-Zahirî’ye göre mescitte kılınabilir. Fakat Ebu Hanife ve İmam Malik ise bunu mekruh görürler. Kabristanda kılınması da caizdir.¹⁴⁵ Çünkü Peygamberimiz (s.a.v.) kabristandaki bir kabir üzerinden cenaze namazını kılmıştır.

¹³⁸ Kâsânî, a.g.e., C.I, s.310-311.

¹³⁹ İbn Rüşd a.g.e., C.I, s.190.

¹⁴⁰ Kâsânî, a.g.e., C.I, s.311.

¹⁴¹ et-Tayyar, Abdullah b. Muhammed, Tüm Detaylarıyla Namaz, (çev. M. Beşir Eryarsoy), Gureba Yayınları, İstanbul, 2003, s. 244.

¹⁴² Tevbe, 9/84.

¹⁴³ Akyüz, a.g.e., C.II, s.284.

¹⁴⁴ İbn Kudame, a.g.e., C.II, s.493.

¹⁴⁵ İbn Kudame, a.g.e., C. I, s. 258-259.

Hz.Peygamber (s.a.v.) bir ölünün üzerine tek başına namaz kılmıştır. Bundan dolayı kişilerin cenaze namazını tek başlarına kılmaları caizdir. Ancak sünnet olan cemaatle kılınmasıdır. Çünkü Hz.Peygamber (s.a.v.) bu namazı cemaatle birlikte kıları. Cenaze namazının kılınması için belli sayıda kimsenin bulunması şartı yoktur.

İslam dini, ölüyü gömmek için yapılan tören ve işlemler ile ilgili olarak bazı düzenlemeler yapmıştır. Genellikle bunlar sünnet ile sabit olan ve Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından bizzat uygulanan ve bize kadar intikal eden hususlardır. Ölüm döşeginde can çekişme durumunda olan kimsenin yüzünü zorlamadan Kibleye doğru, sağ tarafa çevirmek sünnettir. Başını biraz yükselterek sırtı üstüne yatırmak da caizdir. Hasta can çekişiyorken ve gerçekten mümin birisi ise ona yardımcı olmak, yakınları için bir gereklilik ve ayrıca sevaptır. Onun için yanında “kelime-i şهادet” getirmek ve söylemesine yardımcı olmak sünnettir. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır:

“Ölülerinize, Lâ ilâhe illallah "ı telkin ediniz. Zira ölüm halinde onu söyleyen (bir mümin)'i bu kelime Cehennem'den kurtarır. ”; “Son sözü Lâ ilâhe illallah olan kimse Cennet'e girer. ”¹⁴⁶ Bu yüzden ölmek üzere olan bir kimseye kelime-i tevhid telkin edilir. Ancak hastaya “sen de söyle” şeklinde baskı yapılmamalı, ona zorluk çıkarmamalı, onun yanında sadece kelime-i tevhid ve kelime-i şهادet getirilmelidir. Bunu bir kere de söylese yeterli olur. Telkini hastanın sevdiği kimseler yapmalıdır. Maksat hastada isteksizlik uyandırmamaktır. Hasta vefat edince ağzı kapatılır. Bir bez ile çenesi başından bağlanır. Gözleri yumulur. Eller yanlarına getirilir. ¹⁴⁷ Bunu yaparken şu dua okunabilir:

“Bismillâhi ve alâ milleti rasûlillâhi. Allahümme yessir aleyhi emrahu ve sehhlil aleyhi mâ ba'dehû ve es'id bi likaike vec'al mâ harace ileyhi hayran mimmâ harace anhu. ”

Manası: “Allah'ın ismiyle ve Rasûlullah'ın milleti (dini) üzerinde olsun. Allah'ım, onun işini kolaylaştır, bundan sonrasını ona kolay eyle, onu seni görmekle mutlu eyle. Dünya dan kendisi için çıkanı, kendisinin çıktığı şeylerden hayırlı eyle. ”

Sonra ölünün üstüne bir örtü çekilir. Öldükten sonra yıkanıcaya kadar yanında Kur'an okumak mekruhtur. Öldüğü iyice anlaşılınca hemen yıkanır.

a) Cenazenin Yıkanması

Cenazenin yıkanmasından gömülmesine kadar, yapılan işlemlere “teçhiz” (hazırlamak) denir. İslâm'da, ölen kimsenin en kısa zamanda yıkanması, kefenlenmesi ve

¹⁴⁶ Müslim, Cenâiz, 1-2; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 16.

¹⁴⁷ Döndüren, a.g.e., s. 484.

cenaze namazının kılınarak toprağa verilmesi gerekir. Bu konuda acele davranmak müstehabtır. Ölü şöyle yıkanır:

Yıkanacak ölü teneşir veya yüksekçe bir yere sırt üstü konur ve diziyile göbek arası bir örtü ile örtülür. Teneşir, ölülerin yıkanması için yapılmış, sedire benzer yüksekçe bir tahta masadır. Erkek ölüleri erkekler, kadın ölüleri de kadınlar yıkar. Ölüyü yıkayan kişiye birisi su dökerek yardımcı olur. Ölüyü yıkamak, ona gusül abdesti aldırılmaktır. Boy abdesti almasını bilen herkes ölüyü yıkayabilir; ölü yıkamanın gerektirdiği ayrı bir bilgi ve dua yoktur.

Yıkayacak kişi eline bir bez sardıktan sonra, ölünün avret yerini yıkayıp temizler. Bundan sonra ölüye bir abdest aldırır. Abdest aldırırken ağzına, burnuna su vermez, parmaklarıyla mesheder. Yüzünü, kollarını yıkar, başını mesheder ve ayaklarını yıkar.

Bundan sonra ölünün üzerine su dökülür, başı ile bedeni sabunlu su ile temizce yıkanır, sonra sol tarafına çevrilerek sağ tarafı yıkanır. Bundan sonra sağ tarafına çevrilerek, sol tarafı iyice yıkanır. Her âzâyı yıkarken üç defadan az yıkamamak sünnettir. Suyun zor ulaşacağı organlar yıkanırken ovularak yıkanmalıdır. Bundan sonra yıkayan kimse cenazeyi oturtur gibi kaldırıp, kendisine doğru yaslayarak karnını ovalar; altından bir şey çıkarsa, sadece orasını yıkayıp temizler, tekrar abdest aldırılmaz ve yeniden bütün vücudu yıkamaz. Böylece yıkama işlemi biten bir ölü havlu veya benzeri şeylerle kurulanır ve kefenlenir. Sonra başına, yüzüne ve sakalına güzel kokular sürülür, secde yerlerine kâfûr dökülür. Yıkanırken ölünün saç ve tırnakları kesilmez. Ölünün kapalı bir yerde yıkanması daha iyidir. Ölüyü, kendisine en yakın bir kimse veya ahlâkı iyi olan ve cenaze yıkamasını iyi bilen birinin yıkaması gerekir.

Şişmiş olup dağılmak üzere bulunan ve dokunulması mümkün olmayan bir ölünün üzerine sadece su dökülmesi yeterlidir. Yıkayan, cenazeyi yıkamaya niyet ederek besmele çeker. Yıkama bitince: “Gufrâneke yâ Rahmân” yani, “Ey merhametli Allah’ım: Bağışlamamı dilerim” der.

Müslüman ölünün vücudunun sadece bir parçası bulunması halinde, onu yıkamak konusunda âlimler arasında görüş ayrılıkları vardır. İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve İbn Hazm, “yıkanır, kefenlenir ve üzerine namaz kılınır” demişlerdir. İmam Şâfiî: “Bir kuş, Cemel vakasında Mekke’ye bir el getirip attı. Parmağındaki yüzüğünden Mekkeliler onu tanıdılar. Bu eti yıkayarak namaz kıldılar. Olay sahabenin huzurunda olmuştur” demektedir. Ahmed İbn Hanbel der ki:

Ebû Eyyûb; “vücudun bir ayağı varken, Ömer ise bir kemiği varken üzerlerine namaz kılmışlardır. der” İbn Hazm: “Müslüman ölüsünden bulunan her şey üzerine namaz kılınır; şehit değilse yıkanır, kefenlenir. ” demiştir. Bulunan parça üzerine namaz kılmaya niyet edilir. Namaz ise hepsine, yani ceset ve ruhu üzerine kılınır. İmam Ebû Hanife ve İmam Mâlik’e göre; “Eğer yarından çoğu bulunursa yıkanır ve namazı kılınır; eğer bulunmazsa yıkanmaz ve namazı kılınmaz. ”

b) Şehidin Yıkanması

Savaş alanında kâfirler tarafından öldürülen şehitler cünüp bile olsalar yıkanmayıp, sadece kefen olmayan uygun bir elbiseyle kefenlenirler. Elbise eksik gelirse tamamlanır. Sünnet kefeninden fazla gelen elbise ise çıkarılır. Kanları ile gömülür. Kanlardan hiç bir şey yıkanmaz. Zira Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Şehitleri yıkamayınız. Çünkü her yara ve her kan damlası kıyamet günü etrafa misk kokusu yayar. ”¹⁴⁸

Rasûlullah (s.a.v.), Uhud şehitlerini kanlarıyla defnetmeyi emretti. Onları yıkamadılar ve namaz kılmadılar. İmam Şâfiî şöyle demiştir: “Şehitleri yıkamamanın ve namazlarını kılmamanın nedeni, yaraları ile Allah’a kavuşmalarıdır. ” Kanlarının kokusu, misk kokusu olunca Allah’ın onlara olan bu ikramı, onları bu namazdan müstağni kılmıştır. Kâfirler tarafından öldürülmeyen fakat cihat sırasında vefat edenler hakkında şehit sözü kullanılmıştır. Ancak bunlar yıkanır ve namazları kılınır. Rasûlullah (s.a.v.), hayatta iken, bunlardan ölenleri yıkamış; müslümanlar da daha sonra şehid düşen Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali (r. a.)’yi yıkamışlardır.

Eğer su bulunmazsa ölüye teyemmüm verilir. Yüce Allah şöyle buyuruyor: *“Eğer su bulamazsanız teyemmüm ediniz. ”¹⁴⁹* Rasûlullah (s.a.v.) *“Yeryüzü bana mescid ve temiz kılındı. ”¹⁵⁰* buyurmuştur. Eğer ölü yıkandığı zaman dağılma tehlikesi varsa yine teyemmüm verilir. Yabancı erkekler arasında ölen kadın ile yabancı kadınlar arasında ölen erkeğe de teyemmüm verilir. Ebû Dâvud ve Beyhâki'nin de Mekhûl'den rivayet ettiği hadise göre; Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Kadın, kendisi ile beraber başka kadın olmadığı halde erkekler arasında ölürse; erkek de kendisi ile beraber başka erkek olmadığı halde, kadınlar arasında ölürse, her ikisine de teyemmüm ettirilir ve gömülürler. Her iki durumda da su bulunmamış sayılır. ”

¹⁴⁸ İbn Hanbel, el-Müsned, C. III, s. 299.

¹⁴⁹ Nisâ, 4/43; Maide, 5/6.

¹⁵⁰ Buhârî, Teyemmüm, 1, Salat, 50; Müslim, Mesâcid, 3; Ebu Davûd, Salat, 24.

B. VÂCİB NAMAZLAR

Subut yönünden kesin, fakat delalet bakımından zannî olan delile dayalı emirler vâcib hükmündedir. Bu, Hanefilerin benimsediği bir prensiptir. Diğer mezheplerde farz ile vacib aynı anlamda kullanılır. Onlara göre bir şey farz değilse sünnettir. Vâcibin işlenmesine sevap, terkine azap vardır.

Vâcib namazlar, vâcib oluşu kulun fiiline bağlı olmayan (li aynihî) vâcib ve vâcib oluşu kulun fiiline bağlı olan (li-gayrihî) vacib olmak üzere iki kısımdır. Vitir namazı ile ramazan ve kurban bayramı namazları kulun fiiline bağlı olmayan vâcib namaza, adak namazı, bozulan nafîle namazın kazası ise, kulun fiiline bağlı olan vâcib namaza örnek olarak varilebilir.¹⁵¹

1) Vitir Namazı

Yatsı namazından sonra tek başına, üç rekâtlı olarak özel şekilde kılınan, üçüncü rekâtında kunût bulunan ve hem vaktinde, hem de kazaya kalınca kılınması vacip olan namaza *Vitir Namazı* adı verilir.

Vitir (vitr) Arapça'da çiftin karşıtı olan “tek” anlamındadır. Hz. Peygamber, günün kılınan son namazının tek (vitr) olmasını tavsiye ve teşvik etmiş¹⁵² ve kılınma vaktine ilişkin olarak da sabah namazının sünnetinden biraz önceki vakti, yani sabah namazı vaktinin girmesine yakın bir vakti önermiştir.¹⁵³ Bununla birlikte gece uyanamayacağından endişe edenlerin yatmadan önce kılmaları da mümkündür.¹⁵⁴

Ebû Hanife, vitir namazının vâcib olduğunu söylerken, Ebû Yûsuf ve Muhammed ile diğer üç mezhep imamı bunun müekked sünnet olduğunu söylemişlerdir.¹⁵⁵ Vitir namazının vakti, yatsı namazının sonrasından fecrin doğmasına kadardır. Ebû Yûsuf ve Mehammed'e göre, fecirden sonra kılınmaz. Mâlik, Şâfiî ve Ahmed'e göre ise sabah namazını kılmadığı müddetçe, fecirden sonra da vitir namazı kılınabilir.¹⁵⁶

Vitir namazı Hanefiler'e göre akşam namazı gibi bir selâmla kılınan üç rekattan ibaret olup akşam namazından farkı, bunun her rekâtında Fâtiha ve ardından bir sûre ve son rekatta rükûdan önce tekbir alınarak Kunut duası okunmasıdır. Bu tekbiri almak ve

¹⁵¹ Döndüren, a.g.e., s. 277; Komisyon, a.g.e., I, s. 224

¹⁵² Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 53.

¹⁵³ İbn Rüşd, a.g.e., C.I, s.158; Kâsânî, a.g.e., C.I, s.272.

¹⁵⁴ Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 21.

¹⁵⁵ İbn Kudame, a.g.e., C.II, s.159-161.

¹⁵⁶ Komisyon, İlmihal I İman ve İbadetler, a.g.e., s. 304-305.

Kunut duasını okumak Ebû Hanife'ye göre vâciptir ve hangisi terkedilse sehiv secdesi gerekir. Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre ise Kunut duası okumak sünnettir. ¹⁵⁷

Vitir namazı Kur'an'da geçmemektedir. Fakat hakkında çeşitli hadisler mevcuttur. Bazısının meâli şöyledir:

"Ey Kur'an ehli! Vitir namazını kılın. Çünkü Allah tektir, teki sever." ¹⁵⁸

"Üç şey vardır ki, bana farzdır. Fakat size farz değildir. Kuşluk namazı, kurban namazı ve vitir namazı." ¹⁵⁹

Allah size bir namazı daha fazladan ilâve etmiştir. Bu namaz da vitir namazıdır. Vitir namazını, yatsı ile sabah vakti doğuncaya kadar geçen zaman içinde kılın." ¹⁶⁰

"Vitir haktır. Vitir namazını beş rekaat kılmak isteyen, kılsın. Üç rekat kılmak isteyen kılsın ve tek rekat ile kılmak isteyen yine kılsın." ¹⁶¹

Hiz. Aişe validemiz (r.a.); *"Hz. Peygamber üç rekat ile vitir kılar ve üç rekatin sonunda selam verirdi"* ¹⁶² demiştir.

İbn Ömer ve İbn Abbas da; *"Vitir namazı, gecenin sonunda kılınan bir rekattır"* demişlerdir. ¹⁶³

Ebû Hanife yukarıdaki hadislerle dayanarak, vitir namazını bayram namazları gibi vacip olarak kabul etmiştir. Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve diğer üç mezhep imâmına göre ise, vitir namazı müekked sünnettir. Hanefilere göre vitir namazı üç rekattır ve sonunda selam verilir. Delil olarak da Hiz. Aişe'nin rivayet ettiği hadisi gösterirler. Mâlikîlere göre vitir namazı bir rekattır. Ondan önce yatsının farzından sonra kılınan iki rekat sünnet bulunur. Bunların arası selam ile ayrılır.

Hanbelîlere göre de vitir namazı bir rekattır. Fakat üç veya daha çok rekat olarak da kılınabilir. Şâfîlilere göre vitir namazının en azı bir rekat, en çoğu on bir rekâta kadarki tek sayılı rakamlarla kılınabilir. ¹⁶⁴ Bir rekattan fazla kılınacaksa, önce iki rekata niyet edilir ve sonunda selâm verilir. Sonra vitir namazının bir rekatına niyet edilir ve sonunda selâm verilir. Vitir namazı, yalnız Ramazan'da cemaatle kılınır. İmam bu namazı açıktan kıldırır. Kunut duasını tercih edilen görüşe göre, imam da cemaat de gizli okur.

¹⁵⁷ Komisyon, İlmihal I İman ve İbadetler, a.g.e., s. 305.

¹⁵⁸ Buhari, Deavât, 69; Müslim, Zikir, 5-6; Nesâî, Kıyâmü'l-Leyl, 27, Vitr, 2; Ebû Davûd, Vitr, 1.

¹⁵⁹ ez-Zeylâî, Abdullah b. Yusuf, Nasbu'r-Raye li Ehâdisi'l-Hidâye, Mektebeü'l-İslâmiyye, 1973, C. II, s.105.

¹⁶⁰ İbn Hanbel, el-Müsned, 180, 206, 208.

¹⁶¹ Nesâî, Kıyâmü'l-Leyl, 40; Ebû Davûd, Vitr, 3; İbn Mace, İkâme, 123.

¹⁶² ez-Zeylâî, a.g.e, C. II, s.118.

¹⁶³ Müslim Müsafirîn, 153; Ebû Davûd, Vitr, 3; Nesâî, Kıyâmü'Leyl, 34.

¹⁶⁴ İbn Kudâme, a.g.e., C.II, s.150-151.

Ramazan ayının dışında vitir namazını cemaatle kılmak mekruhtur. ¹⁶⁵ *Mesbûk*¹⁶⁶ namazını kılan kişi, ikinci rekatta mı, yoksa üçüncü rekâta mı olduğundan şüphe ederse, bulunduğu rekâta Kunut duasını okur, rükû ve secdelerden sonra bir rekat daha kılar ve yeniden Kunut duasını okur. Rükû ve secdelerden sonra oturur, et-Tehiyatü, salli barik ve Rabbenâ dualarını okur, selâm ile namazını tamamlar.

Vitir namazının dışındaki namazlarda, Kunut duası okunmaz. Ancak İmam Şâfiî ve İmam Malik'e göre, her zaman, sabah namazlarının ikinci rekatında, rükûdan sonra ayakta Kunut duası okunur. Bu durumda Kunut duasını okumak, Mâlikîlere göre müstehap ve Şâfiîlere göre sünnettir. Bir de Şâfiîlere göre, Ramazan ayının ikinci yarısında vitir namazının son rekatında, rükûdan sonra Kunut duasını okumak menduptur. ¹⁶⁷ Sabah namazında Kunut duasını okuyan Şâfiî ve Malikî imama uyan bir Hanefî, Kunut duasını okumaz, susar ve imâm Kunut duasını bitirinceye kadar ayakta bekler. Kunut duasını okumak vacip olduğu için, unutulduğu takdirde, namazın sonunda sehiv secdesi yapılır.

Vitir namazı vacip olduğundan, zamanında kılınmadığı takdirde, kazası gerekir. Vitir namazı, zamanında normal olarak nasıl kılınıyorsa, kaza edilince de, aynı şekilde kılınır. ¹⁶⁸

2) Bayram Namazları

İslâm dininde ramazan ve kurban olmak üzere iki bayram vardır. Arapça'da İdu'l-Fıtır 3 gün, İdu'l-Edhâ ise 4 gündür. Bu şekilde adlandırılan her iki bayram hicretin ikinci yılından itibaren kutlanmaya başlanmıştır. ¹⁶⁹

Bayram, sevinç ve eğlence günü demektir. Kelimenin aslı “bezrem” veya “bezrâm” olup, Farsça'dır. ¹⁷⁰ Bilindiği gibi her toplumda insanların neşe ve sevinç günleri olur. Bu bayramların Müslümanların neşe ve sevinç günleri olduğunu yine bizzat Hz. Peygamber ifade buyurmuşlardır. Buhârî'nin Hz. Âişe'den rivayet ettiği bir hadîs-i şerîfte Hz. Âişe (r. a.) şöyle anlatmıştır:

“Bir defasında, Kurban Bayramı'nın ilk günlerinde Hz. Peygamber yanıma girdi. Yanımda, “Buâs” ezgilerini (def çalarak) okuyan iki kız vardı. Yatağına uzanıp, yüzünü çevirdi. Derken babam Ebû Bekr (r.a.) içeri girdi. “Bu ne! Resulullah'ın (s.a.v.) yanında

¹⁶⁵ Döndüren, a.g.e., s.378.

¹⁶⁶ İmama namazın başında değil, birinci rekâtın rükûundan sonra, ikinci, üçüncü veya dördüncü rekâtlarda uyan kimseye mesbûk denir.

¹⁶⁷ ez-Zeylâî, a.g.e., C. II, s. 123; ez-Zühaylî, a.g.e., C.I, s.826.

¹⁶⁸ İbn Hümâm, a.g.e., C. I, s. 300.

¹⁶⁹ Bayraktar, İbrahim, “Bayram” DİA, C. V, s.259.

¹⁷⁰ Erdem, Sargon, “Bayram”, DİA, C. V, s.257.

şeytan çalgıları mı?” diyerek beni azarladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) ona dönerek, “Onlara dokunma” buyurdu. Ben de babam bir şeyle meşgul olunca kızlara işaret ettim, onlar da çıktılar. ”¹⁷¹

Yine bir bayram günü Habeşîler kalkan ve mızrak oyunu oynuyorlardı. Bunlara bakmak için ya ben Hz. Peygamber'den izin istedim veya O “Bakmak istiyor musun?” diye bana sordu (iyice hatırlamıyorum). Ben “Evet” dedim. Bunun üzerine beni arkasında yanağım yanağına degecek şekilde ayak üstü durdurup, oyun oynayanlara “Haydi devam edin Erfideoğulları!” buyurdu. Nihayet ben usanınca, artık yeter mi?” diye sordu. “Evet” dedim. “Öyleyse git!” buyurdular. ”¹⁷²

Buhârî'nin diğer bir rivayetinde, söz konusu hâdisede, Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir (r.a.)'e: “Ey Ebu Bekir! her ümmetin bir bayramı vardır, bu da bizim bayramımızdır” buyurmakla, bu günlerde yapılacak meşru eğlence ve sevinç izhar etme keyfiyetine cevaz vermişlerdir. Düğünlerde olduğu gibi, bayramlarda da sevinçli olduğunu açıkça göstermek için, İslâm'a aykırı olmayacak şekilde eğlenceler tertipleme caizdir. Hatta bayramlarda sevinçli olduğunu açıkça ortaya koymak İslâm'ın prensiplerindedir. ”¹⁷³

Bayramlarda yapılması mendup (dinimizin güzel gördüğü) hususlar vardır. Şöyle ki: Bayram sabahında erken kalkmak, yıkanmak, gusletmek; misvak kullanmak, ağız temizlemek; güzel koku sürünmek; güzel elbiseler giyinmek; Allah'ın verdiği nimetlere şükretmek için sevinçli ve neşeli görünmek menduptur. Ayrıca: Ramazan Bayramı'nda sabahleyin camiye gitmeden önce tatlı bir şey yemek. Varsa bunun hurma olması ve bir, üç, beş gibi tek adetli olması; Kurban Bayramı'nda kurban kesecek kimsenin onun etinden yemesi için namazdan önce bir şey yememesi güzel bir davranıştır. Sonra namaza erken davranıp sabah namazını mahalle camisinde kılarak bayram namazı için, varsa namazgâha ve büyük camiye gitmek. Namaza giderken Ramazan Bayramı'nda içinden ve Kurban Bayramı'nda açıktan tekbir getirmek; dönüşte mümkün ise başka yoldan gelmek; müminlere rast geldikçe güler yüzlü olmak ve tatlı söz söylemek; gücü yettiğince çok sadaka vermek menduptur. ¹⁷⁴

Bayram namazı hicretin birinci yılı meşru kılınmıştır. Rasûlullah (s.a.v.), Mekke'den Medine'ye geldiğinde, Medinelilerin kutlamakta oldukları iki günleri vardı.

¹⁷¹ Müslim, Salatu'l-İdeyn, 16

¹⁷² Buhârî, İdeyn, 2.

¹⁷³ Ahmet Naîm, a.g.e., C.III, s.157.

¹⁷⁴ Döndüren, a.g.e., s.408.

Onlara: “Bu iki günün özelliğini sorması üzerine, onlar: “Biz Cahiliyye döneminde bu iki günde kutlama yapardık. ” dediler. Bunun üzerine Rasûlallah (s.a.v.), onlara: “Allah Teâlâ, sizin bu iki gününüze karşılık olarak, daha hayırlı olan kurban ve Ramazan bayramlarını verdi. ”¹⁷⁵ “Bu günümüzde yapacağımız ilk şey namaz kılmaktır”¹⁷⁶

Bayram namazlarının meşruluğu, kitap, sünnet ve icma’ delillerine dayanmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de:

“Rabbin için namaz kıl ve kurban kes”¹⁷⁷ buyrulur. Bu âyetteki namazdan maksat Kurban Bayramı namazıdır. Aynı zamanda Rasûlullah (s.a.v.)’in iki bayram namazını da kıldırıldığı tevatür yoluyla sabittir. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in kıldırıldığı ilk bayram namazı, hicretin ikinci yılındaki Ramazan Bayramı namazı olmuştur. İbn Abbas (r. a.), Nebî (s.a.v.)’le birlikte kıldığı bir Bayram namazını şöyle anlatır:

“Rasûlullah (s.a.v.), Ebû bekir, Ömer ve Osman (r.a.) ile birlikte Ramazan Bayramı namazlarında buldum. Hepsi Bayram Namazını hutbeden önce kıldırırlardı. ”

Bir keresinde Hz. Peygamber (s.a.v.), hutbeden sonra indi, sanki ayağa kalkmak isteyen erkekleri eliyle uyardığını ve oturmalarını işaret ettiğini görür gibiydim. Hz. Peygamber, bayram namazlarını ezansız ve kametsiz olarak kıldırırdı. ”¹⁷⁸

Kendilerine Cuma namazı farz olan kimselere, Cuma namazının farz olması ve edasının şartları çerçevesinde, Ramazan ve Kurban bayramı namazları vaciptir. Yalnız bayram namazlarında hutbeler namazdan sonra okunur ve sünnettir. Hanefî Mezhebine göre, bayram namazlarının kılınması vaciptir. Hanbelî mezhebinde kuvvetli olan görüşe göre bayram namazı farz-ı kifaye, Şâfiî ve Mâlikilere göre ise müekked sünnettir. ¹⁷⁹

Bayram namazının ilk vakti güneşin ufuktan bir veya iki mızrak boyu kadar yükseldiği vakittir. Bu vakitte güneşin doğmasından yaklaşık 50-55 dakika kadar sonra başlar, öğle vaktinin girmesinden sonraki vakte kadar devam eder.

3) Adak Namazı

Yüce Allah’a ibâdet maksadıyla mükellef olmadığı halde mübah olan bir işi yapmayı kararlaştırmak, kişinin öyle bir ameli kendisine vâcib kılması ve bunu yapacağına dair Allah’a söz vermesine Adak denir.¹⁸⁰

¹⁷⁵ Ebû Dâvud, Salât, 239; İbn Hanbel, C. III, s. 103, 235, 250.

¹⁷⁶ Buhârî, İdeyn, 3; Müslim, Edahi, 7.

¹⁷⁷ Kevser, 108/2.

¹⁷⁸ Ebû Davûd, Edahi, 7, Edap, 112, 155; Nesâî, Dahaya, 4; İbn Mace, Edahi, 12, Cihâd, 13.

¹⁷⁹ İbn’l-Humâm, a.g.e., C. I, s. 422; İbn Kudame, a.g.e., C. II, s.367.

¹⁸⁰ Ahmet Naîm, a.g.e., C. XII, s.226.

Sevindirici bir olaydan veya atlatılan bir tehlikeden dolayı kılmayı adayan kimsenin bu namazı, adadığı zaman ve rekât sayısına göre eda veya kaza etmesi vaciptir. Çünkü adağın hükmü budur. Adak namazı cemaatle kılınmaz, daha doğrusu hem imam, hem müktedînin¹⁸¹ namazı adak namazı olamaz.¹⁸²

Âdak namazı, vâcip oluşu kulun fiiline bağlı olan (li-gayrihî vâcip) kısmına girmektedir. Nezir namazı, esasen gerekli ve görev olmamakla birlikte, kişi bir vesileyle namaz kılmayı adadığı zaman kendi iradesiyle kendini yükümlü kılmış olur; artık bu yükümlülüğü yerine getirmesi gerekir.¹⁸³

Ayrıca başlanmış farz, vâcip ve nâfile namazların tamamlanması gerekmektedir. Başlanmış namazların herhangi bir nedenle bozulacak olursa kaza edilmesi Hanefî ve Malikî Mezheplerine göre vâciptir. Şâfiîler'e göre ise bozulan nâfile namazın kazâ edilmesi sünnettir.¹⁸⁴

C. NAFİLE NAMAZLAR

Farz veya vâcip olan namazların dışında kişinin kendiliğinden kıldığı namazlara nâfile namazlar denir. Farz namazların öncesinde ve sonrasında kılınan sünnet namazlar nâfile namaz kapsamında yer alır.¹⁸⁵ Farz namazların öncesinde veya sonrasında kılınan namazlar ve bunun dışında kuşluk, teheccüd, evvabin, namazları ile tatavvu' olarak kılınan namazlar nâfile kapsamında yer alır.

Sünnet namazlar, vakit namazları yanında düzenli olarak kılınan sünnetleri (revâtib) ifade etmekte, nâfile namazlar ise düzenli olmayarak çeşitli vesilelerle Allah'a yakınlaşmak ve sevap kazanmak maksadıyla ayrıca kılınan namazları (regaib) ifade etmektedir.¹⁸⁶

1) Sünnet

Sünnet: Yol, gidiş, tabiat, şeriat, yüz, yüzün görünen yeri, alışılmış yol demektir. Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerinin bütününe ifade eden bu terimin çoğulu "sünen"dir. Sünnet sözcüğü bir kişiye nisbet edilince, onun iyi veya kötü, sürekli olarak yapa geldiği davranışlarını kapsar, Hz. Peygamber'in şu hadisinde bu iki zıt anlamı bir arada görmek mümkündür: *"Güzel bir yol alana onun sevabı ve kıyamete bu yoldan gidenlerin sevabı*

¹⁸¹ Namazı yalnız kılana münferid, imama uyarak kılana muktedî denilir.

¹⁸² Akyüz, a.g.e., C. II, s. 221.

¹⁸³ Komisyon, İlmihal I İman ve İbadetler, a.g.e., C. I, s. 224.

¹⁸⁴ Kâsânî, a.g.e., C. I, s.290; Merginani, a.g.e., C.I, s.68.

¹⁸⁵ Akyüz, a.g.e., C. II, s. 227.

¹⁸⁶ Komisyon, İlmihal I İman ve İbadetler, a.g.e., C. I, s. 224.

vardır. Kim de kötü bir yol açarsa, bu yolun sorumluluğu ve kıyamete kadar bu yoldan gidenlerin sorumluluğu ona aittir”¹⁸⁷

Fıkıh dilinde, özellikle de ilmihal literatüründe sünnet ise, Hz. Peygamber’in yolunu izleyerek yapılan fakat farz ve vacip kapsamında olmayan fiiller anlamındadır.¹⁸⁸ Hz. Peygamber’in yaptığı bir bağlayıcılık ve gereklilik olmaksızın yapılmasını istediği ve teşvik ettiği şeylerdir. Bu anlamda sünnet, hem Hz. Peygamber’in devamlı olarak yaptığı, nâdiren terkettiği şeyleri yani Hanefiler’in ıstılahındaki sünneti hem de devamlı olarak yapmayıp, yapılmasını teşvikte bulunduğu şeyleri (mendup, müstehap) içine almaktadır. Buna göre mesela sabah namazının farzından önce iki rekat namaz kılmak sünnet, ikindi ve yatsıdan önce kılınan dört rekat ise müstehap sayılmaktadır.¹⁸⁹

Fakat en doğru ve yaygın gruptandırma farz ve vacip namazların dışındaki namazları, genel olarak nâfile başlığı altında ele alıp bunları kendi içinde alt kısımlara ayıran gruptadır. Nâfile kelimesinin, farz ve vâciplerin dışında fazladan yapılan işler anlamına gelmesi ve yaygın olarak mendup, müstehap ve tatavvu olarak da adlandırılması bu gruptamanın daha tutarlı olduğunu göstermektedir. Buna göre nâfile namaz ifadesi, bir vakti bulunan sünnetleri (müekked sünnet ve müstehap sünnet) ve vakte bağlı olmayan tatavvu namazları içine alır. Birinci sünen-i revâtib, ikincisi regaib türleri olarak adlandırılır.

Revâtib, belli bir düzen ve tertip içinde, beş vakit farz namazlarla birlikte ve belli bir devamlılık içinde kılındığı için revâtib adını almıştır. Bu açıdan revâtib sünnetler, düzenli olarak kılınan sünnetler demektir. Bunlar, Hz. Peygamberin sünnetine uyularak vakit namazlarından önce veya sonra yahut kimisinde hem önce hem de sonra kılınan namazlardır. Peygamberimiz’in devam edip etmemesine göre bunların bazıları sünnet-i müekkede, bazıları sünnet-i gayr-i müekkede olarak nitelendirilir. Hanefi literatüründe, sünnet-i müekkede olan namazlar kısaca “sünnet”, gayr-i müekkede olanlar ise “müstehap” veya “mendup” diye adlandırılmıştır. Ramazan ayında yatsı namazından sonra kılınan Terâvîh namazı da sünnet-i müekkede türünden bir namazdır.¹⁹⁰

Revâtib sünnetler dışındaki nâfile namazlar ise regaib adını alır. Bunlar, Hz. Peygamber’in uygulamalarına dayanılarak belirli zamanlarda veya bazı vesilelerle kılınan veya kişinin kendi isteğiyle herhangi bir zamanda Allah’a yakınlaşmak ve sevap kazanmak

¹⁸⁷ Müslim, İlim, 15; Zekât, 69; İbn Mâce, Mukaddime, 14; Dârimi, Mukaddime, 44; İbn Hanbel, C.IV,s.362.

¹⁸⁸ Komisyon, İlmihal ı İman ve İbadetler, a.g.e., C.I, s.145.

¹⁸⁹ Komisyon İlmihal I İman ve İbadetler, a.g.e., C.I, s.167-169.

¹⁹⁰ Kâsânî, a.g.e., C.I, s.284-288; İbn Kudâme, a.g.e., C.II, 125-131.

amacıyla kıldığı namazlardır. Bunlar gönüllü olarak kendiliğinden kılındığı için “gönüllü (tatavvu) namazlar veya arzuya bağlı namazlar” olarak da adlandırılır. Teheccüd namazı, kuşluk namazı, istihâre namazı gibi namazlar regaib türünden nâfile namazlardır.¹⁹¹

2) Vakit Namazlarıyla Birlikte Düzenli Olarak Kılınan Sünnetler

a. Müekked Sünnetler

Müekked Sünnet: Hz. Peygamber (s.a.v.)’in devamlı işleyip nâdiren terk ettikleri farz ve vâcib olmayan amelleridir. Bu çeşit sünneti yerine getiren sevap kazanır. Terk eden ise cezayı hak etmemekle birlikte, kınama ve azarlamaya müstahak olur. Sabah, öğlen ve akşam namazlarındaki sünnetleri, abdest alırken ağza su vermek müekked sünnetlerdendir. Bu çeşit sünnete “sünnet-i hüdü” da denir.¹⁹² Müekked Sünnetleri yerine getirme dini hayatı kemale erdirmeyi ifade eder. Zira bu tür sünnetler farz ibadetlerde yapılması ihtimal dahilinde olan kusurları telâfi için meşru kılınmışlardır.¹⁹³ Bu sebeple sünneti müekkedeleri terketmek dinle alay etmek kabul edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.): “Sünnetimi terkeden şefaati nail olamaz” buyurmuştur. Buna göre sünnet-i müekkedeleri terketmek harama yakındır ve Hz. Peygamberin şefaatinde mahrum kalma neticesini doğurur. Ancak buradaki terkten maksat özürsüz olarak sünnet olan fiili işlememekte ısrar etmektir.¹⁹⁴

Müekked Sünnetleri yerine getiren kişi ise sevap kazanır.¹⁹⁵ Sabah namazının farzından önce kılınan iki rekat, öğle namazının farzından önce kılınan dört, sonrasında kılınan iki rekat, akşam ve yatsı namazlarının farzından sonra kılınan iki rekat ve Cuma namazının farzından önce ve sonra kılınan dört rekatlık namazlar, müekked sünnet namazlardır. Hz. Peygamber bunları daima kılmış, ender olarak terk etmiştir. Bundan dolayı mümkün oldukça bunlara riayet edilmelidir.¹⁹⁶ Bunlar, Ümm-i Habibe, Hz. Âişe, Ebû Hureyre, Ebû Musa el-Eş’arî ve İbn Ömer (r.a.)’dan rivayet edilen bir hadis-i şerifte şu şekilde bildirilmiştir: “Rasûlullah (s.a.v.), şöyle buyurmuştur: “Her kim bir gün ve gecede, farz namazlar dışında on iki rekât namaz kılsa, yüce Allah ona cennette bir ev

¹⁹¹ Komisyon, İlmihal I İman ve ibadetler, a.g.e., C.I, s. 224-225.

¹⁹² Döndüren, a.g.e., s.86.

¹⁹³ İbn Âbidîn, a.g.e., C.I, s.70.

¹⁹⁴ İbn Âbidîn, a.g.e., C.I, s.70-71.

¹⁹⁵ el-Mevsilî, a.g.e., s. 465.

¹⁹⁶ Komisyon, İlmihal I İman ve İbadetler, , a.g.e., C. I, s. 309.

bina edecektir. Bunlar şu namazlardır: Sabah namazından önce iki rekât, öğleden önce dört rekât, öğleden sonra iki rekât, akşamdan sonra iki rekât, yatsıdan sonra iki rekât. ”¹⁹⁷

Abdullah İbn Şakîk (r.a.)’ın sorusu üzerine Hz. Âişe, Rasûlullah (s.a.v.)’in farz namazlar dışında günlük olarak kıldığı nâfile namazları şöyle açıklamıştır:

*“O, öğleden önce benim evimde dört rekât namaz kılıyor, sonra dışarı çıkarak insanlara namaz kıldırdığı, sonra benim evime dönerek iki rekât daha kılıyordu. İnsanlara akşam namazını kıldırdığı, sonra benim evime dönerek iki rekât daha kılıyordu. İnsanlara yatsı namazını kıldırdığı, sonra benim evime girerek iki rekât daha kılıyordu. Geceleyin içlerinde vitir namazı da bulunan dokuz rekât daha kılıyordu. Gece uzun zaman ayakta durur, uzun zaman oturur, ayakta iken Kur’an okur, rükû ve secde eder, ayakta namaz kılar. Sabah namazı vakti girince iki rekât namaz kılar, sonra dışarı çıkarak insanlara sabah namazını kıldırdığı.”*¹⁹⁸

Şâfiî mezhebine göre müekked sünnetler, sabahın farzından önce iki, öğlenin farzından önce ve sonra ikişer, akşamın farzından sonra iki ve yatsının farzından sonra iki olmak üzere toplam 10 rekattır. Cuma namazının farzından önce ve sonra kılınan ikişer rekât sünnet de müekked sünnettir.¹⁹⁹

Nâfile namazların en kuvvetlisi sabah namazının sünnetidir. Bu yüzden bütün nâfile namazlar oturarak kılınabildiği halde, sabah namazının sünnetini mazeret olmaksızın oturarak kılmak câiz değildir. Aynı şekilde, cemaat imamla birlikte namaza başladıktan sonra mescide gelen kişinin nâfile namaz kılması câiz değilken, sabah namazı bundan istisna edilmiştir. Buna göre, sabah namazının farzı kılınırken, imamın selam vermesinden önce farza yetişebileceğini kestiren kişi önce sabah namazının sünnetini, gerekirse en kısa şekilde kılar, sonra imama uyar. Sabah namazının sünnetinin ilk rekatında Fâtihadan sonra Kâfirûn, ikincisinde İhlas sûresini okumak sünnettir.

Sabah namazının sünnetinden sonra en kuvvetli sünnet, bazı âlimlere göre akşamın sünnetidir ve bundan sonra öğle namazının ilk sünneti gelir. Kimi âlimler ise sabah namazının sünnetinden sonra en kuvvetli sünnetin öğle namazının ilk sünneti olduğunu, geri kalanların aynı kuvvette bulunduğunu söylemişlerdir.

İlgili olduğu farz namazın vaktinde kılınamayan sünnetler, daha sonra kazâ edilemezler. Fakat sabah namazının kazâyâ kalması durumunda, henüz başka bir vakit

¹⁹⁷ Tirmizî, Salât, 415; İbn Mâce, İkame, 1140-1142; Ebû Davûd, Tatavvu, 1250.

¹⁹⁸ Ebû Davûd, Tatavvu, 1251.

¹⁹⁹ Komisyon, İlmihal I İman ve İbadetler, a.g.e., C.I, s. 309.

namazının vakti girmediği için, farzıyla birlikte sünneti de kuşluk vaktinde kazâ edilebilir. O gün öğle namazından önce kuşluk vaktinde kılınamamışsa sabah namazının sünneti artık kazâ edilemez.²⁰⁰

Başlanmış nâfile namazın tamamlanması gerekir. Öyle bir namaz herhangi bir nedenle bozulacak olursa kazâ edilmesi Hanefilere göre vâcip, Mâlikîlere göre farzdır. Şâfiîlere göre ise bozulan nâfile namazın kazâ edilmesi gerekmez. Mekruh vakitler dışında olmak üzere gece-gündüz istenilen vakitte nâfile namaz kılınabilir. Nâfile namazların evde kılınması daha faziletlidir.

Nâfile namazların bütün rekatlarında kıraat farzdır. Şâfiîlere göre nâfile namazlarda iki rekatta bir selam vermek sünnet iken, Hanefilere göre iki veya dört rekatta bir selâm verilebilir. Gündüz kılınan nâfilelerde dört, gece kılınan nâfilelere de sekiz rekattan fazlasını tek selam ile kılmak mekruhtur.²⁰¹

Diğer dört rekatlı nâfilelerden farklı olarak ikindinin sünneti yatsının ilk sünnetinin birinci oturuşunda Tahiyât'tan sonra Salli-Barik ve ayağa kalkınca namaza yeni başlıyormuş gibi Sübhâneke okunur.

Nâfile namazlarda mutlak niyet yeterlidir. Yani bir belirleme yapmaksızın namaz kılmaya niyet edilebilir. Farz namazlarda, kazâ namazlarında ve vâciplerde hangi namazın kılındığının belirlenmesi ve ona niyet edilmesi gerekir.

H. Peygamberin farzların evvelinde ve sonrasında kaçır rekat nâfile kıldığı net olarak tespit edilememiştir. Bununla birlikte bazı farzların öncesinde, bazılarının sonrasında, bazılarının ise hem öncesinde hem sonrasında düzenli olarak nâfile kıldığı bilinmektedir. Bu noktayı her zaman göz önünde tutmalı, nâfile namazların rekat sayısındaki ihtilâfları bir tarafa bırakarak, vaktin müsaadesine göre bu revâtib sünnetleri kılmaya çalışmalıdır. Meselâ Peygamberimiz, öğle ve yatsı namazlarının ikişer rekat olan son sünnetlerini bazen dört, akşam namazının sünnetini de altı rekat olarak kılmıştır. Bu sebeple Hanefi Mezhebine göre, öğle ve yatsının son sünnetlerine iki rekat daha ilâve edilerek dörder rekat kılmak ve akşam namazının sünnetini altı rekat olarak (evvâbîn) kılmak mendup sayılmıştır.

---

²⁰⁰ Komisyon, İlmihal I İman ve İbadetler, a.g.e., C. I, s.309.

²⁰¹ Kâsânî, a.g.e., C.I, s.297-299.

b. Gayr-i Mükked Sünnetler

Gayr-i Mükked Sünnet: Hz. Peygamber (s.a.s)'in bazen yapıp bazen de terkettiği ameller. Bu gruba giren sünnetleri yerine getirmek sevap kazandırır. Terkeden ise ceza, kınama ve azarlamaya müstahak olmaz.²⁰² Yatsı namazı ve ikindi namazlarının ilk sünnetleri sünnet-i gayr-ı mükkededir. Hz. Peygamber (s.a.s)'in giyinişi, oturup-kalkması, taranması ve ayakkabı giymesi vb. hareket ve tavırlarını ifade eden sünnet-i zevaidlerde bu gruba girer.²⁰³

İkinci namazının sünneti ile yatsı namazının ilk sünneti gayr-i mükkeddir. Peygamberimiz (s.a.v.), bunları bazen kılmış bazen terk etmiştir. Hanefî ve Şâfiî mezhebine göre, ikindiden önce ve yatsıdan önce, dört rekât olarak kılınan namaz, gayr-i mükked sünnet adını almaktadır.²⁰⁴ Şafîî Mezhebine göre, Cuma namazından önce, mükked dışında iki rekât nafîle kılmak gayri mükked sünnettir.

c. Terâvîh Namazı

Terâvîh, Arapça tervîha kelimesinin çoğulu olup “rahatlamak, dinlendirmek, istirahat etmek” gibi anlamlara gelir. Ramazan ayına mahsus olmak üzere yatsı namazından sonra kılınan sünnet bir namaz olup, her dört rekâta bir müddet oturulur ki buna, tervîha denir. Sonradan bu kelimenin çoğulu olan terâvih kelimesi Ramazan gecelerinde kılınan nafîle namazın adı olmuştur.²⁰⁵

Teravîh namazı, Ramazan ayına mahsustur, başka zamanlarda kılınmaz. Hanefî mezhebine göre, teravîh namazı sahâbe sünnetidir. Mâlikî Mezhebine göre, teravîh namazı, mükked sünnettir. Şafîî ve Hanbelilere göre ise teravîh namazı, erkek ve kadınlar için sünnet-i mükkededir.²⁰⁶

Peygamber (s.a.v.), Ramazan gecelerini ihyaya daha fazla önem vermiş olmakla birlikte, rivayetlerden anlaşıldığına göre, o gecelerde Peygamberimiz'in daha çok sayıda nâfile namaz kıldığı anlamına değil, gecenin her zamankine göre daha büyük bir bölümünü ibadetle geçirdiği anlamına gelmektedir. Terâvîh namazının 20 rekat olduğu Müslümanlar arasında öteden beri yerleşik bir teamül olmakla birlikte, zaman zaman bunun 20 rekat kılınmasının sünnete aykırı olduğu, 8 rekat kılınmasının daha doğru olacağı iddiaları

²⁰² İbn Âbidîn, a.g.e., C. I, s.321.

²⁰³ İbn Âbidîn, a.g.e., C.I, s. 321.

²⁰⁴ İbn Rüşd, a.g.e., C.I, s.162.

²⁰⁵ el-Meydânî, Abdulganî el-Gânimî, el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb, Dersaadet, İstanbul, ty., C.I, s.123.

²⁰⁶ İbn Rüşd, C.I, s.166; Serahsî, a.g.e., C.II, s.145

gündeme gelmektedir. Bu sebeple Terâvîhin rekât sayısını tespit amacıyla Terâvîh uygulamasının tarihçesine bir göz atmak istiyoruz.

Peygamber (s.a.v.), Terâvîh namazını birkaç gece dışında sürekli olarak tek başına kılmış ve arkadaşlarına:

“Kim inanarak ve sevabını Allah’tan bekleyerek Ramazan gecelerinde ibadet yaparsa (Teravih namazını) kılsa geçmiş günahları bağışlanır” buyurarak bu namaza teşvik etmiştir.²⁰⁷

Bu husustaki rivâyetlerden birisi şöyledir: Hz. Peygamber (s.a.v.) Ramazan’da Mescid-i Nebevî’de itikâf için hasırdan bir hücre edinmişti. Ramazanın son on gününde birkaç gece Hz. Âişe’nin rivâyetine göre iki veya üç gece buradan çıkıp cemaatle hem yatsı namazını hem de Terâvîh namazını kılmıştır. İnsanların yoğun ilgisini görünce bir gece yatsı namazını kıldırıp hücrelerine çekilmiş ve Terâvîhi kıldırarak için çıkmamıştı. İnsanlar Hz. Peygamber’in çıkacağını umdukları için beklemişler, hatta uyuduysa uyansın diye öksürmeye başlamışlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.), sabah namazı vaktinde dışarı çıkıp, orada bekleyenlere şöyle buyurmuştur:

*“Sizin nafîle namaz kılmak hususundaki arzunuzun farkındayım, bu namazı size kıldırmanın için de bir engel de yoktur, fakat Terâvîhin size farz kılınmasından endişe ettiğim için çıkıp kıldırmadım. Şayet farz kılınacak olsa bunu hakkıyla yerine getiremezsiniz. Haydi evlerinize gidiniz. Farz namazlar dışında, kişinin kıldığı en faziletli namaz evinde kıldığı namazdır.”*²⁰⁸

Ebû Zerr’in bir rivayeti ise şöyledir: Hz. Peygamber (s.a.v.) Ramazan’ın bitmesine bir hafta kalıncaya kadar bize farz dışında hiçbir namaz kıldırmadı. Ramazan’ın 23. gecesinde gecenin ilk üçte biri geçinceye kadar bize namaz kıldırıldı. Ramazanın bitmesine altı gece kalınca bize namaz kıldırmadı. Beş gece kalınca, gecenin yarısı geçinceye kadar bize namaz kıldırıldı. Ben:

“Ey Allah’ın Rasulü, gecenin kalan yarısında da bize namaz kıldırırsaydınız” deyince, Hz. Peygamber cevaben *“İmam namazı bitirinceye kadar onunla namaz kılmak bütün geceyi ihya etmeye eşdeğerdir”* buyurdu. Ramazanın bitmesine dört gece kala, gecenin üçte birine kadar beklediğimiz halde, Hz. Peygamber bize namaz kıldırmadı. Ramazandan üç gece kalınca Hz. Peygamber ehlini, kadınlarını ve arkadaşlarını topladı,

²⁰⁷ Buhârî, Salâtü’l-Terâvîh, 1; Müslim, Salâtü’l-Müsâfirîn, s.174.

²⁰⁸ Buhârî, Salâtü’l-terâvîh, 2; Müslim, Salâtü’l-Müsâfirîn, 178.

bize bütün gece namaz kıldırdı. Namaz o kadar uzadı ki biz sahuru geçireceğiz sandık. Ramazanın geri kalan gecelerinde Hz. Peygamber bize namaz kıldırmadı.”²⁰⁹

Kuvvetli rivayetler, Hz. Peygamber’in Ramazan’ın son birkaç gününde mescidde Terâvîh namazı kıldırıldığını göstermektedir. Bu rivayetlerde, Terâvîhin kaç rekat olduğu belli değildir. Yine Terâvîh namazına ilişkin bu rivayetlerin sunuluş şekli ve içeriğine bakılarak Terâvîh namazının, sadece Hz. Peygamber’in son Ramazan ayında söz konusu olduğu gibi bir izlenim edinilmektedir. Çünkü Terâvîh uygulaması, birkaç Ramazan devam etmiş olsaydı, hiç değilse sayısı konusunda bir netlik belirlemiş olurdu.

Buhârî’deki ifadeye göre “Hz. Peygamber’in gece namazı” hususunda sorulan bir soruya cevaben Hz. Âişe şöyle demiştir:

*“Hz. Peygamber Ramazan geceleri de dahil hiçbir gece on iki rekattan fazla nâfile namaz kılmamıştır. Öyle bir dört rekat namaz kılardı ki, o dört rekatin ne kadar uzun ve ne denli güzel olduğunu hiç sorma! Ardından aynı şekilde bir dört rekat daha kılardı. Daha sonra üç rekat daha kılardı. Ben bir keresinde Ey Allah’ın Rasulü! Vitir kılmadan mı uyuyacaksın? diyecek oldum, bana dedi ki, : Ey Âişe, benim gözlerim uyur ama kalbim uyumaz”*²¹⁰

Bu rivayete göre Hz. Peygamber’in geceleyin kıldığı nâfile namaz üç rekatlık vitir hariç tutulacak olursa toplam sekiz rekat olmaktadır. Hz. Peygamber’in arkadaşları ile sekiz rekat Terâvîh, sonra da vitir kıldığına dair olan rivayetler de dikkate alınacak olursa, Terâvîh namazını sekiz rekat kıldığı ortaya çıkmaktadır. Öte yandan Hz. Peygamber’in Terâvîh namazını 20 rekat kıldırıldığına dair bir rivayet de bulunmaktadır. Hadis bilgileri bu rivayetin, öteki meşhur rivayetlere aykırı olduğu ve senedinde cerh edilmiş bir kişi bulunduğu için zayıf olduğunu söylemişlerdir.

Terâvîh namazı konusunda sahâbe uygulamasına gelince: Hz. Peygamberin vefatından sonra Hz.Ebû Bekir, kısmen de Hz. Ömer döneminde Terâvîh namazı münferiden, yani cemaat olmaksızın kılınmaktaydı. Bir Ramazan gecesi Hz. Ömer mescide çıktığında, halkın dağınık bir şekilde Terâvîh namazı kıldığını görmüş ve bu şekilde kılmak yerine insanları bir imamın arkasında toplayıp cemaatle daha derli toplu ve düzenli bir şekilde bu namazın kılınmasının uygun olacağını düşünmüş ve ertesi gün Übey b. Kâ’b’ı imam tayin etmiştir. Hz. Ömer insanların bu şekilde derli toplu ve düzenli olarak Terâvîh namazı kılmalarını da *“Bu ne de güzel bir bidattır!”* diye nitelenmiştir. Yenilik

²⁰⁹ Ebû Davûd, Salât, 318.

²¹⁰ Buhârî, Salâtü’t-Terâvîh, 1.

diye tercüme ettiğimiz bid'at kelimesi, Hz. Peygamber zamanında olmayıp, ondan sonra oraya çıkan anlayış ve uygulamalar için kullanılmaktadır.

Terâvîh namazı, Hz. Peygamber tarafından birkaç kez cemaatle kılındığına göre, Hz. Ömer'in "Bu ne güzel bidattır" sözü, Terâvîh namazı kılmanın bir yenilik olduğunu göstermez. O halde Hz. Ömer bu sözle ya Terâvîhin düzenli olarak kılınmasını, ya Hz. Peygamber'in kıldığı sayıya ilave yapılmış olmasını, yani sekizden yirmiye çıkarılmış olmasını, ya da her ikisini birlikte kastetmiş olacaktır.²¹¹

Öte yandan, sahâbe zamanında Terâvîh namazının yirmi rekat kılındığı konusunda icma' bulunduğu ileri sürülmektedir. Mâlik, el-Muvatta adlı eserinde Hz. Ömer'in Übey b. Kâ'b ile Temîn ed-Dârî'yi Ramazanda cemaatle 11 rekat namaz kıldırarak üzere Terâvîh imamı tayin ettiğini, imamın her rekatta yaklaşık 100 âyet okuduğunu, kıyamın uzaması sebebiyle bir kısım cemaatin bastona dayanmak ihtiyacı hissettiğini ve fecrin doğmasına yakın bir zamanda evlere dağıldıklarını kaydetmiştir. Kimi bilginler Terâvîh namazının 11 rekat kılındığı rivayetinin yanlış olduğunu ileri sürerken, kimileri 11 rekat kılma uygulamasının Terâvîhin cemaatle kılınmaya başladığı ilk günlere ait olduğunu, sonraları Terâvîh namazının 20 olarak yerleştiği yorumunda bulunmuşlardır. Bu yorum, Hz. Peygamber'in 11 rekat dışında gece namazı kılmadığı rivayetiyle uyumludur.

Bu rivayetlerden anlaşıldığına göre Terâvîh namazı sekiz rekat olarak kıldırılıyor, fakat her bir rekatta yaklaşık 100 âyet okunduğu için bu namaz oldukça uzun sürüyordu. Maksat belli, bir sayıda namaz kılmak değil, geceyi ihya etmek olduğu için gitgide, her bir rekatta okunan âyet sayısı azaltılmış, buna mukabil Terâvîhin rekat sayısı artırılmıştır. Hz. Ömer'in uygulamasıyla bu sayı 20 olarak yerleşmiş, Hz. Osman ve Hz. Ali zamanında ve daha sonraları bu şekilde devam etmiştir. Gerek Sünni gerek Şîî mezhepleri içinde Terâvîh namazının 20 rekat az olduğunu söyleyen bir mezhep yoktur.

Bu açıklamalara göre Terâvîh namazının sekiz rekatının Hz. Peygamber'in sünnet-i geri kalan 12 rekatının ise Terâvîhin 20 rekat olduğuna dair zayıf rivayet dikkate alınmayacak olursa, sahâbenin sünneti ve İslâm ümmetinin ramazan ayını ihya gayesiyle yaşattığı geleneği olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumu birbirinden ayırmak için bazı Hanefiler Terâvîh namazının ilk sekiz rekatının râtibe sünnet, geri kalan 12 rekatının ise müstehap olduğunu söylemişlerdir. Cumhura göre, teravîh namazı yirmi rekâttir.²¹² Ömer

²¹¹ Komisyon, İlmihal I İman ve İbadetler, a.g.e., C. I, s. 313-314.

²¹² Serahsî, a.g.e., C.II, s.144.

b. Abdülaziz, Mekke'deki Müslümanların, her dört rekât namaza denk tutmuştur. Böylece o, Teravih namazını otuz altı rekât kılmıştır.²¹³

Yukarıda işaret edildiği gibi, Teravih namazı erkek ve kadınlar için sünnet-i müekkeke olarak kabul edilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadiste: “*Allah size Ramazan orucunu farz kılmıştır, ben de size gece namazını (teravihi) sünnet kıldım.*”²¹⁴ diyerek buna işaret buyurmuştur.

Nakledilen bütün bu rivâyetlere göre Teravih namazının sekiz rekatinin müekkeke sünnet olduğunda şüphe yoktur. İbnü'l-Humam gibi bazı alimler, sekiz rekattan fazlasının müstahap olduğunu söylemişlerdir. Bu durum, yatsı namazından sonra dört rekat nâfile namaz kılmanın müstahap oluşuna benzer ki, bunun ilk iki rekâtı müekkeke sünnet olur.²¹⁵

3) Bağımsız Olarak Kılınan Mendub (Nâfile) Namazlar

Mendub: “Sevilen, yapılması uygun olan, işlenmesi teşvik edilen işe denildiği gibi, dinen yapılması iyi sayılmakla birlikte yapılmamasında sakınca olmayan ve Rasulullah (s.a.v.)’ın bazan yapıp, bazan terkettiği işlere de denir.” Buna; müstehap, nâfile, tatavvu ve ihsan adları da verilir. Farz, vacip ve sünnet-i müekkeke dışında kılınan namazlar, tutulan oruçlar ve verilen sadakalar bu niteliktedir. Güzel bir iş sayıldığı için mendubu işleyen sevap alır, terkeden ceza görmez. Bu değerlendirme Hanefi mezhebine göredir. Çoğunluk İslâm hukukçularına göre, mendûb, sünnet ve müstehap terimlerini de içine alan genel bir kavram olup şöyle tarif edilir: Allah Teâlâ veya Rasûlünün bağlayıcı olmaksızın yapılmasını istediği ve yapılmamasını kötülemediği fiildir. Mendupta hükmün kesin bağlayıcı olmadığına dair bir karine bulunur. Bu karîne, âyet, hadis veya İslâm hukukunun genel prensiplerinden biri olabilir. Fiili terkedene ceza konulmaması tarzında bir karine olabilir.²¹⁶

4) Revatip ve Reğaib Namazlar

Farz ve vâcib olan namazların dışındaki namazlara nâfile namazlar denir. Bu namazlar yaygın olarak mendub, müstehap ve tatavvu olarak da adlandırılır. Nâfile namazlar revâtib (bir vakti bulunan) ve regâib (vekta bağlı olmayan) olmak üzere ikiye ayrılır. Revâtib namazlar, beş vakit farz namazdan önce veya sonra düzenli olarak kılınan sünnetleri ifade etmektedir. Revâtib namazlar da kendi içerisinde müekkeke olan ve

²¹³ Serahsi, a.g.e., C.II, s.144; Kâsânî, a.g.e., C.I, s.288; İbn Rüşd, a.g.e., C.I, s.166.

²¹⁴ İbn Mâce, İkametü's-Salâ, s.173; İbn Hanbel, C.I, s.191.

²¹⁵ İbnü'l-Humâm, a.g.e., C.I, s.333.

²¹⁶ Döndüren, a.g.e., s.86-87.

müekked olmayan (gayr-i müekked) şeklinde iki kısma ayrılır. Müekked sünnet, kuvvetli sünnet demektir. Hz. Peygamberin sürekli yapıp bazen terk ettiği sünnetleri ifade eder. Sabah namazından önce kılınan iki, öğle namazından önce kılınan dört ve sonra kılınan iki, akşam namazından sonra kılınan iki ve yatsı namazından sonra kılınan iki rekâtlık sünnetler müekked sünnetlerdir.

Gayr-i müekked sünnetlere gelince, Hz. Peygamberin sürekli olarak kıldığına dair kesin delil bulunmayan sünnetlerdir. Bu sünnetlere mendub, mustehap adı da verilmektedir. Bu namazlar ise, ikindi ve yatsı namazından önce kılınan dört rekâtlık sünnetlerdir.²¹⁷

Revâtib sünnetler dışındaki nâfile namazlar ise regâib adını alır. Bunlar, Hz. Peygamberin uygulamalarına dayanılarak belirli zamanlarda veya bazı vesilelerle kılınan ya da kişinin kendi isteğiyle herhangi bir zamanda Allah'a yakınlaşmak ve sevap kazanmak amacıyla kıldığı namazlardır. Bunlar gönüllü olarak kendiliğinden kılındığı için bu tür namazlara tatavvu (gönüllü) namazlar da denir. Teheccüd namazı, kuşluk (duha) namazı, istihare namazı, yağmur namazı, husûf namazı, kûsûf namazı, tahiyetü'l-mescid namazı, tövbe namazı, evvâbîn namazı, tesbih namazı, abdest ve güsûlden sonra kılınan namazlar regâib türünden nâfile namazlardır.²¹⁸

a. Teheccüd Namazı

Sözlükte: Hem uyumak hem uyanmak anlamına gelen teheccüd sözcüğü, terim olarak “geceleyin uyanıp namaz kılmak ve gece namazı” anlamındadır.²¹⁹ Yatsı namazından sonra uyumadan veya çok az uyuduktan sonra kalkıp kılınacak nâfile namaza genel olarak salâtu'l-Leyl veya gece namazı ya da Kıyâmu'l-Leyl adı verilir. Bir süre uyuduktan sonra, gecenin yarısından sonra imsâk vaktine kadar kalkılıp kılınırsa buna “teheccüd” adı verilir.²²⁰

Kuran- Kerim’de teheccüd namazı hakkında şöyle buyrulur: “*Gecenin bir kısmında uyanarak, sana mahsus bir nâfile olmak üzere namaz kıl. (Böylece) Rabbinin, seni, övgüye değer bir makama göndereceğini umabilirsin.*”²²¹

²¹⁷ Ateş, Süleyman, Yeni İslâm İlmihali, Ankara, 1983, s.185; Komisyon, İlmihali, I, a.g.e., s.224; Döndüren, a.g.e., s.277.

²¹⁸ Döndüren, a.g.e., s. 278; Komisyon, İsam İlmihali, a.g.e., C.I, s.225.

²¹⁹ Ahmet Naîm, a.g.e., C.IV, s.13.

²²⁰ Bilmen, a.g.e., s.204; İbn Kudame, a.g.e., C.II, s.135-140.

²²¹ İsra, 17/79,

Teheccüd namazına diğer müminleri de teşvik eden çeşitli ayet ve hadisler bulunmaktadır. Yüce Allah şöyle buyurur: *“Onlar gece namazı kılmak için yataklarından kalkarlar. Korku ve ümit içinde Rablerine dua ederler.”*²²² *“Onlar gecelerini Rableri için secde ve namazla geçirirler.”*²²³ *“Onlar gecenin ancak az bir bölümünde uyurlar. Seher vakitlerinde de istiğfar ederler.”*²²⁴

Rivayet edildiğine göre Peygamberimiz (s.a.v.):

*Yatsıyı kıldıktan sonra ve vitri kılmadan uyur, gecenin ortalarından sonra uyanıp bir müddet namaz kıldıktan sonra vitir namazını ve daha sonra sabah namazının sünnetini kılardı.*²²⁵

Abdullah İbn Abbas (r.a.), teyzesi ve Allah Elçisi'nin eşi olan Meymûne'nin evinde misafir olarak kaldığında, Allah Rasûlü'nün bir gecelik ibadetini şöyle anlatmıştır:

*“Peygamber (s.a.v.), gecenin son üçte birinde kalktı göğe bakarak, Âl-i İmran Sûresi'nin son on âyetini okudu, abdest alıp, namaz kıldı, ben de onun yaptığını yaptım; ağladı, ikişer ikişer on iki rekat ve bir rekat vitir olmak üzere on üç rekat namaz kıldı. Sonra Bilal ezan okuyunca iki rekat namaz kıldı, sonra çıkararak sabah namazını kıldırdı.”*²²⁶

Gece namazı kılmak en faziletli amellerdendir. Gündüzün nâfile namaz kılmaktan daha faziletlidir. Çünkü gece namazı gizli olduğundan ötürü yüce Allah için daha bir ihlasla yapılır, riyâdan uzaktır. Ayrıca gece namazındaki zorluk ve zihnin meşgalelerden uzak olması dolayısıyla gündüz kılınan nâfile namazlardan daha faziletlidir. Taat için en uygun vakit ise, meşgalelerden uzak olunan ve gönlün tam anlamıyla yönelebileceği anlardır.²²⁷

*“Rasûlullah (s.a.v.), İnsanlar uykudayken, geceleyin namaz kılın (selâmetle cennete girin)”.*²²⁸ Buyururken, yüce Allah da:

*“Şüphesiz gece kalkışı, kalp ve uzuvlar arasında tam bir uyuma ve sağlam bir kıraata daha elverişlidir. Zira gündüz vakti, sana uzun bir meşguliyet var.”*²²⁹ buyurmakta

²²² Secde, 32/16.

²²³ Furkân, 25/64.

²²⁴ Zâriyât, 51/17, 18.

²²⁵ Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 26.

²²⁶ Buhârî, Tefsir, Sûre 3.

²²⁷ ed-Dihlevî, a.g.e., s. 60.

²²⁸ İbni Mâce, İkâmet, 174.

²²⁹ Müzemmil, 73/6-7.

ve bu hususa işarette bulunmaktadır. Diğer taraftan uykusuzluğun, nefsanî yönün zayıflatılmasında büyük bir etkisi vardır, bir tür ilaç gibidir. Teheccüd namazının rekat sayısı, bu konuda çeşitli rivayetler bulunmasından dolayı, net olarak belli olmamakla birlikte dört veya sekiz rekat olarak kılınabileceği gibi iki rekat olarak da kılınabilir.²³⁰ Her iki rekatta bir selâm verilmesi daha faziletlidir.²³¹

b. Kuşluk Namazı

Diğer adı, Salâtu'd-Duha “duhâ namazı”dır.²³² Kılınması çok sevap olan nâfile namazlardan biri de kuşluk namazıdır. Peygamberimizin kuşluk vaktinde nâfile namaz kıldığına ve arkadaşlarına bu vakitte namaz kılmayı tavsiye ettiğine dair çok sayıda rivayet bulunmaktadır. Hz. Peygamberin kuşluk vaktinde iki rekâtla on iki rekât arasında namaz kıldığına ya da böyle bir namazı teşvik ettiği, kuşluk vaktinde 12 rekât namaz kılan kişi için yüce Allah cennette bir köşk bina edeceğini söylediği rivayet edilmektedir.²³³

Ebû Hureyre'nin rivayet ettiği bir hadiste şöyle buyrulur:

*“Kim iki rekât kuşluk namazı kılmaya devam ederse, günahları denizin köpükleri kadar çok olsa bile bağışlanır.”*²³⁴

Abdullah İbn Şakîk'in:

*“Rasûlullah (s.a.v.), kuşluk namazı kılıyor muydu?” sorusuna, Hz. Âişe (r. a.), “Hayır, yalnız yolculuktan dönünce kılıyordu.” diye cevap vermişti.*²³⁵

Kuşluk namazı kılmak mustehap olup güneşin bir mızrak boyu yükselmesinden, yani güneşin doğması üzerinden yaklaşık 45-50 dakika geçmesinden zeval vaktine kadar olan süre içerisinde iki, dört, sekiz veya on iki rekat kılınabilirse de en faziletlisi sekiz rekat olarak kılınmaktadır.²³⁶

c. Evvâbîn Namazı

Evvâb “tövbe eden, sığınan, yönelen” anlamına geldiğine göre bunun çoğulu evvâbîn namazı, tövbe eden ve Allah'a yönelenlerin sığınanların namazı demektir. Kur'an-ı Kerim'de “evvâbîn”den bahsetmektedir:

²³⁰ Komisyon, İlmihal İman ve İbadetler, a.g.e., s. 315.

²³¹ İbn Âbidîn, a.g.e., C.I, s.715-716.

²³² Bilmen, a.g.e., s. 204.

²³³ Tirmizî, Vitr, 15.

²³⁴ İbni Mâce, İkâme, 187. aynı hadis Ebû Hüreyre'den de nakledilmiştir. bk. Tirmizî, Vitr, 15.

²³⁵ Müslim, Müsâfirîn, 75-76.

²³⁶ Döndüren, a.g.e., s. 420

“Rabb’iniz, içinizdekini en iyi bilendir. Eğer siz iyi kimselersiniz, gerçekten O, kendisine dönenleri (evvâbin) çok bağışlayıcıdır.”²³⁷

Hz. Peygamber (s.a.v.),

“Kim akşam namazından sonra kötü bir şey konuşmaksızın altı rekât namaz kılarca, bu kendisi için on senelik ibadete denk kılınır.”²³⁸ demiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v.)’in akşam namazından sonra altı rekât namaz kıldığı ve bu namazı kılanın evvâbînden sayılacağını bildirdiği nakledilmektedir.²³⁹ Ayrıca kendisinin de akşam namazından sonra altı rekât namaz kıldığı rivayet edilmektedir.²⁴⁰ Aynı zamanda Hz. Peygamberimizin evvâbîn namazının kuşluk vakti kılınacağını ifade ettiği de hadis kitaplarında yer almaktadır.²⁴¹

Altı rekatlık bir namaz olan evvabin namazı, akşam namazından sonra tek selamla kılınabileceği gibi üç selamla da kılınabilir.²⁴²

d. Tahiyetü’l-Mescid Namazı

Tahiyye, hürmet, selâmlama, saygı gösterme; tahiyyetü’l-mescid, mescide hürmet, daha doğrusu mescidin sahibi Allah’a saygı gösterme anlamındadır. Çünkü insanın gayesi mescide yaklaşmak değil onun sahibi Allah’a yaklaşmak ve onun rızasını elde etmektir. Bu maksatla kılınan namaza da tahiyyetü’l-mescid namazı denir.

Herhangi bir camiye sadece ziyaret veya ilmi faaliyet için giren mükellefin kıldığı iki rekât namaz, Tahiyetu’l-Mescid adını almaktadır. Bazı hukukçular, bu namazın adını Tahiyetu Rabbi’l-Mescid olarak zikrederler, doğru söyleyiş de bu olsa gerekmektedir.²⁴³

Bu bakımdan Peygamberimiz (s.a.v.): “Biriniz mescide girdiğinde, oturmadan önce iki rekât namaz kılsın.”²⁴⁴ buyurmuştur.

Şafî mezhebine göre mescide ne zaman girilirse girilsin bu namazın kılınması müstehaptır. Hanefî ve Mâlikîler’e göre ise kerahet vakitlerinde mescide giren kimsenin bu namazı kılması mekruhtur. Kişi bunun yerine tesbih ve tehlilde bulunarak ve salâvat getirerek mescidi selamlamış olur. Normal vakitlerde mescide girdiği halde tahiyyatü’l-

²³⁷ İsrâ, 17/25.

²³⁸ Tirmizî, Salât, 202.

²³⁹ İsrâ, 17/25, bk. İbni Kesir, a.g.e., C. V, s. 64-65.

²⁴⁰ eş-Şevkânî, a.g.e., C. III, s.64.

²⁴¹ Müslim, Salâtü’l-müsâfirîn, 19.

²⁴² Komisyon, İlmihali İman ve İbadetler, a.g.e., C. I, s. 316.

²⁴³ Bilmen, a.g.e., s.203; İbn Kudame, a.g.e., C.II, s.135.

²⁴⁴ Müslim, Salâtü’l-Müsafirîn, 11; Buhârî, Salât, 60, Teheccüd, 25; Tirmizî, Salât, 118.

mescid kılamayan kimsenin, bunun yerine dört defa “Subhânellahi ve'l-hamdü lillahi velâ ilâhe illallahü vallâhü ekber” demesi menduptur.²⁴⁵

Cuma vaktinde hatip hutbedeyken mescide giren kimse Hanefî ve Mâlikîler'e göre Tahiyatü'l-mescid kılamaz. Şafîiler'e göre ise uzatmamak ve iki rekâtı geçmemek şartıyla kılabilir.

Mescide günde birden fazla girilmesi halinde bir kere tahiyetü'l-mescid kılmak yeterlidir. Mescide girildikten sonra tahiyetü'l-mescid kılmadan oturulursa, Hanefî ve Mâlikîler'e göre bu namaz, yine de kılınabilir. Ancak oturmadan önce kılmak daha faziletlidir. Ebû Katâde'den rivayet olunduğuna göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

*“Biriniz mescide girdiğinde, oturmadan önce iki rekât namaz kılsın.”*²⁴⁶ Şafîiler'e göre ise eğer kişi kasten oturmuşsa bu namaz sakıt olur.

Tahiyetü'l-mescid namazı iki rekât olup müstehaptır. Bir cami veya mescide girildiğinde oturmadan kılınır. Oturulduktan sonra, namaz geçmiş olmayıp yine kılınırsa da en iyisi, oturmadan önce kılınmasıdır. Nitekim Ebû Katade (r.a.)'dan rivâyet edilen hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz (s.a.v.); *“Sizden biri mescide gelince oturmadan önce iki rekât namaz kılsın”*²⁴⁷

Bir mescide ziyaret, ders okuma veya okutma gibi bir maksatla giren Müslüman tahiyetü'l-mescid namazını kılar. Bir günde bir kaç defa girse, bir defasında kılınması kafidir. Dilerse ilk girişinde, dilerse son girişinde kılar. Her girişinde kılması gerekmez. Bir mescide her hangi bir namazı kılmak veya farzı eda ve imama uymak niyetiyle girmek de tahiyetü'l-mescid yerine kaim olur. Buna göre bir mescide girince oturmadan önce kılınan her hangi bir namaz tahiyetü'l-mescid yerine geçer.

e. Abdest ve Gusülden Sonra Kılınan Namaz

Abdest alındıktan veya gusül yapıldıktan sonra, vakit elverişli ise, yani mekruh vakit içinde bulunulmuyorsa, böyle bir temizliğe nail olmanın şükür ifadesi olarak ıslaklık kuruyacak kadar bir süre geçmeden iki rekât namaz kılmak Hanefilere göre mendup Şafîiler'e göre ise sünnettir.²⁴⁸

²⁴⁵ İbn Rüşd, a.g.e., C.I, s.165; Gazalî, Muhammed b. Muhammed, İhyâu Ulûmi'd-Dîn, (çev. Ali Arslan), İstanbul, 1971, C.I, s.205.

²⁴⁶ Buhârî, Salât, 60; Teheccüd, 25; Müslim, Misafirîn, 69-70; Tirmizî, Salât, 118.

²⁴⁷ Ebû Davûd, Salat, 19.

²⁴⁸ Bilmen, a.g.e., s.204; Gazalî, a.g.e., s.205.

Peygamberimiz (s.a.v.), “Her kim şu benim aldığım gibi abdest alır ve aklından bir şey geçirmeyerek iki rekât namaz kılsa geçmiş günahları affolunur”²⁴⁹ buyurmuştur.

Müslim’in rivâyetinde: “Her kim böyle bir abdestle kalbini tam olarak Allah’a bağlayıp, iki rekât namaz kılsa, kendisine cennet vâcip olur.”²⁵⁰ ifadesi yer almaktadır.

Bir başka rivâyette de, vakti gelen bir farz namaz kılınca, büyük günah işlenmediği sürece, bunun namaz aralarındaki küçük günahlar için kefareti olacağı bildirilmiştir.²⁵¹

Aynı zamanda, Hz. Peygamber (s.a.v.), bir gün sabah namazı sırasında Bilâl (r.a.)’e en çok sevap beklediği amelinin hangisi olduğunu sordu. Çünkü cennette onun ayak seslerini önünde duymuştu. Hz. Bilâl:

“Gece veya gündüz abdest aldıktan sonra, Allah’ın benim için yazdığı kadar namaz kılarım. En çok sevap beklediğim ibadet budur.” diye cevap verdi.²⁵²

Bu sebeple, abdest alındıktan sonra veya gusül yapıldıktan sonra iki rekât namaz kılmak güzel saymıştır.

f. Yolculuğa Çıkış ve Yolculuktan Dönüş Namazı

Bir Müslüman yola çıkacağı veya bir yoldan döndüğü zaman iki rekat namaz kılması menduptur. Giderken evde, gelirken de mescitte kılmak daha faziletlidir.²⁵³

Peygamberimizin yolculuğa çıkarken ve yolculuktan döndükten sonra iki rekât namaz kıldığı rivayet edilmektedir. Bundan dolayı bir Müslüman yola çıkacağı veya yoldan döndüğü zaman iki rekât namaz kılması menduptur. Hz. Peygamber (s.a.v.), yolculuktan gündüz kuşluk vaktinde döner, Mescid-i Nebeviye giderek iki rekât namaz kılar, orada bir süre otururdu.²⁵⁴

Bu namazın amacı, Yüce Allah kişinin yolculuk sırasında işlerini kolaylaştırması ve tekrar memleketine kavuşturması için bir dua niteliğindedir. Dönüşte kılınması da bir çeşit Yüce Allah’a teşekkürdür. Faziletli olan, yolculuğa çıkarken evde, yolculuktan döndükten sonra mescidde kılmaktır.

²⁴⁹ Buhârî, Vudû, 14; Müslim, Tahâret, 5, 6, 17.

²⁵⁰ Müslim, Tahâre, 17.

²⁵¹ Müslim, Tahâre, 7.

²⁵² Buhârî, Teheccüd, 17.

²⁵³ Bilmen, a.g.e., s.206.

²⁵⁴ Buhârî, Salât, 59; Cihâd, 198; Müslim, Mûsâfirîn, 72, 74.

g. Hâcet Namazı

Genel olarak insanlar hayat boyunca birçok şeye ihtiyaç duyarlar, birçok şeye kavuşmayı arzu ederler. Tabii ki bunlar doğaldır. Dünyalık veya âhiretlik bir isteği ve dileği bulunan, bir şeye ihtiyaç duyan kimse ihtiyaçlarını karşılamak veya arzularına ulaşmak için Allah'tan yardım istemelidir.²⁵⁵ Peygamberimiz (s.a.v.), bu hususta şöyle buyurmuştur:

“Kimin Allah'tan veya insanlardan bir dileği varsa, şartlarına uygun güzel bir abdest alsın, sonra Allah'a hamd ve senâda bulunsun, Allah Rasûlüne salât ve selâm getirsin. Daha sonra şöyle desin:

“Lâ ilâhe illallâhü'l-halîmü'l-kerîm. Sübhanallâhi Rabbi'l-arşî'l-azîm. Elhamdü lillâhi rabbi'l-âlemîn; Es'elüke mücîbâti rahmetike ve azâime mağfîretik; ve'l-ismete min külli zenbin ve'l-ganîmete min külli birrin ve'selâmete min külli ism. Lâ teda'îi zenben illâ gafarteh; ve lâ hemmen illâ ferrecteh; velâ hâceten hiye leke rıdan illâ kadaytehâ. Yâ Erhame'r-râhimîn!”²⁵⁶

Hâcet namazı dört veya on iki rekat olarak kılınır. Dört rekat olarak kılındığı takdirde birinci rekatında Fâtiha'dan sonra üç Âyyetü'l-kürsî, diğer üç rekatında ise Fâtiha'dan sonra birer kere İhlas, Felâk ve Nâs sûreleri okunur. Namazdan sonra hadiste belirtilen hâcet duasını okur ve isteğini Yüce Allah'a iletir.²⁵⁷

h. İstihâre Namazı

İstihâre “hayırlı olanı istemek, hayrı ummak, Yüce Allah'tan hayır dilemek” anlamlarına gelir. İnsanların başlamak istediği bir işin sonunun ne olacağını daha önce kestirmesi çok zordur. Onun için kendileri için önemli olan bir karar vermek istedikleri zaman bazen belki verilerin yetersizliği sebebiyle veya çeşitli sebeplerle dünya ve âhiret konusunda kendileri için hangi seçimin hayırlı olacağını ve iyilik getirip getiremeyeceğini kestiremezler. Bu ve benzer konularda tereddüte düştüğümüz zaman daha kesin bir bilgiye ulaşmak için çeşitli çarelere başvururlar. İslâm, Allah'a teslimiyeti ifâde eder. Bu gibi durumlarda O'na teslim olmak bizim için hayır kapısının açılmasını dilemek, kulluğumuza yakışan bir düşünce tarzıdır. İstihâre namazının tarihçesi ta cahiliye dönemine uzanmaktadır. Cahiliye döneminde Müşrik Araplar'dan bir kimse yolculuğa çıkmak istediği zaman veya evlenmek, alış veriş yapmak gibi önemli bir işle karşı karşıya

²⁵⁵ İbn Kudame, a.g.e., C.II, s.134.

²⁵⁶ Tirmizî, Salât, 140, 348.

²⁵⁷ Akyüz, a.g.e., C.II, s.252.

kaldıkları zaman fal oklarına başvururlar ve böylece bu işin kendileri için hayırlı olup olmadığını öğrenmek isterlerdi.

Şaşkın ve ne yapacağını bilemez durumda olduğunda, Hz. Peygamber Allah'tan doğru yolu göstermesini istemeyi tavsiye etmiş; kura çekmeyi, veya başka batıl yollara başvurmayı yasaklamıştır.

“Biriniz bir iş yapmaya niyetlenince farzın dışında iki rekat namaz kılsın ve şöyle desin: Ey Allahım, ilmine güvenerek senden hakkımda hayırlısını istiyorum, gücüme güç katmanı istiyorum. Sınırsız lütfünden bana ihsan etmeni istiyorum. Ben bilmiyorum, ama sen biliyorsun, ben güç yetiremem ama sen güç yetirirsin. Ey Allahım! Yapmayı düşündüğüm bu iş, benim dinim, dünyam ve geleceğim açısından hayırlı olacaksa, bu işi benim hakkımda takdir buyur, onu bana kolaylaştır, uğurlu ve bereketli eyle. Yok eğer benim dinim, dünyam ve geleceğim için kötü ise, onu benden, beni ondan uzaklaştır. Ve hayırlı olan her ne ise sen onu takdir et ve beni hoşnut ve mutlu eyle!”²⁵⁸

Hız. Peygamber (s.a.v.), öğrettiği duanın anlamından anlaşılıyor ki istihâre, bir şekilde yapılacak işin hayırlı olması için Allah'tan hayırlarını dilemek ve O'na danışmak anlamına gelmektedir. İstihâre yapmak isteyen bir kimse, kalbinden her şeyi atarak ve kalbini bütünüyle bu işe yönelterek iki rekat namazı kılar ve ardından Peygamberimizin öğrettiği bu duayı okur. Gerçek anlamda Allah'a teslim olarak yapılırsa Allah'ın hayırlısını lütfedeceğine ümit bağlanır. İstihârenin sonunda bir rahatlama ve ferahlama hissedilirse o işin hayırlı olacağı, buna karşılık sıkıntı ve daralma hissedilirse, olumsuz olacağı anlaşılır. İstihâre gündüz yapılabileceği gibi tam konsantre olmak, iyice yoğunlaşmak için geceleyin hemen yatmadan önce yapılması tavsiye edilir.

İstihare duası kılınacak iki rekâtlık nâfile namazdan sonra okunur. Bu namazın kılınışı şöyledir: Yatsı ve Vitr namazından sonra, yatmadan önce niyet edilir ve birinci rekâta fâtihadan sonra Kâfirun suresini okumak gerekir. İkinci rekâta ise Fâtihadan sonra İhlâs süresi okunmalıdır. Namazın geri kalan kısmı ise diğer namazlardaki gibi tamamlanır. Son selâmdan sonra Allah'a yönelmeli, samimiyet ve içtenlikle, mümkünse Arapça'sından, eğer gerekiyorsa tercümesinden, doğru yolu istemek için istihâre dualarını okumak gerekir.²⁵⁹

²⁵⁸ Buhârî, Teheccüd, 25; Tirmizî, Vitr, 15.

²⁵⁹ Hamidullah, Muhammed, İslâm'a Giriş, (çev. İbrahim Ârif Koytak ve Veysel Uysal), Beyan yayınları, İstanbul, 1999, s. 295.

i. Tövbe Namazı

Rücu etmek, geri dönmek, pişman olmak, nedamet duymak, yaptığı günahı bırakıp Yüce Allah'a yönelmek. Asıl anlamı geri dönmek olup, tövbe kelimesinin türemişi olan "tevvâb" kelimesi tövbe işini çok çok yapan anlamında mübalağa ifade eden ism-i faildir. Yüce Allah'ın bir ismi, bir sıfatı olarak "et-Tevvâb" ise itaata yönelerek Allah'a dönen kişinin istediği bağışlanmayı kabul edip, o tövbekâr kulunu huzuruna alan ve onu affeden anlamındadır. Bu itibarla tövbe, kul hakkında günahlardan dönmeyi, yüce Rabb'imiz hakkında da cezalandırmaktan dönmeyi ifade eder, yani kul Rabb'ine döner, Rabb'i de onun bu yönelişini kabul eder ve onu cezalandırmaktan vazgeçer. İşte bu mânâda "et-Tevvâb" sıfatı, kulların tövbelerini her yönelişlerinde rahmet ve mağfiretiyle kabul eden demektir. İslâm'da tövbe; birisi Allah, diğeri kul yönünden iki farklı anlam taşır.

Allah yönünden tövbe, yapılan kötülüğü, işlenen günahı veya kabahati affedip bağışlamaktır. Kul yönünden, yaptığı günah veya günah olduğunu bilip, onu bırakıp terk ederek Allah'a dönmek, yani O'nun emirlerine uymak ve yasak ettiği şeylerden kaçınmak suretiyle Allah'a sığınarak O'ndan affetmesini, bağışlamasını dilemek, yaptıklarından pişman olduğunu da belirterek yalnız O'na yalvarmak demektir. Meselâ, bir kabahat, söz gelişi içki içmeyi sırf bedenine yapmış olduğu bir zarardan dolayı veya malına yahut da şerefine zararı dokunduğu için terk etmekte olduğu gibi, Allah rızası ve Allah korkusu düşünülmeyecek olursa, bu gerçek mânâda tövbe sayılmaz. Çünkü tövbe, yaptığı işin günah olduğunu, kusur veya kabahat olduğunu, suç işlediğini kabul etmekle başlar. İşte bu anlamda tövbe, bir ibadet olarak da sadece yüce Rabb'imize tahsis edilmelidir.

Müslümanların dinimizce çirkin sayılan işlerden sakınması gerekir. Fakat buna rağmen insanlar suç ve günah işlemektedirler. Kur'an-ı kerim ve hadisi şeriflere göre insanların günah işlemesi durumunda pişman olup, o yanlıştan ve gûnahtan vazgeçmelidir. Önemli olan kişinin gûnahta ısrar etmemesi hemen ardından tövbe etmesidir. Zira yüce Allah'ın içten yapılan tövbeleri kabul edeceği belirtilmiştir. Yüce Allah Kur'ân-ı Kerî'de : *"Allah katında (makbul) tövbe, ancak bilmeyerek günah işleyip sonra çok geçmeden tövbe edenlerin tövbesidir. İşte Allah bunların tövbelerini kabul buyurur. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Yoksa (makbul) tövbe, kötülükleri (günahları) yapıp da kendisine ölüm gelip çatınca, "İşte ben şimdi tövbe ettim" diyen kimseler ile kâfir olarak ölenlerinki değildir. Bunlar için ahirette elem dolu bir azap hazırlamışızdır. "*²⁶⁰ Buyurmaktadır. Fakat bu noktada şunu da belirtmekte fayda vardır ki, kişinin tövbe ve

²⁶⁰ Nisâ, /17-18.

istiğfarda bulunması için günah işlemiş olmak gerekmez. Peygamberimiz, geçmiş ve gelecek günahların affolunduğu, affedileceği bildirildiği halde, günde yetmiş kere tövbe ve istiğfarda bulunmuştur. Özellikle mübarek gecelerde ve seher vakitlerinde olmak üzere, kıldığı namazların sonunda selâm vermeden önce ve selâmdan sonra tesbîhatın ardından kulun tövbe ve istiğfarda bulunması durumunda, Yüce Allah'ın bağışlaması umulur.

Ayrıca Peygamberimiz tövbe namazı ile ilgili olarak: *“Bir kul günah işler de sonra kalkıp güzelce abdest alıp temizlenir ve iki rekât namaz kılarak Allah'tan bağışlanmak dilerse Allah onu mutlaka affeder”*²⁶¹ buyurmuş ve arkasından şu âyeti okumuştur:

*“Onlar günahı bile bile bir daha yapmazlar” Onlar çirkin bir iş yaptıklarında ya da kendilerine zulüm ve haksızlık ettiklerinde hemen Allah'ı hatırlayıp, günahlarının affedilmesini isterler; zaten günahları Allah'tan başka kim affedebilir ki? Bunlar o günahı bile bile bir daha yapmazlar.*²⁶²

Tövbe namazı iki rekat olarak kılınabileceği gibi daha fazla da kılınabilir. Tövbe namazının normal namazlardan bir farkı yoktur.²⁶³

j. Tesbih Namazı

Arapça bir kelime olan tesbih: Yüce Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih etme, ululama, Allah'a seri bir şekilde ibâdet ve “sübânellâh” deme. “Sebbehe” fiilinin masdarıdır. İsim olarak tesbih, Allah'ın sıfatlarını tesbih ederken, sayı saymak için kullanılan ve otuzüç veya katları kadar tanenin ipe dizilmesiyle meydana gelen halka demektir. Tesbih'in çoğulu tesâbihtir. Tesbih, subbûh ve subhan gibi kelimelerle aynı kökten gelmektedir. Bu kelimelerin kökü, “sebeha”dır. O da, havada veya suda hızlı hareket etmek, geçip gitmek demektir.²⁶⁴ Tesbih kelimesi türkçede tespih şeklinde de kullanılır. Namazdan sonra 33 defa sübhanellâh, 33 defa elhamdülillah ve 33 defa Allahuekber dualarını okumaya da tesbih denir. Bunların ilki subhanellâh olduğu için, hepsine birden bu isim verilmiştir.

Tesbih kelimesinin kökünden gelen ve Yüce Allah'ı tesbih eden, ululayan kelimeler Kur'an'da yüze yakın yerde geçmektedir. Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de, tesbihi zikirle berâber anmıştır: *“Ey inananlar! Allah'ı çok zikredin (anın) ve O'nu sabah akşam tesbih edin”*²⁶⁵

²⁶¹ bk. Müslim, Tahâre, 5-16.

²⁶² Ali İmran, 3/135.

²⁶³ İbn Kudame, a.g.e., C.II, s.134; Bilmen, a.g.e., s. 207.

²⁶⁴ el-İsfahânî, Rağîb el-İsfahânî, el-Müfredâtü Elfâzı'l-Kur'ân, İstanbul, 1986, s.324, sabeha md.

²⁶⁵ Ahzab, 33/41.

Nafile namazlardan bir diğeri de tesbih namazıdır. Tesbih namazı, mendup (sevabı çok) olan namazlardan biridir. Arapça bir kelime olan tesbih, Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih etme ve ululama manasına gelir. Dört rekat olan bu namazda üçyüz defa “Suhhânallahi velhamdü lillâhi ve la ilâhe illallahu vellalâhu ekber” dendiği için bu adı almıştır.²⁶⁶

Bunun önemi, Peygamber (s.a.v.) tarafından zikirleriyle birlikte, ihsân mertebesindeki kimseler için sünnet kılınmış tam ve kâmil namaz mesabesinde olan büyük miktarda zikir içeren bir namazdır.

Tesbih namazı hakkında Kur'ân'da geçen herhangi bir ayet yoktur. Ancak bu namaz hakkında hadis rivâyet edilmiştir. Resulullah (s.a.v.) amcası Hz. Abbas'a tesbih namazı hakkında bu tavsiyede bulunmuştur: *“Ey Abbas! Amcacığım! Sana bir şey vereyim mi, sana bir bağışta bulunayım mı? Sana bir özellik tanıyayım mı? Sana on haslet ölçüsü vereyim mi? Sen bu on hasleti yerine getirdiğin zaman, Allah senin geçmiş ve gelecek, eski ve yeni, bilerek veya bilmeyerek yaptığın, gizli veya aşikâr yapılan, küçük büyük bütün günahlarını affeder, bağışlar. Bu on haslet şunlardır: “Dört rekat namaz kılarırsın, her rekatta Fatıha suresini ve başka bir sure okursun. Birinci rekatta kıraatı bitirdikten sonra, ayakta iken on beş defa: “Sübhanellâhi velhamdu lillâhi ve lâ ilahe illallahu vellâhu ekber” dedikten sonra rükua varırsın ve aynı tesbihi on defa rükûda söylersin. Sonra başını kaldırıp, ayakta on defa söylersin. Sonra secdeye gider on defa orada söylersin. Birinci secdeden sonra iki secde arasındaki oturuşta on defa söylersin. İkinci secdeye vardığında yine on defa ve basını secdeden kaldırınca da on defa söylersin. Böylece bir rekatta yetmiş beş defayı tamamlamış olursun.*

Ey amcacığım! Eğer güç getirebilirsen, her gün bu namazı bir defa kılarırsın. Buna güç getiremediğin takdirde, her cuma bir defa kılmaya çalışırsın. Bunu da yapamazsan, her sene bir defa kılmaya çalış. Bunu da yapamazsan hiç olmazsa ömründe bir defa olsun kıl.”²⁶⁷

Tesbih namazının belli bir vakti yoktur. Kerahet vakitlerinin dışında her zaman kılınabilir. Bu namazı dört rekat olarak kılmak mümkün olduğu gibi, iki rekatın sonunda selam vermek suretiyle, ayrı ayrı ikişer rekat halinde kılmak da mümkündür.²⁶⁸

Tesbih namazı dört rekat olup şöyle kılınır: Allah rızası için namaz kılmaya niyet edilerek namaza başlanır. Sübhâneke'den sonra 15 kere Sübhânellâhi ve'l-hamdülillâhi

²⁶⁶ Bilmen, a.g.e., s.206.

²⁶⁷ Tirmizî, Vitr, 19; İbn Mace, İkâme, 190; Ebû Davûd, Tatavvu, 14.

²⁶⁸ ez-Zühaylî, a.g.e., C.II, s.49.

velâ ilâhe illallâhü vallâhü ekber denir. Sonra eûzü besmele çekilir, Fâtiha ve sûre okunduktan sonra 10 kere daha tesbih edilir. Bu tesbih rûkûa varınca 10 kere, rûkûdan doğrulunca 10 kere, birinci secdede 10 kere, secdeden kalkınca 10 kere, ikinci secdede 10 kere söylenir. Böylece bir rekatta 75 tesbih yapılmış olur. İkinci rekatta kalkınca yine 15 tesbih okunur, ardından geri kalan kısım aynı şekilde tekrarlanır ve böylece 4 rekat tamamlanmış ve toplam üç yüz tesbih edilmiş olur.

Tesbih namazında yanılma olursa, sehiv secdelerinde bu ilâve tesbihlerin okunması gerekmez. Namazı kılan kişi bu tesbihleri aklında tutabiliyorsa, parmaklarıyla saymaz. Tesbih namazı cemaat halinde kılındığı zaman imam, açıktan okur ve tesbihleri de açıktan tekrar eder.²⁶⁹

Abbas ve Ebû Râfi' (r.a.)'nin tesbih namazı rivayetlerinde, tesbih sayısı ve kılınma şekli aynı olmakla birlikte, ilk 15 kere tesbih duasının okunma yeri Fâtiha ve zamm-ı süreden sonra olup, ikinci secdeden başını kaldırdınca 10 kere tesbih ilâvesi vardır. Toplam sayı yine üç yüzdür.²⁷⁰ Aslolan herkesin bu namazı tek başına kılmasıdır.

Bütün namazlarda olduğu gibi, tesbih namazında da, Kur'ân'dan bir şey okunacağı zaman, Kur'ân'ın herhangi bir yerinden okumak mümkündür. “Şu sure okunmaz veya mutlaka şu sureyi okumak gerekir” diye bir şey yoktur. Ancak İbn Abbas'a: “Bu namaz için belirlenmiş bir sure biliyor musun?” diye sorulunca: “Evet, et-Tekâsur, el-Asr, el-Kâfirûn, ve el-İhlâs” diye cevap vermiştir.²⁷¹

k. Yağmur Duası Namazı

Yağmurun uzun zaman yağmadığı kuraklık zamanlarında, Allah'ın yağmur yağdırması için bir belde ahâlisinin topluca dua etmeleri, fıkıh dilinde Yağmur duasına “İstiskâ” denilir. “İstiskâ”, yağmur talebinde bulunmak anlamına gelir.

Bilindiği gibi yazın bazı bölgelerde aşırı kuraklık yaşanmakta veya az yağmur yağması, yeraltı sularının kesilmesi, tarım ve hayvanlar için su ihtiyacının ortaya çıkması gibi durumlarda o bölge sakinlerinin mümkünse topluca bölge dışına, açık bir alana çıkıp tövbe istiğfardan sonra Yüce Allah'tan yağmur yağması ve berekete vesile olaması için dua etmeleri, yalvarıp yakarmaları sünnettir. Bu şekilde topluca yapılan dua şekline

²⁶⁹ İbn Abidîn, a.g.e., C.II, s.27.

²⁷⁰ Ebû Davûd, Tatavvu, 14; İbn Mace, İkâme, 190.

²⁷¹ Komisyon, Fetâvâ'l-Hindiyeye, Fetava-yı Alemgiriyye/der: Burhanpurlu Şeyh Nizam; yay. Haz. İsmail Karakaya; (çev. Mustafa Efe), Akçağ Yayınları, Ankara, 1985, C.I, s.119.

“istiskâ duası” denir ki, su isteme, yağmur isteme anlamına gelir. Fakat yağmur duasına çıkıldığında duadan önce iki rekât namaz kılınabilir.²⁷²

İnsanların Yüce Allah’ın emirlerinden uzaklaşmak suretiyle ve bu şekilde günahların yayılması suretiyle, Allah insanları sınamak için bazı zamanlarda kuraklıklar meydana getirir. İnsanların bu durumdan kurtulmaları için Yüce Allah’a tövbe ve istiğfar etmeleri gerekmektedir. Nitekim Kur’an-ı Kerîm’de Nuh, Musa (a. s.), gibi peygamberlerin kavimlerine yağmur verilmesi için yaptıkları dualardan söz edilir.

Nuh (a. s.), Yüce Allah’a kavminden şöyle söz eder: “Onlara dedim:

*“Rabb’inizden bağışlanma isteyin. Gerçekten O, çok bağışlayıcıdır, ki gökten size bol yağmur indirsün, size mallar ve çocuklarla yardım etsün, sizin için bahçeler var etsün, ırmaklar akıtsın.”*²⁷³ Hz. Musa’dan söz ederek Yüce Allah şöyle buyurur:

*“O zamanı hatırla ki, Musa kavmi için su istemişti de, kendisine asanı taşa vur demiştik.”*²⁷⁴

Enes ibn Mâlik (r. a.) şöyle anlatır: “Peygamberimiz (s.a.v.), bir Cuma günü hutbe verirken bir adam gelip, “Ey Allah’ın elçisi! Hayvanlar telef oldu, dua et de Allah bize yağmur versin!” demiş, Peygamberimiz (s.a.v.) de bunun üzerine ellerini kaldırarak:

“Ey Allahım! Bize su ver, yağmur ver” diye dua etmiş ve bu duanın ardından gökte hiç bir yağmur belirtisi yokken birden bulutlar görünmüş ve ardından yağmur yağmaya başlamıştı. Ertesi Cuma, namaz vaktinde bir adam geldi: “Ey Allah’ın elçisi! Mallarımız telef oldu, yollar kapandı, Allah’a dua etseniz de, şu yağmuru durdursa!” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle dua da bulundu: “Allahım! Yağmuru üzerimize değil, çevremize, dağlara, tepelere, vadilerin içlerine ve ağaç biten yerlere ver. Bu dua üzerine yağmur kesilmiştir.”²⁷⁵

Ebû Hanîfe’ye göre, yağmur duası namazının cemaatle kılınması sünnet değildir. İnsanlar yağmur duasında ayrı ayrı namaz kılarlarsa caiz olur. Çünkü istiska dua ve istiğfardan ibarettir. Bu yüzden bu namaz cemaatsiz ve hutbesiz olarak kılınır.²⁷⁶

Ebû Yusuf ve İmam Muhammed’e göre, yağmur duası namazının, ihtiyaç varsa yerleşik kişilerce ve yolculukta bulunanlarca kılınması menduptur. Bu dua, Rasûlullah (s.a.v.)’in sünneti ve râşid halifelerin uygulamaları ile sabittir. Yağmurun yağması

²⁷² Komisyon, İsam İlmihali, a.g.e., C.I, s.320.

²⁷³ Nüh, 71/10-12.

²⁷⁴ Bakara, 2/60.

²⁷⁵ Buhârî, İstiska, 6; Müslim, İstiskâ, 2, 8.

²⁷⁶ Döndüren, a. g. e., s. 427-428.

gecikirse, yağur duası günler boyu birkaç defa yenilenir. Çünkü Yüce Allah duada ısrarlı olanları sever.²⁷⁷

I. Kûsûf ve Hûsûf (Güneş ve Ay Tutulması Namazı)

(K. S. F) Kökünden “kûsûf” ve (H. S. F) kökünden “hûsûf” sözlükte; güneş ve ay tutulmasını ifade eden iki mastardır. Kûsûf; daha çok güneş tutulması, hûsûf ise, ay tutulması için kullanılır. Kûsûf, astronomi ilmi bakımından; güneş ışıklarının tamamının veya bir bölümünün, gündüz, güneşle dünya arasına ay’ın gölgesinin girmesiyle dünyanın belli bir yöresine ulaşamamasıdır. Hûsûf ise, geceleyin ay ışığının tamamının veya bir bölümünün, dünyanın gölgesinin güneşle ay arasına girmesi yüzünden dünyaya ulaşamamasından ibarettir. Bu iki terim, birbirinin yerine de kullanılabilirdiği için, bunlara “iki kûsûf” veya “iki hûsûf” da denilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *“Onun âyetlerinden bir kısmı da gece ile gündüz, güneş ve aydır. Güneşe de secde etmeyin, aya da. Eğer yalnız ona ibadet ediyorsanız, onları yaratan Allah’a secde ediniz.”*²⁷⁸

Nâfile namazlardan bir diğeri de, güneş ve ay tutulması, aşırı karanlık bastırması gibi kevnî âyetlerin zuhuru esnasında kılınan namazlardır. Kevnî âyetler ortaya çıktığında nefis kendine gelir ve derhal Allah’a sığınır, dünyadan bir tür el etek çeker. İşte böyle bir hal, mümin hakkında kendisini dua, niyaz ve namaza vermesi, diğer hayırlı amellerde bulunması için bir fırsattır.

Peygamberimiz (s.a.v.) oğlu İbrâhim’in öldüğü gün güneş tutulması üzerine şöyle buyurmuştur:

*“Ay ve güneş Allah’ın varlığını ve kudretini gösteren alâmetlerdir. Bunlar hiç kimsenin ölümünden ve yaşamasından dolayı tutulmaz. Ay veya güneş tutulmasını gördüğümüz zaman, açılıncaya kadar namaz kılın, dua edin.”*²⁷⁹

Kûsûf namazının sünnet olduğu ve cemaatle kılınmasının daha faziletli sayıldığı konusunda müctehidler arasında görüş birliği bulunmakla birlikte, hûsûf namazının sünnet olup olmadığı ve cemaatle kılınıp kılınmayacağı tartışmalıdır.

Ebû Hanife ve İmam Mâlik, ay tutulması güneş tutulmasından daha fazla olduğu halde Peygamberimiz’in bu sebeple namaz kılmadığını öne sürerek, hûsûf namazının sünnet olmadığını söylemişlerdir. Ancak böyle bir durumda tek başına iki rekat namaz

²⁷⁷ İbnü’l-Humâm, a.g.e., C. I, s. 437; İbn Âbidîn, a.g.e., C. I, s. 790; İbn Rüşd, a.g.e., C. II, s.209.

²⁷⁸ Fussilet, 41/37.

²⁷⁹ Buhârî, Kûsûf, 1, 15.

kılınması müstehaptır. Şâfîî ve Ahmed b. Henbel'e göre ise hüsûf namazı da kûsûf namazı gibi sünnettir, cemaatle kılınır.²⁸⁰

Şiddetli rüzgâr, aşırı yağmur, deprem, yıldırım düşmesi, dolu, kar, aşırı soğuk, salgın hastalıkları gibi felâket zamanlar ve benzeri durumlarda, bunların can ve mal kaybına yol açabilecek doğal âfete dönüşmemesi için dua etmek ve bu anlamda cemaatsiz olarak iki rekat namaz kılmak güzel (müstehap) bulunmuştur. Burada kûsûf namazına kıyas yapılmıştır.²⁸¹

Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.) şiddetli bir rüzgâr estiğinde şöyle dua etmiştir: *“Allahım! Senden rüzgârın en hayırlısını, rüzgârla gönderdiklerinin en hayırlısını isterim. Bu rüzgârın kötülüğünden, bu rüzgârdakilerin kötülüğünden ve rüzgârla gönderdiğin şeylerin kötülüğünden sana sığınırım”*²⁸²

Bu durumda namaz ve dua, tabiat olaylarının insanlarda ve çevrede hâsıl edebileceği olumsuz etkilere karşı Allah'tan yardım dileme mahiyetindedir.

Hanefilere göre kûsûf namazı, bayram, cum'a ve nâfile namazlar gibi iki rekâtтан ibarettir. Ezansız, kametsiz, hutbesiz kılınır ve her rekât; bir rûkû ve iki secdeli olur. Delil, Ebû Davud'un naklettiği şu hadistir: “Rasûlüllah (s.a.v.) iki rekât namaz kıldı ve rekâtlarda ayakta duruşları (kıyamı) uzun yaptı. Sonra geri döndü, güneş açılınca da şöyle buyurdu: “Bunlar, Allah'ın kendisiyle kullarını korkuttuğu belgelerdir. Bu gibi mucizeleri gördüğünüz zaman, farz namazlardan en yeni kıldığınız namaz gibi bir namaz kılınız.”²⁸³

Kûsûf namazı, mukîm veya misafir olsun, beş vakit namazla yükümlü olan erkek ve kadınlar için meşrûdur. Çünkü kûsûf ve husûf namazında Rasûlüllah (s.a.v.)'in uygulaması böyle olmuştur. Bu namaz ezan ve kametsiz kılınır. Bir münâdî sadece “Essalâtü câmia= namaz toplayıcıdır” diye seslenir.²⁸⁴ Cemaatle veya tek tek, gizli veya açık okunarak, hutbeli veya hutbesiz kılınması mümkün ve caizdir. Ancak bu namazın mescidde ve cemaatle kılınması daha fazîletlidir.

Çoğunluk İslâm hukukçularına göre, kûsûf namazı iki rekât olup, her rekâtte iki kıyâm, iki kırâat, iki rûkû ve iki secde bulunur. Sünnet olan okuyuş şöyledir: İlk kıyamda Fatiha'dan sonra, Bakara sûresi veya ona denk bir sûre, ikinci kıyamda Fatiha'dan sonra, bundan daha az, üçüncü kıyamda Fatiha'dan sonra, daha da az, dördüncü kıyamda yine Fatiha'dan sonra, bir öncekinden daha az miktarda Kur'ân okunur. Kıyamda ilk okuyuştan

²⁸⁰ Komisyon, İlmihal I İman ve İbadetler, a. g. e., C.I, s. 321.

²⁸¹ Zeylaî, a.g.e., C.II, s.234-235.

²⁸² Tirmizî, Da'avât, 48, 88; Müslim, İstiskâ, 15.

²⁸³ Buhârî, Kûsûf, 6, 14; Müslim, Kûsûf, 21, 24; Ebû Davûd, İstiskâ, 3, 4.

²⁸⁴ eş-Şevkânî, a.g.e., C.III, s.325.

sonra rukûa varılır, sonra doğrulunur ve ikinci okuyuşu yapılır, sonra yine rukûa varılır ve secdeye gidilir. İlk rukûda yaklaşık yüz, ikincide seksen, üçüncüde yetmiş ve dördüncüde elli âyet okuyacak kadar “Sübhanallah= Allâh’ım seni bütün noksan sıfatlardan tenzih ederim”²⁸⁵ der. Çoğunluğun bir rekâtta iki rûku için dayandığı delil şu hadistir. Abdullah b. Amr şöyle demiştir: Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında güneş tutulduğunda “namaz toplayıcıdır” diye nidâ olundu. Rasûlüllah (s.a.v.) bir secdede iki rûkû yaptı, sonra ayağa kalktı, tekrar bir secdede iki rûkû yaptı. Sonra güneş açıldı. Hz. Aişe şöyle dedi: Bu namazın rûkûundan daha uzun hiç rûkû yapmadım. Secdesinden, daha uzun hiç bir secde de yapmadım. ²⁸⁶

Ebû Hanîfe’ye göre, imam, kûsûf namazında okuyuşu gizli yapar. İbn Abbas şöyle demiştir: “Rasûlüllah (s.a.v.) ile kûsûf namazı kıldım. O’nun kıraatinden bir harf bile işitmedim. ²⁸⁷ Husûf namazı ise, münferid olarak ve gizli okuyuşla kılınır. İmam Muhammed ve Ebû Yusuf’a göre ise İmam Kûsûf namazında sesli okur. Çünkü Hz. Aişe, Rasûlüllah (s.a.v.)’in böyle bir namazda sesli okuduğunu söylemiştir. ²⁸⁸

Hanefi ve Hanbelîlere göre, kûsûf namazı için hutbe yoktur. Çünkü Hz. Peygamber hutbeyi değil, yalnız namazı emretmiştir. O’nun namazdan sonra hutbe irad etmesi, hükmü bildirmek içindir. O’nun bir kûsûf namazından sonra yaptığı bir konuşma şöyledir: “Şüphesiz güneş ve ay Allah’ın mucizelerinden bir mucizedir. Bir kimsenin ölümü veya dünyaya gelmesi yüzünden tutulmazlar. Bunu görünce Allah’a dua edin, namaz kılın ve sadaka verin. Şüphesiz şu makamımda size söz verilen her şeyi gördüm. Beni öne geçer gördüğünüzde ben de kendimi Cennet’ten bir salkım almayı arzu eder görüyordum. Beni biraz geri çekilirken gördüğünüzde ben Cehennem’in bir kısmının diğer tarafını yediğini görüyordum. ²⁸⁹

m. Kutsal Gecelerde Kılınan Namazlar

Müslümanlar için çeşitli sebeplerle mübarek sayılan birçok gece mevcuttur. Üç ayların birincisi olan Recep ayının ilk Cuma gecesi Regaib gecesi ve 27. gecesi de Mi’rac gecesidir. Üç ayların ikincisi olan Şâban ayının 15. gecesi Berat gecesidir. Üç ayların üçüncüsü olan Ramazan ayının 27. gecesi ise Kadir gecesidir.

²⁸⁵ Zühaylî, a.g.e., C.II, s.399.

²⁸⁶ eş-Şevkânî, a.g.e., C.III, s.325.

²⁸⁷ Zeylaî, a.g.e., C.II, s. 232.

²⁸⁸ eş-Şevkânî, a.g.e., C. III, s.331; Zeylaî, a.g.e., C. II, s. 232; bk. İbnü’l Hümâm, a.g.e., s.432-436; Kâsânî, a.g.e., C. I, s.281-282; Meydânî, a.g.e, C. I, s.121.

²⁸⁹ eş-Şevkânî, a.g.e., C.III, s. 325.

Bu mübarek gecelerle ilgili nâfile namazlar yoktur. Fakat bu geceleri vesile edinerek nâfile namaz kılmak, Kur'an-ı Kerim okuyarak üzerinde düşünmek, tezekkür ve tefekkür etmek yararlı olur. Peygamberimiz (s.a.v.) Kadir gecesinde nasıl dua edebileceğini soran Âişe vâlidemize şöyle demesini tavsiye etmiştir:

“Allahümme, inneke afüvvün tühibbü'l-ayfe fa'fü anni (Ey Allahım! Sen çok affedicisin, affetmeyi seversin, beni affet) ²⁹⁰

---

²⁹⁰ Tirmizî, Da'vât, 84.

İKİNCİ BÖLÜM
NAMAZIN KILINIŞI

I. NAMAZIN TEK BAŞINA KILINABİLECEĞİNİN DELİLLERİ

Her şeyden önce namaz ibadeti cemaatle kılınması gereken bir ibadettir.¹ Bununla birlikte, Allah'a ibadet edilen her yer mescid sayıldığına² ve Hz. Muhammed'in de, "*bana yeryüzünün her tarafı mescid ve temiz kılındı.*"³ Diğer taraftan da, "*evlerinizde namaz kılmak için bir yer tahsis edin; onları temiz tutun ve evlerinizi mezarlığa dönüştürmeyin*"⁴ denildiğine göre namaz ibadetin kılınış şekli sadece mescidlerde cemaatle değil tek başına da kılınabileceğini anlaşılmaktadır.

Hadislerden de anlaşılacağı gibi, her ne kadar yukarıda belirtildiği gibi, tek başına kılınan namaz, kabul edilmesi yönünden diğerlerinden farklı değilse de, cemaatle kılınan namaz, derce bakımından ev veya işyerinde kılınan namazdan daha üstündür. Üstelik Peygamberimizin "*evlerinizde, namaz kılmak için bir yer edinin.*" buyurmuş olması bir teşviki değil, namazı tek başına kılınabileceği bir cevazı gösterir. Yani Hz. Peygamber (s.a.v.), mescide gidip cemaatle namaz kılma imkanı olmayanların, namazlarını evlerinde ve iş yerlerinde kılacaklarına işaret etmek istemiş, bunun yanında cemaate katılma imkanı olduğu halde katılmayanların, namazlarını evlerinde ve işyerlerinde kılmalarını da tasvip etmemiştir.

Şunu da belirtmek gerekir ki, cemaatle namaz kılmak için mutlak manada mescid şart koşmayıp, cemaatin toplanabileceği herhangi bir yer de yeterli görülmüştür. Hz. Muhammed, Mekke döneminde, Erkam'ın evinde bunun örneğini verdiği gibi, benzeri örneklere Medine döneminde de rastlanmaktadır. Nitekim ashaptan Berâ İbn Azib, evinin bir köşesini mescid edinmiş ve orada başkalarına cemaatle namaz kıldırması.⁵

II. TEK BAŞINA KILINABİLEN NAMAZLAR

A. Sabah Namaz

Sabah Namazını kılmak isteyen kişi, namaz için abdesti yoksa onu alarak manevi pislikten; bedeni, elbisesi ve namaz kılacak yeri pis ise onları temizleyerek maddi pisliklerden temizlenir. Allah'ın vücuttan örtülmesini emrettiği kısımları örterek kibleye

¹ Bkz. Namazın cemaatle kılınması delilleri ve hükmü bölümüne.

² Bkz. İbn Menzur, a.g.e., C.III, s.204.

³ Buhâri, Salât, 56.

⁴ Buhâri, Salât, 52; Ebu Davud, Salât, 12; Tirmizî, Cum'a, 64; İbn Mâce, Mesâcid, 9.

⁵ Bkz. Buhari, Salât, 46.

döner ve sabah namazının iki rekât sünnetini kılmak için: “Niyet ettim bugünkü sabah namazının sünnetini kılmaya” niyet ederek iftihad (başlama) tekbiri ile namaza başlar. Besmele çekmeden “Sübhanek” okuduktan sonra “euzü besmele” çekerek “Fatiha” ve zamm-ı sure⁶ okur. Ayaktaki bu okuyuşlardan sonra “Allahü ekber” diyerek rüküa eğilir ve en az üç kez olmak üzere “sübhan rabbiyel-azîm” der. “Semiallahü limen hamideh” diyerek doğrulur; “rabbenaleke’l-hamd” deyip “Allahu ekber” diyerek secdeye gider. İki kez tekrarlanan bu secdelerde “sübhan rabbiyel a’lâ” der ve tekbir alarak ikinci rekâta kalkar. Besmele çekerek “Fatiha” ve ardından besmelesiz zamm-ı sure okuduktan sonra rükû ve secde yaparak oturur. Kade-i âhire denen bu oturuşta “tahiyyat”, “salli”, “barik” ve “rabbenaleke” dualarını okur ve ardından “esselamü aleyküm ve rahmetullah” diyerek iki tarafa selam verir.⁷

Hiz. Peygamber (s.a.v.) sabah namazının sünnetini evlerde kılmayı emretmiş, kendisi de böyle yapmıştır. Sünnet kılındıktan sonra bir süre yatmak veya oturup eşiyile veya ailenin diğertleriyle konuşmak Peygamberimizin bir sünnetidir. Hiz. Aişe (r.a.)’nın konuyla ilgili rivayetlerinden biri şöyledir:

*“Peygamber (s.a.v.) sabahın iki rekât sünnetini kıldığı vakit ben uyanmamışsam o da yatar. Eğer o vakit uyanmış olursam benimle konuşurdu.”*⁸

Farzı: Sabah namazının farzını cemaatle kılmak, diğertamazlara nazaran daha faziletlidir. Rasûlullah buyuruyor ki:

*“Münafıklara sabah ile yatsı namazlarından daha ağır gelen hiç bir namaz yoktur. Hâlbuki bu iki namazın cemaatle kılınmasındaki sevap ve fazileti bilseler emekleye emekleye, sürüne sürüne de olsa gelip onlarda hazır bulunurlardı.”*⁹

Sabah namazının farzının kılınışı da aynen sünneti gibidir. Tek farkı, farza durmadan önce kamet getirilir. Ancak kadınların kamet getirmesine gerek yoktur.

B. Öğle Namazı

Öğle vaktinde Hiz. Peygamber’in ve sahabilerin kıldığı namazlar toplam on rekattır. Farzdan önce kılınan ilk dört rekât sünnetin ilk iki rekâtı, sabah namazının iki rekât sünneti gibi kılınır. İki rekâttan sonraki oturuş, ilk oturuş olduğu için yalnız “Ettehıyyatü” okunur ve selam verilmeden tekbir getirilerek ayağa kalkılır. Yalnız besmele ile Fâtiha Suresi ve

⁶ Zamm-ı Süre: Namazda, fatihadan sonra ve onun dışında okunan sureye denir. Fakat sure yerine uzun bir ayet veya kısa üç ayet okunması da yeterlidir.

⁷ Döndüren, a.g.e., s.373-374.

⁸ Sünen-i Ebû Davûd, C.II, s.304.

⁹ Ahmet Naîm, a.g.e., C.II, s.416

bir miktar daha Kur'an-ı Kerim (zamm-ı sûre) okunarak rükû ve secdelerden sonra, dördüncü rekata kalkılır. Bu rekât da bir önceki gibi kılınarak son oturuş yapılır. Ettehiyyatü, Allahumma salli, Allahumma barik, Rabbena atina duaları okunur ve selam verilerek namaz tamamlanır. Hz. Âişe, Resulullah (s.a.v.)'ın öğle namazının farzından önce dört, sonra da iki rekât nafîle namaz kıldığını rivayet etmiştir.¹⁰ Bu konuda Buhari, Müslim ve Ahmed b. Hanbel'in namaz bölümlerinde naklettikleri çeşitli hadisler vardır.¹¹

Dört rekât ilk sünnetten sonra, kâmet getirilerek dört rekâtlık farz namaz kılınır. Bunun ilk iki rekâtı sabah namazının iki rekâtlık farzı gibidir. Ancak, iki rekâttan sonraki oturuş, ilk oturuş olduğu için, yalnız "Ettehiyyâtü" okunur, Allahü ekber denilerek üçüncü rekâta kalkılır. Besmele ile Fâtiha Suresi okunur, rükû ve secdelerden sonra dördüncü rekât için ayağa kalkılır. Yine Besmele ve Fâtiha Suresi okunarak bu rekât da tamamlanır. Son oturuşta Ettehiyyatü, Allahumma salli, Allahumma barik (salevât duaları) ve Rabbena atina duaları okunur ve önce sağa sonra da sola selam verilerek tamamlanmış olur. Öğle namazının farzının kılınıp şeklini Cebrail (a. s.), Hz. Peygambere diğer farz namazlarla birlikte göstermiştir.¹² Hz. Peygamber de, beş vakit namazı ümmetine Cebrail (a. s.)'den öğrendiği şekliyle uygulamıştır. Bir hadiste şöyle buyrulur: *"Namazı, ben nasıl kılıyorsam siz de öyle kılın."*¹³

Öğle namazının son iki rekât sünneti aynen sabah namazının iki rekât sünneti gibi kılınır.

Ümmü Habîbe (r. anh)'den rivâyet olunduğuna göre Nebî (s.a.v.)'in şöyle buyurdu:

*"Kim (bir) gün ve gecede (farzların dışında) on iki rekât namaz kılsa, onun için cennette bir köşk bina edilir. Bunlar, öğle namazından önce dört, sonra iki; akşam namazından sonra iki; yatsıdan sonra iki ve sabah namazından önce iki rekât namazdır."*¹⁴

C. İkinci Namazı

İkinci namazının sünneti farzından önce kılınır. İftitah tekbiri ile namaza başlanır, "Sübhâneke", "eûzü besmele", "Fâtiha" ve bir miktar Kur'an okunur; rükû ve secdelerden sonra ikinci rekata kalkılır; ikinci rekatta da "Fâtiha" ve bir miktar Kur'an okunur, rükû ve secdelerden sonra oturulur; "et-Tehiyyâtü" ve Salevât duaları okunduktan sonra üçüncü

¹⁰ Tirmizî, Salât, 198; Buhârî, Salât, 34.

¹¹ Döndüren, a.g.e., s.375.

¹² Tirmizî, Mevâkît, 1; İbn Hanbel, C. I, s. 383, III, 330.

¹³ Buhârî, Ezan, 18, Edeb, 27.

¹⁴ Tirmizî, Salât, 194; İbn Hanbel, C. VI, s. 426-427.

rekata kalkılır. Üçüncü ve dördüncü rekatlar da aynen birinci ve ikinci rekatlar gibi kılındıktan sonra, son oturuşta “et-Tehiyyâtü” ve Salevât duaları ile “Rabbenâ âtina” ve “Rabbenâğfirli” duaları okunarak selam verilir. ¹⁵

İkinci namazının farzının kılınışı: Bu da tam öğle namazının farzı gibi kılınır. Yalnız niyet farklı olur, yani “bugünkü ikinci namazının farzını kılmaya” diye niyet edilir. ¹⁶

Güneşin batışından önceki vakitte namaz kılmak mekruh olduğu için ikinci namazını bu vakte kadar geciktirmemek gerekir. Herhangi bir nedenle bu vakte kadar kılınmamışsa namaz terk edilmemeli; mutlaka eda edilmelidir. Yüce Allah Kuran-ı Kerim’de: “*Namazlara ve orta namaza devam edin; gönülden boyun eğerek Allah için namaza durun*”¹⁷ buyurarak orta namazına ayrı bir önem vermiştir. Orta namazın beş vakit namazdan hangisi olduğuna dair kesin bir delil yoksa da ikinci, sabah ve öğle namazı olabileceği konusunda rivayetler vardır. Ancak Sahabe ve Tabiûn’un çoğunluğu bu namazın ikinci namazı olduğu görüşündedirler. Yüce Allah’ın orta namazın hangi namaz olduğunu belirtmemesi, her namazın orta namaz olduğu kabul edilerek özen gösterilmesi içindir. Özellikle, gündüz (sabah-öğle) ve gece (akşam-yatsı) namazlarının ortasında olması sebebiyle ikinci namazının edası hususunda itina edilmelidir. ¹⁸ Peygamber efendimiz bir hadiste:

“*Her kim ikinci namazını kaçırsa o sanki ehli (ailesi) ve malı elinden kaçırılmış gibidir.*”¹⁹ buyurmuş, diğer bir hadiste ise “*salât-ı berdeyni (sabah ve ikinci namazlarını) her kim kılsa Cennete girer.*”²⁰ buyurmuştur. Ayrıca Ahzâb günü de şöyle buyurmuştur: “*Bizi orta namazdan, ikinci namazından alıkoydular. Allah onların evlerini ve kabirlerini ateş doldursun.*”²¹ Bir başka hadiste de: “*Her kim ikinci namazını (kasden) terk ederse ameli batıl olur.*”²² buyurarak ikinci namazının önemini bildirmiştir.

¹⁵ Döndüren, a.g.e., s.376.

¹⁶ Döndüren, a.g.e., s.376.

¹⁷ Bakara, 2/238.

¹⁸ Bkz. Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’ân Dili, İstanbul, 1935, I, 810; Muhammed Ali es-Sâbûnî, Muhtasaru Tefsir-i İbn Kesîr, Beyrut 1401, I, 218; Mehmet Vehbî, Hulâsatü'l-Beyân Fî Tefsîri'l-Kur’ân, İstanbul, 1339-1341, I, 204.

¹⁹ Sahîh-i Müslim Terc. Mehmet Sofuoğlu, İstanbul, 1968, II, 256.

²⁰ Ahmet Naîm, a.g.e., C. II, s.462-463.

²¹ Ahmet Naîm, a.g.e, C.III, s.521.

²² Ahmet Naîm, , a.g.e., C.I, s.493.

D. Akşam Namazı

Akşam namazının farzı, sünnetinden önce kılınır. O günün akşam namazının farzını kılmağa diye niyet edilir. İftitah tekbiri ile namaza başlanır, “Sübhâneke”, “Eûzü besmele”, “Fâtiha sûresi” ve bir miktar ayet veya bir sure (zamm-ı sure) okunur, rükû ve secdelerden sonra ikinci rekâta kalkılır. Ayakta (kıyam) “Fâtiha” ve yine bir miktar ayet veya bir sure okunur, yine rükû ve secdelerden sonra oturulur (ka’de-i ûlâ).

Et-tehiyyatü okunduktan sonra üçüncü rekâta kalkılır, yalnız “Fâtiha” okunur, rükû ve secdelerden sonra tekrar oturulur (ka’de-i âhire), “Ettehiyyâtü”, Salevât duaları ile “Rabbenâ âtinâ” ve “Rabbenâğfirlî” duaları okunarak selâm verilir. Daha sonra iki rekât olan sünnet kılınır. Akşamın sünnetinde her iki rekâta da “Fâtiha” ve zamm-ı sure okunur; ikinci rekâta oturduktan sonra, farzının kâ’de-i âhiresindeki dualar okunarak selâm verilir.²³

Akşam namazının vaktinin darlığı sebebiyle ezandan sonra hemen kılınmasında acele edilmelidir. Bu nedenle de kısa sureler okunmalıdır. Akşam namazının, hazır olan akşam yemeğinden sonraya bırakılması menduptur. Yemek yenildiği takdirde namaz vakti çıkacak kadar dar olursa, namazı tehir etmek caiz değildir.²⁴

E. Yatsı Namazı

Yatsı namazında önce dört rekâtlık gayr-i müekked sünnet kılınır. Gayr-i müekked sünnet namaz, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bazen kılıp bazen terk ettiği namazlardır. Bu dört rekâtlık namaz da bu tür namazlardandır. Bundan dolayı bu namazın terk edilmesi halinde bir vebal söz konusu değildir.

Namazın dışındaki farzlar yerine getirildikten sonra kıbleye dönerek iftitah tekbiriyle namaza başlanır. “Sübhanek” duasından sonra “eûzü besmele” çekilerek “Fatiha” suresi okunur. Sonra besmelesiz olarak zamm-ı sure okunur, ardından tekbir getirilerek rükûa varılır. Üç defa “sübhan rabbiyel azim” denildikten sonra “semiallahû limen hamideh” ve ardından “rabbenâ leke'l hamd” deyip tekbir getirilir ve secdeye gidilir. Secde iki kez tekrarlanır ve her iki secdede en az üç kez “sübhan rabbiyel âlâ” denir ve “Allahu ekber” diyerek ikinci rekâta kalkılır. İkinci rekâtte, “euzu” çekilmeden, “besmele” ile “fatiha” ve “Zamm-ı sûre” okunur. Aynı birinci rekât gibi kıyam, rükû, ve secdelerden sonra oturulur. “Tahiyyat” ve “Salli-bârik” duaları okunduktan sonra üçüncü rekâta kalkılır. “Salli-bârik” duaları sadece ikindi namazının sünneti ile yatsı namazının dört rekâtlık ilk sünnetinde okunur. Üçüncü ve dördüncü rekâtlar, birinci ve ikinci

²³ Döndüren, a.g.e., s.376-377.

²⁴ Ahmet Naîm, a.g.e., C.II, s.643.

rekâtlar gibi kılınır. Son oturuşta “Tahiyyat”, “Salli-barik” dualarından sonra “Rabena” duası da okunur ve önce sağa sonra sola “Es-selamü aleykûm ve rahmetullah” diyerek selam verilir. Selamın ardından “Allahümme ente’s-selamü ve minke’s-selamü tebarekte yazelcelali vel-ikram” diyerek namaz bitirilir.²⁵

Yatsı namazının dört rekatlık farzına durmadan önce kamet getirilir. Bu erkekler için gerekli bir şeydir ve kadınların kamet getirmesine gerek yoktur. Kametten sonra yatsı namazının farzına diye niyet edilir. İftitah tekbiriyle namaza başlanır ve öğle ve ikindi namazının farzı gibi kılınır.

Ardından iki rekâtlik son sünnet kılınır. Bu namaz da diğer iki rekatlık namazlar gibi kılınır.

F. Vitr Namaz

Vitr namazına, “niyet ettim Allah rızası için bu günkü vitir namazını kılmaya” diye niyet edilir. Normal olarak iki rekât kılınır. İki rekâtın sonundaki oturuşta “et-Tahiyyât” okunduktan sonra üçüncü rekata kalkılır. Besmele ile Fatiha ve bir miktar Kur’ân okunduktan sonra, Allahu ekber deyip tekbir alınır, eller bağlanır ve Kunut duası okunur. Sonra “Allahu ekber” diyerek rükû ve secdelere gidilir. Ondan sonra oturulur ki, bu son oturuştur. Bu oturuşta “et-Tehiyyât”, “salli-barik” ve “Rabbenâ” duaları okunur ve iki tarafa selâm verilir.²⁶

Vitr namazı, yalnız Ramazan’da cemaatle kılınır. İmam bu namazı açıktan kıldırır. Kunut duasını tercih edilen görüşe göre, imam da cemaat de gizli okur. Ramazan ayının dışında vitir namazını cemaatle kılmak mekruhtur.²⁷ *Mesbûk*²⁸ namazını kılan kişi, ikinci rekatta mı, yoksa üçüncü rekâta mı olduğundan şüphe ederse, bulunduğu rekâta Kunut duasını okur, rükû ve secdelerden sonra bir rekât daha kılar ve yeniden Kunut duasını okur. Rükû ve secdelerden sonra oturur, et-Tehiyyatü, salli barik ve Rabbenâ dualarını okur, selâm ile namazını tamamlar.

Vitr namazının dışındaki namazlarda, Kunut duası okunmaz. Ancak İmam Şâfiî ve İmam Malik’e göre, her zaman, sabah namazlarının ikinci rekâtında, rükûdan sonra ayakta Kunut duası okunur. Bu durumda Kunut duasını okumak, Mâlikîlere göre müstehap ve Şâfiîlere göre sünnettir. Bir de Şâfiîlere göre, Ramazan ayının ikinci yarısında vitir

²⁵ Döndüren, a.g.e., s.377.

²⁶ İbn Abidin, a.g.e., c. II, s. 5.

²⁷ Döndüren, a.g.e., s.378.

²⁸ İmama namazın başında değil, birinci rekâtın rukûundan sonra, ikinci, üçüncü veya dördüncü rekâtlarda uyan kimseye mesbûk denir.

namazının son rekatında, rükûdan sonra Kunut duasını okumak menduptur. ²⁹ Sabah namazında Kunut duasını okuyan Şâfiî ve Malikî imama uyan bir Hanefî, Kunut duasını okumaz, susar ve imâm Kunut duasını bitirinceye kadar ayakta bekler. Kunut duasını okumak vacip olduğu için, unutulduğu takdirde, namazın sonunda sehiv secdesi yapılır.

Vitir namazı vacip olduğundan, zamanında kılınmadığı takdirde, kazası gerekir. Vitir namazı, zamanında normal olarak nasıl kılınıyorsa, kaza edilince de, aynı şekilde kılınır. ³⁰

H. Zuhr-i Ahîr Namazı

“Zuhr-i Ahîr ” Arapça bir terim olup en son öğle demektir. Zuhr-i Ahîr Namazı da en son öğle namazı demektir. ³¹ Cuma namazını kıldıktan sonra, kılınan cumanın şartlarının yerine gelmediği yerlerde, eğer cuma namazı kabul olmazsa hiç olmazsa bu günün öğle namazını kılmış olmak için tedbir olarak kılınan; Zühr-i ahir namazı (en son öğle namazı). Hz. Peygamber zamanında, dört halife döneminde, tâbiun döneminde ve hatta İmamı Azam döneminde “Zuhr-i ahîr” namazı diye bir namaz yoktu. Bu namaz “Müteahhirun” adı verilen sonraki âlimler tarafından ortaya çıkarılmıştır. ³² Hangi tarihte ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemekle beraber, hicri dördüncü asırdan sonra, sosyal yapıdaki değişiklikler ve ihtiyaçlar sebebiyle fâkihler arasında konunun tartışması sonucu, şüphe ve bazı endişelere dayalı olarak çıktığı anlaşılmaktadır. Günümüzde bir Müslüman eğer Cuma namazını Hz. Peygamber zamanında kılındığı gibi yerine getirirse Peygamber (s.a.v.)’in sünnetine daha uygun hareket etmiş olacağından hiç şüphe yoktur. Ancak, Osmanlı devletinin yönettiği ülkelerde türk dünyası örfünde yaygın olarak Cuma namazından sonra “Zuhr-i Ahîr Namazı” adıyla bir namaz daha kılınmaktadır.

Yukarıda belirtildiği gibi Cuma namazının kabul olunması için altı tane sıhhat şartı vardır. Bu şartlardan “şehir veya şehir hükmünde olması” üzerinde görüş farklılıkları ortaya çıkmış ve köylerde kılınıp kılınamayacağı, kılınırsa kabul olup olmayacağı, şehirden kastın ne olduğu, bir şehirde tek bir yerde mi yoksa farklı yerlerde de mi kılınabileceği gibi problemler gündeme gelmiş, bunların çözümünde de “zuhr-i ahîr” namazı ortaya çıkmıştır.

Yukarıda belirtildiği gibi, Müslümanlar Hz peygamber’in sağlığında Cuma namazı tek bir mescitte kılınmaya özen göstermişler, dolayısıyla Cuma namazının hedefine ulaşmasını sağlamışlardır. Sahabe gittikleri yerde ve fethettikleri ülkelerde Cuma

²⁹ ez-Zeylâî, a.g.e., C. II, s.123; ez-Zühaylî, a.g.e., C.I, s.826.

³⁰ İbn Hümmam, a.g.e., C.I, s.300.

³¹ Vehbi Yavuz, a.g.e., s.131.

³² Döndüren, a.g.e., s.401-402.

namazının kılınması için tek bir camii birleşmişler ve toplumun bir camide Cuma namazını kılmalarını sağlamışlardır. Bu durumun sosyal yapı ile yakından ilgili olduğu da göz ardı edilmemelidir. Sahabenin Cuma namazını tek bir camide kıldırmasının sebebi, yeni fethedilen ülkelerde cemaatin ancak şehir merkezlerinde toplanmış olması ve ihtiyacın olması binaen idi. Daha sonra, nüfus çoğalmış, buna paralel olarak da camiler inşa edilmiş ve tek bir camiinin, mevcut cemaati istiyab etmemesi dolayısıyla ikinci ve üçüncü camilerde Cuma namazı kılınmaya başlamıştır. İşte bir şehirde birden fazla camide Cuma namazının geçerli olup olmadığı noktasındaki görüş ayrılığı buradan başladığı düşünülmektedir.³³

Peygamberimiz (s.a.v.) *“Kim onu küçümseyerek (arka arkaya) üç cumayı terk edirse Allah o kimsenin kalbini mühürler”*³⁴ hadis-i şerifinin uyarısı nedeniyle cumayı terkedemeyen müslümanlar “cuma olmamışsa zuhru âhir adıyla öğle namazım da kılalım, böylelikle öğle namazı burcu üzerimizde kalmaz, eğer cuma kabul olursa nafîle yerine geçer” kuralına sarılarak cuma ile birlikte öğle namazını da kılmaya başlamışlar ve bu gelenek bu güne kadar gelmiştir.

Cemaatle kılınan iki rekât cuma namazından sonra dört rekât cumanın sünneti kılınır. Ardından “üzerimdeki en son öğle namazının farzına” diye niyet edilerek dört rekât daha kılınır. İşte buna zuhru âhir adı verilir. Sünneti müekked olan öğle namazının sünneti gibi kılınır. Son iki rekâta okunan zamm-ı sûreler, bu namaz öğle namazının yerine geçerse namaza herhangi bir zarar vermez. Nafîle yerine geçerse zaten nafîleler de öyle kılınır. Müslümanlara düşen, cuma gibi önemli bir namazı şansa bırakıp “ya kabul olursa” mantığıyla “zuhru âhirler”le kurtarmaya çalışmak yerine namazlarını gönül huzuru içinde kılabilecekleri islâmi bir toplum oluşturmak, en azından bu yolda gayret sarfetmektedir.³⁵

İ. Teravîh Namazı

Teravîh namazı, Ramazan ayına mahsustur; vakti, tercih edilen görüşe göre, yatsı namazından sonra olup sabah namazının vaktine kadar devam eder. Vitir namazı teravîh namazından sonra kılınır. Ancak teravîh namazından önce kılınmasında da herhangi bir sakınca yoktur. Ancak Teravîh namazı yatsı namazından önce kılınmaz. Kılındığı takdirde, iâdesi gerekir. Bu namazın gece yarısından veya gecenin üçte birinden sonraya tehir edilmesi müstehaptır. En sağlam görüşe göre, teravîhte cemaat olmak sünnet-i kifâyedir. Yani bir mescitte hiç kimse teravîhi cemaatle kılmazsa, hepsi günahkâr olur. Teravîh

³³ Vehbi Yavuz, a.g.e., s.132.

³⁴ Ebû Davûd, Sünen, 2, 160.

³⁵ Döndüren, a.g.e., s.402.

namazı tek başına da kılınabilir. Fakat cemaatle kılınması daha faziletlidir. Teravîh namazına, yarısında yetişen kimse, önce yatsı namazının farzını kılar ve daha sonra teravîh namazını kılmak için imama uyar. Eksik kalan teravîh rekâtlarını, daha sonra kendisi tamamlar. Hatim ile teravîh namazını kılmak sünnettir.

Teravîh namazının kazası yoktur. Bilindiği gibi farz ve vacip namazlar kaza edilirler.

Teravîh namazını, her iki rekatta bir selâm vererek on selâm ile bitirmek daha faziletlidir. Dört rekatta bir selâm vermek de caizdir. Fakat bu şekilde kılmak mekruhtur.

Teravîh namazını kılarırken, iki rekatta bir selâm verilse, normal olarak akşam namazının iki rekât sünneti gibi ve dört rekatta bir selâm verilse, yatsı namazının dört rekât sünneti gibi kılınır. Başlarken ve her iki rekâtın başında “Sübhâneke”, “Ezûzübesmele” ve her oturuşta “et-Tahiyyat” ile “Salli-barik” duaları okunur. Cemaatle kılınıncaya, cemaat hem teravihe, hem de imama uymaya niyet eder. İmam teravîh namazını sesli olarak kıldırır.³⁶

Teravîh namazı, diğer namazlara nispetle biraz seri kılınır. Ama bu, harflerin mahreci anlaşılmayacak şekilde bozuk bir telaffuzla kılınabilir anlamına gelmez. Bu bakımdan teravîh namazının normalin dışındaki bir şekilde acele kılınması mekruhtur. Namazın rükünlerini yerine getirirken de acele edilmez. Kelimeleri tane tane okumak, mahreçlere dikkat etmek ve rükünleri gerektiği gibi yerine getirmek gerekir.³⁷

Teravîh namazı hatimle kılınmayan camilerde, herhangi bir yanlışlığa meydan vermemek ve cemaatın da kısa sureleri iyice ezberlemelerini sağlamak için, “Fil sûresi”nden sonraki sureleri okumakta yarar vardır. Bu durumda imam, rekât sayılarında da tereddüde düşmekten korunmuş olur.³⁸

J. Cenaze Namazı

Cenaze namazı, yıkanmış ve musalla taşına konulmuş müslüman bir ölü için müslümanların, abdestli ve Kible tarafına yönelerek kıldıkları bir namaz ve ölü için yapılan bir duadır. Cenaze namazı farz-ı kifâyedir. Yani bir beldede bir kısım müslümanların bu namazı kılmalarıyla, diğerlerinin üzerinden yükümlülük kalkar.

Cenaze namazı hiç kılınmazsa, o beldedeki bütün müslümanlar sorumlu ve günahkâr olur. Cenaze namazının şartı niyettir. Bu niyette, ölünün erkek veya kadın, küçük, erkek veya kız çocuğu olduğu belirtilir. İmam olan kimse; Allah Teâlâ'nın rızası

³⁶ Kasânî, a.g.e., C.I, s. 288.

³⁷ İbn Abidîn, a.g.e., C.II, s.44.

³⁸ ez-Zuheylî, a.g.e., C.II, s.72

için hazır olan cenaze namazını kılmaya ve o cenaze için dua etmeye niyet ederek, namaza başlar. Ayrıca imamlığa niyet etmesi gerekmez. Cemaatten her biri de Allah rızası için o cenaze namazını kılmaya ve onun için duaya ve imama uymaya niyet eder. Ölü, erkek ise: “erkek için”, kadın ise; “kadın için” diye niyet edilir. Çocuklar için de “çocuk için” denilerek niyet edilir. Cemaatten biri, cenazenin erkek mi, kadın mı olduğunu bilmezse, “üzerine imamın namaz kılacağı ölüye, imam ile beraber namaz kılmaya ve dua etmeye” şeklinde niyet eder.

Cenaze namazının rüknü tekbirler ve kıyâmdır. Bu namazda rukû ve secdeler bulunmadığı gibi Kur'an okumak ve teşehhüd de yoktur. Şartları altıdır: Ölünün müslüman olması, kendisinin ve konulduğu yerin temiz olması, cemaatin önünde bulunması, vücut azalarının çoğunun veya başıyla beraber yarısının mevcut olması, arz üzerine konulmuş olması, namaz kılacak kimsenin özürsüz olarak bir şeye binmiş veya oturmuş olmaması. Cenaze namazında cemaat şart değildir. Yalnız bir müslüman erkek yahut bir müslüman kadının kılması ile farz yerine getirilmiş olur. Cenaze namazının sünnetleri dörttür.

1-İmam cenazenin göğsü hizasına durur. Bu namazda ölünün erkek veya kadın, çocuk veya yetişkin olması önemli değildir.

2-Birinci tekbirden sonra “sübhâneke allâhümme” duasının “ve celle senâüke” kısmı ile birlikte okunur. Dua kasdıyla fatiha okunması da caizdir. İbn Abbâs cenaze namazında Fâtiha okumuş ve bunun sünnet olduğunu bildirmiştir. İmam Şâfi'ye göre Fâtiha okumak farzdır.

3- İkinci tekbirden sonra, Peygamber (s.a.v.)'e salât getirmek: “Allâhümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed, kemâ salleyte alâ İbrâhîme ve alâ âli İbrâhîme inneke hamîdun mecîd. ” Sonra “bârik” duâsı okunur.

4- Üçüncü tekbirden sonra ölüye, kendi nefesine ve müslümanlara dua etmek. Duânın ahirete ait olmasından başka bir şart yoktur. Fakat Hz. Peygamber'den nakledilen “Allammağfir li hayyina” duâsını okumak daha güzeldir.

Duâyı bilmeyen kimse, sadece “Allâhümmeğfirli ve lehû ve li'lmü'minîne ve'l-mü'minât (Allâhım, beni, onu ve bütün inananları bağışla” der. Akıl hastası ve küçük çocuklar için istiğfar edilmez. Çünkü onların günahı yoktur.

Bu duâlardan sonra imam dördüncü tekbiri alır, sonra önce sağ tarafa, sonra da sol tarafa sesli olarak, cemaat ise gizlice selâm vererek namaza son vermiş olurlar. Bu vacip olan selâm ile ölüye, cemaate ve imama selâm verilmesine niyet edilir. Cenaze namazının başına yetişmeyen kimse hemen iftitah tekbirini alıp imama uyar ve diğer tekbirleri imamla

beraber almaya devam eder. İmam selâm verdikten sonra geçirdiği tekbirleri birbiri ardınca kaza eder, bu tekbirler esnasında herhangi bir dua okunmaz. Birkaç cenaze varsa hepsine ayrı ayrı namaz kılma daha iyidir. En erken getirilenin namazı önce kılınır. Hepsi birlikte gelmiş ise halk nazarında daha faziletli olanınki önce kılınır. Hepsine bir tek namaz kılmak da yeterli olur. Bu takdirde cenazeler, geniş bir sıra halinde dizilir ve imam bunlardan birisinin göğsü karşısında durarak namaz kıldırır. Yahut cenazeler tek sıra hâlinde kibleye doğru uzunlamasına da konulabilir.³⁹

Namaz kılmak mekruh olan üç vakitte, yani; güneş doğarken, tam tepedeyken ve batarken cenaze namazı kılınmaz. Ancak, bu vakitlerde kılınmışsa kazası da gerekmez. Kabristanda ve cami içinde cenaze namazı kılınmaz, ancak; imam ve cemaatin bir kısmının cami dışında, bir kısmının da cami içinde olarak kılmalarında bir mahzur yoktur. Namazı bozan şeyler cenaze namazını da bozar.

Cenazede cemaat şartı olmamakla birlikte, cemaat sayısı ne kadar çok olursa, sevap da çoğalır. Hz. Âişe, Rasûlullah (s.a.v.)'ın şöyle dediğini nakletmiştir:

*"Bir cenazenin namazını yüz müslüman kılarak hepsi ona şefaate dilerse, kendilerine o kimse hakkında şefaate izin verilir."*⁴⁰

İbn Abbas (r. a.), Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

*"Bir müslüman öldüğü zaman, cenazesini, Allah'a hiç bir şeyi ortak koşmayan kırk kişi tutup kaparsa, Allah kendilerine o kimse hakkında şefaate izin verir."*⁴¹

*"Namaz kılınıncaya kadar cenazede hazır olan kimseye bir kırat, gömülünceye kadar hazır bulunana da iki kırat sevap vardır. "İki kırat nedir?" diye sorulunca, Hz. Peygamber (s.a.v.) "İki büyük dağ gibi" diye cevap verir, yani iki büyük dağ kadar sevap verilir."*⁴²

Yukarıda naklettiğimiz hadislerden de anlaşılacağı gibi, cenazeyi bekletmeden en kısa zamanda toprağa vermek gerekir. Ölü hakkında iyi ve kötü şahitliği Cenâb-ı Allah kabul eder. Bu münasebetle ölüleri hayırla anmak sünnettir. Bir müslümanın cenazesinde bulunmak herkese farz-ı ayın değilse de; mümkün mertebe çok sayıda cemaatin bulunması ölü için rahmet ve bağışlanma vesilesidir. Ayrıca cenazeye katılan müslümana da çok büyük bir sevap vardır.

³⁹ Döndüren, a.g.e., s. 493.

⁴⁰ Müslim, Cenaiz, 58.

⁴¹ Müslim, Cenâiz, 59.

⁴² Müslim, Cenâiz, 52.

III. NAMAZIN CEMAATLE KILMANIN DELİLLERİ VE HÜKMÜ

Cemaat; imamla imama uyanlar arasında meydana gelen bağlantı ve manevi birliktir. İslâm, mensuplarının bir araya gelip küçük-büyük topluluklar oluşturması için bir takım ibadetleri vesile kılmıştır. Cemaat fazileti her ne kadar bir kişiyle de olabilir ve hâne halkıyla dahi cemaatle namaz kılınabilirse de bu, camiye çıkmanın ve daha kalabalık bir cemaatte bulunmanın sevabuna denk olmaz. Farz namazların cami ve mescidlerde cemaatle kılınışı İslâm dininin bir sembölü ve şiarıdır.

Cemaatin önemini ve gerekliliğini gösteren çok sayıda hadis bulunmaktadır.Hz. Peygamber (s.a.v.) de cemâatle namazın önemini şöyle açıklamıştır. “*Cemâatle kılınan namaz, bir insanın tek başına kıldığı namazdan yirmi yedi derece daha faziletlidir.*”⁴³ Başka bir rivayette bu fazilet yirmibeş derece olarak ifade edilmiştir.⁴⁴

Hz. Peygamber (s.a.v.), “*Üç kişi köyde veya sahrada bulunur ve onlar cemaatle namaz kılmazlarsa, şeytan onlara hakim olur. Öyleyse cemaatten ayrılma. Çünkü kurt ancak sürüden ayrılan koyunu yer*”⁴⁵ “*Nefsim kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki, ateş yakılması için odun toplanmasını, sonra de ezan okunduğunda bir kimseye imam olmasını emretmeyi ve ben de cemaatle namaza gelmeyenlere gidip evlerini yakmayı düşündüm*”⁴⁶ buyurarak cemaate gelmenin önemini ifade etmektedir.

Sahabe hicretten sonra cemaatle namaz kılmanın meşru olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Hanefi ve Malikilere göre Cuma namazı dışındaki farz namazlarda cemaat olmak, güçlük ile karşılaşmaksızın gidebilecek kudrette olan akıllı erkekler için sünnet-i müekkededir.⁴⁷ Bu yüzden kadınların, çocukların, kölelerin, felçlilerin, ağır hastaların ve çok yaşlı kimselerin, cemaatle namaz kılma zorunlulukları yoktur.

Şafiilere göre farz olan namazlar için devam etmek erkek, hür ve bir yerde ikamet edenler için farz-ı kıfayedir. Böylece farz namazların cemaatle kılınışı İslâm’ın bir sembölü olmuştur. Buna göre bir belde halkı bütün olarak cemaatle namazı terk ederse, İslâm devleti tarafından bunlara karşı savaş açılır. Hanbelîlere göre, cemaatle namaz kılmak farz-ı ayındır.⁴⁸ Bu görüşün dayandığı delil; “*Sen onların içlerinde bulunup da namaz kıldığın zaman..*” “*Rukû edenlerle birlikte siz de rukû edin*”⁴⁹ âyetleri de bunu

⁴³ Buhârî, Ezan 30; Salât 87; Müslim, Mesâcid 245; Ebû Davûd, Salât 48; Tirmizî, Salât 47.

⁴⁴ İbn Mace, Mesâcid, 16.

⁴⁵ Ebu Davûd, Salat, 47.

⁴⁶ Buhârî, Ezan, 29-34; Müslim, Mesâcid, 251-254.

⁴⁷ el-Meydânî, a.g.e., C.I, s. 80; İbnü'l-Human, a.g.e., C.I, s.243; İbn Abidîn, a.g.e., C.I, s. 515; İbn Ruşd, a.g.e., C. I, s.136.

⁴⁸ İbn Kudame, a.g.e. C.II, s.176; ez-Zühayli, a.g.e., C. II, s.150.

⁴⁹ Bakara, 2/43.

desteklemektedir. Henbelilerin görüşlerini dayandırdıkları bazı hadisler de vardır. Yukarıda zikretmiş olduğumuz, “*Nefsîm kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki, ateş yakılması için odun toplanmasını, sonra de ezan okunduğunda bir kimseye imam olmasını emretmeyi ve ben de cemaatle namaza gelmeyenlere gidip evlerini yakmayı düşündüm*”⁵⁰ hadisidir.

Hanefi ve Şâfiilere göre, cemaatin en az sayısı imam ve ona uyan olmak üzere iki kişidir. Hatta uyan kişi çocuk da olabilir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.), teheccüt namazında çocuk yaşta olan İbn Abbas (r.a.)’a imamlık yapmış ve bir hadiste; “İki kişi ve daha fazlası cemaattir.”⁵¹ buyurmuştur.

Cemaatten her biri imama uymaya niyet eder, mesela; “niyet ettim bugünkü sabah namazının farzını kılmaya, uydum hazır olan imama” sözleriyle niyette bulunur. Sonra imam ellerini kaldırıp açıktan “Allahuekber” diyerek namaza başlar. Cemaat de ellerini kaldırarak gizlice “Allahuekber” deyip imam ile birlikte namaza başlarlar. İmam ve cemaat “Sübhaneyi” gizlice okurlar, sonra cemaat susar. Abdullah b. Ömer (r.a.)’ten şöyle dediği nakledilmiştir: “*Sizden biriniz imamın arkasından namaz kıldığı zaman, kendisine imamın okuyuşu yeterli olur. Tek başına namaz kılınca ise kıraatte bulunsun.*”⁵² İmam gizlice “Eüzü” ve “Besmele” okur, kıraatte bulunarak namazı aşağıdaki şekilde kıldırır.

Sabah namazı ile akşam ve yatsı namazlarının ilk ikişer rekâtlarında ve vitir namazının her üç rekâtında, Cuma ve bayram namazlarının bütün rekâtlarında Fâtiha ilave edeceği âyetleri açıktan yani cemaatin işitebileceği bir sesle açık olarak okur, diğer tekbirleri, tesmi’leri (semi allahü limen hamideh) ve selamları açıktan yapar. Akşam namazının üçüncü ve yatsı namazının üçüncü ve dördüncü rekâtlarıyla, öğle ve ikindi namazının bütün rekâtlarında tekbirleri, tesmi’leri ve selamları açıktan, “sübhaneye” ile kıratı gizlice okur.

IV. CEMAATLE KILINMASI GEREKEN NAMAZLAR

A. Cuma Namazı

Cuma günü öğle vaktinde ezan okunur (dış ezan). Camiye girince vakit uygunsa iki rekât tahiyetü’l-mescid, ardından dört rekât sünnet kılınır. Bu cumanın ilk sünnetidir. Hatip minbere çıkmadığı sürece bu namazlar kılınabilir. Ama hatip mimbere çıkmış ise,

⁵⁰ Buhârî, Ezan, 29, 34; Müslim, Mesâcid, 251, 254, Ebû Davûd, Salat, 46; Tirmizî, Salat, 48; Nesâî, İmamet, 49.

⁵¹ ez-Zeylâî, a.g.e., C.II, s. 198; bkz., el-Kâsânî, a.g.e., C. I, s.156; İbn Abidin, a.g.e., C. I, s.517; İbn Kudame, a.g.e., C I, s.178.

⁵² Mâlik, Muvatta, Salât, 10.

onu dinlemek gerekir. Sonra camide bir ezan okunur(iç ezan), arkasından mimberde imam, cemaate hutbe verir. Bu hutbeden sonra kâmet getirilerek Cuma namazının iki rekât farzı cemaatle kılınır ve imam açıktan okur. Bundan sonra dört rekât sünnet kılınır. Bu dört rekât, cumanın son sünnetidir.⁵³

B. Bayram Namazları

Bayram namazları ikişer rekattır. Cemaatla kılınması şarttır. İmam okuduğu sureleri dışından cehren okur. Ezan ve kamet getirilmeksizin, imam iki rekat Ramazan veya Kurban Bayramı namazına diye; cemaat de aynen imam gibi, hangi bayram namazını kılıyorsa o bayram namazına niyet eder ve imama uyduğunu söyler. Şöyle ki: “Niyet ettim Allah rızası için iki rekat Ramazan Bayramı namazını kılmaya, uydum imama” der. İmam ve arkasından cemaat “Allâhü ekber” diyerek iftitah tekbiri alır. Arkasından hep birlikte eller bağlanır ve gizlice “Sübhanek” okunur. Sonra imam açıktan, cemaat ise sessizce arka arkaya üç tekbir alır. Her tekbirde eller kulak hizasına kadar kaldırılır ve arkasından aşağıya indirilir. Her iki tekbir arasında da üç defa “sübhanallah” diyecek kadar durulur. Üçüncü tekbirin ardından eller bağlanır ve imam gizlice “eûzü besmele” çeker. Arkasından açıktan Fatiha ile bir sure okur veya en az Kur’an’dan üç ayet veya üç ayet miktarı bir ayet okur. Bunları okuduktan sonra hep beraber “Allahü ekber” diyerek rukûa gidilir. Normal namazdaki gibi rukû ve secdeler yapıldıktan sonra ayağa kalkılır ve eller bağlanır. Yine imam içinden gizlice besmele çeker. Açıktan Fatiha ve bir zammı sûre okuduktan sonra, tekrar “Allahü ekber” diyerek üç defa tekbir alınır. Her tekbirde, birinci rekatta olduğu gibi eller kaldırılır ve tekbir aralarında yine üç defa ‘sübhanallah’ diyecek kadar durulur. Tekbir aralarında eller bağlanmayıp aşağıya salıverilir. Dördüncü tekbiri de imam açıktan; cemaat gizli alarak alır ve rukûa giderler. Normal bir namazdaki gibi, rukû' ve secdelerden sonra oturulur. “Ettehiyyatü.. ” “Allahümme salli ve Bârik” duaları ile “Rabbenâ âtina.. ” duaları okunduktan sonra iki tarafa selâm verilir.

Bayram namazına yetişemeyen kimse, onu kaza edemez ve tek başına kılamaz. Dilerse döner gider, dilerse dört rekat nafîle namaz kılar.

III. NAMAZ KILDIRACAK KİŞİDE BULUNMASI GEREKEN ŞARTLAR

Fıkıh kitaplarında imamlık (imâmet) kavramı, hem devlet başkanlığını hem de namaz imamlığını ifade eder. Bu iki farklı konumu ayırmak için, devlet başkanlığına büyük imamet anlamında “İmâmet-i kübrâ” denilmiş, namaz imamlığına da küçük imâmet

---

⁵³ Döndüren, a.g.e., s.403.

anlamında “imâmet-i suğra” denilmiştir. ⁵⁴ İlmihal dilinde ise imâmet kavramı ile namaz imamlığı kastedilmektedir. İslâm dininde namaz ibadetinin cemaat halinde kılınması emredilmiş olduğundan, ilk Müslümanlar imkânları ölçüsünde kadın-erkek cemaatle namazlarını kılmak için mescitlere koşuyorlardı. Bu dönemde namazları Hz. Peygamber kıldırıyordu. Onun yokluğunda ise cemaatin en saygını ve dini bilgisi en üstün olan bir erkek kıldırırdı. Fıkıh alimleri, namaz kıldırarak kişide bulunması gereken bazı şartlar belirlemişlerdir. Bunları sırasıyla ele alalım.

A. İmamlığın Şartları

1-Müslüman Olmak

Kâfir olan veya İslâm dininden dönmüş olan (murted) bir kimsenin imamlığının geçerli olmadığı konusunda ittifak vardır. Aynı zamanda küfrü gerektirecek bir inancı bulunan bid’at ve dalalet ehli de imam olamaz. Bu durum namazdan sonra anlaşılırsa, cemaatin namazını iade etmesi gerekir. ⁵⁵

2-Akıllı Olmak

İmamlık yapacak kişinin belli bir aklî olgunluk düzeyine ulaşmış olması gerekmektedir. Akıl hastasının arkasında kılınacak namaz geçerli değildir. Eğer hastalık nöbetler halinde geliyorsa, ayık olduğu zamandaki namaz sahih olur. Ancak böyle bir kimseye uymak mekruhtur. Bunak ile sarhoş akıl hastası olup, kendi başına namazları geçerli olmadığı için, bunların arkasından kılınan namaz da geçerli değildir. ⁵⁶

3-Ergen Olmak

İmamın ergen(ergin) (baliğ), olması gerekmektedir. Hanefî âlimlerin çoğunluğuna göre, farz yahut nafîle namazlarda temyiz çağındaki çocuğun ergenlik çağına ulaşmış kimselere imamlık etmesi geçerli değildir. Malikî ve Hambeliler göre ise bu, sadece farz namazlarda geçerli olmaz. Güneş tutulması ve Terâvîh gibi nâfile namazlarda câiz olur. Şâfîîler’e göre, ergenlik yaşına ermiş kimselerin, yedi yaşla ergenlik çağı arasında bulunan mümeyyiz çocuğa uyması caizdir. Çünkü Amr İbn Seleme (r.a.)’den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “*Ben, Nebi (s.a.v.) zamanında yedi yaşında iken imamlık yaptım.*” ⁵⁷

⁵⁴ Komisyon, İsam İlmihali, a.g.e., C.I, s.277.

⁵⁵ Serahsî, a.g.e., C.I, s.41-42.

⁵⁶ Döndüren, a.g.e., s. 362.

⁵⁷ eş-Şevkani, a.g.e, C. III, s.165.

Caferî Mezhebine göre, mukted3i erişkin biri olduğu takdirde, imamın da erişkin olması gerekmektedir. Hatta erişkin olmayanın kendi gibi erişkin olmayanın kendi gibi erişkin olamayana bile imameti şüphelidir, hatta caiz olmayışı daha kesin bir durumdur.⁵⁸

4) Erkek Olmak

İmam olacak kişinin erkek olması şart görölmüştür. Kadın, erkeklere imam olamaz. Bununla birlikte kendi aralarında cemaatle kılmak istediklerinde içlerinden biri imam olup olamayacağı konusunda ihtilaf vardır. Peygamber (s.a.v.)'in döneminde bayanların camilerdeki cemaate katıldıkları bilinmekte ise de, onların cami cemaatına namaz kıldırdıklarına dair sahih bir rivayet bulunmamaktadır. Bayanların namaz sırasında imamlık yapmamaları, zamanın örfünden midir, yoksa bu konuda dini bir yasak mı var? Bayanların erkeklerin de bulunduğu cami cemaatine namaz kıldırdıklarına dair bir bilginin bulunmayışı, aynı zamanda onların kendi aralarında namazlarını cemaat halinde kılamayacakları için de delil olabilir mi? Bütün bunlar, sonraki dönemlerde tartışılmış olup, günümüzde de bu tartışma güncelliğini devam ettirmektedir. Çünkü çağımızda sosyal yapı hayli değişmiş, önceki dönemlerde bulunmayan kız pansiyonları, kız yurtları, hatta bayan hapishaneleri oluşturulmuştur. Bu gibi yerlerde bulunan Müslüman bayanların, namazlarını cemaatle eda etme şanslarının bulunup bulunmadığı sorulmaktadır.

Kur'an ya da Sünnet'te, bayanların da imamlık edebilecekleri veya bayanların imam olmasının yasak olduğu şeklinde açık bir ifade bulunmamaktadır. Bu nedenle, tartışma dolaylı olarak konu ile ilgisi bulunan rivayetlere bağlı olarak yapılmaktadır. Konu ile ilgili rivayetlerin başında, Dârekutnî'de rivayet edilen şu hadis gelmektedir:

“Hz. Peygamber, Ümmü Varaka'ya evindeki kadınlara imamlık yapması konusunda izin vermiştir. ” Hz. Aişe, Ümm-ı Seleme ve Ata'dan rivayet edildiğine göre, onlar, kadının kadınlara imamlık yapacağını söylemişlerdir.⁵⁹ Ayrıca Hz. Aişe'nin hem de Ümmü Seleme'nin, gerek ramazan ayında, gerekse onun dışında, kadınlardan oluşan cemaata namaz kıldırdığı ve safın ortasında durduğu rivayet edilmektedir.⁶⁰

Fakat bazı hadislere dayanarak, kadınların imamlık yapamayacaklarını savunanlar da olmuştur. Onların başvurduğu hadislerden birisinde Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır:

⁵⁸ İbn Kudame, a.g.e., C. II, s.178-180, 205-218219.

⁵⁹ ez-Züheyli, a. g. e, C. II, s. 192.

⁶⁰ bkz. Zeylât, a. g. e., C. I, s.30-31.

“Kadının namazını evinde kılması, dışarıda kılmasından daha hayırlıdır. Evinin iç odasında kılması da evin diğer kısımlarında kılmasından daha faziletlidir.”⁶¹ şeklindeki bir başka hadiste de Hz. Peygamber, bayanların imamlık yapamayacağını belirttiğini iddia etmişlerdir.

a) Şafiiler ve Hanbeliler, hanımın hanımlara imamlığının sahih olduğunu belirtmişlerdir. Bu görüşte olanlar, ayrıca hanımların cemaatle namaz kılmak için gayret göstermelerinin müstehap olup olmadığını tartışmışlar.⁶²

b) İmam Malik ise, bayanların bayanlara da olsa, imamlık yapmalarının caiz olmadığını düşünmektedir. Çünkü ona göre böyle bir şey caiz olsaydı, Hz. Peygamber döneminde örnek uygulamalar görülürdü.⁶³

c) Hanefiler ise, bayanların bayanlara imamlık yapmalarını mekruh görürler. Bu görüşü savunurken delil olarak bayanların evlerinde namaz kılmalarının daha uygun olacağı şeklinde hadisi, bayanlara ezan ve kamet getirme mecburiyeti olmayışını, cemaatle namazda ise, bunların gerekli olacağı, bayanların fitneden emin olmadıkça, camiye gitmelerinin hoş karşılanmayışı, bayanın imamlık yaptığında, önde durmasının uygun olmayacağı, arada durması ise mekruh olacağı gibi deliller kullanmışlardır. Hz. Aişe'nin bayanlara namaz kıldırmasını ise, İslâm'ın ilk yıllarında gerçekleşmiş bir uygulama olarak değerlendirmişlerdir.⁶⁴ Ancak Hz. Aişe ile Hz. Peygamber'in evliliğin Medine'de gerçekleşmiş olduğu dikkate alındığında, bu gerekçenin yerinde olmadığı görülecektir.

B. Namaz Kılınacak Yerlerde Aranılan Şartlar

Namaz, temiz olan her yerde kılınabilmektedir. Çünkü İslâm'da ibadet sadece mescide bağlı olmayıp evde, çarşı-pazarda, işyerlerinde, hatta yeryüzünün herhangi bir yerinde yapılabilmektedir. Hz. Muhammed (s.a.v.) bu hususu şöyle ifade etmiştir. “Evlerinizde, namaz kılmak için bir yer tahsis edin; o yerleri düzenli ve temiz tutun ve evlerinizi kabristana çavirmeyin.”⁶⁵ “Kişinin cemaatle kıldığı namaz, evinde veya işyerinde kıldığı namazdan yirmi beş (veya yirmi yedi)⁶⁶ derece daha sevaptır. Eğer sizden biri, güzelce abdest alır ve namazdan başka bir şey düşünmeksizin⁶⁷ mescide gelirse,

⁶¹ Ebû Davûd, Salât, 53.

⁶² Kâsânî, a.g.e., C.I, s.158.

⁶³ Serahsî, a.g.e., C.I, s41-42.

⁶⁴ Merğînânî, a.g.e., C.I, s.56.

⁶⁵ Buhari, Salât, 52; Ebu Davûd, Salât, 12, 13; Tirmizî, Cum'a, 64; İbn Mâce, Mesâcid, 9.

⁶⁶ Buhari, Ezan, 30; Müslim, Mesâcid, 249-250.

⁶⁷ Bir hadiste, “mescide kim ne maksatla gelirse, niyetinin karşılığını alır” denilmiştir. Bkz. Ebu Davud, Salât, 19.

*mescide gelirken atmış olduğu her adımdan dolayı Allah onun derecesini bir kat daha artırır ve bir hatasını da bağışlar. Mescide kaldığı sürece de namaz kılmış kabul edilir ve melekler de kendisine dua eder...*⁶⁸Bu, hem tek başına, hem de cemaatle kılınan namazlar için geçerli bir hükümdür. Bundan dolayı Müslümanlar, tarih boyunca, cemaatle kılınan namazlar için büyük şehirlerin merkezinde ulucami, semtlerde ve diğer yerlerde ise semt camisi veya mescid yepmişlardır. Müslümanlar evlerinin bir köşesini namaz kılınacak yer olarak ayırabilirler ve burasını daima tertemiz bir şekilde tutabilirler.⁶⁹

Yüce Allah, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ümmetine yeryüzünü mescid ve abdest alıp temizlenecek yer kılmak suretiyle diğer ümmetlere vermediği bir takım imkânları vermiştir. Çünkü diğer ümmetler ya kiliselerde, ya manastırlarda yahutta havralarda ibadet edebilme imkanına sahiptirler.

Namaz kılmak için, genellikle temiz bir elbise giymek ve temiz bir yerde olmak (camii veya seccade şart değildir) ve Kâbe'yi yani Mekke'deki Kâbe yönünü bilmek gerekir. Bir dünya haritası veya bir pusula yardımıyla kibleyi bulmak çok kolaydır.

Kilise ve Havralarda namaz kılınması konusunda ihtilaf edilmiştir. Hanefî ve Şafî mezheplerine göre Kilise ve Havrada necis olma ihtimali bulunduğundan dolayı namaz kılmak mutlak olarak mekruh olduğu görüşündedir.⁷⁰

İbn Abbas'ın da içlerinde bulunduğu bir diğer gruba göre, resim ve heykel bulunuyorsa mekruhtur, bulunmuyorsa caizdir.

Namaz kılınacak yerler ilgili en önemli prensip, bu yerin necasetten uzak olması ve huzur içinde namaz kılmayı sağlayacak özelliklere sahip bulunmasıdır.⁷¹

C. Cemaatle Namaz Kılmanın Âdâbı

Namaz kılmak için camiye giden müslümanın vakarlı olması gerekir. Hem gösteriş izlenimi vermemek için hem de vakarın bir gereği olarak koşmadan normal bir şekilde yürümesi uygun olur. Pek hoş olmamakla birlikte acele yürünebilir. En iyisi, cemaate katılmanın hazırlığını daha önce yapmak ve ona göre davranmaktır. Müezzin kamet getirmeye başladığı veya namaza durulduğu sırada camiye gelen kişi, vaktin sünneti de olsa hiçbir nâfile namaz kılmadan hemen cemaate katılmalıdır. Bunun istisnası sadece

⁶⁸ Buhari, Vudû, 34, Salât, 87; Ebu Davud, Salât, 19.

⁶⁹ Akyüz, a.g.e., C.II, s.393.

⁷⁰ İbn Rüşd, a.g.e., C. I, s.92.

⁷¹ Akyüz, a.g.e., C.I, s.396.

sabah namazının sünnetidir. İmam selâm vermeden cemaate yetişebileceğini tahmin eden kişinin, sabah namazının sünnetini kılıp sonra imama uyması uygundur.⁷²

Öğle veya Cuma namazının sünnetine başladıktan sonra cemaatin farza durması veya hatibin hutbeye çıkması halinde iki rekat tamamlanınca selâm verilir. Mâlikî, Şâfiî ve Henbelîler cemaatle kılınan farzın kaçırılmasından endişe edildiği taktirde nâfile namazın hemen kesilebileceğini söylemişlerdir. Hanefilere göre yalnızca bir rekat kaçıracağını tahmin eden kimse namazı kesmeyip iki rekat kılarak selâm verir. Üçüncü rekata başlamış olan kimse de dört rekatı tamamlar.

Dört rekatlı bir farz namazı tek başına kılmakta olan kimse, cemaatle namaz için kâmet getirildiğinde henüz bir rekat tamamlamamışsa hemen namazını keserek cemaate katılmalıdır. Birinci rekatın secdesini yapmışsa, bu takdirde ikinci rekatı tamamladıktan sonra selâm vermek suretiyle namazını keserek cemaate katılır.⁷³

VI. CEMAATE GİTMEME MAZERETLERİ

Namazın en güzeli ve esasa en uygun olanı cemaatle kılınmasıdır. Fakat şartlar buna elvermediği veya böyle yapılmasının bir takım zorluklar doğuracağı zamanlarda, erkek veya kadın, Müslümanlar namazlarını tek başlarına kılarlar. Her iki durumda da günlük beş vakit namaz insanlar için yerine getirilmesi oldukça kolay bir ibadettir. Söz konusu olan, yirmi dört saat içinde insanın dünyevi işlerini bırakıp, bu işlere ayrılan zamana oranla belli bir zaman dilimini, topluca Allah'ın huzuruna çıkmaktır. Bir özür bulunmadıkça cemaate devam etmelidir. Aşağıda zikredeceğimiz özürler sebebiyle cemaate gitmemek mubah olur.

1) Teyemmümü mubah kılacak derecede hasta veya felçli olmak, yahut âmâ bulunmak. Hafif baş ağrısı, hafif ateş gibi rahatsızlıklar, yürüyüşü engellemeyen felç hali özür sayılmaz.

Hastalığın özür sayılmasının delili, Allah (c. c)'un “*Sizin için dinde güçlük yapmadı*”⁷⁴ mealindeki ayetidir. Diğer yandan Rasulullah (s.a.v.) hastalanınca mescide çıkmadı ve Hz Ebu Bekir'e kıldırmasını söyledi.⁷⁵ Bu hadise göre, hasta, yatalak, zafiyet sahibi, eli ve ayağı çaprazlama kesik yahut sadece ayağı kesik olan kimselerin ve felçli, çok yaşlı, aciz ve kör olan kimselerin cemaate katılmamaları caizdir.

⁷² Komisyon, İsam İlmihali, C.I, a.g.e., s.277.

⁷³ Komisyon, İsam İlmihali, a.g.e., C.I, s. 277.

⁷⁴ Hacc, 22/78.

⁷⁵ Buhari, Enbiya, 19; Ezan, 46, 47, 51; Nesai, İmamet, 1, 17.

2) Kendine, malına, şerefine bir zarar gelmesinden veya cemaate gitmeye engel bir hastalığın meydana gelmesinden korkmak. Hz. Peygamber (s.a.v.), şöyle buyurmuştur:

“Bir kimse ezanı eşittir de icabet etmezse, özrü bulunmadıkça onun için namaz yoktur.” Sahabe; “Ya Rasulallah! özür nedir?” diye sorulunca Hz. Peygamber: “Korku veya hastalıktır.” buyurmuştur.⁷⁶

3) Yağmur, çamur, şiddetli soğuk, öğle vaktindeki şiddetli sıcak, gece şiddetli rüzgar, şiddetli karanlık gibi durumlar da Cuma ve cemaate gitmeme özürdür. Abdullah b. Ömer (r. a.)’ın rivayet ettiğine göre, Rasulallah, gece veya çamurlu bir yolda yolculuk, yapıldığında, namazların bineklerin üstünde kılınmasını söylerdi.⁷⁷

5) Kokan ve kokusunu gidermek mümkün olmayan çiğ bir gıda maddesi yemek. Mesela; soğan ve sarımsak gibi çiğ bir maddeyi yiyen bir kimse bunların kokusu gidinceye kadar cemaate çıkmamalıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Kim soğan veya sarımsak yerse bizden ayrı dursun, mescidimizden de ayrı dursun ve evinde otursun.”⁷⁸

6) Bir yerde hapsedilmiş olmak: Allah (c. c), şöyle buyurmuştur: “Allah hiç kimseye gücün yeteceğinden fazlasını yüklemez”⁷⁹

Hanefiler, cemaate gitmeyi düşürecek olan özürleri on sekiz maddede toplamışlardır: Yağmur, soğuk, korku, karanlık, hapis cezası, kör olmak, felçli olmak, çaprazlama eli ve ayağı kesilmiş olmak, hastalık, kötürüm olmak, yatalak olmak, çamur, zafiyet, yaşlılık, fıkıh ilmi ile uğraşmak, canın çektiği bir yemeğin hazır bulunması, yolculuğa çıkmak üzere bulunmak, hastaya bakmak, gece şiddetli rüzgâr esmesi.

V. KADINLARIN MESCİTLERE GİTMELERİ

Hz. Peygamber kadınların mescide gelebileceklerini, ancak evdeki ibadetlerinin daha üstün olduğunu çeşitli vesilelerle dile getirmiştir. Bu konuya ilişkin hadislerden bazıları şöyledir.

“Kadınların mescitlere gitmelerine engel olmayın. Fakat evleri onlar için daha hayırlıdır.”⁸⁰ “Kadınlarınız gece mescide gitmek için sizden izin istediklerinde onlara izin verin.”⁸¹ “Kadınlar cemaate katılmak istedikleri zaman, koku sürmesinler.”⁸²

⁷⁶ Bkz., İbn Mâce, Mesâcid, 17; Tirmizî, Mevâkit, 48.

⁷⁷ eş-Şevkânî, a.g.e., C. III, s.155.

⁷⁸ Buhârî, Ezân, 160; Müslim, Mesâcid, 73; Ebu Davûd, Et’ime, 40.

⁷⁹ Bakara, 2/256.

⁸⁰ Müslim, Salât, 134-137; eş-Şevkânî, a.g.e., C.III, s.148-149.

⁸¹ Ahmet Naîm, C.II, s.944-945; Müslim, Salât, 139.

⁸² Müslim, Salât, 141-142.

Kadınlar Hz. Peygamber döneminde sabah namazına gittiklerine dair rivayetler yanında, Hz. Peygamber'in kadınları bayram namazına katılmaya teşvik ettiğine dair rivayetler de bulunmaktadır.⁸³

Diğer yandan Allah Elçisinin, bir soru üzerine, aşağıdaki hadiste kadınları bayram namazına katılmaya teşvik ettiği görülür:

*“Henüz evlenmemiş genç kızlar, perde arkasında yaşayan kadınlar ve hayızlı kadınlar evlerinden çıksınlar; müminlerin hayır duasına şahit olsunlar. Hayızlı kadınlar, namaz kılınan yerden uzak dursunlar”*⁸⁴

Farz namazların camide cemaatle kılınması daha faziletli olmakla birlikte, ilk dönemlerde fitne endişesiyle kadınların camiye gitmesine pek sıcak bakılmamıştır. Nitekim Ebû Hanife'ye göre kötü niyetli insanların uykuda olması veya başka bir uğraşı içinde bulunmasından dolayı sadece yaşlı kadınların sabah, akşam ve yatsı namazlarında mescide gitmelerinde bir sakınca görmemiştir. Şâfiî ve Hambelîler'e göre, ister genç ister yaşlı olsun, güzel ve gösterişli olan kadınların Mâlikîler'e göre ise, erkeklerin ilgi duymadığı yaşlı kadınların bile erkeklere ait cemaatlere gitmeleri mekruhtur. Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre ise yaşlı kadınlar bütün namazları camide kılabilirler. Sonraki (müteahhîrûn) Hanefî fakihlerine göre ise “zamanın bozulması ve fiskın ortaya çıkması” sebebiyle yaşlı da olasalar, kadınların Cuma ve Bayram namazlarına gitmeleri mekruhtur.

85

Günümüze gelince, ülkemizde veya Balkan ülkelerinde olsun sokaklar örtülü, örtüsüz kadınlarla dolup taşmaktadır. Bu durumda örtülü kadınların camiye gelmeleri fitneye sebep olmaktan çıkmıştır. Aksine cemaatle namaz, çocukların eğitiminden birinci derecede sorumlu olan annelerin ve anne adaylarının dinî bilgi ve şuurlarını güçlendirmesi hasebiyle önemli bir eğitim aracıdır.

Bu sebeple kadınların cemaate katılmaları konusunun daha iyi aydınlatılması için, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı'nca Mayıs 2002'de düzenlenen, “Güncel Dînî Meseleler İstişare Toplantısı-I” konulu toplantının sonuç bildirisininin 21. maddesini vermek istiyoruz: “Kadınlar, günlük namazlara, bayram, Cuma ve cenaze namazlarına iştirak edebilirler. Komisyonumuz, Hz. Peygamber dönemindeki uygulamayı dikkate alarak,

⁸³ Bkz. Ahmet Naîm, C. I, 98-99; II, 222-223, 311, 510-511, 891.

⁸⁴ Ahmet Naîm, a.g.e., C. I, s. 234-235

⁸⁵ İbnu'l-Humâm, a.g.e., C. I, s.529; Meydânî, a.g.e., C. I, s. 83; İbn Âbidîn, a. g. e., C.I, s.529

Cuma ve Bayram namazının kadın ve çocuklar için özendirilmesi gerektiği kanaatindedir.⁸⁶

VI. SAF DÜZENİ VE KADININ NAMAZDA ERKEĞİN HİZASINDA BULUNMASI (MUHÂZÂT)

Kadınların cemaatle namazdaki saf düzeni ve erkeklerde aynı safta veya hizada bulunması, Fıkıh kitaplarında “Muhâzâtü'n-Nisâ” terimiyle ifade edilmektedir.

İmama uyuyacak kişi sadece bir erkek kişi ise imamın sağına durur. İki veya daha fazla kişi olursa imamın arkasında saf tutarlar. İmama uyuyacak kimse tek kadın ise imamın arkasında durur. Cemaat çoğalıp saf teşkil edilecek ise saf düzeni, önce erkekler safı, onun arkasında çocuklar safı ve onun arkasında da kadınlar safı olacak şekilde yapılır.⁸⁷

Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) namaz saflarını önce erkekler, sonra erkek çocuklar en arkada da kadınlar olmak üzere düzenlemiş; *"namazda erkek saflarının en faziletlisi en önde olanı, fazileti en az olanı ise en arkada bulunanıdır. Kadın safların en faziletlisi ise en arkada kalanı, en az faziletlisi ise en önde olanıdır."*⁸⁸ buyurmuştur.

Fıkıh alimleri, kadınların cemaate katılmaları durumunda saf düzenine riayet edilmesi gerektiği hususunda görüş birliği halindedirler. Buna göre kadınların, safın en gerisinde, erkeklerin –varsa erkek çocukların– arkasında namaza durmaları gerektiği söylenmiştir.

Bu şekilde uygulamanın, kadınların aşağılandığı ve “ikinci sınıf” konumuna indirildiği anlamına alınması doğru değildir. Bu uygulama ile kadınlar camilerin dışına atılmış olmadığı gibi Allah’ın huzurundan uzaklaştırılmış da değildir. Nerede kılsa kılın namaz kılan kimse Allah’ın huzurundadır. Sadece herkesin anlayabileceği tabii, fitrî birtakım sebepler yüzünden kadınların arka saflarda durması önerilmiştir. Bu şekildeki saf düzeni hem kendilerinin, hem de camideki erkek cemaatin daha huşû ve sükûn içerisinde namaz kılması için yerinde bir uygulamadır. Bu durumda kadınlar emre itaat etmiş olmaları sebebiyle ilk safın sevabından mahrum da olmazlar. Zaten cemaatle namazda ilk

⁸⁶ Bu toplantı, 15-18 Mayıs 2002’de, İstanbul Tarabya Otelinde tefsir, hadis ve fıkıh dalından 80’in üstünde akademisyen ve 30 kadar da, diyanet mensubu bilim adamının katılımıyla yapılmış ve dört gün sürmüştür.

⁸⁷ Komisyon, İslam İlmihali, a. g. e., s. 273.

⁸⁸ Müsim, Salat, 132; Ebu Davûd, Salat, 97; Tirmizî, Mevakıt, 52; Nesai, İmame, 32; İbn Mace, İkame, 52.

safın daha faziletli görülmesi, biraz da cemaatin dağınıklığını önlemeye, saf düzeninde disiplini sağlamaya mâtuf bir tedbirdir.

Hız. Peygamber'in uygulamasına uygun olarak erkeklerin selâm verir vermez kalkmamaları, biraz beklemeleri yerinde olur. Ümmü Seleme'nin bildirdiğine göre, Hız. Peygamber selâm verir vermez kadınlar kalkarlar; Hız. Peygamber de ağırdan alır, kalkmadan önce birazcık beklerdi.⁸⁹

Özellikle Hanefî bilginleri, saf düzenine uyulmasını sağlamak ve uygunsuz durumların ortaya çıkmasını engellemek için, cemaatle kılınan namazda, kadının erkeğin hizasında durarak namaz kılmasını doğru bulmazlar. Hanefîler'e göre bir kadın erkek safları arasında namaz kılacak olsa kadının iki yanındaki birer erkeğin ve kadının tam arkasındaki bir erkeğin namazı bozulur. Namazın bozulmasının nedeni, duruş düzeni (terfîbü'l-makâm) farzının terk edilmiş olmasıdır. Nitekim imama uyan kimse imamın önüne geçecek olursa, duruş düzenini ihlâl ettiği için namazı bozulur.

Muhâzâtın söz konusu olması için, kadın ve erkeğin aynı imama uymuş olmaları, aralarında zemin ve yönelinen cihet farkının bulunmaması gerekir. Kâbe'nin içinde muhâzât sorunu yoktur. Aynı safta olmakla birlikte kadın ile erkek arasında direk/sütün gibi maddî bir engel veya bir insan sığacak kadar açıklık (hükmî engel) bulunursa yine muhâzât gerçekleşmiş sayılmaz.

Cenaze namazı, mutlak namaz olmadığı için bu namazda kadınların erkeklerle aynı hizada bulunması namaza zarar vermez. Namazda kahkaha ile gülmek abdesti bozduğu halde, cenaze namazında abdesti bozmaması, cenaze namazının bu özelliğiyle bağlantılıdır. Ancak cenaze namazında da sünnet olan saf düzeni, kadınların arkada olmalarıyla gerçekleşir. Bu konuda Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Kadınları Allah'ın koyduğu yere, arka saflara yerleştirin*”⁹⁰ ve “*Kadınların saflarının en hayırlısı son saf, en şerli ise ilk saftır. Erkekelerin saflarının en hayırlısı ilk saf, en şerlisi ise son saftır*”⁹¹ gibi hadisler rivayet açısından kuvvetli olmadığı gibi, konuya delaleti de açık ve kuvvetli değildir. Hanefîler prensip olarak namazın farzlarının ancak yakîn ve kesinlik ifade eden yollarla sabit alabileceğini kabul ederken, bu muhâzât meselesinde, yani cemaatle namaza duruş düzeninin belirlenmesinde, yakîn ifade etmeyen haber-i vâhidlerle amel etmişlerdir. Çünkü duruş düzeni, cemaat namazının farzlarından ve cemaat namazının kendisi sünnetle

⁸⁹ Bkz. Ahmet Naîm, a.g.e., C. II, s. 891.

⁹⁰ Bkz. ez-Zeylaî, C.II, s.36.

⁹¹ Bkz. Müslim, Sağlât, 132; Ebû Davûd, Salat, 97; Tirmizî, Mevâkît, 52.

sabit olmuştur. Bu bakımdan onun farzlarının kesinlik ifade etmeyen sünnetle sabit olması mümkündür.

İmam Şâfiî ise kadının erkek hizasında namaza durmasının erkeğin namazına zarar vermeyeceği görüşündedirler. Çünkü bu konuda söylenebilecek en ileri nokta, kadınların aynı hizada bulunmaları durumunda, saf tutmanın gerçekleşmeyeceğidir. Saf tutmanın, farz değil sünnet olduğu düşünülürse, bununda fazla bir önemi olmadığı görülür.

Bütün bu söylediklerimden hareket ederek mezheplerin bu konudaki görüşleri ve gerekçeleri iyice incelendiğinde kadınların erkeklerle aynı safta bulunup bulunmayacakları konusunun esas itibarıyla dinî bir mesele olmayıp, doğal ve örfî nedenlere dayandığı ve namazda huzurun sağlanmasının hedeflendiği görülmektedir.

VII. ÖZEL DURUMLARDA FARZ NAMAZLARIN KILINIŞI

A. Korku Namazı

Kuran’ın Karîm’de Hz. Peygamber’in cephede namazı nasıl kıldıracağına ilişkin ayrıntılı açıklama getiren bir âyet ve bu konuda Hz. Peygamber’in uygulamasının bulunması sebebiyle fıkıh kitaplarında ve buna bağlı olarak ilmihal kitaplarında “korku namazı” adıyla bir bahis açılmıştır. Namazların kısaltılması hükmünü getiren âyetin⁹² hemen devamındaki bu âyette yüce Allah Hz. Peygamber’e hitaben şöyle buyurmaktadır:

“Yolculuk ettiğinizde, kâfirlerin size bir fitne vermesinden korkarsanız, namazı kısaltmanızda size bir sorumluluk yoktur. Zirâ kâfirler size apaçık düşmandırlar. Ey Muhammed! Sen içlerinde olup da namazlarını kıldırдыңın zaman, bu kısmı seninle beraber namaza dursun ve silâhlarını da yanlarına alsınlar; secdeyi yaptıktan sonra onlar arkanıza geçsinler; kılmayan öbür kısmı gelsin, seninle beraber kılsınlar, tedbirli olsunlar, silâhlarını alsınlar. Kâfirler size ansızın bir baskın vermek için, silâh ve eşyanızdan ayrılmış bulunmanızı dilerler. Yağmurdan zarar görecekseniz veya hasta olursanız, silâhlarınızı bırakmanıza engel yoktur, fakat dikkatli olun. Allah, kâfirlere şüphesiz ağır bir azap hazırlamıştır. Namazı kıldıktan sonra, Allah’ı ayakta iken, otururken, yan yatarken de anın. Emniyete kavuştuğunuz zaman, namazı gereğince kılın. Namaz şüphesiz, inananlara belirli vakitlerde farz kılınmıştır”⁹³

Bu âyetin hükmünün devam edip etmediği konusunda fıkıh âlimleri farklı görüşlere sahiptirler. Fakihlerin çoğunluğu bu âyetin hükmünün devam ettiğini, dolayısıyla böyle bir

⁹² Nisâ, 4/101.

⁹³ Nisâ, 4/101-103.

savaş durumunda aynı hükmün uygulanabileceğini ve âyetin önerdiği kılınış usulünün, aynı zamanda cemaatle namaz kılmanın önemin vurgulamayı amaçladığını ileri sürerler.

Korku namazıyla ilgili olarak hadis-i şerifte şöyle bir olay nakledilir: Abdullah İbn Ömer (r.a.) anlatıyor: “Rasûlullah (s.a.v.) ile birlikte Necid tarafına doğru gazaya gitmiştim. Düşmanın hizâsına geldik. Onlara karşı saf düzenine geçtik. Namaz vakti gelince Rasûlullah (s.a.v.) Efendimiz bize, kıldırılmak üzere namaza durdu. Bir kısım ashab da onunla beraber namaza durdular. Diğer kısım ise yönünü düşmana çevirdi. Rasûlullah (s.a.v.) kendisiyle birlikte olanlarla beraber rükûa vardı ve iki defa secde etti. Derken, beraber namaz kılanlar henüz kılmamış olan grubun yerlerine gittiler. Ötekiler de gelip Rasûlullah (s.a.v.)’in arkasında durdular. Rasûlullah onlarla da beraber rükûa varıp iki secde etti. Sonra selâm verdi. Ondan sonra, o iki grubun her biri nöbetleşe namaza durup kendi kendilerine birer defa rükûa varıp ikişer secde ettiler.”⁹⁴

Ayet-i kerimeler ile hadis-i şerifteki ifadeler bu şekildedir. Âyette namazın ilk rekatının nasıl kılınacağı açıklanmakla birlikte diğer rekat veya rekatların nasıl tamamlanacağı açıkça belirtilmemektedir. Bunun cevabını da yukarıdaki hadis-i şerifte bulmaktayız. Bu namazın kılınışını açıkça şöyle ifade edebiliriz: Cemâatten bir grup, düşman karşısında bulunurken diğer grup imama uyar. İki rekatlı bir namazın ilk rekatını imam ile beraber kılar. Namazın durumuna göre, birinci rekatta ikinci secdeden veya birinci oturuşta teşehhüdden sonra düşman cephesine gider; diğer grup gelerek imama uyar, onunla beraber namazın geri kalan kısmını kılar ve tekrar düşman karşısına gider. İmam ise kendi başına selâm verir ve namazı bitirir. Daha önce namazın ilk kısmını kılan grup, gelerek namazlarını kırâatsiz olarak tamamlar, selâm verir ve düşmana karşı giderler.

Bunların namazı kırâatsiz olarak tamamlamaları lâhik⁹⁵ sayılmalarından ötürüdür. Sonra öteki grup gelir, namazlarını kırâatle tamamlayıp düşman cephesine tekrar giderler. Bu grubun, ikinci gelişlerinde kırâatte bulunmalarının sebebi ise mesbûk⁹⁶ sayılmalarındandır. Ancak bu grupların imamın yanına geliş gidişlerinde güçlük ve tehlike varsa, namazın kalan kısmını buldukları yerde tamamlamaları da mümkündür.

⁹⁴ Buhârî, Havf, 11; Nesaî, Havf, 11; Dârimî, Salât, 185; İbn Hanbel, Müsned, C.II, s.150.

⁹⁵ İmamla birlikte namaza başlamasına rağmen, namaz esnasında başına gelen bir durum sebebiyle namaza ara vermek zorunda kalan ve bu sebeple namazın bir kısmını imamla birlikte kılamayan kimseye lâhik denir.

⁹⁶ İmama namazın başında değil, birinci rekâtın rükûundan sonra, ikinci, üçüncü veya dördüncü rekâtlarda uyan kimseye mesbûk denir.

Peygamberimiz (s.a.v.), Zâtu'r-Rikâ', Batn-ı Nahle, Usfan, Zu Kared olaylarında korku namazı kıldırıştır. Daha sonra ashab-ı kirâm da mecûsiler ve diğerleri ile yaptıkları savaşlarda aynı şekilde korku namazı kılmışlardır.

Korku namazının gereği gibi olması için, imama uyan grupların, namazla cephe arasında gidip gelirken hayvana binmemeleri, kısaca namazı bozacak herhangi bir harekette bulunmamaları da gerekir. Aksi halde imam ile kıldıkları namaz bozulur ve namazlarını yeniden kılmaları gerekir.

Bu namazın kılınabilmesi için en az üç kişinin olması gerekir. Biri imam olur, biri ona uyar, üçüncü kişi de onları korumak için bekler.

Korkunun şiddetli olduğu ve düşman ile yapılan savaşın korkunç hâle geldiği zamanlarda müslümanlar, binmiş oldukları hayvanlardan yine inmeksizin namazlarını imâ ile kılabilirler. Bunun da mümkün olmadığı durumlarda, namazlarını tehir edip kazaya bırakabilirler. Nitekim Hendek savaşında Hz. Peygamber ve ashab bir kaç vakit namazı kazaya bırakmak zorunda kalmışlardı.⁹⁷

Mübah olan her bir savaşta korku namazı caizdir. Haram olan bir çarpışmada caiz değildir. Çünkü korku namazı ruhsattır. Tıpkı namazın kısaltılarak kılınması halinde olduğu gibi, haram bir gerekçe ile mübah olmaz.⁹⁸

Ebû Yûsuf'un da içlerinde bulunduğu bazı alimler, bu hükmün Hz. Peygamber'e has olduğunu ve günümüze hitap etmediğini söylemişlerdir. Âyetin üslûbu yanında, Hz. Peygamberle birlikte, onun cemaati olarak namaz kılma şeref ve fazileti ve sâhabenin bu konudaki iştihakı da dikkate alınacak olursa, korku namazı denilen bu özel namaz kılma biçiminin sadece o döneme ait olduğu şeklindeki görüşün daha tutarlı olduğu söylenebilir.

Fıkıh âlimlerin çoğunluğuna göre korku namazı, düşman saldırısı gibi ciddi bir tehlike anında cemaatin iki gruba ayrılarak, imamın arkasında farz bir namazı nöbetleşerek kılmalarıdır. İki rekatlı bir namazın ilk rekatını, dört rekatlı bir namazın ilk iki rekatını imamla birlikte kılan birinci grup, ikinci secdeden veya ilk oturuştan sonra cemaatten ayrılıp görev başına gider, ikinci grup gelerek imamla birlikte kalan rekatlarını tamamlar ve göreve döner. İmam kendi başına selam verir. Daha sonra da birinci grup kıraatsız, ikinci grup kıraatli olarak nöbetleşerek namazlarını tamamlar, böylece hem cemaatle namaz ifa edilmiş, hem de görev aksatılmamış olur.

⁹⁷ İbnü'l-Hümmam, a.g.e., C.I, s.485; İbn Abidîn, a.g.e., C.II, s.62.

⁹⁸ İbn Kudame, el-Kâfi, C.I, s.207.

B. Hasta Namazı

Sihhatini kaybeden bir müslümanın namazın tüm şartlarını yerine getirme imkânı olmadığı durumlarda yüce Allah bazı kolaylıklar göstermiş ve namazı “imkânların elverdiği” şekilde kılmasına izin vermiştir. Hasta müslümanın tüm rükünlerini yerine getirmeyerek kıldığı bu namaza *hasta namazı* adı verilir.

İslâm kolaylık dinidir. Kimseye gücünün yettiğinden fazlasını yüklemeyiz. Hastalara ibadetler konusunda güçlerinin yeteceği ölçüde kolaylıklar getirilmiştir. Bunun için hastalık ve yolculukta genel olarak meşakkat ve sıkıntı bulunduğu için bu durumlar, bedenî ibadetlerden özellikle namaz ve oruçta bir hafifletme, kolaylaştırma sebebi sayılmıştır.⁹⁹

Bu kolaylığın delili şu hadise dayanır: Basur hastalığı olan İmran İbn Husayn (r.a.)’ın namazı nasıl kılacağını sorması üzerine Allah Rasûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Ayakta kıl, eğer buna gücü yetmezse oturarak kıl, yine gücün yetmezse yaslanarak kıl.*”¹⁰⁰

İslâm’daki ibâdetlerin amacı insanı zora koşmak olmadığı için ibâdetler katı kurallara bağlanmış değildir. En önemli ibâdet olan namaz, günde beş defa Müslümanlara farz kılınmıştır; ancak namazın amacı Allah’ı sürekli olarak hatırlamak, günde beş kez O’nun huzuruna çıkıp iki namaz arasında yaptıklarının muhâbesini yapma fırsatını ona vermektir. Bu şekilde günde beş kez Allah’ın huzuruna çıkan bir Müslüman kötülük duygusunu kalbinden atıp onun yerine Allah korkusu ve sevgisini yerleştirir. Namazın amacı bu olunca, yani insanları kendi rızalarıyla Allah’ın gözetimine sokmak olunca sıhhatli ya da sıhatsız olması bunu yapmaya, yani Allah’ın huzurunda boyun eğmeye engel değildir. O halde hasta olan bir Müslüman bu görevini gücünün yettiği şekilde yerine getirir.

“Hastalığı eğer ayakta duramayacak kadar şiddetliyse ve ayakta durması hastalığı arttıracaksa oturarak; oturarak kılınamayacaksa, yattığı yerde; hareket edemeyecek durumdaysa baş ile, başını dahi oynatamıyorsa göz hareketiyle, bu da olmuyorsa düşünceyi yoğunlaştırarak namaz kılar. Ama hiçbir zaman terk edilmez.

Hastanın namazda temel ölçü yapılabileceğinin en son şeklini yapmaktır. Örneğin bir yere yaslanarak kılabilirken yatarak kılmak yanlıştır.

Namazın diğer bir farzı olan okuyuşlarda da durum böyledir. Dili ile okuyamıyorsa, kalbinden okur.

⁹⁹ Döndüre, a.g.e., s.458.

¹⁰⁰ Buhârî, Taksîr, 19; Ebû Davûd, Salât, 175; Tirmîzî, Salât, 157.

Diğer bir kolaylık okuyuşlarını kısaltabilir ve eksiltebilir. Örneğin uzun süre rükû ve secdede kalması rahatsızlık veriyorsa, ta'dil-i erkan üzere kılınan namazda en az üç kez okunan “Sübhone rabbiyel azim” ve “Sübhone rabbiyel a'la” cümlelerini birer kez söyler. Örneğin son oturuşlardaki “Allahûmmâ salli” ve “Allahûmmâ barik” dualarını okumadan selâm verebilir. Mümkün olanı en iyi şekilde yapmak, gücünün yettiği kadarını yapmak, terk etmemek esastır. Çünkü insanın açığa vurduğunu da kalplerde gizli olanını da bilen Allah, hastalığın şiddetini hastadan daha iyi bilir. Ufak hastalıkları bahane edip namazları hafifletmek ve kolaya kaçmak ancak imanı zayıf olanların yapacağı bir tercihtir. İmanda samimi olanların yapacağı, gücünün tamamını kullanarak namazı hâlis bir kalp ile kılmaktır.

Namaz öncesinde farz olan “maddî ve manevî pisliklerden temizlenmek” hasta için de farzdır. Gusül abdesti ve namaz abdesti alması o an hastalığına zarar verecekse teyemmüm alarak namazını kılar. Yatalak bir hastanın istenmeyen durumlar sonucunda yatağında maddî pislikler varsa ve yatağının değiştirilme imkânı yoksa görünen yüzeysel pislikler temizlenerek namazını kılabilir. Elbise için de durum aynıdır.

Hastalık durumunda şartları tam olarak yerine getirilmeden kılınan namazlar hastalıktan kurtulduktan sonra tekrar kılınmaz. Hasta, daha önceden kazaya kalan namazlarını da kılabilirdiği şekilde kılar. Abdesti bozan durumlardan herhangi biri sürekli olsa; örneğin sürekli kanama durumu devam ettiği halde namaz kılınır. Ancak bir sonraki namaz için yeniden abdest alınır. Özürlü halde kılınan bir namazın vakti çıkmadan özür hali sona erse kılınan namaz tekrar edilir. Özür, bir namaz vaktinin tamamında sürerse geçerlidir. Özür nedeniyle elbiseye bulaşan pislikler de bu hal devam ettiği sürece namaza engel değildir. Ancak imkânı varsa Allah'ın huzuruna en güzel elbiseleri ile çıkması daha güzel bir davranış olur.

C. Yolcu Namazı

Kişinin herhangi bir nedenle ikâmet ettiği yerden kalkıp başka bir yere gitmesi veya gitmek için yola koyulması, Arapça'da sefer veya müsaferet olarak adlandırılmakta olup, bu şekilde yola çıkmış kişiye de seferî veya müsafir denilir. Seferînin mükabili mukîmdir ve mukîm bir yerde yerleşik bulunan, yolcu olamayan kişi anlamındadır. Fıkıh ve ilmihal kitaplarında seferîlik veya yolculuk sözlük anlamına yakın olmakla birlikte, ondan farklı olarak belirli bir mesafeye gitmek anlamındadır. Yolcu olan kişiyi ilgilendiren bazı özel ruhsat hükümleri bulunduğu için seferin tanımının ve mahiyetinin iyi belirlenmesi

gerekmektedir. İslâm hukuk literatüründe, “belirli bir mesafeye gitmek veya bazı hükümlerin değişmesine sebep olacak uzunluktaki bir yolu (uzun veya kısa bir zamanda) katetmek” şeklinde tarif edilen seferin karşısı “ikamet” ve “hazır”, müsafir (yolcunun) karşısı ise, sürekli veya belirli bir süre bir yerde oturan anlamına gelen “mukîm” veya “hazârî”dir.¹⁰¹

Yolculuk halinde namaz ile ilgili İslâmın koyduğu hükümler, onun müsamaha ve kolaylık göstermesinin bir sonucudur. Zorluk söz konusu olunca orada kolaylaştırma da söz konusudur. Yüce Allah Kur’ân-ı Kerîm’de: “Allah size kolaylık diler, güçlük istemez.”¹⁰² “Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez.”¹⁰³ buyurmaktadır.

Hanefilere göre yolcunun dört rekâtlı namazı iki rekâtta ibarettir. Bu gerçekte, dördü ikiye indirme anlamında olmayıp, yolcunun farzının tamamı o kadardır. Dörde tamamlarsa son iki rekât nâfile olur. Ancak bunu yapmak mekruhtur. Bu durumda kötü bir iş yapılmış ve sünnete muhalefet edilmiş sayılır. Şâfîlilere göre iki rekât kılmak ruhsat, dört kılmak azîmettir.¹⁰⁴

Hanefiler bu konuda kitap ve sünnete dayanıyorlar. Kitap: “Yeryüzünde yolculuğa çıktığınız zaman, kâfirlerin size fenalık yapmalarından korkarsanız, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur.”¹⁰⁵

Sünnet: Hz. Âişe’den şöyle dediği nakledilmiştir: “Namaz ikişer rekât olarak farz kılınmıştır. Mukîmin namazına ilâve yapıldı, yolcunun namazı ise aslı üzere bırakıldı.”¹⁰⁶

Abdullah b. Abbas ve Enes (r.a.) Rasûlullah (s.a.v.)’ın yolculuk sırasında, dönünceye kadar namazlarını iki rekât olarak kıldığını bildirmişlerdir.¹⁰⁷

Diğer yandan Hz. Ömer yolcunun namazının, Rasûlullah (s.a.v.)’ın diliyle kısaltma söz konusu olmaksızın tam iki rekât olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁸

İmam Şâfî’ye göre, yolcunun namazı, mukimin farzı gibi dört rekâttır. Ancak yolcu için namazı iki rekât olarak kılmak bir ruhsattır.¹⁰⁹ Dört rekât kılması ise azîmet¹¹⁰

¹⁰¹ Komisyon, İsam İlmihali, a.g.e., C.I, s.323-324.

¹⁰² Bakare, 2/185.

¹⁰³ Bakare, 2/286.

¹⁰⁴ Kâsânî, a.g.e., C.I, s.91-92; İbnü’l-Hümmam, a.g.e, C.II, s.27.

¹⁰⁵ Nisâ, 4/101.

¹⁰⁶ Buhârî, Salât, 1; Müslim, Müsafirîn, 1.

¹⁰⁷ İbn Hanbel, C.III, s. 45; Buhârî, Taksîr, 2.

¹⁰⁸ Buhârî, Kûsûf, 4; İbn Mâce, İkâme, 73, 124.

¹⁰⁹ Ruhsat sözlükte: “kolaylık, devamlı olan” Ruhsat fıkıh ilminde: “meşakkat, zaruret, ihtiyaç gibi ârizi bir sebeble bağlı olarak azîmet hükmünü terk etme imkanı veren ve yalnız söz konusu ârizî durumla sınırlı bulunan hafifletilmiş ve geçici hükmü” ifade eden bir terimdir.

niteliğindedir. Şâfiîler de bu konuda kitap ve sünnete dayanırlar. Onlara göre yolcunun namazı kısaltabileceğinden söz eden âyetteki ¹¹¹ “sakınca yoktur” ifadesi farzlar ve azîmetler için değil, mübah ve ruhsata bağlı ameller için kullanılır.¹¹²

Şâfiîler sünnetten ise şu hadise dayanırlar: Âllah Teâlâ, yolculukta size namazın yarısını bağışlamıştır. O’nun bağışını kabul ediniz”¹¹³ Şâfiîler bu hadisi şöyle yorumlar: Kendisine bağış yapılan kimse, bağışı kabul edip etmemekte serbesttir. Nitekim, insanlar arasındaki bağışlarda da durum böyledir.

Diğer yandan, namazdaki bu kısaltma, yolculukta karşılaşılan güçlükler yüzündendir. Ramazan orucunda olduğu gibi, yolcular kendi durumuna göre, dilerlerse tam, dilerlerse kısaltarak kılabilirler.¹¹⁴ Yukarıda verdiğimiz Hz. Aişe’den nakledilen ve namazın iki rekât olarak farz kılındığını bildiren hadisi, Şâfiîler; “İki rekât olarak takdir edildi veya kısaltmak isteyen yolcu için iki rekât olarak farz kılındı” şeklinde değerlendirirler. Ahmed b. Hanbel’e ve İmam Şâfiî’den nakledilen bir görüşe göre, namazları kısaltarak kılmak daha fazîletlidir. İmam Şâfiî’den nakledilen, başka bir görüşünde yolcunun oruç tutmasına kıyas yaparak, yolculukta namazları tam kılmanın daha faziletli olacağını ifade etmiştir.

İmam Mâlik ise, yolculukta namazın iki veya dört kılınması hâlinde her ikisinin de sünnete uygun düşeceğini belirterek birleştirici bir yol izlemiştir.

Önceki fakihler yolcu olmanın tanımında iki farklı kriteri göz önünde bulundurmuş; Bir kısım gidilecek mesafeyi, diğer bir kısımda bu mesafe katedilirken harcanan zamanı ölçü almışlardır.

Hanefî Mehebine göre yolculukta en kısa mesafe, yılın en kısa günlerinde yaya veya kâfile içinde deve yürüyüşü ile üç günlük yoldur.

Bu konuda dayandıkları deliller şunlardır: “*Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman, eğer kâfirlerin size kötülük etmesinden (fitne vermesinden) korkarsanız namazları kısaltmanızda bir sakınca yoktur.*”¹¹⁵ Bu âyette yolculuk için bir sınırlama getirilmemiştir. Ancak yolcu sayılmak için yerleşim alanından uzaklaşıp belli bir mesafe katetmenin gerektiği konusunda açıklık vardır. Çünkü yerleşim birimlerinin kenarındaki mezarlık,

¹¹⁰ Sözlükte azîmet “bir şeye kesin olarak yönelmek, niyetlenmek” Fıkıh ilminde ise: “meşakkat, zaruret ve ihtiyaç gibi ârizî bir sebeple bağlı olmaksızın ilkten konmuş olan ve normal durumlarda her bir mükellefe ayrı ayrı hitap eden aslî hüküm” demektir.

¹¹¹ Nisâ, 4/101.

¹¹² Kâsânî, a.g.e., C.I, s.91-92.

¹¹³ Müslimi Müsâfirin, 4; Ebû Davûd, Sefer, 1; Nesâî, Havf, 1; İbn Mâce, İkame, 73.

¹¹⁴ Kâsânî, a.g.e., C.I, s.92.

¹¹⁵ Nisa, 4/101.

harmanlık, sanayi bölgesi ve benzeri yerlere kadar gidene örfen yolcu denilmez. Şu âyet de yolculuk için belli bir mesafe takdirini gerektirir:

*“Sizden kim hasta olur veya yolculukta bulunursa, (farz oruçtan) tutamadığı günler sayısınca başka günlerde oruç tutsun.”*¹¹⁶ Hz. Peygamber’in Mekkelilere Ufsan’dan daha yakın yere olan yolculuklarda namazı tam kılmalarını bildirmesi, bize yolculuğun en kısa mesafesi hakkında bir fikir vermektedir. Çünkü Ufsan, Mekke’ye dört konaklık (berîd) mesafede olup, bu da yaklaşık 88. 704 km. dir.¹¹⁷

Hanefiler yolculuk için gidilen en kısa mesafeyi üç günlük süre ile belirlerken şu hadislerle dayanmışlardır:

*“Mukîm kimse, mestlerinin üzerine tam bir gün bir gece, yolcu ise üç gün üç gece mesh eder.”*¹¹⁸

Bu üç günlük yürüyüş, orta yürüyüş, yaya yürüyüşü ve kabile içindeki deve yürüyüşüdür. Denizlerde ise yelkenli gemilerin mutedil havadaki üç günlük yolculuğudur. Karalarda böyle bir yürüyüş ile denizlerde ise mutedil bir havada yelkenli bir gemi ile on sekiz saat sürecek bir mesafe “sefer süresi” sayılır. Bu yolun yalnız gidilecek mesafesi esas alınır; yoksa gidiş dönüş mesafesine bakılmaz. Yolculuk yapan kimse süratli bir araçla yolculuk yaparak bu mesafeyi günümüzde yeni çıkan ulaşım vasıtalarında olduğu gibi daha kısa bir sürede katederse bile yine yolcu sayılır ve namazlarını kısaltarak kılar. Yolculukta üç günün esas alınmasında üç günlük mesh süresine kıyas yapılmıştır. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

*“Mukîm kimse tam bir gün bir gece, yolcu ise üç gün üç gece mesh eder.”*¹¹⁹

Vatanında veya o hükümdeki bir yerde oturan kimseye “mukim”, buradan çıkıp en az on sekiz saatlik mesafeye gitmeye başlamış olan kimseye de “misafir” (yolcu) denir.

Yolculuk hali genel olarak güçlük ve sıkıntılardan uzak değildir. Bu yüzden İslâm dini yolcular hakkında bazı kolaylıklar getirmiştir. Yolculukta gece gündüz aralıksız yolculuğa devam edilemez, istirahatata da ihtiyaç vardır. Bu yüzden günlük yolculuk süresi 6 saat olarak belirlenmiştir. Saatte 5 km. yol katedilmesi esas alınınca, seferilik mesafesi 90 km. olarak bulunur. Bazı yolculukların rahat, meşakkatsiz ve çok kısa sürede yapılabilmesi, sonucu değiştirmez. Çünkü hüküm ferde göre değil, cinse göre meydana geleceğinden, bütün yolculuk hallerini kapsamına alır. Diğer yandan Hanefilere göre,

¹¹⁶ Bakare, 2/184.

¹¹⁷ Serahsi, a.g.e., s.235.

¹¹⁸ Müslim, Tahâre, 85; Ebû Davûd, Tahâre, 61; Nesâî, Tahâre, 98.

¹¹⁹ ez-Zeylâî, a.g.e., C.II, s.183.

yolculukta getirilen kolaylıkların illeti, mücerret seferiliktir. Güçlük ve sıkıntı bunun hikmetidir.

Hanefiler dışındaki çoğunluğa göre, namazların kısaltılmasını mubah kılan uzun yolculuk, zaman bakımından ortalama iki günlük yolculuk veya ağır yükte ve yaya olarak iki konaklık mesafedir. Bazı fakihlere göre sefer süresi, on sekiz fersahlık bir mesafedir. Bir fersah üç mil; bir mil de 1849 metredir.

Bir fersah on iki bin adım; bir mil de dört bin adım sayılmaktadır. Bununla birlikte fersahlar düz yerler ile dağlık ve derelik yerlere göre değişir. Meselâ; düz bir yerde bir fersah bir saatte alınabildiği halde; dağlık bir yerde böyle bir mesafe 1 saatte alınamaz. Bu yüzden bu konuda fersah bir ölçü sayılmamalıdır. Ancak fersaha itibar edilince birçok meselelerin çözümü kolaylaşmaktadır. Meselâ; tren veya uçakla yapılacak yolculuklarda yolun kaç fersah olduğu dikkate alınır. En âz on sekiz fersahlık bir mesafe katedilmiş olunca, sefer süresi gerçekleşmiş ve sefer hükmü cereyan etmeye başlamış olur; artık kara veya deniz aracının hızlı seyreden bir araç olmasına itibar edilmez. Diğer yandan Hanefiler dışındaki üç imam da fersah ölçüsünü esas almıştır. İmam Malik ve Ahmed b. Hanbel'e göre sefer süresi 16 fersah yani 48 mildir. Bir mil ise altı bin el arşınıdır. İmam Şafî'nin yeni görüşüne göre de 48 mildir. Eski görüşüne göre bir gün bir gecedir.

Yolculuk, vatan edinilen beldenin veya köyün yola çıkıldığı tarafındaki evlerinden ayrıldıktan ve en az üç günlük bir yere gidilmeye niyet edildikten itibaren başlar. Bu yüzden şehir kenarlarındaki yerleşim alanları şehirle bütünleşmiş olan köyler veya köyden yola çıkanlar için “fina-i mısır” denilen harmanlık, mezarlık ve ağıl gibi eklentiler geçilmedikçe yolculuk başlamış olmaz.

Şehir veya köyün yerleşim alanı dışında kalan fabrikalar, organize sanayi kuruluşları, toptancı halleri, bağlar, bahçeler, hayvan ve tavuk çiftliği gibi alanlar şehirden sayılmaz.

Aslî vatana dönüp gelmekle yolculuk hali sona erer. Burada oturmaya niyet edilip edilmemesi sonucu değiştirmez. İkâmet vatanına dönüşte ise, oturmaya niyet gereklidir.

Vatan üçe ayrılır.

1. Aslî vatan: Bir kimsenin doğup büyüdüğü veya evlenip içinde yaşamak istediği veya içinde barınmayı kasd edip, başka yeri vatan edinmek istemediği yere “aslî vatan” denir.

2. İkâmet vatanı (vatan-ı ikâmet): Bir kimsenin doğup büyüdüğü, evlenip içinde sürekli yerleşmeye karar verdiği yerlerin dışında, askerlik, öğrencilik, işçilik veya memurluk gibi hizmetler sebebiyle on beş gün ve daha fazla bir süre yaşadığı yere denir.

3. Süknâ vatanı: Bir yolcunun, içinde on beş günden daha kısa kalmaya niyet ettiği yere denir. Böyle bir yere giden kişi, hem yolculuk sırasında hem de on beş günden az kaldığı bu süre içinde “seferî” sayılır; Aslî veya ikâmet vatanlarına olan yolculukta ise yalnız yolculuk sırasında seferî hükümleri uygulanır. Bu vatanlara ulaşan kimse, orada “mukîm” sayılır.¹²⁰

Seferîlik konusunda bu vatanlar kendi misli ile veya üstü ile bozulur, aşağısı ile bozulmaz. Bu yüzden insanın asıl vatanı olan yer, diğer ikâmet ve süknâ vatanları ile bozulmaz. Yani vatan-ı ikâmette bulunan kimse vatan-ı aslîye dönmekle müsafir olmaz. İnsan doğup yerleştiği veya karısının yerleştiği yere varınca seferî olmaz. Sadece gideceği bu yer 90 km. ‘den uzakta olursa yolculuk sırasında seferî olur, fakat oraya varınca seferîliği kalkar.

Bir kimse yerleştiği yerden, yine sürekli olarak yerleşmek amacıyla başka bir yere giderse, gittiği yer vatan-ı aslîsi olur; birinci vatanı vatan-ı aslî olmaktan çıkar. Çünkü, Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke’ye gittiklerinde kendisini müsafir saymış ve “Biz seferîyiz” buyurmuştur.¹²¹

Vatan-ı aslî, vatan-ı ikâmetle bozulmaz. Doğduğu veya karısının bulunduğu yerden öğrencilik, askerlik, işçilik gibi bir amaçla on beş günden az kalmak üzere başka bir yere giden bir kimsenin önceki aslî vatanı nitelik değiştirmez. Oraya dönünce üç gün bile kalacak olsa seferî sayılmaz. Çünkü vatan-ı ikâmet, vatan-ı aslîyi bozamaz.

Bir kimse bir şehirde otururken ailesini nakletmeden başka bir şehirde de evlense, her iki şehir kendisi için asıl vatan olur. Hangisine gitse mukîm sayılır. Vatan-ı ikâmet ise, başka bir vatan-ı ikâmete gitmek veya oradan ayrılıp yolculuğa çıkmak yahut aslî vatana dönmekle bozulur. Yani vatan-ı ikâmetten ayrılan kimse, yeniden buraya döndüğünde on beş günden az kalacaksa seferî sayılır.

On beş günden az kalınacak yer olan vatan-ı süknânın bir önemi yoktur. Kişi orada seferî sayılır. Bu vatan, diğer vatan çeşitlerini değiştirmez. Kişi onbeş günden kısa süren ve

---

¹²⁰ Döndüren, a.g.e., s.469.

¹²¹ eş-Şevkânî, a.g.e., s. 270.

90 km. 'den uzağa yaptığı tüm yolculuklarında, şehrin yerleşim alanları dışına çıktığı andan itibaren ve gittiği yerde seferî sayılır. Bu durum geri dönünceye kadar devam eder.¹²²

Cemaatle namazda mukîm müsafire uymuşsa, müsafir iki rekat kılınca selâm verir, mukim selâm vermeyip namazı dörde tamamlar. Namazı dörde tamamlarken hiç bir şey okumaz; çünkü namazın baş tarafını imamla kılmış ve farz kıraat yerine gelmiştir.¹²³

D. Kaza Namazı

Kaza; hüküm ve karar verme, yerine getirme demektir. Bir görevin vakti geçtikten sonra yapılması, Cenab-ı Hakk'ın ezelf ilminde belirlenmiş bulunan kader yazısının, uygulama zamanı geldikçe gerçekleşmesidir. Bu sonuncu anlamda “kaza” bir kelâm terimidir. Namazın şer'an belirlenen vakti dışında kılınması anlamındaki “kaza” ise bir fıkıh terimidir. Namazın vakti içinde kılınmasına “edâ” bir eksiklik yüzünden yeniden kılınmasına “iâde” denir.

İslâm'da namaz, oruç ve hac gibi ibadetler için belirli ifa vakitleri konulmuştur. Bu vakitlerin kaçırılması hâlinde artık edâ değil, kaza söz konusu olur. Farz namazların kendi vakitleri içinde kılınması farzdır. Özürsüz olarak bir namazın vaktini geçirmek büyük günahlardan sayılmıştır. Mücerred olarak namazın kazası ile, bu kimsenin üzerinden namaz borcu düşerse de, geciktirmekten dolayı meydana gelen günah devam eder. Bunun için, namazı kaza eden kimsenin, ayrıca Allâh'a tevbe etmesi gerekir. Bir de mebrûr hac büyük günahlara keffâret olduğu için hac yapanların, daha önce namazı özürsüz olarak vaktinde kılamamaktan doğan günahlarının da affedileceği umulur. Düşman korkusu ve hamile kadının çocuğunun ölümünden korkması gibi ciddi özürlerle farz namaz kazaya bırakılabilir. Yolcunun, hırsız ve yol kesicilerden korkması da düşman korkusu kapsamına girmektedir.¹²⁴

Günlük işler, sanat ve meslekler, aile fertlerinin geçimini sağlamak için yapılan çalışma ve yolculuklar namazın geriye bırakılması için özür sayılmaz. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur: *“Öyle erkekler vardır ki, onları ne bir ticaret, ne bir alış-veriş, Allah'ı anmaktan, namazı dosdoğru kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyamaz. Onlar, dehşetinden kalplerin ve gözlerin ters döneceği günden korkarlar.”*¹²⁵ Hz. Peygamber'e hangi amelin

¹²² Döndüren, a.g.e., s.470.

¹²³ İbnü'l-Hümmam, a.g.e. C. I, s.404; İbn Âbdîn, a.g.e.C. I, s. 733.

¹²⁴ İbnü'l-Hümmam, a.g.e., C.I, s.485; İbn Âbidîn, a.g.e., C.II, s.62.

¹²⁵ Nûr, 24/37.

daha faziletli olduğu sorulunca; “İlk vaktinde kılınan namazdır” cevabını vermiştir.¹²⁶ Hendek Savaşı’nda Rasûlullah (s.a.v.)’i, müşrikler dört vakit namazdan alıkoymuşlar, hatta gecenin de bir bölümü geçmişti. Sonunda Allah elçisi, Bilâl-i Habeşi’ye ezan okumasını emir buyurdu. Bilâl ezan okudu, sonra kâmet getirdi ve öğleyi kıldılar. Sonra kâmet getirerek ikindiye, sonra yine kâmet getirerek akşam namazını, sonra tekrar kâmet getirerek yatsıyı kıldılar. Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.) bu sırada Su âyetin indiğini nakleder: “Allah kâfirleri öfkeleriyle geri çevirdi. Hiç bir şey elde edemediler. İman edenlere savaşta Allah’ın yardımı yetti. Allah mutlak kudret sahibidir her şeye galiptir.”¹²⁷ Ancak Hendek Savaşı sırasında, henüz korku namazı ile ilgili âyet inmemişti. Yüce Allah bu âyette şöyle buyurur: “Eğer korku içinde bulunursanız, yaya olarak veya binekli iken namazınızı kılın. Güven içinde bulunduğunuzda da bilmediğiniz şeyleri size öğrettiği şekilde Allah’ı zikredin.”¹²⁸

Hz. Peygamber (s.a.v.) bazı gazvelerde, daha sonra ashab-ı kiram mecusîlerle yaptıkları savaşlarda “korku namazı” kılmışlar, düşman korkusu yüzünden namazı kazaya bırakma yolunu tercih etmemişlerdir. Bunun kılınış biçimi ile ilgili olarak (bk. Korku Namazı).

Peygamberimiz (s.a.v.), namazın ancak iki durumda kazaya kalması halinde mü’minin özürlü sayılacağını ifade etmek üzere şöyle buyurmuştur: “Kim uyuya kalır veya unutarak namazı vaktinde kılmamış bulunursa, onu hatırlayınca kılsın.”¹²⁹ Burada yalnız uyku ve unutma halinde vaktinde kılınamayan namazın kılınmasından söz edildiği için İbn Hazm gibi bazı bilginler bir mazeret olmaksızın namazını kasten kılmayanların, daha sonra bunu kaza edemeyeceklerini fakat bunun yerine Allah’a tövbe ve istiğfar etmelerinin daha uygun olacağını söylemişlerdir.¹³⁰

Ancak İslâm fakihlerinin büyük çoğunluğuna göre zamanında kılınamayan farz namazların kazası da farzdır. Çünkü uyku veya unutma gibi bir özür hâlinde bile kaza gerekince, bir özrü olmaksızın namazını vaktinde kılmayanlara da kaza etmeleri öncelikle gerekir. Ayrıca, namazı geciktirmekten dolayı Allah’a tövbe ve istiğfar edilir. Namazı kaza etmeden yapılacak tövbe geçerli olmaz. Çünkü tövbenin ön şartlarından birisi, önce ma’siyetten vazgeçmektir.¹³¹

¹²⁶ Bk. Ebû Davûd, Salât, 9; Tirmizî, Mevârit, 13; Ahmed b. Henbel, Müsned, VI, s.375, 440.

¹²⁷ Ahzab, 33/25.

¹²⁸ Bakara, 2/239; Nisâ, 4/101-103.

¹²⁹ Tirmizî, Salât, 16, Mevâkit, 53; İbn Mâce, Salât, 10.

¹³⁰ İbn Rüşd, a.g.e., C.I, s.268.

¹³¹ İbnü’l-Hümâm, a.g.e., C.I, s.485; İbn Abidîn, a.g.e., C.II, s.62-67.

Ebû Bekir İbnü'l-Arabi'ye göre Rasûlullah (s.a.v.) yolculuklarında, üç defa uyuyarak, sabah namazını ahab-ı kiramla kaza etmiştir. Bunlardan birisi Hayber Gazası dönüşüdür. Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre, Allah'ın Rasûlü konaklama yerinde, uyku basınca istirahat çekilmiş ve Bilâl (r.a.)'e kendilerini sabah namazı için uyandırmasını bildirmiştir. Bilâl, nâfile namaz kılmış, sabah yaklaşınca da, hayvanına dayalı olarak uyuya kalmış. Güneş yüzlerine vuruncaya kadar aşırı yorgunluktan ne Rasûlullah (s.a.v.) ve ne de sahabeden hiçbiri uyanmamışlardı. İlk uyanan Rasûlullah olmuş ve Bilâl'ı uyarmıştır. Kafilenin ilerlemesinden bir müddet sonra Ahab'a abdest almaları emredilmiş, Hz. Peygamber iki rekât namaz kılmış, sonra Bilâl kamet getirmiş ve sabah namazı cemaatle kaza edilmiştir. Sonra Allah elçisi şöyle buyurmuştur: *"Her kim namazını unutursa, onu hatırladığı zaman hemen kılsın. Çünkü, Allah: "Beni anman için namaz kıl. "*¹³² buyurdu.

Ebu Katâde ve İmran b. Hüsayn'ın ayrı ayrı naklettikleri başka bir yolculukta da uyku sebebiyle sabah namazı Rasûlullah (s.a.v.) tarafından güneş doğup beyazlaştıktan sonra kaza olarak kılınmıştır. Burada, olayı rivâyet edenler hangi yolculuk olduğunu belirtmedikleri için, hadisçiler, bunun Hayber, Tebük, Hudeybiye veya Ceyşü'l-Umerâ gazâsına ait olabileceğini ifade etmişlerdir.¹³³

Kaza namazlarının kılınışıyla ilgili fıkhi hükümleri şöylece özetlemek mümkündür: Vaktinde kılınmamış olan beş vakit farz namazların, kazası farz. Vitir namazı gibi vacip kazası da vaciptir. Namazların sünnetlerinin durumu ise şöyledir: Sabah namazının farzıyla birlikte sünneti vaktinde kılınmadıysa, güneşin doğuşundan sonra istivâ (gündüzün ortası) vaktine kadar bu sünnet farzı ile birlikte kaza edilir. Güneşin doğuşundan önce veya istivâdan sonra kaza edilmez. Öğle namazının ilk sünneti cemaatle farza yetişmek için terk edilirse farzdan sonra ve son iki rekat sünnetten önce kaza edilir. Son iki rekattan sonra da kaza edilebilir. Burada sünnet için kaza teriminin kullanılması mecaz yoluyla.¹³⁴ Terk edilen sünnetlerin kazası gerekmez. Ancak başlandıktan sonra herhangi bir sebeple terk edilen sünnet veya nâfile namazın kazası vacip olur. Kadınlar özel hallerinde kılamadıkları farz namazlarını kaza etmezler.

Üzerinde kazaya kalmış namaz borcu bulunmayan veya kazaya kalmış namazlarının toplamı altı vakti geçmemiş bulunan kimseye *"tertib sahibi"* denir. Altı vakit

¹³² Tâhâ, 20/14; Müslim, Mesâcid, 309; Ebû Davûd, Salât, 11; Tirmizî, Tefsîru Sûre, 20; İbn Mâce, Salât, 10; İbn Henbel, Müsned, C. IV, s. 47.

¹³³ Bk. Buhârî, Teyemmüm, 6; Menâkıb, 25; Müslim, Meâcid, 311-312.

¹³⁴ Bk. İbn Abidîn, a.g.e., C.II, s.65

namazı kazaya kaldığı takdirde tertip sahibi olmaktan çıkar, kaza namazları arasında veya kaza namazlarıyla vakit namazları arasında sıra gözetilmesi gerekmez. Tertip sahibinin kaza namazı ile vakit namazları arasında sırayı gözetmesi gerekmektedir. Tertip sahibi olmayan kimse kazaya kalan namazını kılmadan diğer namazlarını kılabilir. Tertip sahibi olan bir kişi bir farz namazını veya Ebu Hanîfe'ye göre vacip olan vitir namazını özürsüz olarak veya hayız ve nifas dışında bir özürle vaktinde kılmamış olsa bu namazı ilk vakit namazından önce kaza etmesi gerekir. Çünkü gerek kaza namazları arasında ve gerek bunlarla vakit namazları arasında sırayı gözetmek şarttır. Kazaya kalmış namazlar birden fazla olup ta bunlardan yalnız bir kısmı ile vakit namazları kılmaya elverişli olursa sıraya uymak gerekmez. Bir kimsenin vitir namazından başka altı vakitten fazla veya altı vakit namazı kazaya kalmış olsa bunları kaza etmeden vakit namazlarını kılabilir. Çünkü kaza namazları vitirden başka altı vakit olunca çok, altı vakitten noksan olunca az sayılır. Kazaya kalan namazlarda niyet, vakit namazlarında olduğu gibi şarttır. Ancak kazaya kalan namazlar çok olursa ve tayini mümkün olmazsa niyetleri “kazaya kalmış ilk” veya “kazaya kalmış son namaz olarak yapılır. Kazaya kalmış namazların vakitleri ve sayıları belli ise ona göre niyet edilir.¹³⁵

---

¹³⁵ Kaza namazı için bk. İbnü'l-Hümmam, a.g.e., C.I, s.458; İbn Abidîn, a.g.e., C.II, s.62.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NAMAZIN FERT VE TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Namaz ibadeti İslâm'ın kullukla ilgili temel emirlerden biridir. Farz olma şartlarını taşıyan her Müslümanın bu emri düzenli olarak yerine getirmesi gerekmektedir. İbadetlerin fazileti âyet ve hadislerle ortaya konulur. Yukarıda bu delillere dayanarak namaz ibadetini incelemeye çalıştık. Aslında ibadetler, sebep, hikmet ve gerekçelere dayalı olarak meşru kılınmamışlardır. Dolayısıyla, Yüce Allah ve Resulü emrettiği için, onların emrettiği biçimde kayıtsız ve şartsız olarak yerine getirilir.

Ancak, İmâm Gazâli, İmâm Rabbânî, İbnu'l-Arabî ve özellikle Cüneyd el-Bağdâdî gibi önde gelen ünlü mutasavvıflar, namaz ibadetine “Şuûrlu Yaklaşım”ı uygulayarak manâsının, bu ibadeti sadece zâhiri rükün ve şartlarını İslâm fikhında tayin edildiği şekilde yerine getirmekten ibaret olmadığını, onların şuûruna ermek gerektiğini, ibâdetin özünün onları meydana getiren unsurlardaki manâlarda olduğunu savunmuşlardır. Her ibâdetin zâhiri yapılış biçimi ve onu teşkil eden maddi ve manevi unsurları, yani kısacası ibâdetin bütün yönlerini malalandırarak ve ibâdetin esasının ne olduğunu anlamaya çalışmışlardır. İbâdetlerin şuûruna ererek fikhın dışında bir ibâdet bilgisi ortaya koymayı denemişlerdir. Onların yapmaya çalıştıkları ibâdet, teorik bir ibâdet anlayışı değildir. Daha ziyâde, eda ettikleri namaz ibâdetinin kendilerinde bıraktığı bir şuûrluluk halinin verdiği subjektif yaşanmış düşünceler ve tecrübelerdir.¹

O halde namaz ibadetinin özünü anlayabilmek için, tüm yönleri ile, yani ibâdetin ibâdet olması için yerine getirilmesi gerekli zâhirî (fikhi) şekil, şart ve erkânı, dinin genel prensipleri ve gayesini de göz önünde tutarak anlamlandırmaktadırlar.

Kanaatimizce de, namaz ibadetini daha iyi anlayabilmek, kılarken huşu dolu bir gönül ile yerine getirebilmek için onun hikmetlerini de düşünmek gerekir. Aşağıda bu hikmetlerden bazılarını zikretmek istiyoruz.

---

¹ Bayrakdar, Mehmet, İslâm İbâdet Fenomenolojisi, Akçağ yayınları, Ankara 1987, s.4-5.

I. NAMAZ'IN FERD ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

A. Kişinin İlahî Şuûrla yaşamasını Sağlamak

Bütün ibâdetlerin ilk ve en son gayesi insanı Allah katında iyi bir kul kılabilmek içindir. Namaz ibâdetinin gayesi insanı Allah'ın huzuruna götürmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de: *“Doğu da Allah'ındır, batı da. Her nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (kıblesi) orasıdır. Şüphesiz ki Allah, kuşatandır, bilendir.”*², *“.. Nerede olsanız, O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görür..”*³ ve *“Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şah damarından daha yakınız.”*⁴ Mealindeki âyetlerden de anlaşıldığı gibi, Allah her yerde mevcuttur. Bireyin bundan haberdar olması, için de hissetmesi, ancak onun Allah'ı kendisinde şuûrlaştırmasıyla olur. Allah'ı şuûruna yerleştirebilen bir birey her an Allah'la beraber, O'nun huzurunda olur. Ve gerçek anlamda kişi Allah'a karşı acizliğini hisseder ve kulluk bilincini oluşturmaktadır.

Allah'ı şuûruna yerleştirebilmek için ancak O'nu hatırlamak ve zikretmekle olur. Bütün ibâdetlerde her yönüyle Allah'ı anma ve zikretme vasıtalarıdır. İbâdetlerin esası olan namaz ibâdeti de Allah'ı zikirdir. Nitekim bunun içindir ki, meselâ; Yüce Allah şu âyette namazı *“Muhakkak ki ben, yalnızca ben Allah'ım. Benden başka ilâh yoktur. Bana kulluk et; beni anmak için namaz kıl.”*⁵ Ve şu âyette de haccı *“.. Arafat'tan ayrılıp akın ettiğinizde Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin ve O'nu size gösterdiği şekilde anın. Şüphesiz siz daha önce yanlış gidenlerden idiniz.”*⁶ anma ve zikir olarak tarif etmektedir.

Namaz ibâdetinin bütün erkân, şart ve yapılaş şekilleri Allah'ı zikretme ve dolayısıyla O'nu şuûra yerleştirme fonksiyonu icrâ etmesi gerekmektedir. Meselâ, namazları adetten ayıran niyet, Allah'ı daha namazın başlangıcında hatırlamaktan başka bir şey değildir. Namaz kılan kul için niyet, Allah'ın namazı en güzel şekliyle yerine getirme konusundaki emrine icabet etme ve bu emri yerine getirme noktasındaki karalılığını ifade eder. Bununla beraber niyet, Allah'ın sevgisini umarak cezasından

---

² Bakara, 2/115

³ Hadîd, 57/4.

⁴ Kâf, 50/16.

⁵ Tâhâ, 20/14.

⁶ Bakara, 2/198.

korkarak, düşüncesini, kalbini, zihnini namaza odaklama yoluyla kılacağı namazın çeşidinin ve ciddiyetinin farkında olma halini ifade eder.⁷

O halde, Allah'ın tam manasıyla, rûhen, kalben, cismen ve malen zikir olan ibâdetlerin tümü, O'nu, insanın şuûrunda hâzır ve nâzır olarak şuûrlaşmaya yöneliktir. Allah'ı insanın şuûrunda müteâl ve hâzır ve nâzır olarak şuûrlaşmaya yöneliktir. Allah'ı insanın şuûrunda şuurlaştırma vasıtası olan namaz ibâdeti ve namaz sırasında yapılan zikir de o kadar önemlidir ki, bir taraftan bireyi ibâdet-zikrin dışında her an Allah'ı anmayı götürür, öbür yandan insana Allah aşkı, iyi ahlaklılık, yetkinlik ve mutluluk kazandırır.⁸ Nitekim bunları şu âyetlerde açıkça ifade edilmiştir: *“Namaz kılınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfinden isteyin. Allah'ı çok zikredin; umulur ki kurtuluşa erersiniz.”*⁹; *“(Resûlüm!) Sana vahyedilen Kitab'ı oku ve namazı kıl. Muhakkak ki, namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı anmak elbette (ibadetlerin) en büyüğüdür. Allah yaptıklarınızı bilir.”*¹⁰; *“Bunlar, iman edenler ve gönülleri Allah'ın zikriyle sükûnete erenlerdir. Bilesiniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.”*¹¹ Netice itibariyle diyebiliriz ki, bütün erkan ve unsurlarıyla tüm ibadetlerde olduğu gibi, birey namaz ibadetini ifa ederken Allah'ı anma ve zikretmeden, “ilâhi benliği” ve O'nun şuûrunu insânî benliğe yerleştirmeden ve insânî benliği temizlemeden başka bir şey değildir. Peygamberimiz (s.a.v.) bir hadisi şeriflerinde: *“Paslanmış her şey için bir cilâ vardır; kalbin cilası da, Allah'ı zikirdir.”* Birey namaz ibadetini ifa ederken, benliğini ilâhi benlikten ayrı tutuyorsa, yaptığı ibadet gerçek zikir değildir; yine başka bir hadis-i şeriflerinde yüce peygamberimiz: *“Allah, kalbin cisme eşlik etmediği bir namaza değer vermez.”* Bilindiği gibi, başlangıçta Allah'ın adı zikredilmeyen herhangi bir ibâdet sayılmaz; çünkü bu, daha baştan insanın Allah'ın şuûrunda olmaması ve O'nu benliğinde hissetmemesidir.¹²

B. Kişinin Allah'a Karşı Acizliği ve Kulluk Bilincini Oluşturmak

İnsanoğlu varoluş sorununu, kişilik ve kulluk bilincini kendi başına çözmek zorunda olan ve bu sorundan kaçamayan tek canlıdır. İnsan kendisine kişilik ve kulluk

⁷ Büyür, Hasan, Namaz Bilinci, Denge Yayınları, İstanbul 2001, s.57.

⁸ Bayrakdar, a.g.e., s.11.

⁹ Cum'a, 62/10.

¹⁰ Ankebut, 29/45.

¹¹ Râ'd, 13/28.

¹² Bayrakdar, a.g.e., s.12.

anlamının hesabını vermek zorundadır. Ayrıca insan, başka hiç kimse ile özdeş olmadığı, eşsiz bir varlık olduğu ve her şeyden ayrı bir varlık olarak kendi bilincine vardığı ölçüde hayatı anlam kazanmaktadır.¹³ İşte namaz kılan birey, kıyamda Allah'ın huzuruna çıkan ve O'na tam manasıyla teslim olarak boyun eğen aciz kişiliği ile Yaratıcının huzurunda arzularının kabulü için kendisine değer verilen, Yaratıcı huzurunda her şeyi ile tam teslim olmuş bir kul olarak kendisine özgün bir bilinç ile ayakta durabilen tek canlıdır.

Bu bağlamda namaz kılan kişi, kıyam duruşuyla Allah'ın huzurunda bulunduğunu hisseden, Allah karşısında sevilen ve değer verilen bir varlık; Allah'ı seven ve değer veren bir inanan olduğunu idrak eder. Yani namaz kılan bir birey, Allah huzurunda insan, mümin ve Müslüman kimlik ve kişiliklerini benimseyecektir. Böylece namaz kılan birey, kendisinin toplumdaki rolünü, yerini, idealini, kimliğini ve kulluğunun amacını bilme çabasında anlamlı bir yol katetmiş olur.

Aynı zamanda bütünlük arayışına girmiş bir benlik için en vazgeçilmez sorulardan biri "niçin yaşıyorum?" sorusudur. Bu noktada din ve özellikle namaz ibadeti bireye kulluk realitesini ve olanı, biteni açıklama ve yorumlama yönünde düşünebileceği referanslar sunar. Bununla birlikte; dini inanç ve arayışların insan kimliği ve hayatın amacı konusunda vereceği tatmin edici cevaplar karşılığında namaz ibadeti insana ait iç yapı tanımları oluşturmaya da katkıda bulunacaktır.¹⁴ Bu bağlamda ibadet eden birey namaz ibadetini yapmakla tüm hayatını, kimliğini ve kişilik gelişimini daha anlamlı kılan yeterli cevaplara ulaşmış olacaktır.¹⁵

Namazda iken kıyamda, yani ayakta duran kişinin Allah huzurundaki duruşu; kıyamet gününde tüm insanların Allah huzurunda saflar teşkil ederek her birinin hesap vermeye gelmesi ve topluca yaratıcıdan merhamet istemesi gibidir. Namaz kılan bir kişi Allah'ın huzurunda gözyaşı dökerek dururken Allah onlara:

“-Size verdiğim ömür mühleti içinde ne yaptın ve şimdi bana ne getirdin ?

---

¹³ Fromm, a.g.e., s. 78.

¹⁴ Mehmedoğlu, Yurdağül, Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci ve Din Eğitimi, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2001, s. 107, 109, 110.

¹⁵ Küroğlu, Nuri, Hz. Mevlananın İrşadı, Adım yay., Konya, 2002, s.222-223.

-Ömrünü ne ile tükettin ve hangi nimet ile gıdalardan kazandığın güç ve kuvveti hangi işlerde kullandın ? gibi sorular soracaktır. ”¹⁶

Netice itibariyle, namaz ibadeti aynı zamanda, insanın hayatını niçin ve nasıl yaşaması gerektiğini açıklığa kavuşturan; insan varlığına ve hayatına anlam katan bu tür soruların cevaplarının aranması ve bulunması tecrübesine büyük katkıda bulunmaktadır.

C. Günlük Bir Çalışma Disiplini Edindirmek

Başta namaz gibi belirli zamanlarda yapılan ibadetler olmak üzere yapılan sistematik disiplinli programlar, sınırlı ve amaçlı olan günlük ömür vakitlerinin ve dolayısıyla yaşam kademelerinin en faydalı şekilde düzenli olmasını sağlamaya yararlar. Aslında sistemli bütün ibadetler ve çalışma programları aynı zamanda insanın iç-ruhi gelişimi ve olgunlaşmasında büyük bir etki sağlarlar ve iradeyi de güçlendirirler.

Mesela; insanın beş vakit namaz kılması ve bunu hayat boyunca günde beş kere tekrarlayabilmesi, kuvvetli bir azim ve iradeye ihtiyaç hissettirmektedir. İnsanın namazı gereği gibi sürekli olarak kılması irâdeyi kuvvetlendirmektedir. Her vakit namaz için tekrarlanan niyetin, insanın Allah’a kılmaya hazırlandığı namaz için söz vermesi, akitte bulunması olduğunu düşünürsek, insanın bu sözüne sadık kalarak namaz kılması, onu yalancılıktan uzaklaştırarak şahsiyet bütünlüğünü tamamlayan doğruluğa götürür. İnsanın bunlara katlanarak namaz ibadetini devamlı yerine getirmesi şahsiyeti oluşturan sabır, cesâret, merhamet ve yardımseverlik gibi diğer duyguları ve davranışları pekiştirir ve geliştirir.¹⁷

İslâmi yaşamda ve toplumlarda günlük, haftalık, aylık, yıllık ve tüm insan hayatının çalışma ritmi ve düzeni, büyük ölçüde günlük beş vakit namaz tarafından belirlenir. Günümüzde bile inananları namaz kılmak üzere toplamak için okunan ezan bu durumun zorunlu olarak farkına varıldığını hissettirir. Namazın hayatımızı böyle sistematik bir düzene koymasının başlıca nedeni de, günün belli vakitlerine yayılmış olmasıdır.¹⁸

Namaz kılan bir birey gecenin karanlığından gündüzün aydınlığına ulaştığında, sabah namazını kılarak güne, Allah’a olan bağlılığını yenileyerek başlamaktadır. Günün

¹⁶ Yeniterzi, Emine, Mevlana Celaleddin Rumî, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2001, s. 192.

¹⁷ Bayraktar, a.g.e., s.22.

¹⁸ Nisâ, 4/103.

ortasında, bireyin yüce Yaraticıyla olan irtibatını tazelemeye ve dinlenmeye ihtiyacı varken birey öğle namazını kılarak Allah'ın verdiği sayısız nimetlere şükretmeye çalışır.

Daha sonra güneşin batmaya doğru yöneldiği, gündüzün üçte birine yaklaşırken zarar ve kârını gözden geçirmek için kişi ikindi namazıyla kendini kontrol eder. Hayatında sapmalar ve çelişkiler varsa düzeltme imkanı bulur. Akşam namazı esnasında gün batarken yüce Yaraticısıyla olan ilişkilerini kontrol eder; yaratılış amacını hatırlar; hatalarını fark ederek düzeltme imkanı bulabilir. Karanlık basınca gecenin kendisi için dinlenme vakti kılındığını anlar. Birey ölümü hatırlatan uyku ile baş başa kalmıştır. Tekrar hayata dönememe psikolojisine giren günün sonunu yatsı namazıyla kapatarak görev yapmanın ve emirleri yerine getirmenin manevi huzur ve mutluluğu içerisinde bir günü tamamlamış olur.¹⁹ Böylece namaz kılan kişi; insanların ve diğer bütün canlıların hayat başlangıcı olan doğmak, büyümek, olgunlaşmak, ihtiyarlamak ve ölmek gibi beş temel süreci duymakla ve tahmin etmekle kalmayacak; aynı zamanda bu süreçleri bizzat yaşayan tecrübeli bir birey olur ve maddi varlığı ile manevi varlığı arasında psikolojik ve ruhsal bir denge kurabilir.²⁰

Aynı şekilde, doğayı korumak, özellikle insanların ondan yiyecek, içecek ve giyeceklerini temin ederken ölçülü olmalarıyla mümkündür: *“Ey Adem oğulları! Her secde edişinizde güzel elbiselerinizi giyin; yeyin, için, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez.”*²¹ Bütün namazlarda insana bu gerçek sevgiyi hatırlatmaktadır. Abdest alırken fazla su harcamamanın, namaz kılarak gereksiz yer işgal etmenin, giysi ve namaz kılacak yeri temiz tutmanın emredilmesi bireyin her sahada insanlara örnek olması gerektiğini hatırlatmaktadır.

D. Gerçek Özgürlüğü Yaşamak

Birey, ancak imânla ve onun gereği ilâhi kanunlara tabi olmakla insanın nasıl gerçek bir özgürlüğe sahip olabileceğini anlayabilmektedir. Her şeyden önce birey bilmelidir ki, Yüce Allah insanı kendine inanma veya inanmamada tamamen hür yaratmıştır. Allah, insanı kendisine imân ve ibâdet etmesi için yaratmasına rağmen insan imân ve ibâdete zorlanmamıştır; bu konuda özgür bırakmıştır. Nitekim Yüce Allah bunu

¹⁹ Büyür, Hasan, Namaz Bilinci, Denge Yayınları, İstanbul, 2001, s. 43-44.

²⁰ Bilmen, a.g.e., s.118.

²¹ A'râf, 7/31.

açıkça şöyle ifade etmiştir: “...Dinde zorlama yoktur...”²²; “Resûlüm! Eğer Rabbin dileyseydi, yeryüzündekileri hepsi elbette iman ederlerdi. O halde sen, inanmaları için insanları zorlayacak mısın”?²³

Kul Allah’a inanmak inanmamakla bir özgürlük seçmiş olmaktadır. Fakat, inanmakla pozitif bir özgürlük, inanmamakla ise negatif bir özgürlük seçmiş olur. Eğer insan inanmakla, İlahî sistemi seçerse ve onu yaşarsa, direkt olarak Allah’a boyun eğer, başka hiçbir şey veya kimseye değil. Çünkü sistemi koyan Allah’tır. Halbuki, eğer insan Allah’a inanmazsa, doğal olarak istediği bir insanî sistemi yapan yine kendi gibi Allah’ın özgür ve eşit olarak yarattığı insan veya insanlar olduğundan, kendinden başka insana veya insanlara boyun eğmiş olur; böylece de temelde hürriyetsiz bir hürriyet, sözde bir özgürlük seçilmiş olur.²⁴

İslâm’da özgürlüğün esası bütün insanların insan olarak ilâhî sistem önünde mutlak anlamda eşitliği sağlamaktır. İslâm insanlar arasındaki “takva üstünlüğü”nde başka hiçbir üstünlük tanımaz “.. Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir diğiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O’ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır.”²⁵ İnsanlar arasında ne ırk, ne renk, ne sosyal ve siyasî mevkiye dayandırılacak imtiyaz farkı tanımaz: “Ey insanlar! “Rabbiniz birdir. Babanızda birdir. Hepiniz Adem’in çocuklarıdır. Adem ise topraktanır. Arabın arab olmayana arab olmayanın Araplar üzerinde üstünlüğü olmadığı gibi kırmızı tenlinin siyah tenli üzerine, siyahın da kırmızı tenli üzerinde bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvada, Allah’tan korkmaktadır. Allah yanında en kıymetli olanınız O’ndan en çok korkanınızdır”²⁶. İnsanın insan tarafından sömürülmesi, zulüm yapılması, İslâm anlayışında yoktur. İslâm’da bütün hukukî, siyasî, hükümler ancak Allah’a aittir: “(Yine) bilmez misin, göklerin ve yerin mülkiyet ve hükümlerini yalnızca Allah’ındır? Sizin için Allah’tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı vardır.”²⁷; “.. Hüküm ancak Allah’ındır. O hakkı anlatır ve O, doğru hüküm verenlerin en hayırlısıdır.”²⁸; “Âlemlere uyarıcı olsun diye kulu Muhammed’e Furkan’ı

---

²² Bakara, 2/256

²³ Yunus, 10/99.

²⁴ Bayrakdar, a.g.e., s.15.

²⁵ Hucurât, 49/13.

²⁶ Ünal, Ali, Peygamber Efendimizin Veda Hutbesi, Rağbet Yayınları.

²⁷ Bakara, 2/107.

²⁸ En’am, 6/57.

indiren, Allah, yüceler yücesidir. Gökerin ve yerin mülkü O'nundur. O bir çocuk edinmemiştir, mülkünde ortağı yoktur. Her şeyi yaratmış, ona ölçü , biçim ve düzen vermiştir."²⁹; "*Sizi yeryüzünde halife yapan O'dur.*"³⁰ âyeti gereğince tüm inananlar Allah'ın yeryüzünde temsilcileri olma bakımından hep birlikte Allah'ın siyasi ve hukûkî sistemine eşit şekilde uyarlar, bazılarının diğerkleri üzerinde mutlak hakimiyeti ve kanun koyuculuğu yoktur.

Allah ile kul arasında hiçbir vasıtayı gerekli kılmayan ve sadece Allah adına yapılan bütün ibadetler İslâm'ın ideal özgürlüğünü temsil etmektedir. İnsanı, ideolojilerin esiri olmaktan uzak tutmayı amaçlamaktadır. Özellikle birey namaz kılarken sık sık tekrarlanan "Allahu Ekber" (Allah en büyüktür) tekbir nidalarıyla her rekâta okunan Fatiha süresinin bütün âyetleri, özellikle: "*Hamd Âlemlerin Rabbine aittir.* ", "*Ancak sana tapar ve ancak Sen'den yardım talep ederiz.*"³¹ Âyetleri müslümana gerçek özgürlüğünü hatırlatmaktadır.

Yine, namazdaki bütün fiziki davranışlar, müslümana gerçek özgürlüğünü yaşatır mahiyettedir. Kıyamla Müslüman, Allah karşısındaki insânî benliğini kabullenir ve onun şuûrunu gösterirken, rükû ve secdeyle insânî benlik veya benliklere değil sadece İlâhi benliğe boyun eğdiğini ispatlar ve yalnız O'na boyun eğileceğini gösterir.³²

E. Güzel Giyim ve Çevre Koruma Alışkanlığı Sağlamak

İslâm'da namaz sadece bedenî ve ruhi bir ibadet olmayıp; aynı zamanda kişisel, toplumsal, çevresel temizlik ile kirlilik, hastalık vb. çirkin hususlardan korunmak ve bu konuda alışkanlık kazanmak için önemli bir yoldur. Yüce Allah onun için her türlü kulluk vazifesinden önce kişinin dışı ve çevre temizliğini öncelikle şart koşturmuştur. Namaz kılacak kimseden önce kendi elbisesini, bedenini ve namaz kılacağı yeri her türlü pislikten temizlemesini istemiştir. Nitekim Tövbe Sûresi, 108. âyette Yüce Allah Hz. Peygamber'e hitaben:

Onun içinde asla namaz kılma! İlk günden takvâ üzerine kurulan mescit (Kuba Mescidi) içinde namaz kılman elbette daha doğrudur. Onda temizlenmeyi seven adamlar

---

²⁹ Furkân, 25/1-2.

³⁰ Fâtr, 35/39.

³¹ Fatiha, 1/1-5.

³² Bayrakdar, a.g.e., s. 18.

vardır. Allah da çok temizlenenleri sever. ”³³ buyurmaktadır. Yine İslâm, Müslüman’a namaz kılariken süslenip, temiz elbiselerini, câmiye giderken temiz ve güzel kokularını sürünmesini, Müslüman kardeşlerini tiksindirecek ve onlara sıkıntı verecek pis kokulardan ve kirlî, pis elbiseler giymekten sakınmasını önemle emretmiştir.

İslâm’da bütün yeryüzünde istenilen yerde namaz kılma, dua etme, imkanı vardır. Bu durum, görünüşte cami olmamakla beraber bütün yeryüzünün mescit ve cami hükmünde olduğunun açık seçik bir delildir. Bu konuda Câbir (r.a.)’dan rivayet edilen bir hadiste Rasulullah (s.a.v.)’ın şöyle buyurmuştur: “*Yeryüzü bana tertemiz, temizleme aracı ve mescit kılındı. Her kim namaz vaktine erişirse, neredeyse orada kılar.* ”³⁴ Bu şekilde, yeryüzünün mescit ve cami hükmünde olduğu esası , Dinimizin cami ve mescitlerle ilgili emir ve yasakların bulunduğu gerçeğiyle beraber ele alındığı takdirde bizleri, bütün yeryüzünde yerlerine göre İslâm’ın emir ve yasaklarının mevcut olacakları sonucuna götürmektedir. Bu gerçeklere, bütün yeryüzü bir ibadethane, bir mabet hükmündedir. Bunun için de bütün yeryüzü ve bilhassa yurdumuzda toplumumuzun menfaatlerine yönelmiş her müspet iş, bir ibadet mahiyetinde olup, kutsal bir faaliyettir. ³⁵

Günümüzde çevre sorunları, başta insan olmak üzere bütün canlı türleriyle, doğal güzellikleri tehdit eder bir boyut kazanmıştır. Kur’ân’ın amaç bütünlüğü içerisinde çeşitli boyutlarla “denge”ye ilişkin işaretler, mesajlar bulunmaktadır. Çevre sorunları doğada var olan dengenin bozulmasının bir sonuca olduğuna göre, evrendeki denge ve ahenkten bahsedilmeksizin çevre meselesini Kur’ân açısından değerlendirmek pek doğru olması gerekir. Çevreci bir yaklaşımla okunduğunda “çevre sûresi” olarak adlandırılabilir olan Rahmân sûresinin yalnızca 7. ve 8. âyetleri bile bu hususta gerekli mesajı almak için yeterli sayılabilmektedir. Bu âyetlerde Yüce Allah’ın gökyüzünü yükselttiği ifade buyurulmakta, kâinattaki düzen ve dengeye müdahalede aşırı gidilmemesi istenmektedir. Yeni insan, nesnel dünyayı ve onun yasalarını anlamaya çalışacak, belli ölçülerde ona müdahale edilebilecek, fakat dengeyi tehlikeye düşürmeyecektir. Aslında dengeyi ve dengenin sınırlarını anlamak için tabiat yasalarını keşfetmek gerekmektedir. ³⁶

---

³³ Tövbe, 9/108.

³⁴ Müslim, I, 370-371.

³⁵ Daryal, Ali Murat, Dinî Hayatın Psiko-Sosyal Temelleri, İ.F.A.V Yayınları, İstanbul 1999, s.66.

³⁶ Komsiyon, İsam İlmihali, a.g.e., C.II, s.462-463.

Nitekim Yüce Allah bu konuda dikkat çekerek şöyle ifâde etmiştir: “Biz, her şeyi bir ölçüye göre yarattık. Bizim buyruğumuz, bir anlık bakış gibi, bir tek sözden başka bir şey değildir.”³⁷; “Yeri uzatıp yaydık, orada sabit dağlar yerleştirdik, yine orada miktarı ve ölçüsü belirli olan şeyler bitirdik.”³⁸; “Her şeyin hazineleri yalnız bizim yanımızdadır. Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz. Biz, rüzgârları aşılایıcı olarak gönderdik ve gökten bir su indirdik de onunla su ihtiyacınızı karşıladık. (Biz bunları yapmasaydık) siz onu (yeterli) suyu depolayamazdınız.”³⁹ Mealindeki âyetler namaz kılan kimselere hem yeryüzünün ve bütün kâinatın yaratıcısının Allah olduğu inancını, hem de çevre bilincini ve çevre sorumluluğunu telkin eden ilâhî mesajlardır. Zaten yaratıcının varlığı ve ilâhî düzen fikri ile sorumluluk duygusu, her şeyi yerli yerince ve gerektiği şeklide kullanma ve öyle davranma bilinci, birbirini destekleyen iki ana temadır. Kuran da sürekli olarak bu temayı işler.

F. Beden ve Ruh Sağlığını Güçlendirmek

İslâm’daki namaz kılmanın bir hikmeti de, insanı ruhen ve bedenen sağlam tutmak, ruhi ve bedenî hastalıklara karşı korumaktır. Çünkü namaz gibi ibâdet abdest ve yıkanmayı ön şart kabul etmekle beden ve ruh temizliğine birer vasıtaadır. Genelde bazı hastalıklar vardır ki, sebebi mikrobik değildir, yani ruhidir ve insanın ruhi fonksiyonlarına ve yaşantısına engel olmaktadır. Çünkü beden ile ruh arasında kesin ve kategorik bir ayırım olmadığından, ruhî bir hastalık bazen bedeni de etkileyebilir. O halde tam sağlıklı bir kişilik için, hem ruhu hem de bedeni dengeli bir şekilde sağlıklı tutmak gerekmektedir.⁴⁰ Çünkü İslâm, bir İmân-İbâdet sistemi olarak her türlü hatalığa karşı hem koruyucu bir hekimlik, hem de iyileştirici etkin bir ilaçtır.

Dosdoğru yaratılış dinine inanan kimsenin yapacağı bütün ibadetler onu başta ruhî hastalıklar olmak üzere bedenî hastalıklardan koruyacaktır. Ayrıca çeşitli ibâdetlerdeki unsurlar da buna yardım edici durumdadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, namazın ön şartı olan abdest, hele bugünkü her türlü çevre ve atmosferik kirlilik içinde “Kirli Medeniyet”te yaşayan insanlar için ne kadar koruyucu bir tedbir olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi, abdest, daha çok insanın her an çevre kirliliğiyle karşı karşıya gelen el, yüz,

---

³⁷ Kamer, 54/49-50.

³⁸ Hicr, 15/19.

³⁹ Hicr, 15/21-22.

⁴⁰ Bayrakdar, a.g.e., s.26.

ayak gibi açık uzuvların yıkanması demektir. İnsan bunları yıkamakla maddeten temizlenmektedir. Hele bu, günde beş vakit tekrarlanacak olursa, insanın uzuvlarını günde beş kere temizlenmesi demektir. Böyle bir temizlik yapan Müslüman elbette sağlıklı olur. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.) bu hususu şöyle dile getirmiştir: “Eğer sizden birinin kapısının önünde bir nehir olsaydı ve günde beş kere yıkansaydı, üzerinde pislik görür müydü? Hiçbir pislik kalmazdı. İşte bu beş vakit namazın misalidir.”⁴¹ Ayrıca namazın gelişigüzel yerde değil, temiz olan yerde kılınmasının hikmeti de insana temiz olmayı öğretmek ve bunu hatırlatmaktır.⁴²

Diğer ibâdetlerde olduğu gibi namaz ibâdeti de, insanı ruhen ve bedenen temizlemek ve sağlıklı kılmak için vazedilmiştir: “...Kim temizlenirse o, kendi menfaatine temizlenmiş olur. Dönüş Allah'adır.”⁴³ İşte Allah'ı zikir olan namaz insanın hem ruhuna hem de bedenine bir şifadır: “Bunlar, iman edenler ve gönülleri Allah'ın zikriyle sükûnete erenlerdir. Bilesiniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.”⁴⁴; “Allah sözün en güzelini, birbiriyle uyumlu ve bıkmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi. Rablerinden korkanların, bu Kitabın etkisinden tüyleri ürperir, derken hem bedenleri ve hem de gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar. İşte bu Kitap, Allah'ın, dilediğini kendisiyle doğru yola ilettiği hidayet rehberidir. Allah kimi de saptırırsa artık ona yol gösteren olmaz.”⁴⁵ Peygamberimiz (s.a.v.) bir hadis-i şeriflerinde: “Namazda şifa vardır.”⁴⁶ buyurmaktadır.

Namaz ibadeti insanın yalnızlık psikolojisine de bir çaredir. İnsanları birbirinden isteyerek veya istemeyerek uzaklaştıkları ve bireyselciliğin giderek hakim olduğu bu günkü medeniyetin bir hastalığı da, yalnızlık hissidir. Fakat namaz ibadeti bireysel veya cemaatle kılınması gibi her iki halde de insanın yalnızlık hissini en az günde beş defa giderebilmektedir. Çünkü o, yalnız kılınınca insanı Allah'ın huzuruna götürmekle, insana yalnız olmadığını hatırlattığı gibi, cemaatle kılınınca yine hem Allah ile karşı karşıya getirmekle, hem de diğer insanlarla bir arada bulundurarak bireysellik kompleksinden kurtarmaktadır. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.), tersinden bir ifade ile cemaatin ne kadar

⁴¹ Buhârî, Mevâkit, 6; Müslim, Mesâcid, 282.

⁴² Bayrakdar, a.g.e., s.29.

⁴³ Fâtır, 35/18.

⁴⁴ Ra'd, 13/28.

⁴⁵ Zümer, 39/23.

⁴⁶ İbn Mâce, Tıbb, 10.

önemli bir şifa olduğunu şöyle ifade etmektedir: “Sadece iki tip insan, cemaatle namazdan kaçır: Açıkça fasık kişi ve (ruhen) hasta olan insan.”⁴⁷

İman ve ibâdet gibi gerçek çareleri anlayamayan veya bulamayan, özellikle Batılı ve yakın zamanda memleketimizde de sık sık rastlanan nice yalnızların yalnızlıklarını içki ve uyuşturucularla gidermeye çalışmalarını düşündüğümüzde, bu hadisin ne kadar manidar olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca namaz ibadeti, birçok fiziki hareketlerden oluşmaktadır. Bu beden için günde beş kere tekrarlanan bir jimnastik ve spordur. Böylece namaz hem bedenî hem de zihnî dinamik tutmaya yarayan ilâhi bir vesile olmaktadır. Namaz, kılan kimseye spor ruhunu veren, vücudundaki kasları kuvvetlendiren ve insanın daima zinde olmasını sağlayan bir ibadettir. Kaslar, erken saatlerden itibaren uyanık ve hareketli olmaya çok muhtaçtır.⁴⁸ Peygamber (s.a.v.)’den bize intikal eden şekli ve keyfiyeti bugün modern sporcuların vücudu kuvvetlendirmek ve organları hareketli kılmak için yaptıkları kültür-fizik antrenmanlarına çok benzemektedir. Rasûlullah (s.a.v.), rükûda da normal bir şekilde durur, ayaklarını dik tutardı. Secdeye vardığı zaman dirseklerini dizlerine yapıştırır, ayrı tutardı. Kıyamdan secdeye varırken, yahut secdeden kalkarken ellerine dayanmazdı. Böylece namaz, insanın bütün şahsiyetini, ruh ve madde yönünü kapsayan daimi bir amel ve hareket olarak görünmektedir. Meselâ beden, namaz kılarken, ayakta durmak, rükû ve secdeye varmak suretiyle; dil de okumak, tekbir getirmek, tespih ve tehlide bulunmak suretiyle hareket eder. Akıl, okuduğu âyetlerin mânasını düşünmek, kalp de Allah’ın kontrolünü gözetmek suretiyle çalışır.

Bununla beraber insan dünyaya geldikten sonra Allah’a inanmakta tabiat ve yaratılış gayesine uygun hareket etmek ve ezelde Allah’a verdiği söze sadık kalmakla ruhen kendisiyle bir çelişki içine düşmemekte ve şahsiyet bütünlüğüne sahip olmaktadır. Dolayısıyla huzurlu ve sağlıklı bir ruh ve beden yaşantısı sürdürebilmektedir.⁴⁹ Bu noktada namaz ibadeti, bireye Allah’a verdiği söze uygun bir kul olma sözünü hatırlatma imkanı verir. Bunun için “bizi doğru yola ilet” duası ile O’nun huzurunda bulunma fırsatını sunar. Böylece birey kendi yaratılış amacını kavrayarak içsel bir bütünlük ve huzur enerjisini yakalar.

---

⁴⁷ Müslim, Salât, 28.

⁴⁸ el-Karadâvî, a.g.e., s. 312.

⁴⁹ Bayrakdar, a.g.e., s. 26-27.

İslâm'ın istediği mânada kılınan namaz, mümine hayatının yorucu ve çetin anlarında, dünyevi bir takım belalar karşısında kendisine yardım edecek psikolojik bir güç kazandırır. Bu sebeple Hz. Peygamber, kendisini üzen bir olay olduğu zaman derhal namaza koşardı. Çünkü namazda insan doğrudan doğruya Rabbine yöneliyor bütün üzüntü ve kederini ona şikayet ediyor, O'nun rahmet kapısının açılmasını ve üzerine rahmet damlalarının yağdırılmasını istiyor. "O, insanlar umutlarını kestikten sonra, yağmuru indiren, rahmetini her tarafa yayandır. O, hakiki dosttur, övülmeye lâyık olandır." ⁵⁰ Namaz mümine büyük bir canlılık, ruha kuvvet ve coşkunluk vermesine şaşmamak gerekir. ⁵¹

Dr. Alexis Carrel, müminin namaz sayesinde kazandığı bu kuvvetin hayat ve insan üzerindeki olumlu etkisini şöyle açıklıyor: "Diyebilirim ki namaz, günümüze kadar bilinen kuvvet ve hareket kaynaklarının en büyüğüdür. Ben şahsen doktor olmam nedeniyle tedavi ettiğim hastalar üzerinde bunun bir çok örneklerini bizzat gördüm. Nice hastalar gelmiştir ki ben onların tedavisinde başarısız kalmışım. Tıp, acz ve teslimiyetinden dolayı işten el çekince, derhal işe namaz müdahale etmiş ve kısa zamanda onları iyileştirmiştir. Namaz adeta "radyum" ışınları saçan bir maden gibi büyük enerji ve hareket kaynağıdır. İnsanlar yeteri kadar hareketlerini sağlayacak kuvvet bulamadıkları zaman, sınırlı olan faaliyetlerini namazla çoğaltmaya çalışırlar. Biz, namaz kıldığımız zaman kâinata hâkim olan büyük kuvvetle ilişki kuruyoruz. Ondandır, sızlanarak kendi katından bize bir ışık ve nur vermesini istiyoruz. Onunla hayatın sıkıntılarına karşı yardım istiyoruz. Hatta diyebilirim ki, yalnız bu yalvarış dahi, tek başına bize kuvvet ve hareketimizi iade etmeye kâfidir. Zira Allah'a yalvarış ve yakarıшта bulunan hiç kimseyi gösteremezsiniz ki, o yalvarışlar kendisine en güzel sonuç olarak dönmüş olmasın." ⁵²

Netice olarak diyebiliriz ki, namaz ibâdeti yukarıda anlatmaya çalıştığımız noktalar bakımından insanlar için bir terapi ve şifadır.

G. Sosyalleşme İmkânı Sağlamak

Namaz ibadeti, toplumu aydınlatan sosyal bir eğitimidir. Namaz, dinler ve ibadetler tarihinde bir eşine rastlanmamış yüksek ve insani bir okuldur. Müslüman, toplumdan

---

⁵⁰ Şûra, 42/28.

⁵¹ el-Karadâvî, a.g.e., s. 314.

⁵² el-Karadavî, a.g.e., s. 314, 315.

ayrılıp, uzlete çekilerek namazlarını tek başına kılmakla yetinmemiş, cemaatle kılmaya gayret edilmesini emredilmiştir. Özellikle camide kılınan namazlarda hazır olmalıdır. Bundan başka her hafta yüce Allah'ın farz kıldığı ve cemaatle yerine getirilmesini mecbur tuttuğu Cuma namazını kılmak için camide hazır bulunmalı ve daha büyük bir cemaatin meydana gelmesine katkıda bulunmalıdır.

Her hafta tertiplenen bu toplantıda toplumu aydınlatıcı, onlara yön ve direktif verici konuşmalar, vaaz ve nasihatler yapılmaktadır. Bilgi ve sosyal bir konferans hüviyetini taşıyan bu konuşmalar sayesinde Müslümanların biatleri tazelenir. İslâmî emirler tekrarlanıp hatırlatmak suretiyle kardeşlik ve insanlık duyguları diriltilir. Birlik, dirlik ve beraberlik ruhu ortaya çıkar. Böylece İslâm toplumu güç kazanır. Ayrıca bayram namazlarında, bu durum, daha da geniş bir şekilde açığa çıkar.

İslâm bu namazlarda kadın-erkek sağlam hatta özür sahibi bütün müslümanların, bir araya gelip büyük bir toplantı ve estetik duyguları aksettiren bir şenlik meydana gelmiş olur. Böylece insanlar birbirlerine yaklaştırılmış ve aralarındaki kardeşlik duyguları kuvvetlendirmiş olur. Bundan dolayı Hz. Muhammed ve ashabının, günün belirli saatlerinde namaz kılmak amacıyla bir araya gelmelerini sağlayan namaz ibadeti, inananlar arasında birlik ve beraberliğin meydana gelmesinde, birbirlerinin durumlarından haberdar olmalarında önemli rol oynamış ve bu yönüyle de sosyal dayanışma özelliği taşımaktadır. Çünkü Hz. Muhammed ve ashabı, içlerinden birinin cemaate devam edemediğini görünce hemen onu araştırıyor, başına herhangi bir musibet vs. gelmişse derhal onunla ilgileniyor ve ne yapılması gerekiyorsa anında yapıyorlardı.⁵³

Nitekim Asr-ı Saadet'te, Mescid-i Nebî'yi devamlı olarak süpüren zenci bir kadın vardı. Bir ara Hz. Peygamber (s.a.v.) onu görmemiş ve merak edip sormuştu. Ashab da, "öldü" cevabını vermişlerdi. Bunun üzerine Hz. Muhammed (s.a.v.), "*bana haber vermeniz gerekmez miydi?*" buyurmuştu. Onlar ise bu duruma pek önem vermemişlerdi. Halbuki insan olarak herkese büyük değer veren Hz. Muhammed (s.a.v.), ashabın bu tutumundan

---

⁵³ Güç, a.g.e., s. 264-265.

hoşlanmamış ve ashtan, kadının kabrini göstermelerini istemiş, gidip kabri üzerine cenaze namazı kılmış ve ona dua etmiştir.⁵⁴

Bu yönüyle namaz ibadeti, Müslümanlar arasındaki sosyalleşme ve irtibatı sağladığı gibi aynı zamanda karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma için de elverişli bir zemindi. Çünkü taşradan gelip de Muhammed (s.a.v.) ile görüşmek isteyen ve Medine’de bir yakını bulunmayan herkes, doğrudan mescide gidiyor, genellikle Suffa’da ikamet ediyor veya Hz. Muhammed tarafından, hali vakti yarinde olan Medineli Müslümanların evlerine gönderiliyordu.⁵⁵

H. Huzur Bulmak

Ruh sağlığı, ahlak sorunları ile ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Her ruh hastalığının bir ahlakî sorunu temsil ettiği söylenebilir. Kişiliğin tümünün olgunluğunu ve bütünlüğünü gerçekleştirmedeki başarısızlık, insan merkezci etik açısından ahlaki bir başarısızlıktır. Örneğin insan hiçbir organik neden yokken zaman zaman baş dönmelerinden yakınabilir.⁵⁶

Namaz ibadeti, Fromm’un işaret ettiği duygusal, ruhsal ve zihinsel çözümler sunmaktadır. Mearic suresinde⁵⁷ insanın tutarsız (helu’an) yaratılmış olduğu vurgulanmıştır. Yani insanın kendini aynı derecede hem verimli başarılarla hem de kronik memnuniyetsizlik ve hayal kırıklıklarına sürükleyen bir iç tutarsızlığı ile donatıldığı ifade edilmiştir. Ancak bu surede işaret edildiği gibi, namaz ibadetini hakkıyla yerine getiren bireyler sözü edilen bu fitri tatminsizliği pozitif bir güce dönüştürebilecek ve böylece içsel huzur ve tatmini sağlamayı başarabileceklerdir.⁵⁸

Bu noktada her ibadetin hikmeti Allahın huzurunda, O’nun karşısında olma halini gerçekleştirmektedir. Bu durum insanın Allah’ı içinde duyması, O’nun şuuruna yerleşmesi ve içselleştirmesiyle sonuçlanır.⁵⁹ Sonuç itibariyle namaz ibadeti, bireye Allah huzurunda bulunma tecrübesini en canlı haliyle yaşatır. Disiplinli ve canlı bir tecrübe ile kendini

⁵⁴ Bkz. Buhârî, Salât, 72, Cenâiz, 23. Bu hadiste, mescidi süpürenin erkek olma ihtimalinden de söz edilmiş olmasına rağmen, hadisin râvisi Ebû Hureyre, “zannederim kadındı” diyerek bu ihtimali ortadan kaldırmıştır. Bkz. Buhârî, Salât, 74.

⁵⁵ Bkz. Buhârî, Mevâkîtu’s-Salât, 41, Manâkıb, 25; İbn Hanbel, I, 179, 198, 199.

⁵⁶ Fromm, Kendini Sağunan İnsan, Say Yayınları, İstanbul, 1982, s.216.

⁵⁷ Mearic, 70/19

⁵⁸ Esed, Muhammed, Kur’an Mesajı, Meal-Tefsir, (çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret yayınları, İstanbul, 1997, s. 1187-1188.

⁵⁹ Hökelekli, Hayati, Din Psikolojisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993 s.26-27.

Allah'ın huzurunda hisseden bir bireyin Allah'ı içinde duyması, O'nu şuuruna yerleştirme ve içselleştirmesi mümkün olabilecektir.

II. NAMAZIN TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

A. Toplumsal Bütünlüğü Sağlamak

Yüce Allah, İslam dinini, insanlığın tam bir dayanışma ve sevgi bağları içinde ve hakkaniyet çizgisini aşmadan bir hayat sağlamaları için göndermiştir. Genelde bütün milletleri Allah önünde birlik olmaya çağırdığı gibi, özel olarak müslümanların sosyo-politik açıdan birlik içinde bulunmalarını emreder ve Müslümanların birbirleriyle kardeşlik yakınlığı içinde olmalarını istemektedir. Yüce Allah Kur'ân-ı Kerîm'de: *“Şüphesiz müminler birbiri ile kardeştirler..”*⁶⁰ Müslümanların böyle bir sosyal birlik ve beraberliğe dün olduğu gibi, özellikle bu günlerde o kadar ihtiyacı vardır ki, yoksulluğuyla Müslümanlar kendi aralarında ayrılığa düşmekte oldukları gibi, başka güçlerin oyuncağı olabilmektedirler. Halbuki Yüce Allah, Müslümanların başka güçlerin oyuncağı olmalarını değil, aksine onları yönlendiren örnek güç olmalarını istemektedir: *“İşte böylece sizin insanlığa şahitler olmanız, Resûl'ün de size şahit olması için sizi mutedil bir millet kıldık.”*⁶¹ Bundan dolayı *“Hep birlikte Allah'ın ipine (İslâm'a) sınıksız yapışın; parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman kişileriydiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve O'nun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuştunuz. Yine siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle açıklar ki doğru yolu bulasınız.”*⁶² Bu amacın gerçekleşebilmesi, ancak halkın ve ileri gelenlerin, şehirlilerin, köyde oturanların, büyük küçük herkesin, İslâm'ın en büyük nişanesi ve en yaygın olan namaz ibadeti vesilesiyle, sık sık bir araya gelmelerine bağlıdır. Toplumsal bütünlük iki şekilde olur: mahalle halkının toplanması ve şehir halkının toplanmasıdır.

Mahalle halkının toplanması her namaz vakti için kolayca sağlanabilir. Şehir halkının toplanması ise, ancak bir hafta gibi uzun süre aralığıyla mümkün olabilir. Birinci toplantılar, cemaatle namaz olmaktadır. Rasûlullah(s.a.v.) açıkça ya da işaret yoluyla belirtmiştir ki, kişi abdest alır, abdestin hakkını verir, sonra mescide yönelir, bütün bunları

---

⁶⁰ Hucurât, 49/10.

⁶¹ Bakara, 2/143.

⁶² Al-i İmrân, 2/103.

sırf namaz kılma niyetiyle yaparsa, onun yürümesi namaz hükmündedir, attığı her adım günahlarına kefarete olur.

Mesela namazların tercih edilen kılınma şekli, durum ve seviye farkı gözetmeden cemaat halinde kılınmasıdır. Burada her sınıf insan; zengin-fakir, alim-cahil, büyük-küçük, yöneten-yönetilen tüm insanlar sosyal statülerini ortadan kaldırarak bir araya gelir ve yan yana, bir Allah'a yönelerek kulluklarını ifade ederler. Bir günde kılınan beş vakit namaz her semtte insanları bir araya toplar ve haftada bir defa olmak üzere Cuma günü bir şehrin sakinlerini bir araya getirirler. Bundan ayrı olarak bayram namazlarında daha uzak yerlerdeki insanlar bir araya gelir. Bu durum bir düzeni simgeler ve büyük bir disiplini gösterir.⁶³ Bu bağlamda namaz ibadeti insanlar arasında bütünleşmeyi sağlayan kolektif ruhu canlandırır, bu yöndeki karakter özelliklerini geliştirmeye hizmet eder.

Ezan okunduğu zaman herkes camiye girmeye çalışır, birbirini iter. Kadın-erkek, kısa-uzun, zayıf-şişman, her çeşit, her renkte, belki 30-40 farklı milletten insan camiye girmeye çalışır. Ve birden namaz başlar. Bir kaç saniye içinde bütün herkes şeritler halinde sıraya dizilir. Kısa bir zaman içinde bütün o kalabalık kusursuz çizgiler halinde sıraya dizilir. Onun, onun önündeki de... Bu manzarayı gördüğümüz zaman, bu ordu kadar hızlı hazır ol pozisyonuna girebilecek başka bir ordu yok dünyada. İnsan bu manzaraya bakarken, düşünürken duygulanır, gözyaşları döker, "biz birlik olduğumuz zaman çok güçlü olabiliriz" diye düşünür. Dünyada iki milyar Müslüman günde beş defa bu duyguları yaşar.

O halde Müslümanların birbirleriyle tam bir sosyo-politik, birlik ve beraberlik içinde olmaları gerekmektedir. Yüce Allah'ın Müslümanlara namaz ibadetlerini cemaatle kılmaları emredilmesi hikmetlerinden biri de bundandır. Çünkü namaz ibadeti onları birlik ve beraberlik şuûruna götüren birçok unsurlardan oluşmaktadır.⁶⁴

Namaz ibadeti sayesinde toplumsal düzenin ayakta kalmasını sağlayan ahlakî değerlerin korunması duyarlılığını kazanan bireyler, ruhlarını, ailelerini ve toplumlarını olumsuz her durumdan korurlar. Olumsuz fiillerden, akla, sağduyuya ve ahlaki emirlere aykırı olan tutum ve düşüncelerden, mahrem yerlerini akıl ve duygularını koruyarak

⁶³ Hamidullah, Muhammed, İslam Peygamberi, (çev. Salig Tuğ), İrfan Yayınları, İstanbul, 1991, s.733-734.

⁶⁴ Bayrakdar, a.g.e., s.19.

temizlenirler ve böylece gönüllerini toplumsal bütünleşme ve düzene aykırı düşecek noktalara odaklanmaktan korunmuş olurlar. Soyun, ailenin, cemiyetin hesapsız mahvolmasını ve beşeri şehvî güdülerin olumsuz etkilerini önlemiş olacaklardır.⁶⁵

Namaz ibadeti, bir ferdin dinî duygu ve davranışlarının ona sunduğu kültürel formun bir kopyasını taşır. Bu anlamda dindarlığın, ferdî ve sosyal uzlaşma, uyum ve muhafazakarlıkla ve sonuç itibarıyla de sosyal bütünleşme ve istikrarla yakın ilişkisi dile getirilmiştir. Dindar insanın genel olarak daha itaatkâr ve daha az toplum düzenine aykırı, toplumsal ve ahlakî değerleri koruma noktasında duyarlı hareket etmeye eğilimli görülmesi de bu durumdan ileri gelmektedir. Ayrıca ibadetler ahlakî yönleri haricinde, emir ve yasaklarıyla, tavsiye ve yönlendirmeleriyle sosyal bağları kuvvetlendirecek sosyal bütünleşme ve uyumu sağlayan önemli motivasyonları içermektedir.⁶⁶

Bu yönüyle İslâm dini Müslümanların günde beş defa camide toplanmalarını tavsiye ve teşvik etmiş, haftada bir kere toplanmaları farz, bayram günleri senede iki defa toplanmaları vacip yada sünnet, her sene bütün dünya Müslümanlarının bir kere Mekke'de toplanmalarını mecburi kılmıştır.⁶⁷ Böylece namaz kılan kişi, toplumsal sorunlara daha duyarlı, toplumu ayakta tutacak ahlakî değerlere daha uyumlu, toplumsal uyum ve uzlaşma yönünden daha olgunlaşmış bir kişi olacaktır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bütün ibâdetler ve özellikle namaz ibadeti insana toplumsal bütünleşmeyi, birlik ve beraberliğin zorunluluğunu hatırlatmaktadır. Mesela günlük namazları ele aldığımız zaman, bu ibadette Müslümanları cemaatleştirme olayı vardır. Cuma namazı ancak cemaatle eda edilebilir, cemaatle kılınması farzdır. Aynı şekilde teravih namazının da cemaatle kılınması uygun görünmesi ve özellikle Hz. Ömer tarafından halkın dağınık bir şekilde Terâvîh namazı kıldığını görmüş ve dağınık bir şekilde kılmak yerine insanları bir imamın arkasında toplayıp Terâvîh namazının cemaatle daha derli toplu ve düzenli bir şekilde kılınmasını uygun görmesi işte namazların Müslümanları küçük çaptaki bu cemaatleştirme özelliğinin bir hikmeti, onlar daha büyük çapta sosyal ve politik bir birlik ve güç oluşturmaya itmektedir.

---

⁶⁵ Kutub, Seyyid, Fizila'l-il-Kur'an, (çev. M. Emin Saraç, Bekir Karlığa, İ. Hakkı Şengüller), Hikmet Yayınevi, İstanbul, 1968, C. 10, s. 301; Bkz. Kutub, a.g.e., C.15, s. 239.

⁶⁶ Hökeleli, a.g.e., s. 118-119.

⁶⁷ Uludağ, Süleyman, İslam'da Emir ve Yasakların Hikmeti, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2001, s. 83.

Diğer taraftan, aynı itici güç hacda da vardır. Bu açıdan hac, namazdan daha farklı bir özelliğe sahiptir. Çünkü namaz daha çok belirli küçük yerleşim birimlerinin Müslümanların cemaatleştiren, hac, bütün dünya Müslümanlarını cemaatleştirmektedir. Müslümanlar arasında maddi yardımlaşma müessesesi olan Zekât ve Sadaka da cemaatleşmenin, birilik ve beraberliğin meydana getirilmesinin maddi ve manevi mayasıdır.

Namazın manevi boyutu olduğu gibi bunun dışında pek çok maddi faydası da vardır. Örneğin, günde beş defa aynı mahallenin sakinlerini bir araya getirir, insanları kişisel meşguliyetlerinin monotonluğundan kurtarıp birkaç dakika için rahatlatır ve en önemlisi kişilerden en sıradan insana kadar bütün inananları eşitlik atmosferi içinde birleştirir. Toplu halde kılınan namazlarda, bir bölgede yaşayan halk birbirleriyle buluşmanın yanında, yöneticilerini ve diğer devlet memurlarını görme ve onları engelleme veya formalitelerle karşılaşmadan ulaşma fırsatı bulurlar. Bu şekilde namazın sosyal boyutu, insanların her yerde tek hükümdarın Allah olduğunu hissetmelerini sağlar.⁶⁸

Cemaatle kılınan namazlar neredeyse askeri bir disiplin içinde geçer: Müezzinin çağrısı üzerine herkes toplanma yerine, camiye koşar, birbirleriyle kenetlenerek imamın arkasında sıralanır ve tam bir uyum ve beraberlik içinde ibadet yaparlar. Aynı zamanda dünyada bütün Müslümanlar bir noktaya, Mekke'deki Kâbe'ye dönmüş olurlar. Bu da ırk, sınıf, bölge, ülke ve dil farkı gözetmeyen dünya inananlarının birliğinin somut bir göstergesidir.

B. Etnik Çatışma Ortamını Engellemek

Hangi anne-babadan dünyaya gelirse gelsin, insanlar Allah'ın kullarıdır. Allah katında üstünlük, kendisini dünyaya getiren anne-babası veya soyu ile değil, takva ile belli olur. Bundan dolayı kişilerin soy-sop ile övünmeleri ne kadar yanlış ise, aynı sebepten dolayı kınanmaları veya küçük görülmeleri de o derece yanlıştır. İnanan inanmayan tüm insanlar Allah'ın yarattığı kullardır. Dünyaya gelen her insanın en önemli hakkı ise yaşama hakkıdır. İslam'a göre etnik ve kültürel farklılık dolayısıyla hiç kimse asla suçlanamaz ve küçük görülemez.

---

⁶⁸ Hamidullah, Muhammed, İslâm'a Giriş, (çev. İbrâhim Ârif Koytak ve Veysel Uysal), Beyan Yayınları, İstanbul, 1999, s. 94.

Bir insanın yaşam hakkına yönelik bir tecavüz, tüm toplumu olumsuz şekilde etkilemektedir. Toplumun mutluluğu, o toplumda yaşayan tüm fertlerin mutluluğuna bağlıdır. Hayatımızda olduğu kadar başkalarının yaşamına da duyduğumuz saygı, kendi başına, yaşam sürecinin yardımcısı ve ruhsal sağlığın bir koşuludur. Başkalarına karşı duyulan yıkıcılık, bir bakıma intihara ilişkin iç terapilerle karşılaştırılabilecek patolojik bir olaydır. Yakıcı bireyin kendi öz varlığını yok etmeye çalışan yıkıcılığın amaçlarına erişmeyi başarmış bile olsa, mutsuz olduğunu görüyoruz.⁶⁹

Birey kendini, sosyal ve ahlakî temel değerlere bağlı kalarak olgun bir karakterle geliştirirse, o takdirde olumsuz çevresel etkilere karşı koyabilir. İşte namaz ibadetini hakkıyla yerine getirenlerin en önemli özelliklerden başlıca kendi değerleri kadar diğer insan ve toplumların değerlerine de saygı duymalarıyla sorumlu tutulmalarıdır.⁷⁰ Daha önce de ifade edildiği gibi kendimizinkine olduğu kadar başkalarının yaşamlarına, sosyal ve ahlakî değerlerine duyduğumuz saygı hem bireysel hem toplumsal yaşam sürecinin güvencesi ve ruhsal sağlığın bir koşuludur. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de:

*“Allah dışında varlıklara tapan kimselere sövmeyin; onlar da düşmanca ve cahilce Allah'a söverler.”*⁷¹ buyurularak kendi değerlerimiz gibi doğruluğunu onaylamadığımız değerlere sahip insanların değerlerine bile saygı duymamız beklenmektedir. Aksi takdirde başkalarının değer ve yaşamlarına saygı duymadıkça kendi değerlerimize ve yaşamlarımıza saygı duyulmasına bekleyemeyiz.

Kur'an-ı Kerim *“Namaz kılan bireylerin iffetlerini korudukları, nikâh gibi meşru bir yolla, bu ihtiyaçlarını karşıladıklarını belirtmektedir.”*⁷² Bu âyette namaz kılan kişilerin iffet, namus gibi sembolik değerlerin yanında ahlakî olduğu düşünülen toplumun devamını sağlayan bütün değerleri korumaya karşı duyarlı oldukları anlaşılmaktadır. Sosyal ve ahlakî değerlerin korunmasında duyarlı olan bireyler kendi değerlerinin korunmasına özen gösterdikleri gibi diğer insanların ve hatta aynı dini ve dünyevi görüşünü paylaşmadıkları insanların değerlerini korumaya özen göstermekle sorumludurlar. Nitekim *“İnanan ve bu iki âyette atıfla namaz kılan bireylerin, Allah dışındaki varlıklara tapan kimselere sövmemeleri gerektiği, bu hataya düşüldüğünde onların da düşmanca ve cahilce Allah'a*

⁶⁹ Fromm Erich, Kendini Savunan İnsan, (çev. Necla Arat), Say Yayınları, İstanbul, 1995, s.215.

⁷⁰ Meâric, 70/ 29-30; Muminûn, 23/5-6.

⁷¹ En'âm, 6/108.

⁷² Muminûn, 23/5-6; Bkz. Esad, Kur'an Mesajı Meal Tefsir, s. 1187.

sövecekleri”⁷³ vurgulanmıştır. Demek ki namaz kılan bireyler insanlığın değerlerine saygı göstermek ve toplumun devamını sağlayan ahlakî değerleri yaşatmakla yükümlüdürler. Aksi takdirde başkalarının değer ve yaşamlarına saygı duymadıkça kendi değer ve yaşamlarımıza gerçek anlamda saygı duymayı öğrenemeyiz. Bununla beraber, kendi değer ve yaşamlarımıza da saygı duyulmasını bekleyemeyiz.

Namaz ibadeti, Allah’a ve insanlara karşı yapılmış olan hataların yol açtığı utanma duygusu diyebileceğimiz “haya” ve her hususta haddini bilerek kendi hak ve özgürlüklerinin bilincinde olma neticesinde başkasının hakkını çiğnememeyi ifade eden “edep” özelliklerini geliştirerek bireyi toplumun devamını ve bütünlüğünü sağlayan ahlakî değerleri korumaya yönlendirir.⁷⁴

C. İlim ve Kültür Alışverişini Zenginleştirmek

Cami ve mescitler, İslâm’ın teorik bilgilerinin öğrenilip, onun yüksek esaslarının tatbikat sahasına konulduğu ilmi bir ortam sağlamaktadır. İslâm, insanlığa sunduğu yüksek esaslarının sadece kafalarda saklanan mücerret bir fikir veya dil ile söylenen bir kelime olarak kalmasını istemez. Fakat onu Müslüman’ın günlük hayatında tatbiki gereken vazgeçilmez bir hayat düzeni kabul eder. Toplumsal hayatın devamını sağlayan ahlakî değerleri koruma noktasında duyarlılık göstererek namaz kılan birey, yeniliğe açık olan muhafazakâr bir kişilik yapısına sahiptir.

Aynı zamanda bu kişilik yapısına mensup bireyler, hem bir konuyu doğru ve yanlış yanlarını bulup göstermek amacıyla inceleme yeteneğine sahip hem de apaçık bir doğruya, kesin bilgiye varmak için, sağlam bir dayanak bulana kadar, bütün bilgileri gözden geçirerek eleştirme ve sınaama kapasitesine sahip bireylerdir.⁷⁵ Bu yönüyle namaz ibadeti; eleştiren, üreten, kişisel güvene sahip, irade özgürlüğü yüksek, araştıran, sınayan bireylerin yetişmesi noktasında doğrudan katkıda bulunmaktadır. Nitekim Hz. Muhammed de gönderiliş gayelerinden birinin öğretmenlik olduğunu söylemiş⁷⁶ ve peygamberliğinin ilk günlerinden itibaren eğitim-öğretim faaliyetlerine büyük önem vermiştir. Aslında Kur’ân

---

⁷³ En’âm, 6/108.

⁷⁴ Akseki, A. Hamdi, Ahlak Dersleri, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1968, s. 169-170.

⁷⁵ Aslan, Nebile, Kur’an-ı Kerim’le İlgili İnanç ve Tutumlar, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2002, s. 35-37.

⁷⁶ Bkz. İbn Mâce, Mukaddime, 17.

ve hadislerdeki okumayı emir ve teşvik edici açık beyanların⁷⁷, bu ilk İslâmî eğitim-öğretim müesseselerinin ortaya çıkarılmasında önemli etken oldukları anlaşılmaktadır.

D. Toplumsal Sevgi ve Saygıyı Güçlendirmek

Birey namaz ibadeti esnasında kıbleye yöneldiği zaman ve “salli barikler” ile bütün ümmetler ve peygamberlere, “Rabbena” dualarında ise bütün inananlara dua etme tecrübesini yaşadığında güçlü bir sevgi, saygı ve kardeşliğin doğmasına vesile olur. Zaten toplum hayatının gelişip olgunlaşması için atılan ilk adım, sevgi, saygı, kardeşlik, minnet ve dualaşma hislerini canlandırmaktır.⁷⁸

Namaz ibadeti, Allah’a karşı, sevgi, saygı, bağlılık, şükran ve acizlik duygularını ifade eden davranışlar bütünüdür.⁷⁹ Dikkat edilirse bu tarifte kuldan, bir de kulun inandığı Allah’tan bahsedilmektedir. Demek ki, ferdin ibadet edebilmesi için, önce kendisine ibadet edilmesi gerektiğine inandığı bir Allah inancı ve şuurunun olması gereklidir.⁸⁰

Namaz sırasında büyük toplulukların bir araya gelmesi sebebiyle, insanların birbirini daha çok sevmelerine ve birbirlerine şefkat duyguları ile bakmalarına vesiledir. Sevgi her insanın fitratında vardır. Fakat, önemli olan onu güçlendirebilmek, gösterecek vesileler bulmaktır. Namaz ibadeti, bir sevgi ve saygı gösterme panayırı olarak değerlendirilebilir. Çünkü Müslümanların özellikle son zamanlarda sevgiye ve saygıya olan ihtiyaçları her zamankinden daha çoktur. İslâm dünyasının her tarafından yükselen bomba sesleri ölüm kusan olaylar, akan kanlar, olumsuz davranışlar sevgiyi unutturmuş, adeta insanları hayata küskün, birbirine dargın, hayattan kopma duruma getirmiştir. Bu olumsuz durumun ortadan kalkmasında namaz ibadetinin rolü büyüktür.⁸¹

Namaz ibadetinde Allah’ın huzurunda alçakgönüllü bir boyun eğiş (huşu) ile tevazuu öğrenen birey insan ilişkilerinde de kibir ve gururdan arınmayı başaracak; namazda Allah huzurunda geliştirdiği tevazu sayesinde insâni ilişkileri de bu durumdan etkilenecektir. Nitekim insan ilişkileri ayrımlara ve kusursuzluğa dayanmaz. Aksine insanî ilişkiler daha ziyade mükemmel olmayan zayıf, çaresiz ve desteğe muhtaç olmaya dayanır.

⁷⁷ Bkz. Alak, 96/1-5, Ebu Davûd, Vitir, 14; Tirmizî, İlim, 2.

⁷⁸ Senih, Saffet, İbaetin Getirtikleri, Nil Yayınları, İzmir, 2000, s. 11.

⁷⁹ Pazarlı, Osman, Din Psikolojisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972, s. 189.

⁸⁰ el-Karadavî, a.g.e., s.44-52.

⁸¹ Yavuz, a.g.e., s. 22.

Kusursuzluğuna inanan insanın desteğe ve insan ilişkilerine ihtiyacı yoktur. Kibirli, kusursuzluğuna inanan birey asla sağlıklı bir insanî ilişki kuramaz. Demek ki Allah huzurunda alçak gönüllü duruşumuz bize sağlıklı bir insanî ilişkinin de kapılarını açmaktadır.

SONUÇ

Namaz, insanın Yaraticısına karşı olan minnettarlığının ve şükranının bir göstergesi, aynı zamanda da Yaraticısının kendisinden yerine getirmesini istediği bir emridir. O, Kişi ile Allah arasındaki manevi bağları güçlendiren, ruh ile beden arasındaki dengeyi sağlayan ve dolayısıyla bireyin günlük hayatını düzene sokan bir ibadettir. İslam'dan önceki ilâhî dinlerde ve bazı diğer dinlerde olduğu gibi, İslâm'da da namaz ibadeti, dinin temel esaslarından biridir.

İşte bu çalışma, bu denli önemli bir ibadet olan namaz ibadetini, temel olarak, İslam fikhî dairesinde ve özellikle de Hanefî merkezli olarak ele alan bir araştırmadır. Araştırma sırasında dinin temel kaynakları olan Kur'an, Sünnet ve fikh eserleri esas alınmıştır.

Namaz ibadeti ilk inen ayetlerle birlikte dikkat çekilen ve doksandan fazla ayette bildirilen bir ibadettir. Bu gerçek, namazın ne kadar önemli bir ibadet olduğunu göstermektedir. Üzerinde bu kadar ısrarla durulan başka bir ibadet yoktur.

Kur'an'a bakıldığında namazla ilgili pek çok mesele, çoğu zaman hadislerle başvurmadan anlaşılamamaktadır. Mesela, namaz vakitleri konusunda bu durum söz konusudur. Çünkü namazın hangi vakitlerde kılınması gerektiği, Kur'an'da genel hatlarıyla belirlenirken, özel sınırlarıyla bize açıklayan ise Peygamberimiz (s.a.v.) olmuştur.

Namaz ibadeti, Kuran'da olduğu gibi hadislerde de üzerinde geniş şekilde durulan bir ibadettir. Namazın dinimizdeki önemine her fırsatta değinen Peygamberimiz (s.a.v.) namaza o kadar önem vermiştir ki, hadis kaynaklarının büyük bir bölümü namaz hakkındaki hadislerle doludur.

Namaz, ergenlik çağına gelmiş ve akıllı olan her Müslüman üzerine farzdır. İslâm âlimleri, günde beş vakit namazın farz olduğu konusunda görüş birliği içindedir. Namaz ibadeti farz kılındığından beri Müslümanlar namaz kılmışlar ve bütün âlimler namazın farz olduğunu kabul etmişlerdir. Bu ise bir icmâ-ı ümmettir.

Birtakım ayet ve hadislerden anlaşıldığı kadarıyla, semavî dinlerde namaz ibadetinin Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar her dinde emredilmiştir. Ayrıca, semavî olmayan dinlerde dahi namaz ibadetine benzer şekiller görülmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de ilk peygamberden son peygambere kadar bütün peygamberlerin gönderildikleri toplumlara ve kavimlere, Allah'a kulluğu, salih ameli ve ahirete inanma gibi ortak prensipleri öğütledikleri tekrar tekrar vurgulanmaktadır. Böylece, namaz ibadeti sadece son dine mahsus olmayıp, tüm peygamberlerin tebliğ ettikleri temel bir ibadettir. Buradan hareketle,

İslam'ın doğuşunun evvelinde de, Cahiliyye Araplarının, her ne kadar namazı bilinçli bir ibadet olmaktan çıkarıp bir çeşit oyun ve eğlence haline getirmiş olsalar da, o dönemde Kâbe'ye doğru yönelerek yaptıkları ve *salât* dedikleri bir ibâdetin bulunduğu dikkate alınırsa, bunun Hz. İbrahim'in dinindeki namaz ibadetinin tahrif edilmiş halinden başka bir şey olmadığı düşünülebilir. Nitekim Enfal Sûresi 35. ayette de belirtildiği üzere, Cahiliyye döneminde müşrik Arapları namaza yabancı değildiler. Ancak müşriklerin kıldığı namaz, ruhtan yoksun, huşû ve edepten uzak, düzensiz bir ibâdet idi. Onlar bu ibâdeti, sırf Allah için değil, aynı zamanda ilah edindikleri putlara ve Allah'ın kızları kabul ettikleri melekler için de yapıyorlardı. İşte İslam dini, temelde bu düşünceye karşı çıkarak namazın ancak Allah için yapılacağını bildirip, şirki en büyük günah olarak kabul etmiştir.

Beş vakit namaz farz kılınmadan önce, Hz. Peygamber'in ibadet tarzı, Cenâb-ı Hakk'ın yarattıklarını düşünmek, Allah'ın yüceliğini tefekkür etmek şeklinde olduğu, sabah ve akşam ikişer rekat hâlinde namaz kıldığı nakledilir.

Beş vakit namazın ne zaman farz kılındığı konusunda farklı fikirler olsa da genel olarak Mirac hadisesiyle irtibatlandırılmıştır. Namazın hafifletilmesine dair farklı rivâyetlerin olması, âlimlerin, beş vakit namazın miraç hadisesi ile birlikte farz kılındığı yönündeki görüş birliğini bozacak ve bu hadislerin sıhhatinden şüphe etmemize sebep olacak kadar önemli bir ihtilaf değildir. Bilakis teferruat kabilinden farklılıklardır.

Hanefî mezhebine göre namazlar farz, *vâcib*, sünnet ve nafil olmak üzere dört kısma ayrılır. Şafîî, Mâlikî ve Hanbelî mezhebine göre ise namazlar *vâcib* ve nafil olmak üzere iki kısma ayrılır. Fakat bu üç mezheb tarafından kullanılan *vâcib* kavramı, Hanefîlerdeki *farz* kavramına karşılık gelmektedir.

Günlük farz namazlar; Sabah Namazı 2 rekat, Öğle Namazı 4 rekat, İkinci Namazı 4 rekat, Akşam Namazı 3 rekat, Yatsı Namazı 4 rekat farz olmak üzere toplam, 17 (on yedi) rekattir. Ayrıca bu namazların dışında Cuma günü öğle namazı vaktinde, cemaatle kılınması zorunlu olan 2 rekatlık Cuma namazı vardır ki bu da farz bir namazdır.

Fıkıh alimleri, her hafta Cuma gününde kılınan Cuma namazının farz olduğu konusunda fikir birliği içerisindeyler. Bu namazın farziyeti, Kitap, Sünnet ve icmâ ile sabittir. Dolayısıyla, Cuma namazı farz olup bu namazı inkâr eden kâfir olur. Çünkü Cuma namazının farziyeti kesin delil ile sabit olup müstakil bir farzdır.

İlk döneme ilişkin bütün kaynaklar, kadınların zaman zaman Cuma namazlarına katıldıklarını, fakat Hz. Peygamber'in kadınları Cuma namazı kılmakla yükümlü tutmadığını ortaya koymaktadır. Kadınların beş vakit farz namaz, Cuma namazı ve Bayram

namazı gibi namazları cemaatle kılmaları, Hz. Peygamber tarafından teşvik edilmiş; hatta cemaate katılmak isterlerse, gece bile olsa kendilerine engel olunmaması istenmiştir.

Hz. Peygamber'in sürekli olarak kıldığı namazların (müekked/revâtib) yanında, sürekli olarak kıldığına dair kesin delil bulunmayan bazı sünnet namazlar da (gayr-i müekked) vardır. Bu sünnetlere mendub, mustehap adı da verilmektedir. Bu namazlar ise, ikinci ve yatsı namazından önce kılınan dört rekâtlık sünnetlerdir.

Revâtib sünnetler dışındaki nâfile namazlar ise regâib adını alır. Bunlar, Hz. Peygamber'in uygulamalarına dayanılarak belirli zamanlarda veya bazı vesilelerle kılınan, ya da kişinin kendi isteğiyle herhangi bir zamanda Allah'a yakınlaşmak ve sevap kazanmak amacıyla kıldığı namazlardır. Bunlar gönüllü olarak kendiliğinden kıldığı için bu tür namazlara tatavvu (gönüllü) namazlar da denir. Teheccüd namazı, kuşluk (duha) namazı, istihare namazı, yağmur namazı, husûf namazı, kûsûf namazı, tahiyetü'l-mescid namazı, tövbe namazı, evvâbîn namazı, tesbih namazı, abdest ve güsûlden sonra kılınan namazlar regâib türünden nâfile namazlardır.

Her şeyden önce namaz ibadeti cemaatle kılınması gereken bir ibadettir. Bununla birlikte, Allah'a ibadet edilen her yerin mescid sayılması ve Hz. Muhammed'in de, "*Bana yeryüzünün her tarafı mescid ve temiz kılındı*" ve "*Evlerinizde namaz kılmak için bir yer tahsis edin; onları temiz tutun ve evlerinizi mezarlığa dönüştürmeyin*" buyurması, namazın mescidlerde cemaatle değil tek başına da kılınabileceğini göstermektedir.

Şunu da belirtmek gerekir ki, cemaatle namaz kılmak için mutlak manada mescidin bulunması şart olmayıp, cemaatin toplanabileceği herhangi bir yerin varlığı da yeterli görülmüştür. Hz. Muhammed, Mekke döneminde, Erkam'ın evinde bunun örneğini verdiği gibi, benzeri örneklere Medine döneminde de rastlanmaktadır. Nitekim ashaptan Berâ İbn Azib, evinin bir köşesini mescid edinmiş ve orada başkalarına cemaatle namaz kıldırması.

Namaz belli vakitlerde ve Hz. Peygamber'in göstermiş olduğu belli şekiller içerisinde eda edilir. Ancak, İmâm Gazâli, İmâm Rabbânî, İbnu'l-Arabî ve özellikle Cüneyd el-Bağdâdî gibi önde gelen ünlü mutasavvıflar, namaz ibadetine "Şuûrlu Yaklaşım"ı uygulayarak manâsının, bu ibadeti sadece zâhiri rükün ve şartlarını İslâm fikhında tayin edildiği şekilde yerine getirmekten ibaret olmadığını, onların şuûruna ermek gerektiğini, ibâdetin özünün onları meydana getiren unsurlardaki manâlarda olduğunu savunmuşlardır. Böylece ibâdetlerin şuûruna ererek fikhın dışında bir ibâdet bilgisi ortaya koymayı denemişlerdir. Onların yapmaya çalıştıkları ibâdet, teorik bir ibâdet anlayışı değildir. Daha ziyâde, eda ettikleri namaz ibâdetinin kendilerinde bıraktığı bir şuûrluluk

halinin verdiği subjektif yaşanmış dūřünceler ve tecrübelerdir. O halde namaz ibadetinin özünü anlayabilmek için, tüm yönleri ile, yani ibâdetin ibâdet olması için yerine getirilmesi gerekli zâhirî (fikhi) Őekil, Őart ve erkânı, dinin genel prensipleri ve gayesini de göz önünde tutarak anlamlandırmaktadırlar.

BİBLİYOGRAFYA

Abdurrezzâk, Ebûbekir b. es-San'ânî, *el-Musannef*, thk. Habîbürramân A'zamî, Beyrut 1970.

Ahmet, Naim, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Trecemesi*, Ankara, 1985.

Ahmed Zeydânî, el-Cekeni Şinkiti, Muhammed el-Emin, *Şerh-ü Halil b. İshak el Mâliki*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1993.

Akseki, A. Hamdi, *Namaz Surelerinin Türkçe Terceme ve Tefsiri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1972.

Akseki, Hamdi, *Ahlak Dersleri*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1968.

Akseki, A. Hamdi, *Müslimanlıkta İbadet Tarihi*, Ankara 1938.

Akyüz, Vecdi, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995

Aslan, Nebile, *Kur'an-ı Kerim'le İlgili İnanç ve Toplumlar*, (Yayınlamamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burssa, 2002

Ateş, A. Osman, *İslam'a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetler*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996.

Sünnet'in Kabul ve Reddettiği Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri, (Basılmamış doktora tezi), İzmir, 1989.

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, I-X, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1997.

Ateş, Süleyman, *Yeni İslâm İlmihali*, Ankara 1983.

Bayraktar, İbrahim, "Bayram" DİA, C. V, İstanbul 1992.

Bayrakdar, Mehmet, *İslâm İbadet Fenomenolojisi*, Doğu Matbaacılık, Ankara, 1987.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslâm İlmihali*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1985.

Buharî, Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmâîl, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-VIII, Dâru't-Tıbaati'l-Âmira, İstanbul 1325/1907; I-X, Kahire, 1378/1958.

Bursevi, İsmail Hakkı, *Kitabu'n Netice*, (haz. Ali Namlı, İmdat Yavaş), I-II, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997.

Büyür, Hasan, *Namaz Bilinci*, Denge Yayınları, İstanbul, 2001.

Canan, İbrahim, ed. Ahmet Hikmet Ünalmiş; tashih ve genişletme İsmail Karakaya, Ömer Parlak, Ahmet Tülek. *Küküb-i Site*, muhtasarı tercüme ve şerhi Ankara, Akçağ Yayınları, 1989.

Cezîrî, Abdurrahmân, *Kitabü'l-Fıkıh ale'l-Mezâhib'l-Erba'a*, I-V, 6. baskı, Mektebetü't-Ticariyetü'l-Kübra, Kahire, ts.

Cilacı, Osman, *Dua ve İbadet*, Diyanet dergisi, C.IX, sy. 5, Ankara, 1972.

Çetintaş, Recep, *Devlet, Siyaset, İbadet Üçgeninde Cuma Namazı*, Usûl Yayınları, İstanbul, 1995.

Darâkutnî, Ali b. Ömer, *Sünen-i Dârakutnî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1996.

Dârimî, Ebû Muhammed İbn Abdirrahman, *Sünen*, I-II, Mısır, ty.

Daryal, Ali Murat, *Dinî Hayatın Psiko-Sosyal Temelleri*, İ.F.A.V Yayınları, İstanbul 1999,

Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle İslâm İlmihali*, Ekram Yayınları, İstanbul, 2004

Ebû Davûd, Süleyman İbn el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, I-IV, Nşr. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Mısır.

Ece, Hüseyin, K. , *İslâm'ın Temel Kavramları*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000

ed-Dihlevi, Şah Veliyyullah Ahmed b. Abdirrahman, *Hucetu'l-lahi'l-Baliğa*, (çev. Mehmet Erdoğan), I-II, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994.

el-Cassas, Ebû Bekir Ahmed b. Ali Er-Bâzî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, I-V, Daru'l-Mushaf, Kahire, trs. 2. bs.

el-Cezîrî, Abdurrahman, *el-Fıkhu ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa*, Mısır ty.

el-İsfahânî, Ragıb, *el-Müfredat fi'l-Garibi'i-Kur'an*, Karaman Yayınları, İstanbul, 1986.

el-Karadâvî, Yusuf, *İbadet*, (çev. Hüsamettin Cemal), Çığın Yayıncılık, İstanbul, 1974.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-IX, İstanbul, 1960-1962.

el-Mekkî, Ebu Talip, *Kûtü'l-Kulub*, (çev. Muharrem Tan), I-IV, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999.

el-Meydânî, Abdulganî el-Gânimî, *el-Lübab fi Şerhi'l-Kitâb*, Dersaadet, Tıpkı Baskım, İstanbul ty.

el-Mevsîlî, Mecdüddîn Abdullah, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Mutâr*, IV, Kahire, ty.

Emre, Süleyman Arif, *Namazın Hayati Özellikleri*, Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul, 2000

en-Nedvî, Ebu'l Hasan, *Kitap ve Sünnet Işığında Dört Rükün Namaz, Zekat, Oruç, Hac*, (çev. İsmet Ersöz), İslami Neşriyat, Konya, 1969.

Erbaş, Ali, *Hıristiyanlıkta İbadet*, Ayıışığıkitapları, İstanbul 2003.

Erdem, Sargon, "Bayram" DİA, C. V, İstanbul 1992.

Er, İzzet, *Sosyal Gelişme ve Din*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 1999

er-Râzî, Fahrüddin, *Mefatihü'l-Gayb Tefsir-i Kebir*, (çev. Suat Yıldırım, Lutfullah Çelebi, Sadık Kılıç, Sadık Doğru), I-XIII, Akçağ Yayınları, Ankara, 1988.

es-Sabûnî, M. Ali, *Safvetü'Tefâsîr*, Tefsirlerin Özü, (çev. S. Gümüş, N. Yılmaz), I-VII, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1990.

Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, (çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, İstanbul, 1997.

es-Suyûtî, Celaleddin, *ed-Dürrü'l-Mensur*, Beyrut, tr, VI, s. 218.

eş-Şevkânî, Muhammed İbn Alî, *Neylü'l-Evtâr fi Şerhi Mülteka'l-Ahbâr*, el Matbaatü'l-Osmaniyye el-Mısriyye, Mısır ty.

et-Tayyar, Abdullah b. Muhammed, *Tüm Detaylarıyla Namaz*, (çev. M. Beşir Eryarsoy), Gureba Yayınları, İstanbul, 2003.

Ezrakî, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed, *Ahbâru Mekke ve Mâ Câne Fihâ Mine'l-Âsâr*, (thk: Rüşdî es-Sâlih Melhas), I-II, 3. Baskı, Mekke, 1399/1979.

ez-Zeylâî, Adullâh b. Yûsuf, *Nasbu'r-Râye li Ehâdisi'l-Hidâye*, 1. baskı I-IV, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1973.

ez-Zühaylî, Vehbe, *El-Fıkhü'l-Hanbeli El-Müeyssera bi Edilletihî ve tadbiygihî'l-Muâsıra*, I, 194-197, Daru'l-Kelâm, Dimeşk, 1418/1997.

Fromm, Erich, *Kendini Savunan İnsan*, (çev. Necla Arat), Say Yayınları, İstanbul, 1982.

Gamrâvî, Muhammed ez-Zühri, Envâru'l-Mesâlik Şerhi Umdu'ti's-Sâlik ve İddetü'n-Nâsik, Dimeşk, 1993, Birlikte: Ebü'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. Lu'lu' İbnü'n-Nakib el-Mısrî, Umdu'ti's-Salik ve Umdu'ti'n-Nasik.

Gazalî, *İhyâu Ulûm'id-Din*, (çev. Ahmet Serdaroğlu), I-VIII, Bedir Yayınevi, İstanbul, trs.

Güç, Ahmet, *Dinlerde Mâbed ve İbadet*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005.

Günenç, Halil, *Büyük Şafî İlmihali*, İstanbul, Umut Matbağacılık, 1998.

Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, (çev. Salih Tuğ), İrfan Yayınları, İstanbul, 1991

Hamidullah, Muhammed, *İslâm'a Giriş*, (çev. İbrâhim Ârif Koytak, Veysel Uysal), Beyan Yayınları, İstanbul, 1999.

Hanbel, Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned Li'l-İmam Ahmed b. Henbel*, Daru'l-Fıkr, Beyrut, 1991. 1. Baskı.

Hasan, Turabî, *Namaz*, (çev. Saim Eminoğlu), Risale yayınları, İstanbul, 1987, s. 84.

Hatiboğlu, M. Said, *“Batıdaki Hadis Çalışmaları Üzerine”* (tebliğ), Uluslararası Birinci İslam Araştırmaları Sempozyumu, İzmir, 1985.

Havva, Said, *Hadislerle İbadet Ansiklopedisi*, (çev. M. Ahmet Varol, Orhan Aktepe, H. Ahmet Özdemir), Aksa Yayınları, İstanbul, 1994.

Hökelekli, Hayati, “*İbadet-Psikolojisi ve Sosyoloji Açısından İbadet*”, D.İ.A., C. 19, T.D.V. Yay, İstanbul, 1999.

Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn, *Reddü’l-Muhtâr ale’d-Dürri’l-Muhtâr, Şerh’u tenviri’l-ebâr*; trc. Ahmed Davudoğlu, İstanbul, şamil Yayınevi, XVII, 1992.

İbnü Hacer, *el-Metâlibü’l-Âliyye bi zevâidi mesânidi’s-Semâniyye*, thk, el-Â’zami, Habibürrahman trs, Fethü’l-Bârî bi Şerhi Sahih-i Buhârî.

İbn Habib, Ebu Cafer Muhammed, *Kitabu’l-Muhabber*, Beyrut, trs.

İbn Hanbel, Ahmed, *el-Müsned*, I-VI, Mısır, Bulak 1313/1895, I-XII, thk. A. Muhammed Şâkir, Dâru’l-Maârif, Mısır 1368/1949.

el-Müsned Li’l-İmam Ahmed b. Henbel, Daru’l-Fikr, Beyrut, 1991. 1. Baskı.

İbnü’l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed İbn Abdi’l-Vâhid Es-Sivasî, *Fethu’l-Kadîr*, 1. baskı, I-VIII, Metbaa-i Emiriye, Mısır-Bulak, 1898.

İbn Kesir, Ebü’l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, *Tefsirü’l-Kur’ani’l-Azîm, Hadislerle Kuran-ı Kerîm tefsiri*, (çev. Bekir Karlığa, Bedreddin Çetiner), Çağrı Yayınları, İstanbul 1993.

İbn Kudâme, Muvaffaküddîn, Abdullah İbn Ahmed, *el-Kâfi fi fikhi’lMübeccel Ahmed b. Hanbel* thk. Muhammed Züheyr Şaviş. 3. bs. Beyrut, El-Mektebü’l-İslâmiyye, 1982.

El-Muğnî, 3. baskı, I-X, Dâru’l-Menâr, Kahire, 1970.

İbn Mâce, Ebü Abdillâh Muhammed İbn Yezîd el-Kezvînî, *Sünen*, I-II thk. M. F. Abdalbaki, Mısır 1372/1952.

İbn Manzûr, Ebu’l-Fazl Cemûlüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanu’l-Arab*, I-XV, Daru’s-Sadr, Beyrut, 1990.

İbn Nüceym, Zeynülâbidîn İbn İbrâhîm el-Mısırî, *el-Bahrü’r-Râik Şerhu Kenzi’d-Dekâik*, I-V, Mısır 1334 H.

İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed İbn Ahmed el-Hafid, *Bidayetü'l-Mücadehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, Matbaatü'l-İstikâme, Mısır, ty. , İstanbul 1993.

İbn Teymiye, Takıyuddîn Ahmed b. Abdü'l-Halîm, *Mecmûu- Fetâvâ*, Mekke, 1978.

Karaman, Hayrettin, *Asr-ı Saadette İslâm Hukukununun Oluşumu*, Beyan Yayınevi, İstanbul, 1994,

Kâsânî, Alâuddin Ebû Bekr İbn Mes'ûd, *Bedâyiu's-Sanâyi' fi Tertibi's-Şerâyi'*, thk. Ali Muhammed Muavvez, Adil Ahmed Abdülmevcut, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.

Katar, Mehmet, “Dinlerde Günlük İbadet Uygulamaları”, Dini Araştırmalar, C. 1, sy. 1, Ankara 1998.

Komisyon, *İlmihal I İman ve İbadetler*, I-II, T.D.V. Yayını.

Komisyon, *el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye*, 2. bs. Kuveyt, Vezâretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslâmiyye, (1993/1404).

Komisyon, *Fetâvâ'l-Hindiyye*, Fetava-yı alemgiriyye, der: Burhanpurlu Şeyh Nizam; yay. haz. İsmail Karakaya; terc. Mustafa Efe. Ankara, Akçağ Yayınları, 1985.

Komisyon, *Seferîlik ve Hükümleri*, İSAV, Ensar Neşriyât, İstanbul, 1997.

Kutub, Seyyid, *Fizilal'il-Kur'an*, (çev. M. Emin Saraç, Bekir Karlığa, İ. Hakkı Şengülller), Hikmet Yayınevi, İstanbul, 1968.

Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensari, *el-Cami li Ahkâmu'l-Kur'an*, Kahire, 1967.

Kuzgun, Şaban, *Hiz. İbrahim ve Hanefîlik*, Ankara, 1985.

Kuzgun, Yıldız, “*Kendini Gerçekleştirme*”, Araştırma Din ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Felsefe Araştırmaları Enstitüsü dergisi, C. 10, s. 168-177, Ankara, 1972.

Küçük, Abdurrahman, “*İbadet*” DİA, C. XIX, İstanbul 1999.

Küroğlu, Nuri, *Hiz. Mevlananın İrşadı*, Adım yay. , Konya, 2002.

Makdisî, Ebu Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Müflih (763/1362), *Kitabü'l-Furu'*, bs. Beyrut, Âlemü'l-Kütüb, 1985.

- Malik, b. Enes, *el-Muvatta'*, nşr. M. F. Abdülbâkî, Mısır 1951.
- Merğînânî, Alî b. Bekr, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübteî*, I-VII, *Fethü'l-Kadîr* ile birlikte, Bulak-Mısır 1315-1318.
- Markos, C.XI, s.24-25.
- Matta, C. VI, s. 5-7.
- Mehmedoğlu, Yurdagül, *Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci ve Din Eğitimi*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2001.
- Meydânî, Abdulganî el-Gânimî, *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb*, Dersaadet, tıpkı baskım, İstanbul ty.
- Mevlevî, Faysal, *Tefsîru Fıkhi'l-İbâdât*, Beyrut. 1990. 3. baskı.
- Müslim, b. Haccac el-Kuşeyrî, *Sahihu Müslim*, nşr. Muhammed Fuad Abdülbâkî, Çağrı Yayınları, İstanbul 1982.
- Naim, Ahmet, *Tecrid-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, Ankara 1985.
- Nasâî, Ebû Abdirrahman İbn Şuayb, *Sünen* (Suyûtî'nin şerhi ile birlikte), I-VIII, Mısır 1964.
- Nesefî, Abdullâh b. Ahmed b. Mahmud, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1421/2001.
- Nurbaki, Haluk, *Namazın Sırları*, Damla Yayınevi, 1998
- Olgun, Tahir, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998.
- Özen, Adem, *Yahudilikte İbadet*, Ayışığıkitapları, İstanbul, 2001.
- Pazarlı, Osman, *Din Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972.
- Senîh, Saffet, *İbafetin Getirtikleri*, Nil Yayınları, İzmir, 2000.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Selh, *el-Mebsût*, Çağrı Yayınları I-XXX, 3. bs., İstanbul, 1983.
- Soysaldı, Mehmed H., "Kur'an Semantiği Açısından Salat Kavramı", Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. 1, Yıl. 1996, s. 1-41, Elazığ, 1996.
- Kur'an ve Sünnet Işığında İbadet Tarihi*, T. D. V. Elezağ Şubesi Yayınları, Ankara, 1997.

Şentürk, Habil, “İbadetin Manası ve Fonksiyonları Üzerine Psikolojik Bir Bakış Denemesi”, S. D. Ü. D. , sy. 1, Yıl: 1994, s. 139-157, S. D. Ü. Basımevi, Isparta, 1995

Taberi, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerir, *Câmiu’l-Beyân fî tefsîri’l-Kur’an Dâru’l-Mârife*, C. I-XXX, 2. bs, Beyrut, 1972.

Tirmîzî, Muhammed b. İsa, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

Turabi, Hasan, *Namaz*, (çev. Saim Eminoglu), Risale Yayınları, İstanbul, 1987.

Tümer, Günay-Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara, 1997.

Uludağ, Süleyman, *İslam’da Emir ve Yasakların Hikmeti*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2001.

Ünal, Ali, *Kur’an’da, Temel Kavramları*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996.

Wensinck, A. J. , *İslâm Ansiklopedisi*, Salat Maddesi,

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, I-X, (sad, İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Boleli, Abdullah Yücel), Azim Yayınları, İstanbul, trs.

Yavuz, Yunus Vehbi, *Başlangıçtan Günümüze Cuma Namazı*, Emin Yayınları, İkinci Baskı, Bursa, 2005.

Yeniterzi, Emine, *Mevlana Celaleddin Rumî*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2001.

Yiğit, İsmâil, “*Siyer Kaynaklarına Göre Seferîlik*”, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, Seferîlik ve Hükümleri, Ensar Neşriyat, 1997.

Özgeçmiş

1974 yılında Makedonya Üsküp ili Paligrad köyünde doğdum. İlk ve orta okulu doğduğum köyde, Liseyi Üsküp İsa Bey İmam Hatip Lisesinde okudum. 1996 da kazandığım Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 2002 yılında mezun oldum. 2003 yılında Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalında Prof. Dr. Yunus VEHBİ YAVUZ danışmanlığında “İslam Fıkhiında Namaz İbadeti” konulu yüksek lisans tezine başladım.

Fahri KAMİLİ